

รายงานการวิจัย
เรื่อง

ตามหาผู้หญิงในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ :
การศึกษาประวัติศาสตร์ของผู้หญิงในวาระครบรอบ 90 ปี
การสถาปนามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ดร.โกสุม โอมพรนุวัฒน์
วิทยาลัยสหวิทยาการ
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

งานวิจัยชิ้นนี้ได้รับการสนับสนุนจากกองทุนวิจัยวิทยาลัยสหวิทยาการ
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ประเภทงานวิจัยเดี่ยว ประจำปีงบประมาณ 2566

มีนาคม 2568

กิตติกรรมประกาศ

“ตามหาผู้หญิงในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์...” งานวิจัยชื่อแปลกๆ นี้ มีจุดเริ่มต้นมาจากบทสนทนาช่วงพักรับประทานอาหารกลางวันกับเพื่อนอาจารย์สองท่าน ที่เพิ่งรู้จักกันระหว่างการร่วมกิจกรรมนักศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืน ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต ด้วยผู้วิจัยเป็นอาจารย์ที่ทำงานที่ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ เป็นหลัก จึงตื่นเต้นกับอาคารสถาปัตยกรรม ปฎิมากรรม อนุสรณ์สถาน ถ่ายภาพเป็นที่ระลึกไว้มากมาย แล้วก็มีคำถามว่า ไม่เห็นอนุสรณ์สถาน ที่เป็นผู้หญิงเลย ชื่อสถานที่ ชื่อสถาบัน ชื่อถนน ชื่องานวันสำคัญ “ผู้หญิงหายไปไหน” และที่สำคัญ “ผู้หญิงหายไปไหนในประวัติศาสตร์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์” เพื่อนอาจารย์จึงกล่าวว่า “อาจารย์ต้องทำวิจัยเรื่องนี้”

จากบทสนทนาในวันนั้น มาสู่งานวิจัยเรื่อง “ตามหาผู้หญิงในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์: การศึกษาประวัติศาสตร์ของผู้หญิงในวาระครบรอบ 90 ปี การสถาปนามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์” ที่เสร็จสมบูรณ์ในอีก 2 ปีต่อมา ขอขอบคุณอาจารย์น้ำค้าง ขอขอบคุณอาจารย์มนต์

ขอขอบคุณวิทยาลัยสหวิทยาการ ที่ให้ทุนสนับสนุนการวิจัย ในจักรวาลของการแสวงหาแหล่งทุนวิจัย ผู้วิจัยมักต้องเดินตามกรอบ และทำงานตามโจทย์ที่แหล่งทุนกำหนด ทุนสนับสนุนการวิจัยสำหรับอาจารย์ของวิทยาลัยสหวิทยาการ จึงมีคุณค่าอย่างยิ่ง ที่เปิดโอกาสให้ผู้วิจัยมีอิสระในการกำหนดโจทย์วิจัยของตัวเอง

ขอขอบคุณผู้ให้ข้อมูลทุกท่าน ที่มอบเสียงและเรื่องเล่าซึ่งทำให้งานวิจัยนี้มีชีวิต ไม่ใช่เพียงชุดของข้อมูล หากแต่เป็นบันทึกความรู้สึก นัยเชิงสังคม และพลังของการดำรงอยู่ของผู้หญิงในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ขอบคุณโครงการสตรีและเยาวชนศึกษา สถาบันสัญญาธรรมศักดิ์เพื่อประชาธิปไตย สำหรับข้อมูลและเอกสารที่สำคัญ และหาไม่ได้จากห้องสมุดใดๆ ทำให้เราได้ร่วมบันทึกประวัติศาสตร์ของผู้หญิงในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ที่ยังไม่เป็นที่รับรู้มากพอ ที่สำคัญว่าข้อมูลและเอกสารขอขอบคุณการต่อสู้ การยืนหยัด และการดำรงอยู่ของโครงการสตรีและเยาวชนศึกษา ขอกราบขอบคุณ ศาสตราจารย์มาลี พฤษพงษ์สวัสดิ์

ขอบคุณตลอด นงค์ลักษณ์ บัทเลอร์ จากลูกศิษย์มาเป็นเพื่อน สู้ผู้ร่วมคิด ร่วมทำงาน และ
ร่วมแลกเปลี่ยนกันอย่างสม่ำเสมอในฐานะเพื่อนทางวิชาการ ความมุ่งมั่น ความเสียสละ และจิต
วิญญาณของนักวิจัย คือแรงขับเคลื่อนสำคัญที่ทำให้งานวิจัยชิ้นนี้บังเกิดขึ้นได้อย่างเต็มรูปแบบ และ
งดงามในวิธีที่เกินกว่าที่ผู้วิจัยจะคาดคิด ขอขอบคุณ...อภิชาติศิษย์

สุดท้าย ผู้วิจัยขอขอบคุณตัวเอง ยิ้มอ่อน ภูมิใจ

ดร.โกสุม โอมพรพัฒน์

มีนาคม 2568

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์

บทคัดย่อ

งานวิจัยเรื่อง “ตามหาผู้หญิงในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์: การศึกษาประวัติศาสตร์ของผู้หญิงในวาระครบรอบ 90 ปี การสถาปนามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์” มุ่งศึกษาและสำรวจบทบาทและสถานะของผู้หญิงในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในบริบทของการครบรอบ 90 ปีการสถาปนามหาวิทยาลัย โดยเน้นการศึกษาประวัติศาสตร์พื้นที่ของผู้หญิงที่มีการเปลี่ยนแปลงตลอดระยะเวลา 90 ปี จากการก่อตั้งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในปี พ.ศ. 2477 จนถึงปัจจุบัน โดยมุ่งสำรวจบทบาทและสถานะของผู้หญิงในทุกมิติ รวมถึงในฐานะนักศึกษา ผู้บริหาร คณาจารย์ และเจ้าหน้าที่ ตลอดจนการแสดงออกในด้านการเมืองและสังคมการศึกษา

งานวิจัยนี้ใช้กรอบแนวคิดทางสตรีนิยมในการศึกษาประวัติศาสตร์ของผู้หญิง โดยเฉพาะการเปิดพื้นที่การศึกษาและการเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิและเสรีภาพของผู้หญิงในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในช่วงต่าง ๆ โดยการศึกษาเอกสารเชิงประวัติศาสตร์และวิเคราะห์เนื้อหาจากจุลสารหอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เพื่อให้เห็นถึงบทบาทของผู้หญิงที่ไม่ค่อยได้รับการกล่าวถึงในพื้นที่ประวัติศาสตร์ของมหาวิทยาลัย ทั้งนี้งานวิจัยยังใช้วิธีการสัมภาษณ์บุคคลในมหาวิทยาลัยและการเก็บข้อมูลจากอนุสรณ์สถานต่าง ๆ เช่น ดึกโดม หอสมุด และอนุสาวรีย์บุคคลสำคัญ เพื่อสะท้อนถึงการมีส่วนร่วมของผู้หญิงในกิจกรรมต่าง ๆ ของมหาวิทยาลัย

งานวิจัยนี้ยังได้สำรวจบทบาทของผู้หญิงในตำแหน่งผู้บริหารสูงสุดของมหาวิทยาลัย โดยเฉพาะการศึกษาเกี่ยวกับอธิการบดีสองท่าน ได้แก่ ศาสตราจารย์ คุณหญิงนางเยาว์ ชัยเสรี อธิการบดีหญิงคนแรกของมหาวิทยาลัย และรองศาสตราจารย์เกศินี วิฑูรชาติ ซึ่งทำหน้าที่เป็นอธิการบดีในช่วงการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในมหาวิทยาลัย การศึกษาผ่านบทบาทของผู้หญิงในตำแหน่งผู้บริหารช่วยให้เห็นถึงการพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงทางสังคมการเมือง

การศึกษานี้ช่วยเปิดพื้นที่ให้เห็นถึงบทบาทที่ผู้หญิงมีในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ที่มีความเชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์การเมืองไทยและการเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิและเสรีภาพของผู้หญิง ซึ่งเป็นการยืนยันว่า มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เป็นสถาบันที่สนับสนุนและส่งเสริมความเท่าเทียมทางเพศ

คำสำคัญ

ประวัติศาสตร์ผู้หญิง, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, สตรี เพศสถานะ และเพศวิถีศึกษา, ความเท่าเทียมทางเพศ, ศาสตราจารย์ คุณหญิงนางเยาว์ ชัยเสรี, รองศาสตราจารย์เกศินี วิฑูรชาติ,

Abstract

This research, “Looking for Women in Thammasat University: A Study of Women's History in the Occasion of the 90th Anniversary of the Establishment of Thammasat University,” aims to explore and investigate the role and status of women at Thammasat University in the context of the 90th anniversary of its establishment. It focuses on the historical space of women throughout the university’s 90-year history, from its founding in 1934 to the present, with particular emphasis on their roles as students, faculty, administrators, and staff members, as well as their involvement in social and political movements related to rights and freedoms.

This research employs feminist theoretical frameworks to interpret the historical roles of women, especially in the context of educational opportunities and movements for women’s rights and freedoms within Thammasat University. Through document reviews, particularly from the university's archives such as the *Thammasat University Archives Bulletin*, this research reveals the often-overlooked roles of women in the university’s history. Interviews with key informants within the university, along with field visit at memorial, reflect the significant contributions of women to various activities within the university.

This research also examines the leadership roles of women, specifically focusing on the two rectors of the university: Professor Khunying Nongyao Chaiseri, the first female rector, and Associate Professor Gasinee Witoonchart, who led during a critical period of transition. Their leadership is analyzed in terms of the social and political changes

This research provides a platform to recognize the integral role women have played at Thammasat, linking their contributions to the broader political history of Thailand and movements for women's rights and gender equality.

Keywords

Women’s history, Thammasat University, Women, Gender & Sexuality Studies, Gender Equality, Prof. Khunying Nongyao Chaiseri, Assc. Prof. Gasinee Witoonchart

สารบัญ

	หน้า
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา	1
1.1.1 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์: ประวัติศาสตร์พื้นที่การเมืองสังคมของไทย	2
1.1.2 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์: ผู้หญิง เพศสถานะ และเพศวิถี	3
1.2 วัตถุประสงค์การวิจัย	6
1.3 ขอบเขตการวิจัย	6
1.4 กรอบแนวคิดทฤษฎี	6
1.4.1 ประวัติศาสตร์แนวสตรีนิยม	6
1.4.2 การศึกษาประวัติศาสตร์ผู้หญิงในบริบทโลก	8
1.4.3 การศึกษาประวัติศาสตร์ผู้หญิงในสังคมไทย	11
1.5 ทบทวนวรรณกรรม: จุลสารหอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์	15
1.6 วิธีดำเนินการวิจัย	19
บทที่ 2 ประวัติศาสตร์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์กับการศึกษาประวัติศาสตร์ผู้หญิง	20
2.1 ธรรมศาสตร์กับการเมือง	23
2.1.1 จะต้องให้การศึกษอย่างเต็มที่แก่ราษฎร	23
2.1.2 สัญลักษณ์ ความหมาย และจิตวิญญาณธรรมศาสตร์	28
2.1.3 การมีส่วนร่วมสังคมการเมืองครั้งแรกของนักศึกษา	29
2.1.4 ขบวนการต่อต้านญี่ปุ่นและขบวนการนักศึกษาในเหตุการณ์สงครามโลกครั้งที่ 2	31
2.1.5 ธรรมศาสตร์หลังสงครามโลกครั้งที่ 2	32
2.1.6 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในยุค 2500	34
2.1.7 เหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 และเหตุการณ์ 16 ตุลาคม 2519	34
2.2 ประวัติศาสตร์ผู้หญิงสู่การตามหาผู้หญิงในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (พ.ศ. 2477-2567)	37
2.3 สรุป	42

	หน้า
บทที่ 3 สตรี เพศสถานะ และเพศวิถีศึกษา กับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์	44
3.1 ตลาดวิชาสำหรับทุกเพศสถานะ	45
3.2 เพศสถานะ และเพศวิถี กับ ต.ม.ธ.ก. พ.ศ. 2481 - พ.ศ. 2490	48
3.3 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ กับสตรี เพศสถานะ และเพศวิถีศึกษา	51
บทที่ 4 นงเยาว์ ชัยเสรี: จากนักศึกษารัฐศาสตร์ สู่อธิการบดีหญิงคนแรกของ ธรรมศาสตร์และของประเทศ	61
4.1 ผู้หญิงหลัง 2475 กับการศึกษาและสงครามโลก ครั้งที่ 2	62
4.2 นักศึกษาหญิงธรรมศาสตร์ พ.ศ. 2495 - พ.ศ. 2499	66
4.3 แก๊ง 10 สาว เพื่อนหญิงพลังหญิง	69
4.4 จากยุคสายลมแสงแดดในธรรมศาสตร์... สู่ยุคบุปผาชนในสหรัฐอเมริกา	70
4.5 จากนักศึกษารัฐศาสตร์... สู่อธิการบดีหญิงคนแรกของธรรมศาสตร์และของ ประเทศ	73
4.5.1 จากเด็กถือป้ายประท้วง... สู่มแม่บ้านของธรรมศาสตร์	73
4.5.2 ผู้บริหารหญิง กับ “ธรรมศาสตร์และการเมือง”	75
4.5.3 “อาจารย์ต้องเป็นอธิการบดีธรรมศาสตร์นะ จะได้ทำรังสิตให้สำเร็จ”	79
บทที่ 5 “ปรากฏการณ์เกศินี”	81
5.1 จากนักศึกษารัฐศาสตร์ สู่อธิการบดี	82
5.2 ผู้บริหารมืออาชีพที่กล้าเปลี่ยนแปลง	86
5.3 ปรากฏการณ์เกศินี: “อธิการบดีหญิง” “คุณแม่อธิการ” “ฮองเฮา” “แม่ทัพ”	90
5.3.1 อธิการบดีหญิง	90
5.3.2 คุณแม่อธิการ	96
5.3.3 ฮองเฮา กับธรรมศาสตร์และการเมือง	104
5.4 6 ทศวรรษ เกศินี 90 ปี ธรรมศาสตร์	111

	หน้า
บทที่ 6 บทสรุปและอภิปรายผลการศึกษา: การรู้ความทรงจำและการกู้คืนเสียงของผู้หญิงในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์	115
6.1 ผู้หญิงในประวัติศาสตร์ธรรมศาสตร์: จากผู้อยู่เจียนสู่ผู้กำหนดทิศทาง	115
6.1.1 เสียงของผู้หญิงในขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อประชาธิปไตย	116
6.1.2 การศึกษา: ช่องทางแห่งการเสริมพลัง	116
6.1.3 จากห้องเรียนสู่ห้องประชุม: ผู้หญิงกับการบริหารมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์	117
6.1.4 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พื้นที่แห่งการเรียนรู้ ความเสมอภาค และสตรีนิยม	118
6.2 ประวัติศาสตร์ผู้หญิง: ความเจียนเสียงและพรมแดนความทรงจำ	119
6.2.1 การถูกทำให้ไม่ปรากฏ	119
6.2.2 ความเจียนในจดหมายเหตุ เมื่อผู้หญิงไม่อยู่ในบันทึก	119
6.2.3 การตีความใหม่ด้วยสายตาสตรีนิยม	120
6.2.4 การปกคลุมความรู้: ประวัติศาสตร์ผู้หญิงคือประวัติศาสตร์ของธรรมศาสตร์	120
รายการอ้างอิง	122

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

จากหน้าประวัติศาสตร์และความเป็นมาของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ซึ่งเป็นมหาวิทยาลัยเก่าแก่อันดับสองของประเทศรองจากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และเป็นมหาวิทยาลัยเปิดแห่งแรกของประเทศไทย เมื่อแรกเริ่มก่อตั้งและสถาปนาเป็น “มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง” (มธก.) เมื่อวันที่ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2477 จากแนวคิดของศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี พนมยงค์ ท่านผู้ประศาสน์การคนแรกและคนเดียวของมหาวิทยาลัย เพื่อนำไปสู่สิทธิ โอกาส เสรีภาพ ความเสมอภาค และความเท่าเทียมทางด้านการศึกษาระหว่างราษฎร อันเป็นหนึ่งในประกาศคณะราษฎรและหนึ่งในหลัก 6 ประการ ข้อ 6 ระบุว่า “จะต้องให้การศึกษอย่างเต็มที่แก่ราษฎร”

“ด้วยเหตุนี้มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองจึงมีลักษณะเป็นตลาดวิชา โดยเปิดกว้างแก่ผู้สำเร็จประโยคมัธยมศึกษาและผู้ที่ทำงานแล้วเข้าเรียนโดยไม่มีการสอบเข้า เก็บค่าเล่าเรียนในอัตราต่ำ จัดพิมพ์คำสอนจำหน่ายในราคาถูก ไม่บังคับให้นักศึกษาต้องมาฟังบรรยาย เพียงแต่มาสอบตามกำหนดเวลา นับเป็นมหาวิทยาลัยเปิดแห่งแรกของประเทศไทย ปรากฏว่าในปีแรกมีผู้สมัครเข้าศึกษาถึง 7,094 คน ส่วนใหญ่ประกอบด้วยบุตรชายหญิงจากชนชั้นที่ไม่ได้ร่ำรวย รวมทั้งชนชั้นกลางที่มีความหลากหลายทางอาชีพ วิชาที่เปิดสอนมี 2 แขนงคือหลักสูตรธรรมศาสตร์บัณฑิตและวิชาการบัญชี” (ประวัติมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2560)

จากการรัฐประหารเมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2490 ทำให้มหาวิทยาลัยได้รับผลกระทบอย่างมาก ผู้ประศาสน์การ ศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี พนมยงค์ ต้องลี้ภัยทางการเมืองไปอยู่ต่างประเทศ ชื่อมหาวิทยาลัยถูกตัดคำว่า “การเมือง” ออก เปลี่ยนเป็น “มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์” หลักสูตรการศึกษาธรรมศาสตร์บัณฑิตเปลี่ยนแปลงไป กลายเป็นการจัดการเรียนการสอนแยกออกเป็น 4 คณะ คือ นิติศาสตร์ รัฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ พาณิชยศาสตร์และการบัญชี ความเป็นตลาดวิชาหมดไป ตามพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัย พ.ศ. 2495 แต่ละคณะมีปริญญาบัตรในชั้นปริญญาตรีตามสาขาของตนเอง ไม่เป็นปริญญาบัตรกลางชื่อ “ธรรมศาสตร์บัณฑิต” อีกต่อไป (ประวัติมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2560)

1.1.1 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์: ประวัติศาสตร์พื้นที่การเมืองสังคมของไทย

ประวัติศาสตร์พื้นที่และการก่อตั้งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์สังคมการเมืองครั้งสำคัญ (1) ตั้งแต่เหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครองโดยคณะราษฎร เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 จนนำมาสู่การก่อตั้งมหาวิทยาลัยในปี พ.ศ. 2477 (2) ช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 เกิดสงครามมหาเอเซีย-บูรพา ระหว่างปี พ.ศ. 2484-2488 ศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี พนมยงค์ หัวหน้าขบวนการเสรีไทยในประเทศได้ใช้มหาวิทยาลัยเป็นศูนย์กลางติดต่อประสานงานกับฝ่ายสัมพันธมิตร เสรีไทยในประเทศและต่างประเทศ ในช่วงเวลาดังกล่าว (3) การรัฐประหารวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2490 นำไปสู่การตัดคำว่า “วิชา” และ “การเมือง” ออก (4) เหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 และ เหตุการณ์ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เป็นพื้นที่การต่อสู้อุดมการณ์ทางการเมืองของนักศึกษาทั้งจากภายในมหาวิทยาลัยและจากสถาบันอื่น และประชาชน ต่อต้านรัฐบาลคณาธิปไตยและการปกครองแบบเผด็จการทหาร ทั้งสองเหตุการณ์ของเดือนตุลาคมของปีดังกล่าว ทำให้ผู้คนโดยทั่วไปจดจำมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ว่าทุกพื้นที่ทุกตารางนิ้วของที่นี่เชื่อมโยงเหตุการณ์สำคัญทางสังคมการเมืองระดับประเทศและสากล เกิดบุคคลในประวัติศาสตร์ในฐานะผู้บริหาร เช่น ศาสตราจารย์ สัญญา ธรรมศักดิ์ ในช่วงเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ศาสตราจารย์ ดร.ป๋วย อึ๊งภากรณ์ ในช่วงเหตุการณ์ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 และนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ที่เป็นนักเคลื่อนไหวทางการเมือง เช่น ธงชัย วินิจจะกุล เสกสรรค์ ประเสริฐกุล เกษียร เตชะพีระ จารุพงษ์ ทองสินธุ์ และยังเป็นพื้นที่เคลื่อนไหวทางการเมืองให้กับแนวร่วมจากภายนอกมหาวิทยาลัยให้กับนักศึกษาจากสถาบันการศึกษาแห่งอื่นและประชาชน มหาวิทยาลัยจึงเป็นพื้นที่แสดงจุดยืนทางการเมือง สิทธิ เสรีภาพ ประชาธิปไตย ที่อยู่เคียงข้างประชาชนและสังคมไทย ดังคำขวัญ “ฉันรักธรรมศาสตร์ เพราะธรรมศาสตร์สอนให้ฉันรักประชาชน” ซึ่งนักศึกษาในเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ดัดแปลงมาจากบทความของกุหลาบ สายประดิษฐ์ หรือ ศรีบูรพา นักคิด นักเขียน นักแปล นักหนังสือพิมพ์ ซึ่งสำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง

เหตุการณ์ทางการเมืองดังกล่าว นำไปสู่การจัดงานรำลึก นิทรรศการ กิจกรรมการสร้างอนุสรณสถาน และการตั้งชื่อพื้นที่ภายในมหาวิทยาลัย เช่น (1) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ อาทิ อนุสาวรีย์ ศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี พนมยงค์ ที่ลานปรีดี หน้าตึกโดม, หอสมุดปรีดี พนมยงค์ เดิมคือหอสมุดแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, หออนุสรณสถานปรีดี พนมยงค์ ชั้น 2 ของตึกโดม, วิทยาลัยนานาชาติปรีดี พนมยงค์, หอประชุมศรีบูรพา เดิมคือหอประชุมเล็ก, อนุสาวรีย์ ศาสตราจารย์ ดร.ป๋วย อึ๊งภากรณ์ ที่คณะเศรษฐศาสตร์, หอสมุดสัญญา ธรรมศักดิ์ ที่คณะนิติศาสตร์, ลานโพธิ์, กำแพงประวัติศาสตร์และการต่อสู้เพื่อประชาธิปไตย, สวนประติมากรรมประวัติศาสตร์

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และ ห้องประชุมจารุพงษ์ ทองสินธุ์ (2) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต อาทิ อนุสาวรีย์ศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี พนมยงค์ และ ศาสตราจารย์ ดร.ป๋วย อึ๊งภากรณ์ ลานปรีดี-ป๋วย, หอสมุดป๋วย อึ๊งภากรณ์, วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์ เดิมคือ สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร และ อุทยานการเรียนรู้ป๋วย 100 ปี (3) งานรำลึกประจำปี เช่น วันปรีดี วันที่ 11 พฤษภาคม, วันเปลี่ยนแปลงการปกครอง วันที่ 24 มิถุนายน, วันสถาปนามหาวิทยาลัย วันที่ 27 มิถุนายน, วันสันติภาพไทย วันที่ 16 สิงหาคม และงานรำลึกเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 กับ เหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 ซึ่งเป็นการนำเสนอให้เห็นถึงการเป็นพื้นที่สถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษาที่มีความเชื่อมโยงกับบุคคล และเหตุการณ์ประวัติศาสตร์สังคมและการเมืองของประเทศ

1.1.2 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์: ผู้หญิง เพศสถานะ และเพศวิถี

หากยึดตามปฏิทินเหตุการณ์ประวัติศาสตร์สังคมการเมืองของไทยภายในพื้นที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ตั้งแต่การสถาปนามหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง จนถึงปัจจุบัน จะพบว่าบุคคลสำคัญสองท่านที่ได้รับการเชิดชูและกล่าวถึงบทบาทตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา คือ ศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี พนมยงค์ หนึ่งในมโนมองของคณะราษฎร ผู้ประศาสน์การและผู้ก่อตั้งมหาวิทยาลัย หัวหน้าเสรีไทยภายในประเทศ กับ ศาสตราจารย์ ดร.ป๋วย อึ๊งภากรณ์ ธรรมศาสตรบัณฑิตปี พ.ศ. 2480 อดีตเสรีไทย อดีตคณบดีคณะเศรษฐศาสตร์ อดีตอธิการบดี และผู้ก่อตั้งสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร ซึ่งจะพบว่าประวัติศาสตร์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ให้พื้นที่และนำเสนอเรื่องราวของทั้งสองท่านอย่างต่อเนื่องในวาระต่าง ๆ เป็นประจำทุกปี รวมถึงมีการศึกษา ค้นคว้า วิจัย วิเคราะห์ แนวคิด คุณูปการ เพื่อนำมาต่อยอดและประยุกต์ใช้กับเหตุการณ์ทางสังคมการเมืองของไทยในบริบทภายในและภายนอกประเทศในฐานะปวงชนบุคคล และเพื่อให้เกิดการศึกษาประวัติศาสตร์พื้นที่ได้เปิดบริบทการศึกษาไปยังคนอื่น ๆ ภายในมหาวิทยาลัย เพื่อเป็นการเปิดพื้นที่เรื่องเล่าใหม่ ๆ จึงนำไปสู่การสืบค้นผู้หญิงในหน้าประวัติศาสตร์พื้นที่ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ในระดับผู้บริหาร คณบดี เจ้าหน้าที่ และนักศึกษา เพื่อวิเคราะห์ถึงความเชื่อมโยงในเรื่องบทบาทและสถานะของผู้หญิงในหน้าประวัติศาสตร์พื้นที่ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในแต่ละช่วงเวลาและเหตุการณ์

การเปิดมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองในปี พ.ศ. 2477 ในลักษณะตลาดวิชา ได้มีส่วนในการเปิดโอกาสด้านสิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคทางการศึกษาไปยังผู้หญิงที่เกิดในชนชั้นที่ไม่ได้ร่ำรวยและเป็นชนชั้นกลาง ได้เข้าถึงการศึกษาในระดับอุดมศึกษา ทำให้หลายคนที่มีภูมิลำเนาในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัดได้ออกจากบ้านเพื่อเข้ารับการการศึกษา และได้เลือก

ประกอบอาชีพหลังสำเร็จการศึกษา นักศึกษาที่นับฐานะของตนเองว่ามีพ่อชื่อ “พ่อปรีดี” และเป็น “ลูกแมโดม” ซึ่งเป็นการให้สถานะทางเพศแก่เด็กโดมว่ามีสถานะเป็นเพศหญิง

จากการสืบค้นเกี่ยวกับบทบาทและสถานะของผู้หญิงในพื้นที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จาก *จุลสารหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์* ฉบับที่ 2 ธันวาคม พ.ศ. 2540 - มีนาคม พ.ศ. 2541 พบว่ามี (1) “โครงการก่อสร้างหอเกียรติยศ (Hall of Fame) ของชาวธรรมศาสตร์ คณะกรรมการได้คัดสรรรายชื่อบุคคลผู้สมควรยกย่อง อาทิ ฯพณฯ ประสิทธิ์ กาญจนวัฒน์, ฯพณฯ กนต์ธีร์ ศุภมงคล, คุณสุวิทย์ เติมฉิต, คุณทองใบ ทองเปาว์, คุณหญิงแรม (พรหมโมบล) บุณะประสพ ฯลฯ เพื่อทำหนังสือขอเอกสารส่วนบุคคลของท่านมาจัดเก็บไว้ตามหลักวิชาที่หอจดหมายเหตุ” (กองบรรณาธิการ, น. 5) ปรากฏชื่อของผู้หญิงในหอเกียรติยศแต่ไม่มีการระบุบทบาทและสถานะ (2) ฉบับที่ 3 เดือนธันวาคม พ.ศ. 2541 - มีนาคม พ.ศ. 2542 ระบุคำบรรยายภาพที่มีผู้หญิงในภาพว่า “มธก. บัณฑิตหญิงรุ่นแรกในปี พ.ศ. 2478 โดยมีคุณหญิงบรรเลง ชัยนาม (คนกลาง แถวหลัง) เป็นบัณฑิตหญิงคนแรก” (ขวัญใจ เอ็มใจ, 2541-2542, น. 2) ไม่มีการให้ข้อมูลเกี่ยวกับจำนวนผู้หญิงและผู้ชายที่สำเร็จการศึกษา และ (3) ฉบับที่ 21 มิถุนายน พ.ศ. 2560 - พฤษภาคม พ.ศ. 2561 ว่าด้วยเรื่อง “ผู้หญิง ประวัติศาสตร์ร่วมสมัยและจดหมายเหตุศึกษา” ซึ่งนำเสนอบทบาทและสถานะของผู้หญิงในลักษณะภาพรวม เพื่อเป็นการเปิดพื้นที่ศึกษาประวัติศาสตร์และจดหมายเหตุศึกษาผ่านมุมมองสตรีนิยม แต่ไม่ได้มุ่งเน้นศึกษาในรายละเอียดของพื้นที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เช่นเดียวกับประวัติความเป็นมาของมหาวิทยาลัยไม่ได้ระบุจำนวนนักศึกษาชายและหญิง ซึ่งข้อมูลสถิติตัวเลขดังกล่าวของเพศสถานะมีผลต่อการวิเคราะห์ความเชื่อมโยงประวัติศาสตร์พื้นที่กับเพศสถานะ

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาถึงข้อมูลเกี่ยวกับบทบาทและสถานะของผู้หญิงในระดับผู้บริหารและอนุสรณสถานที่สร้างขึ้นมาเพื่อเป็นเกียรติในพื้นที่ของมหาวิทยาลัย พบว่ามี 2 ท่านที่มีบทบาทและสถานะโดดเด่นตั้งแต่การสถาปนามหาวิทยาลัยจนถึงปีที่ 89 ก้าวสู่ปีที่ 90 ได้แก่ คุณหญิงนงเยาว์ ชัยเสรี และ รองศาสตราจารย์ เกศินี วิฑูรชาติ

คุณหญิงนงเยาว์ ชัยเสรี อธิการบดีลำดับที่ 13 และเป็นอธิการบดีหญิงคนแรกของมหาวิทยาลัย ดำรงตำแหน่ง 25 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2525 – 31 พฤษภาคม พ.ศ. 2531 โดยก่อนหน้าดำรงตำแหน่ง รักษาอธิการบดีในช่วงเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 และ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519, นายกสภามหาวิทยาลัย ผู้หญิงคนแรกและคนเดียว ดำรงตำแหน่งในปี พ.ศ. 2536 - 2543, เป็นผู้ผลักดันและบุกเบิกให้เกิดการหลักสูตรด้านการแพทย์และวิทยาศาสตร์จนนำไปสู่การจัดตั้งคณะใหม่ ได้แก่ คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี คณะแพทยศาสตร์ คณะทันตแพทยศาสตร์ คณะสหเวชศาสตร์ และคณะพยาบาลศาสตร์, เป็นผู้ริเริ่มขยายพื้นที่การศึกษาไปยังศูนย์รังสิต

ปทุมธานี, เป็นผู้ก่อตั้งโรงพยาบาลธรรมศาสตร์เฉลิมพระเกียรติ เพื่อรับใช้และบริการแก่บุคลากรมหาวิทยาลัย นักศึกษา ประชาชนในย่านรังสิตและพื้นที่ใกล้เคียง และในปี พ.ศ. 2553 เปลี่ยนชื่อห้องสมุดกลุ่มแพทย์ธรรมศาสตร์เป็น ห้องสมุดนงเยาว์ ชัยเสรี

รองศาสตราจารย์ เกศินี วิฑูรชาติ ดำรงตำแหน่งอธิการบดี ลำดับที่ 24 ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2560 จนถึง พ.ศ. 2567 เป็นผู้หญิงคนที่สองที่ดำรงตำแหน่งนี้ ชานันท์ ยอดหงษ์ และ อัครพงษ์ คำคุณ (2565) เขียนหนังสือชื่อ *รองศาสตราจารย์เกศินี วิฑูรชาติ: ประวัติชีวิต ความคิดและการทำงาน* เนื้อหาประกอบด้วย: 1) รองศาสตราจารย์เกศินี วิฑูรชาติ: ประวัติชีวิต ความคิดและการทำงาน อธิการบดีหญิงมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ในยุคแห่งการเปลี่ยนผ่านของสังคมไทย 2) ประวัติชีวิต: เกศินี วิฑูรชาติ 3) อธิการบดีหญิงคนที่สองในประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (พ.ศ. 2561-2564) 4) แม่ทัพสำคัญนำธรรมศาสตร์ให้รอดพ้นวิกฤติโรคระบาดใหม่ 5) "คุณแม่อธิการ" ผู้คุ้มครองศักดิ์ศรี สิทธิและเสรีภาพ LGBTQ+ 6) "ฮองเฮา"ผู้จัดการจัดการความขัดแย้งทางการเมือง 7) ก้าวต่อไปของอาจารย์เกศินี อธิการบดีสมัยที่สอง

การดำรงตำแหน่งอธิการบดีของทั้งสองท่าน มีส่วนในการนำเสนอให้เห็นถึงบทบาทกับสถานะของผู้หญิงในฐานะผู้บริหารสถาบันการศึกษา การเข้ามาปรากฏเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์พื้นที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ วิสัยทัศน์ที่พัฒนาต่อยอดให้เข้ากับบริบทของยุคสมัย หรือแม้แต่การตั้งสมญานามให้กับอธิการบดี รองศาสตราจารย์เกศินี วิฑูรชาติ ในฐานะ “แม่ทัพ” ผู้รับมือกับโรคระบาดใหม่ “คุณแม่อธิการ” ซึ่งมีสถานะเทียบเท่ากับ “แม่โดม” และทำหน้าที่ดูแลคุ้มครองลูก ๆ ทุกเพศสถานะ หรือแม้แต่สถานะ “ฮองเฮา” ที่สะท้อนถึงอำนาจและตำแหน่งสูงสุดในพื้นที่ของมหาวิทยาลัย จากบทบาทและสถานะดังกล่าว จึงเป็นต้นแบบให้กลับไปทบทวน สืบค้นเกี่ยวกับเสียง พื้นที่ บทบาท และสถานะของผู้หญิงซึ่งเป็นนักบริหารในมหาวิทยาลัย ว่าพลังของผู้หญิง มีส่วนในการสร้างความเป็นที่ป็นนอ้่งให้กับผู้หญิงด้วยกันเอง (Sisterhood) หนุนศักยภาพเพิ่มพลังของผู้หญิง ส่งเสริมความเท่าเทียมทางเพศในฐานะมหาวิทยาลัยแห่งเดียวที่ลงนามเป็น UN Women’s WEPs Signatory (หลักการเสริมสร้างศักยภาพสตรี The Women’s Empowerment Principles: WEPs) ซึ่งสะท้อนถึงการสนับสนุนความเท่าเทียมทางเพศในการปฏิบัติงาน การคัดเลือกบุคลากรอย่างไม่เลือกปฏิบัติทั้งกับบุคลากรในมหาวิทยาลัยและนักศึกษา (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2566) นอกจากนี้ การอยู่ในตำแหน่งบริหารของผู้หญิงแต่ละคน ในช่วงเวลาที่แตกต่างกัน นับเป็นเครื่องชี้วัดความเคลื่อนไหวของสตรีนิยมในประชาคมธรรมศาสตร์ ซึ่งจะนำไปสู่การเก็บรวบรวมประวัติศาสตร์พื้นที่กับเพศสถานะของมหาวิทยาลัยอย่างเป็นรูปธรรมครั้งแรก เพื่อเป็นการฉลองวาระครบรอบ 90 ปี การสถาปนามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในปี พ.ศ. 2567

1.2 วัตถุประสงค์การวิจัย

- 1.2.1 เพื่อรวบรวมประวัติศาสตร์พื้นที่ บทบาทและสถานะของผู้หญิงในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ผ่านมุมมองสตรีนิยม
- 1.2.2 เพื่อเป็นการนำเสนอให้เห็นว่าบทบาทของผู้หญิงในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เป็นส่วนหนึ่งของขบวนการเคลื่อนไหวด้านสิทธิเสรีภาพ และความเสมอภาคทางเพศ
- 1.2.3 เพื่อให้งานศึกษาวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งในการเฉลิมฉลองวาระครบรอบ 90 ปี การสถาปนามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ในปี พ.ศ. 2567

1.3 ขอบเขตการวิจัย

- 1.3.1 ศึกษาประวัติศาสตร์ของผู้หญิงในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2477 จนถึงปี พ.ศ. 2567
- 1.3.2 ศึกษาวิเคราะห์เฉพาะผู้หญิงในตำแหน่งอธิการบดี

1.4 กรอบแนวคิดทฤษฎี

1.4.1 ประวัติศาสตร์แนวสตรีนิยม

ประวัติศาสตร์แนวสตรีนิยม (feminist history) เติบโตมาจากขบวนการเคลื่อนไหวประวัติศาสตร์ของผู้หญิง (Women's History Movement) และขบวนการเคลื่อนไหวประวัติศาสตร์สังคม (Social History Movement) ในสหรัฐอเมริกาในทศวรรษ 1980 ต่อมานักวิชาการผิวสี นักวิชาการแอฟริกัน และศิลปินในสหรัฐอเมริกา นำแนวคิดนี้ไปใช้ศึกษาการปลดปล่อยอาณานิคมในเอเชียและแอฟริกา ดังนั้น วิถีทางประวัติศาสตร์สตรีนิยมจึงสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการศึกษาประเด็นต่างๆ รวมไปถึง การทำความเข้าใจเพศสถานะในฐานะที่เป็นส่วนสำคัญหนึ่งของเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์

การศึกษาของ โจน สก็อตต์ (Joan W. Scott) (1986) ชี้ให้เห็นว่า ประวัติศาสตร์ของผู้หญิงให้ความสำคัญกับ “การกู้คืน” ประสบการณ์ของผู้หญิง ส่วนประวัติศาสตร์สตรีนิยมมุ่งศึกษาถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจทางเพศสถานะ การปฏิบัติการของอำนาจ การแบ่งงาน การประกอบสร้างเพศสถานะ ควบคู่ไปกับประวัติศาสตร์เพศวิถี และประวัติศาสตร์ของบุคคลหลากหลายทางเพศ (LGBTQ+)

การศึกษาประวัติศาสตร์ของผู้หญิงไม่ใช่การศึกษาเรื่องเล่าหลัก (grand narrative) แต่เป็นการยืนยันการศึกษาความหลากหลาย และความคลุมเครือ ผ่านการเล่าเรื่อง วิธีวิทยาสร้างสรรค์ เพื่อขยายขอบข่ายการเข้าถึงประสบการณ์ ตัวอย่างเช่นการศึกษาของไซเดีย ฮาร์ดแมน (Saidiya Hartman) (2019) ในหนังสือ *Wayward Lives, Beautiful Experiments: Intimate Histories of Riotous Black Girls, Troublesome Women, and Queer Radicals* (2019) Hartman ใช้การปะติดปะต่อภาพถ่าย บันทึก ประวัติศาสตร์การออกแบสถาปัตยกรรม เพื่อเล่าเรื่องชีวิตของผู้หญิงผิวสีในช่วงต้นศตวรรษที่ 20 ในมหานครนิวยอร์ก รวมถึงการให้ความสำคัญกับผัสสะ กลิ่น เสียง พื้นที่อยู่อาศัย การเมืองตามท้องถนนและย่านถิ่นที่อยู่ สิ่งเหล่านี้เป็นรายละเอียดเล็ก ๆ ที่บอกเล่าเรื่องราวในชีวิตประจำวันและเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์

ในการศึกษาประวัติศาสตร์ของผู้หญิง จำเป็นต้องอาศัยหลักการวิจัยแนวสตรีนิยม (feminist research principles) ชาร์ลีน แนนกี เฮสส์-บีเบอร์ (Sharlene Naggdy Hesse-Biber) (2012) ย้ำเน้นว่าการวิจัยแนวสตรีนิยมมีความเป็นสหวิทยาการ (Interdisciplinarity) คือ การบูรณาการสหสาขาวิชาเพื่อสร้างองค์ความรู้ อีกทั้งยังเป็นการวิจัยที่คำนึงถึงอัตลักษณ์ทับซ้อน (Intersectionality) นั่นคือ “การอธิบายถึงการที่ระบบการแบ่งหมวดหมู่ตามเพศ เชื้อชาติ ชาติพันธุ์ รสนิยมทางเพศ อัตลักษณ์ทางเพศ ความพิการ ชนชั้น และ "อัตลักษณ์ทับซ้อน" อื่นๆ สร้างพลวัตและผลกระทบที่เป็นลักษณะเฉพาะ” (Crenshaw, 1991)

ในการบรรยายพิเศษหัวข้อ “การวิจัยทางประวัติศาสตร์และวิธีแนวสตรีนิยม” Emi Donalds (2023) ได้ชี้ให้เห็นถึงหลักการสำคัญของการวิจัยแนวสตรีนิยม 3 ประการ คือ

- การพูดจากชายขอบ (Speaking from the Margins) การเลือกศึกษาคนชายขอบในฐานะของการเปิดพื้นที่เพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลง (hooks, 1989)
- จุดยืนของผู้ศึกษา (Perspective and Positionality)
- การอ่านความเจ็บและสิ่งที่หายไป เช่น การศึกษาสิ่งที่หายไปหรือถูกละเว้นไม่กล่าวถึงในจดหมายเหตุบันทึก ประสบการณ์ใดได้รับการให้คุณค่าและประสบการณ์ใดถูกตัดทิ้ง เราจะอ่านความเจ็บและสิ่งที่หายไปนี้อย่างไร? (Trouillot, 1995)

คนชายขอบก็เป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่และจำเป็นอย่างยิ่งต้องทำให้พวกเขาปรากฏตัวออกมา ประสบการณ์ของผู้หญิงและคนชายขอบเหล่านี้ต่างมีคุณค่าแล้วทำไมจึงถูกละเลยไม่ได้รับการพูดถึง ซึ่งเป็นผลมาจากอำนาจและการสร้างประวัติศาสตร์ในสังคม

ดังนั้น การวิจัยแนวสตรีนิยม จึงศึกษาประสบการณ์ที่หลากหลาย เปิดโอกาสให้มีการถกเถียงถึงวิธี การตั้งสมมติฐาน รูปแบบ ค่านิยม และวิเคราะห์ข้อมูล การศึกษากลุ่มชายขอบ อย่างเข้าถึงตั้งแต่การสำรวจปรากฏการณ์ผ่านมุมมองและเงื่อนไขของชุมชนที่ถูกทำให้เป็นชายขอบ การสร้างวิธีทำงานที่หลากหลาย โดยวิธีการต้องมีหลักจริยธรรมและซื่อสัตย์

ประวัติศาสตร์แนวสตรีนิยมเชื่อมโยงกับการเมืองปัจจุบัน ทำให้ประสบการณ์และเรื่องราวของผู้หญิงไม่ถูกปิดตาย ไม่ถูกมองข้าม เป็นการสร้างแนวทางใหม่ให้การวิจัยและการวิเคราะห์ปฏิบัติการอำนาจ การเขียนประวัติศาสตร์จึงเป็นการสร้างทางเลือกใหม่ให้กับสิ่งต่าง ๆ และคนที่ถูกรวมและคนที่ไม่ถูกกันออกไป ประวัติศาสตร์ทุกรูปแบบสร้างให้เกิดความเจ็บ และทุกประวัติศาสตร์มีการเมืองอยู่ในนั้น

1.4.2 การศึกษาประวัติศาสตร์ผู้หญิงในบริบทโลก

ดาร์ลีน อี. โคลเวอร์ (Darlene E. Clover) (2022) กล่าวว่าการศึกษาประวัติศาสตร์ผู้หญิงจะนำไปสู่การทบทวนประวัติศาสตร์แบบผู้ชายมาสู่การค้นหาประวัติศาสตร์ของผู้หญิง ซึ่งจะนำไปสู่การทบทวนการเป็นภาพแทน การทบทวนเรื่องเล่า การทบทวนจินตนาการ การทบทวนการศึกษา ดังนั้น การศึกษาประวัติศาสตร์ผู้หญิงจึงเป็นการเข้าไปรื้อเพื่อตามหาเรื่องเล่าประสบการณ์ของผู้หญิงในสังคมและในบริบทของแต่ละพื้นที่ ว่าสัมพันธ์กับชนชั้น วรรณะ ชุมชน วัฒนธรรม โครงสร้างทางสังคม วาทกรรม ฯลฯ ในมิติใดบ้าง ทำไมผู้หญิงบางคนถึงถูกทำให้ปรากฏในหน้าประวัติศาสตร์ ขณะที่ผู้หญิงอีกกลุ่มกลับถูกทำให้ลืมและไม่ถูกทำให้ปรากฏในหน้าประวัติศาสตร์ ความซับซ้อนดังกล่าวเป็นผลมาจากระบบปิตาธิปไตย การลำดับชั้นทางสังคม หรือการให้คุณค่าต่อผู้ชายมากกว่าผู้หญิงหรือไม่

ในงานศึกษาของหลุยส์ เอ. ทิลลี (Louise A. Tilly) (1989) เรื่อง Women's History, and Social History ได้ยกตัวอย่างการนิยามความหมายของการศึกษาประวัติศาสตร์ผู้หญิงของ มาร์ค โบลช (Marc Bloch) (1961) ว่าเป็นการศึกษาผู้หญิงตามเงื่อนไขบริบทของเวลา ผู้หญิงเหล่านั้นแตกต่างชนชั้น สถานะ เชื้อชาติ ชุมชน และมีขนบธรรมเนียมประเพณี ระเบียบทางสังคม สิ่งแวดล้อมที่หล่อหลอมให้พวกเธอต้องปฏิบัติตามโครงสร้างของอำนาจ ซึ่งทำให้ผู้หญิงมีวิถีชีวิตและพฤติกรรมไปตามบริบทของเวลา ขณะที่ ฟิลิป อับรามส์ (Philip Abrams) (1982) มีความเห็นว่าการเคลื่อนไหวของผู้หญิงเป็นการผนวกรวมกับแนวคิดทางการเมือง ซึ่งการเคลื่อนไหวทางสังคมของแนวคิดสตรีนิยมนั้นมีทั้งระดับปัจเจก ระดับหน่วยงาน ระดับองค์กร ต่างได้รับอิทธิพลทางแนวคิดจากการเคลื่อนไหวแนวสตรีนิยมในทศวรรษ 1970 และ 1980 ขณะเดียวกัน ประวัติศาสตร์ผู้หญิงไม่ใช่ประวัติศาสตร์แนวสตรีนิยมเสมอไป เพราะลำดับชั้น ระบบปิตาธิปไตย โครงสร้างทางสังคมมีส่วนใน

การประกอบสร้างเงื่อนไขให้ผู้หญิง ดังนั้น บทบาทและสถานะของผู้หญิงจึงเป็นทั้งผู้กระทำและผู้ถูกระทำในสังคม เป็นสมาชิกของครอบครัว เป็นคนทำงาน เป็นผู้เข้าร่วมการเคลื่อนไหวทางสังคม

การศึกษาประวัติศาสตร์ผู้หญิงในต่างประเทศ พบว่ามีการศึกษา มีการวิเคราะห์ มีการตีความ มีการเสนอทางออก โดยศึกษาเรื่องผู้หญิงผ่านการเมืองและประวัติศาสตร์ชนชั้นแรงงาน เช่นในงานของ รูธ บอร์ดิน (Ruth Bordin) ศึกษา *Woman and Temperance: The Quest for Power and Liberty, 1873-1900* (1981) ประเด็นสิทธิทางการเมือง ว่าผู้หญิงชนชั้นกลางมีการเรียกร้องสิทธิของตนเองอย่างไร ซึ่งในงานศึกษาของ อลิซ เคสส์เลอร์-แฮร์ริส (Alice Kessler-Harris) (1982) วิเคราะห์ว่า แม้ผู้หญิงจะถูกเอารัดเอาเปรียบทั้งจากที่บ้านและที่ทำงาน แต่ผู้หญิงก็สามารถหาทางรับมือ ต่อสู้ เรียกร้อง เพื่อตัวเอง ซึ่งความสัมพันธ์ของแรงงานชายและแรงงานหญิงเป็นลักษณะเกื้อกูลกัน บางครั้งเป็นคู่ขัดแย้งกัน บางครั้งทั้งสองฝ่ายก็แสดงออกตามการประกอบสร้างทางชนชั้นสถานะ ส่วนซูซานน์ เลบซ็อก (Suzanne Lebsock) (1984) มีความเห็น ว่าทัศนคติของผู้หญิงที่แสดงออกมาและคุณค่าต่าง ๆ ถูกกำหนดโดยผู้ชาย ด้านงานของ มาร์ธา วิซินัส (Martha Vicinus) (1985) ศึกษาประวัติศาสตร์ผู้หญิงโสัดชนชั้นกลางและชนชั้นกลางก่อนไปทางชนชั้นสูง ว่าบริบทของพื้นที่และบริบทของยุคสมัยมอบโอกาสให้กับผู้หญิงกลุ่มนี้ในการสถาปนาวัฒนธรรมของชนชั้นตัวเองขึ้นมา และชุมชนมีส่วนในการสถาปนาผู้หญิงที่มีอิสระเสรี ซึ่งแนนซี เอ. ฮิววิตต์ (Nancy A. Hewitt) (1985) เรียกว่า วัฒนธรรมสาวโสัดหรือพื้นที่ของสาวไร้คู่ ต่อมา มีการขยายการศึกษาสถานะของผู้หญิงไม่แต่งงานชนชั้นแรงงานที่มีความแตกต่างทางเชื้อชาติ เผ่าพันธุ์กำเนิด ที่มีสถานะและบทบาททางสังคมน้อยกว่าชนชั้นที่สูงกว่า ทำให้เห็นมิติและความซับซ้อนและทำให้การศึกษาประวัติศาสตร์ผู้หญิงไม่กระจุกเพียงชนชั้นนำในสังคม และทำให้พบว่ามีเรื่องเล่า ประวัติศาสตร์ผู้หญิงอีกจำนวนมากยังไม่ถูกค้นพบ ยังไม่ถูกศึกษาทั้งในอดีตและปัจจุบัน ซึ่งในความเป็นจริง ชีวิตส่วนตัว ประสบการณ์ ความแตกต่างทางชนชั้น ชาติพันธุ์ วัฒนธรรม ต่างเป็นข้อมูลและเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาประวัติศาสตร์ และการศึกษาประวัติศาสตร์ผ่านผู้หญิง ทั้งการมีส่วนร่วมทางสังคมและการแสดงออกของพวกเธอ ย่อมนำไปสู่ข้อค้นพบใหม่ทางประวัติศาสตร์

บาร์บารา แมทธิวส์ (Barbara Matthews) (1976) วิเคราะห์ประวัติศาสตร์ผู้หญิงในด้านการศึกษา ว่าทำให้เกิดการศึกษาวิเคราะห์ในประเด็น (1) ผู้หญิงได้รับการยอมรับและเข้าถึงการศึกษาทุกระดับ (2) การศึกษาแบบทางการและแบบไม่เป็นทางการ ได้ให้โอกาสกับผู้หญิงที่มีสถานะเป็นลูกสาว ภรรยา และแม่ (3) สังคมปัญญาชนที่นักการศึกษาเป็นผู้ชาย ได้เปิดโอกาสให้ผู้หญิงเข้าถึงการศึกษา (4) การศึกษาแบบใดที่เปิดโอกาสให้ผู้หญิงเข้าถึงการศึกษา มีข้อจำกัดอะไร และอย่างไร (5) การศึกษาทำให้ผู้หญิงเป็นผู้ส่งต่อและบริการความรู้การศึกษา ไม่ใช่เป็นผู้ถูกป้อนความรู้แต่เพียงอย่างเดียวอีกต่อไป (6) การศึกษาประวัติศาสตร์ผู้หญิงในสหรัฐอเมริกาตั้งแต่ยุคอาณานิคม

นิคมจนถึงปัจจุบัน ทำให้นักประวัติศาสตร์ตระหนักว่าวิชาประวัติศาสตร์ละทิ้งเรื่องเล่าและประสบการณ์ของผู้หญิงไม่ได้

เกอร์ดา เลอร์เนอร์ (Gerda Lerner) (1975) มีความเห็นว่า นักประวัติศาสตร์ถูกตีกรอบให้ศึกษาประวัติศาสตร์จารีต ประวัติศาสตร์กระแสหลัก ไม่ได้ให้คุณค่าต่อการศึกษาประวัติศาสตร์ของผู้หญิง ทำให้เรื่องเล่าประสบการณ์ชีวิตและความสำเร็จของผู้หญิงไม่ถูกพูดถึง แม้จะมีประวัติศาสตร์ผู้หญิงมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักปรากฏ แต่เรื่องราวของผู้หญิงเหล่านั้นก็เป็นเพียงภาพแทนทางชนชั้นของพวกเธอ ไม่ได้ครอบคลุมหรือเป็นความหมายของผู้หญิงอีกจำนวนมากในสังคม ผู้หญิงจากต่างชนชั้นสถานะทางสังคมย่อมมีประสบการณ์ที่ไม่เหมือนกันโดยสิ้นเชิง ดังนั้น การศึกษาประวัติศาสตร์ผู้หญิงจึงมีความซับซ้อน และต้องศึกษาลงลึกตามเงื่อนไขบริบททางสังคม ชนชั้น สถานะควบคู่กัน นอกจากนี้การเคลื่อนไหวของนักสตรีนิยม มักเป็นไปเพื่อเรียกร้องสิทธิ การยกระดับคุณภาพชีวิตทั้งด้านการศึกษา สถานะทางสังคม การทำงานเพื่อนำเสนอชีวิตและประสบการณ์ผู้หญิง ขยายบริการ คนที่ไม่มีบทบาททางสังคม รวมถึงประเด็นทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับผู้หญิง ดังนั้น ผู้หญิงและกลุ่มผู้หญิงที่อุทิศตนทำงานเพื่อสะท้อนปัญหาสังคมก็เป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ผู้หญิงเช่นกัน แต่ทำไมพวกเธอมักถูกละเลยไปจากการศึกษา เช่นเดียวกับนักกิจกรรมและนักเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิ ผู้หญิงมักจะเป็นอีกกลุ่มที่ตกสำรวจจากการเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาประวัติศาสตร์ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นการถูกทำให้หายหรือถูกทำให้มองไม่เห็น เลอร์เนอร์ยกตัวอย่างนักเคลื่อนไหวผู้หญิงที่อุทิศการทำงานให้กับผู้หญิงชายขอบ เช่น เจน อัดัมส์ (Jane Addams) ทำงานสนับสนุนเครือข่ายของผู้หญิงให้กับผู้หญิงที่ไม่มีที่ไป ส่วน มาร์กาเรต แซงเกอร์ (Margaret Sanger) เป็นผู้ก่อตั้งการคุมกำเนิดในผู้หญิง การเคลื่อนไหวที่สะท้อนให้เห็นถึงการควบคุมร่างกายและชีวิตของผู้หญิงโดยกฎหมายที่ผู้ชายเขียนขึ้นมา

เลอร์เนอร์มีความเห็นว่าประวัติศาสตร์ของผู้หญิงยังไม่ได้เป็นศูนย์กลางของการศึกษาประวัติศาสตร์ ขณะเดียวกัน การศึกษาประวัติศาสตร์ผู้หญิงส่วนใหญ่มุ่งศึกษาในช่วงการเรียกร้องสิทธิให้กับผู้หญิงในการเลือกตั้ง จนถูกทำให้เป็นหมุดหมายการศึกษาประวัติศาสตร์ผู้หญิงไปแล้ว ทั้งที่ความเป็นจริงในสังคมยังมีปัญหาเชิงโครงสร้างที่กระทบต่อผู้หญิงอีกหลายด้าน เช่น ชีวิตสมรส การหย่าร้าง โอกาสทางการศึกษา การต่อสู้เพื่อปากท้องของผู้หญิงชนชั้นแรงงาน การให้พื้นที่กับประวัติศาสตร์ผู้หญิงจึงเป็นการเปิดโอกาสให้เรื่องเล่าประสบการณ์ของผู้หญิงไม่เป็นประวัติศาสตร์นิรนามอีกต่อไป

1.4.3 การศึกษาประวัติศาสตร์ผู้หญิงในสังคมไทย

การศึกษาประวัติศาสตร์ผู้หญิงในไทยมีการตื่นตัวและพลวัตเช่นเดียวกับการศึกษาประวัติศาสตร์ผู้หญิงในบริบทโลก อีกทั้งได้รับอิทธิพลจากแนวคิดสตรีนิยมของตะวันตกมาเป็นมุมมองตั้งต้นในการศึกษา และนำแนวคิดทฤษฎีมาใช้คิด วิเคราะห์ ประยุกต์และปรับใช้ให้เข้ากับบริบทของสังคมไทย จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่า งานวิจัยของ อติศร ศักดิ์สูง และเปรมสิริ ชวนไชยสิทธิ์ (2562) ได้ทำการศึกษารวบรวมการศึกษาประวัติศาสตร์ผู้หญิง ในบทความวิจัยเรื่อง “สถานภาพงานวิจัยผู้หญิงในมิติประวัติศาสตร์ ในประเทศไทย พ.ศ. 2519-256” เป็นการสำรวจจำนวนงานวิจัยผู้วิจัย ที่ปรากฏในรูปแบบของรายงานการวิจัยและวิทยานิพนธ์ของหน่วยงานและสถาบันต่าง ๆ ที่ใช้ระเบียบวิธีวิจัยทางประวัติศาสตร์ในการนำเสนอ และเป็นผลงานที่ผลิตขึ้นที่ประเทศไทยเป็นสำคัญ ซึ่งพบว่ามีจำนวน 32 ประเด็นที่พบมากที่สุด คือการเคลื่อนไหวในสถานภาพผู้หญิง รองลงมาคือความคิดของผู้หญิง อาชีพของผู้หญิง นโยบายรัฐต่อผู้หญิง ผู้หญิงในสังคมชนบท และการศึกษาในเชิงประวัติศาสตร์นิพนธ์ ผลการวิจัย พบว่ามีการศึกษาประวัติศาสตร์ผู้หญิงในสังคมไทยมาเป็นเวลานาน มีพัฒนาการมาเป็นลำดับ คือ

(1) ในปี พ.ศ. 2490 มีการศึกษาประวัติศาสตร์ผู้หญิงในกลุ่มปัญญาชน เช่น กุหลาบ สายประดิษฐ์ หรือศรีบูรพา และสมชาย ปรีชาเจริญ หรือจิตร ภูมิศักดิ์ ซึ่งเป็นการศึกษาบทบาทและสถานะผู้หญิงผ่านมุมมองและการประกอบสร้างของผู้ชาย งานของศรีบูรพาพูดถึงเรื่องฐานะของสตรีและงานของสมชาย ปรีชาเจริญ (จิตร ภูมิศักดิ์) นำเสนออดีต ปัจจุบัน และอนาคตของผู้หญิงไทย

(2) ประมาณปี พ.ศ. 2520 เกิดการตื่นตัวต่อประเด็นสิทธิผู้หญิงมากขึ้น สังคมไทยสนใจศึกษาอดีต ปัจจุบัน อนาคตของผู้หญิงไทย นำไปสู่การตื่นตัวและการเกิดขึ้นขององค์กรและหน่วยงานที่ส่งเสริมสถานภาพของผู้หญิงไทย การพิมพ์หนังสือเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารเพื่อกระตุ้นส่งเสริม การตระหนักรู้เรื่องสิทธิของผู้หญิง ในช่วงทศวรรษ 2519-2529 มีวิทยานิพนธ์ในระดับบัณฑิตศึกษา เช่น ผลงานของ ลำพวรรณ น่วมบุญลือ เรื่อง สิทธิและหน้าที่ของสตรีไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ (ลำพวรรณ น่วมบุญลือ, 2519) ผลงานของ บุญเต็ม ไพเราะ เรื่อง สถานภาพและบทบาทของสตรีในสังคมไทย (บุญเต็ม ไพเราะ, 2519) ผลงานของ ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์ เรื่อง โสเภณีกับนโยบายของรัฐบาลไทย พ.ศ. 2411 – 2503 (ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์, 2525) ผลงานของ ณัฐวดี ชนะชัย เรื่อง สตรีในสังคมสมัยใหม่: ศึกษากรณีสตรีซึ่งประกอบอาชีพพยาบาล (พ.ศ. 2439 - 2485) (ณัฐวดี ชนะชัย, 2529)

(3) ช่วง พ.ศ. 2530-2534 มีการศึกษาประวัติศาสตร์ผู้หญิงในสังคมไทยอย่างกว้างขวางยิ่งขึ้น อันเป็นผลมาจากการเคลื่อนไหวเกี่ยวกับสถานภาพผู้หญิงในบริบทโลกและมีการ

เกิดขึ้นของวันสตรีสากลในปี พ.ศ. 2532 หลายองค์กรออกมาขับเคลื่อนเพื่อสร้างสำนักสิทธิผู้หญิงอย่างกว้างขวางและมีงานศึกษาประวัติศาสตร์ผู้หญิงออกมา เช่น ผลงานของนันทิรา ขำภิบาล เรื่องนโยบายเกี่ยวกับผู้หญิงในสมัยสร้างชาติของจอมพล ป. พิบูลสงคราม พ.ศ.2481-2487 (นันทิรา ขำภิบาล, 2530) ผลงานของ สุพัตรา กอบกิจสุขสกุล เรื่อง การประกวดนางสาวไทย (พ.ศ. 2477-2530)

(4) ช่วง พ.ศ. 2535-2545 สังคมไทยตื่นตัวและให้ความสนใจต่อการยกสถานภาพของผู้หญิงไทยให้สูงขึ้น สอดรับกับหลักสิทธิมนุษยชนในยุคใหม่ที่ขยายตัวอย่างกว้างขวาง นำไปสู่การกำหนดแนวทางพัฒนาสถานภาพของผู้หญิงไว้ในแผนการพัฒนาของชาติหลายด้าน ในด้านการศึกษา นั้น ปี พ.ศ. 2543 มหาวิทยาลัยเชียงใหม่เปิดศูนย์สตรีศึกษา และเปิดสอนหลักสูตรสตรีศึกษาในระดับปริญญาโท และมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ก็เริ่มเปิดสอนหลักสูตรสตรีศึกษา ในระดับบัณฑิตศึกษา มีงานศึกษาเกี่ยวกับสิทธิของผู้หญิงในชนชั้นต่าง ๆ ออกมาเช่น ผู้หญิงสามัญชน ผู้หญิงกรรมกร ผู้หญิงชนชั้นสูง ผู้หญิงตามภูมิภาคต่าง ๆ ของไทย

(5) ช่วง พ.ศ. 2546-2550 การศึกษาประวัติศาสตร์ของผู้หญิงส่วนใหญ่อยู่ในรูปแบบวิทยานิพนธ์ระดับบัณฑิตศึกษา ทั้งเรื่องราวของผู้หญิงทำงานและผู้หญิงในราชสำนัก ด้านนักวิชาการเริ่มให้ความสนใจต่อการศึกษาประวัติศาสตร์ บทบาท และสถานภาพของผู้หญิงในท้องถิ่น ชุมชน และภูมิภาคต่าง ๆ ซึ่งแตกต่างด้านชนชั้น สถานะ ศาสนา เชื้อชาติ วัฒนธรรม ส่วนใหญ่เป็นการศึกษาประวัติศาสตร์ผู้หญิงในช่วงร้อยกว่าปี คือนับจากสยามเปลี่ยนแปลงสู่ความทันสมัยในรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา

การสำรวจเพื่อทำฐานข้อมูลการศึกษาประวัติศาสตร์ผู้หญิงของ อติศร ศักดิ์สูง และ เปรมสิริ ขวนไชยสิทธิ์ (2562) ทำให้เห็นพลวัตของเรื่องเล่าและประสบการณ์ของผู้หญิงในสังคมไทย ข้อค้นพบที่น่าสนใจงานศึกษาของทั้งสองคนได้แก่ (1) การเกิดขึ้นขององค์กร หน่วยงาน นักเคลื่อนไหว นักกิจกรรม นักสิทธิสตรี (2) การเกิดขึ้นของหลักสูตรสตรีศึกษาในสถาบันการศึกษาต่าง ๆ ได้ทำให้คนในสังคมไทยตระหนักรู้เกี่ยวกับสิทธิของผู้หญิงในหลากหลายมิติ และเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ผู้หญิง โดยทั้ง (1) และ (2) มีส่วนสำคัญในการบันทึกประวัติศาสตร์ผู้หญิงในสังคมไทย และยกระดับการสื่อสารประเด็นผู้หญิงในประเทศไปยังระดับนานาชาติผ่านการนำเสนอทางวิชาการ การทำงานร่วมกันกับหน่วยงานองค์กรในต่างประเทศในรูปแบบต่าง ๆ เป็นการเปิดพื้นที่ของผู้หญิงให้เกิดการแลกเปลี่ยน

จากการทบทวนวรรณกรรมของผู้วิจัยในฐานข้อมูลต่าง ๆ สามารถรวบรวมและจัดกลุ่มการศึกษาประวัติศาสตร์ผู้หญิงเป็น

(1) การศึกษาผู้หญิงชนชั้นสูง ชนชั้นนำ ชนชั้นปัญญาชน ตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 เช่นหนังสือ *หลังบ้านคณะราษฎร: ความรัก ปฏิวัติ และการต่อสู้ของผู้หญิง* ผลงานของ ชานันท์ ยอดหงษ์ (2564) นำเสนอบทบาทในพื้นที่ส่วนตัวและพื้นที่สาธารณะของภรรยาของคณะราษฎร ขณะทำงานศึกษาของ ไทเรล ฮาเบอร์คอนน์ (2558) หนังสือ *ผู้หญิงก่อน-หลังการอภิวัฒน์สยาม 24 มิถุนายน 2475* ทำให้เห็นบทบาทของผู้หญิงชนชั้นนำและประชาชนทั่วไปในช่วงบริบทดังกล่าว ประวัติศาสตร์ผู้หญิงในช่วงเวลาดังกล่าวที่มีการศึกษาและผลิตซ้ำมักจะเป็นภรรยาของชนชั้นนำในขณะนั้น เช่น ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงคราม โดยนำเสนอผู้หญิงในกลุ่มนี้ผ่านเหตุการณ์สำคัญทางการเมืองในสังคมไทย เช่น เหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครอง เหตุการณ์สงครามโลกครั้งที่ 2 เหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 และ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 เป็นต้น

(2) ประวัติศาสตร์ผู้หญิงในภูมิภาคและท้องถิ่น เป็นงานศึกษาที่ทำหายเรื่องเล่าแบบศูนย์กลาง นำเสนอบทบาทผู้หญิงสามัญชนในภูมิภาค เป็นการต่อเรื่องเล่าและเปิดพื้นที่ผู้หญิงที่มีความแตกต่างทางชนชั้น ถิ่นที่อยู่ วัฒนธรรม เช่น บทความวิชาการเรื่อง “อุบลวัฒน์: ผู้หญิงในประวัติศาสตร์เปลี่ยนผ่านของยุคสมัย” ผลงานของ วราภรณ์ เรืองศรี (2566) เป็นการศึกษาชีวประวัติของอุบลวัฒน์เพื่ออธิบายการเปลี่ยนแปลงประวัติศาสตร์สังคมไทยในช่วงที่สยามขยายอิทธิพลสู่ล้านนา ซึ่งชีวประวัติของอุบลวัฒน์สะท้อนบริบทสังคม เศรษฐกิจ ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศและดินแดนทั้งสยาม ล้านนา พม่า อังกฤษ รวมถึง วัฒนธรรม พิธีกรรม ความเชื่อ นอกจากนั้นบทความวิชาการเรื่อง “ผ้าชิ้นนางหาญ: ตำนานทอผ้าและอัตลักษณ์ผ้าทอพื้นบ้านของกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำอำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย” ผลงานของ ไทยโรจน์ พวงมณี และ อสิริยาภรณ์ ชัยกุลลาบ (2567) ทำให้เห็นบทบาทและสถานะของผู้หญิงที่เชื่อมโยงกับคติชนวิทยา ตำนานผู้หญิง การทอผ้าที่แฝงไว้ด้วยความกล้าหาญของผู้หญิง และในงานของ นุรุลฮุดา อับรู และ วันพิชิต ศรีสุข (2565) เรื่อง “สตรีมุสลิม: ชีวิตและบทบาทการเป็นนักเคลื่อนไหวทางสังคมในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้” ซึ่งทำการศึกษามหาวิทยาลัยนักเคลื่อนไหวผู้หญิงมุสลิมในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนใต้ ทั้งการดำเนินชีวิตและสถานภาพทางสังคม องค์ความรู้ที่ผู้หญิงกลุ่มนี้เรียนรู้และนำไปพัฒนา เสริมพลัง ให้คำปรึกษาแก่ผู้หญิงในพื้นที่

(3) ประวัติศาสตร์ผู้หญิง จากการทำงานลงพื้นที่เก็บข้อมูล ถอดบทเรียนขององค์กรพัฒนาเอกชน ยกตัวอย่าง มูลนิธิผู้หญิง ที่ผลิตสื่อเกี่ยวกับสิทธิของผู้หญิง เช่น การค้ามนุษย์ ความรุนแรงต่อผู้หญิง การละเมิดสิทธิมนุษยชน และได้จัดพิมพ์หนังสือตามวาระ เช่น *การค้าผู้หญิง: ญวณิสังคัมไทย* (2540) เกี่ยวกับการย้ายถิ่นและปัญหาการค้าหญิงทั้งในระดับชาติและระดับสากล *ผู้หญิงเรื่องที่ยังไม่พอ* (2566) เป็นการค้นหาเรื่องเล่า และการต่อสู้ของผู้หญิงในสังคมไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน จากนั้นนำมาเรียบเรียงเพื่อให้เห็นวิถีชีวิต ภูมิปัญญาความสามารถของหญิงไทย ที่ได้

ต่อสู้และสร้างพื้นที่ ตัวตน ในสังคมไทย ส่วนหนังสือ *สืบทอดราชการเดินทางของมูลนิธิผู้หญิง* (2567) นับเป็นตัวกลางในการบันทึกประวัติศาสตร์ผู้หญิง และสะท้อนพลวัตของผู้หญิงกับสังคมไทย เป็นการรวบรวมเล่าเรื่อง สะท้อนการทำงานของผู้หญิงในช่วงระยะเวลา 40 ปี (พ.ศ. 2527-2567) ในการดำเนินโครงการต่าง ๆ เพื่อคุ้มครองช่วยเหลือ และส่งเสริมสิทธิมนุษยชนของผู้หญิงและเด็กทั้งไทยและต่างชาติ รวมทั้งกระบวนการสร้างเครือข่ายการทำงานเรื่องผู้หญิงในประเทศไทย ความสำเร็จ ความก้าวหน้าและความท้าทายในการทำงาน รวมถึงการเดินทางที่แปรเปลี่ยนในการทำงานเรื่องผู้หญิง ประสบการณ์ความคิดเห็นของกรรมการและผู้ร่วมงานกับมูลนิธิผู้หญิง รายชื่อองค์กร หน่วยงานที่สนับสนุนการดำเนินงานของมูลนิธิผู้หญิง รวมทั้งสิ่งตีพิมพ์ของมูลนิธิผู้หญิง (ข้อความจาก โพสต์ใน Facebook Page มูลนิธิผู้หญิง Foundation for Women, 29 เมษายน 2567) ซึ่งหนังสือเล่มนี้สอดคล้องกับความเห็นของ เกร์ดา เลอร์เนอร์ (Gerda Lerner) (1975) ที่กล่าวว่าการศึกษาศาสตร์ประวัติศาสตร์ผู้หญิงไม่ควรละเลยการศึกษาการทำงานของผู้หญิงที่ทำงานเสียสละ อุทิศตนเพื่อผู้หญิง

(4) ประวัติศาสตร์ผู้หญิงที่ปรากฏผ่านการทำงานของนักเขียนสารคดีและนักเขียนเรื่องแต่ง เช่น งานเขียนประเภทสารคดี ผลงานของ อรสม สุทธิสาคร เรื่อง *ดอกไม้อำตรัย สิ้นคำมีชีวิต* (2545) นำเสนอชีวิตผู้หญิงทำงานกลางคืนที่ทำงานภาคบริการในช่อง ผับ บาร์ อาบอบนวด หนังสือคือหญิงอย่างยั้งนี้: *เรื่องสั้นและบทกวีที่เกี่ยวกับ แม่ เมียและลูกสาวของคุณเอง* (2537) คัดสรรวรรณกรรมที่แสดงความเป็นหญิง ที่มีบทบาทและสะท้อนสถานะของผู้หญิงในแต่ละยุคสมัย สารระนิยายเรื่อง *เหมือนดาวส่องแสงอยู่ทั่วฟากฟ้า* (2566) ผลงานของ ชมัยกร แสงกระจ่าง ที่นำเสนอชีวิตส่วนตัว ชีวิตทางการทำงาน และชีวิตทางสังคมการเมืองของผู้หญิงชื่ออุ้งน มาลิก ซึ่งมีชีวิตมาตั้งแต่ก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองจนกระทั่งถึงเหตุการณ์ทางการเมืองเดือนตุลาคมในปี พ.ศ. 2516 และ พ.ศ. 2519 และอีกตัวอย่างคือหนังสือ *วรรณคดี: อดีตชีวิตประวัติของ วรรณภา ทรนพานนท์* (2567) ผลงานของ ศรีดาวเรือง ซึ่งเป็นนามปากกาของเจ้าตัว ได้ถ่ายทอดชีวิต สะท้อน ย้อนคิด ทบทวนประสบการณ์ความเป็นผู้หญิงของตัวเองทั้งตั้งแต่เด็กจนถึงปัจจุบัน ในสถานะลูกสาว หลานสาว เด็กสาว คนรับใช้ กรรมการ การเป็นเมีย การเป็นแม่ ของผู้หญิงสามัญชนคนหนึ่งที่มีชีวิตอยู่ท่ามกลางบริบทสังคม การเมือง เศรษฐกิจ วัฒนธรรม อุดมคติทางสังคม

(5) ประวัติศาสตร์ผู้หญิงวัฒนธรรมกระแสนิยม การศึกษาผู้หญิงจากความโด่งดังของการเป็นคนในสื่อบันเทิง เช่น ปรากฏการณ์ของกลุ่มนักร้องหญิงหรือ Girl Group ที่ชื่อว่า BNK ในงานของ โดม ไกรปกรณ์ (2565) เรื่อง “BNK 48 วัฒนธรรมบันเทิงแบบใหม่ในสังคมไทยร่วมสมัย: ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์” ซึ่งนำวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์มาอธิบายปรากฏการณ์ความนิยมของศิลปินวัยรุ่นหญิงกลุ่มนี้ จนนำไปสู่กิจกรรมทางเศรษฐกิจ กิจกรรมทางการเมือง วัฒนธรรมของผู้คน

และเพศภาวะ นอกจากยังมีงานที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ผู้หญิงอีกเป็นจำนวนมากในสังคมที่ยังไม่ได้ยกตัวอย่าง ซึ่งเป็นการศึกษาผู้หญิงผ่านมิติและบริบทที่แตกต่างกันออกไป

การศึกษาประวัติศาสตร์ของผู้หญิงมีความสำคัญในการทำความเข้าใจบทบาทสถานะ และอิทธิพลของผู้หญิงในสังคม ซึ่งมักถูกละเลยในบันทึกประวัติศาสตร์แบบดั้งเดิม การทบทวนกรอบแนวคิดเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของผู้หญิงช่วยให้เห็นถึงแนวโน้ม วิธีการศึกษา และกรอบแนวคิดที่ใช้ในการวิจัยเรื่องนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ซึ่งเป็นพื้นที่สำคัญของการเคลื่อนไหวทางการเมืองและสังคม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ไม่ได้เป็นเพียงสถาบันการศึกษา แต่ยังเป็นศูนย์กลางของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมและการเมืองในประเทศไทย ตลอด 90 ปีที่ผ่านมา การศึกษาประวัติศาสตร์ของผู้หญิงที่เกี่ยวข้องกับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์จึงช่วยให้เห็นถึงบทบาทของผู้หญิงในการเปลี่ยนแปลงสังคม และการต่อสู้เพื่อสิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคทางเพศ ซึ่งสามารถเชื่อมโยงกับงานวิจัยเดิมที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของผู้หญิงในสังคมไทยและทั่วโลก

1.5 ทบทวนวรรณกรรม: จุลสารหอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ตามหาผู้หญิงในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ : การศึกษาประวัติศาสตร์ของผู้หญิงในวาระครบรอบ 90 ปี การสถาปนามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ใช้การทบทวนวรรณกรรม/สารสนเทศ (information) ที่เกี่ยวข้องกับ ผู้หญิงและมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ที่ปรากฏในเอกสาร วารสาร จุลสารหอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ บทความวิจัย บทความวิชาการ อนุสรณสถานรูปแบบต่าง ๆ เช่น การนำชื่อบุคคลมาใช้เพื่อเป็นอนุสรณ์ การสร้างอนุสาวรีย์ และพิพิธภัณฑ์ เป็นต้น

จุลสารหอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เป็นเอกสารชิ้นต้นที่ผู้วิจัยใช้สืบค้นข้อมูลความเชื่อมโยงของผู้หญิงและมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จุลสารหอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ฉบับที่ 1 หรือฉบับปฐมฤกษ์ออกเผยแพร่เมื่อเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2539 โดยฉบับที่ 1 ถึงฉบับที่ 4 มีรอบการเผยแพร่ดังนี้ ฉบับที่ 1 เดือนสิงหาคม พ.ศ. 2539, ฉบับที่ 2 เดือนธันวาคม พ.ศ. 2540 – มีนาคม พ.ศ. 2541, ฉบับที่ 3 เดือนธันวาคม พ.ศ. 2541 – มีนาคม พ.ศ. 2542, ฉบับที่ 4 เดือนธันวาคม พ.ศ. 2542 – พฤษภาคม พ.ศ. 2543 สำหรับฉบับที่ 5 รอบการเผยแพร่ มิถุนายน พ.ศ. 2543 – พฤษภาคม พ.ศ. 2544 และในฉบับที่ 6 เป็นต้นไปให้ใช้กำหนดรอบการเผยแพร่เป็นเดือนมิถุนายนของปีปัจจุบัน-เดือนพฤษภาคมของปีถัดไป โดยฉบับที่ 26 เดือนมิถุนายน พ.ศ. 2566 – พฤษภาคม พ.ศ. 2567 เป็นฉบับล่าสุด จากการสืบค้นพบว่าเนื้อหาในฉบับที่ 1, 2 และ 3 เป็นการนำเสนอมูลเหตุความเป็นมาของการก่อตั้งหอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ วัตถุประสงค์ คณะทำงาน บทบาทและความสำคัญของหอจดหมายเหตุ

รายงานการดำเนินงาน การดูแลและอนุรักษ์เอกสาร ภาพถ่าย สิ่งของต่าง ๆ กรณีศึกษาหอจดหมายเหตุในต่างประเทศ งานพิพิธภัณฑ์ หอสมุด ฯลฯ ซึ่งเนื้อหาดังกล่าวยังมีปรากฏให้เห็นในฉบับถัด ๆ เพื่อให้เห็นถึงวิวัฒนาการของงานหอจดหมายเหตุทั้งของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และของที่อื่น ๆ ทั้งในประเทศและต่างประเทศ ว่ามีส่วนสำคัญต่อการบอกเล่าประวัติศาสตร์พื้นที่ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์ของสยามตั้งแต่หลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 สงครามโลกครั้งที่ 2 เหตุการณ์ทางการเมืองครั้งสำคัญที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เป็นพื้นที่ชุมนุมเคลื่อนไหว บุคคลสำคัญของมหาวิทยาลัย ไล่เลียงมาจนถึงฉบับล่าสุดที่นำเสนอมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์กับการจัดการปัญหาเรื่องการแพร่ระบาดของโควิด-19

ภาพรวมการนำเสนอเนื้อหาของจุลสารหอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พบว่า

- 1) การนำเสนอประวัติศาสตร์นิพนธ์และวิพากษ์ของมหาวิทยาลัยกับพลวัตบริบทด้านสังคม การเมือง การศึกษา เศรษฐกิจ วัฒนธรรม เพศสถานะและเพศวิถี ฯลฯ ทั้งภายในและภายนอกมหาวิทยาลัย เช่น ฉบับที่ 8 มิถุนายน พ.ศ. 2547 – พฤษภาคม พ.ศ. 2548 บทความ “70 ปีธรรมศาสตร์กับ 72 ปีการเมืองไทย: ทบทวนความสำเร็จและความล้มเหลว” โดย ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, ฉบับที่ 19 มิถุนายน พ.ศ. 2558 – พฤษภาคม พ.ศ. 2559 บทความ “เมื่อมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองพิมพ์ธนบัตร” โดย สุมัยวดี เมฆสุต
- 2) การวิพากษ์และการตีความใหม่การประกอบสร้างจิตวิญญาณธรรมศาสตร์ เช่น ฉบับที่ 8 มิถุนายน พ.ศ. 2547 – พฤษภาคม พ.ศ. 2548 บทความ “ผีหลายตนที่ท่าพระจันทร์ : การเมืองของภูมิสถานและความทรงจำ” โดย ธงชัย วินิจจะกุล, ฉบับที่ 13 มิถุนายน พ.ศ. 2552 – พฤษภาคม พ.ศ. 2553 บทความ “ประชาคมธรรมศาสตร์ : อัตลักษณ์แห่งพื้นที่สาธารณะ ท่าพระจันทร์” โดย วีระศักดิ์ กිරิตวรนันท์
- 3) การนำเสนอเรื่องราว บทวิเคราะห์แนวคิด ชีวิต การทำงาน การเชิดชูเพื่อรำลึกในวาระต่าง ๆ ของบุคคล อาทิ ปรีดี พนมยงค์, ป่วย อึ้งภากรณ์, สัญญา ธรรมศักดิ์, เดือน บุนนาค, ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, รังสรรค์ ธนพรพันธุ์ และนรนิติ เศรษฐบุตร เช่น ฉบับที่ 4 ธันวาคม พ.ศ. 2542 – พฤษภาคม พ.ศ. 2543 ทั้งฉบับเป็นการเฉลิมฉลองวาระครบรอบ 100 ปีชาตกาล รัฐบาลบุษยาไส ปรีดี พนมยงค์ และการเสนอชื่อเพื่อบรรจุในปฏิทินบุคคลสำคัญของโลกขององค์การยูเนสโก บทความต่าง ๆ จึงเกี่ยวข้องกับวาระดังกล่าว, ฉบับที่ 12 มิถุนายน พ.ศ. 2551 – พฤษภาคม พ.ศ. 2552 บทความ “ประวัติและผลงานของศาสตราจารย์ สัญญา ธรรมศักดิ์” โดย

สมเกียรติ วรรณานันต์, ฉบับที่ 13 มิถุนายน พ.ศ. 2552 – พฤษภาคม พ.ศ. 2553 บทความ “22 ปี ปาฐกถา ‘ป่วย อังภาภรณ์’” โดย ปกป้อง จันวิทย์, ฉบับที่ 14 มิถุนายน พ.ศ. 2553 – พฤษภาคม พ.ศ. 2554 บทความ “เดือน บุนนาค กับ เศรษฐศาสตร์” โดย สิทธิกร นิพภยะ และ ฉบับที่ 23 มิถุนายน พ.ศ. 2562 – พฤษภาคม พ.ศ. 2563 บทความ “72 ปี รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์ นักเศรษฐศาสตร์ ทวนกระแส” โดย ชุติศักดิ์ ภัทรกุลวณิช

- 4) การนำเสนอเรื่องเล่าของนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เช่น บทความในฉบับที่ 18 มิถุนายน พ.ศ. 2557 – พฤษภาคม พ.ศ. 2558 เรื่อง “พัฒนาการขององค์การ นักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ : จาก “แนวคิดและอุดมคติทางการเมือง” สู่ “ความเรียบง่ายทางกิจกรรม” โดย พีรพล แสงสว่าง, บทความ “ชุดนักศึกษา : เครื่องแบบและขอบเขตของเสรีภาพในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์” โดย ณพวรรณ ตรีผลาวิเศษกุล เป็นต้น
- 5) การนำเสนอเรื่องเล่าเกี่ยวกับผู้หญิงทั้งภายในและภายนอกมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เช่น ฉบับที่ 10 มิถุนายน พ.ศ. 2549 – พฤษภาคม พ.ศ. 2550 บทความ “ไดอารี่ จดหมายร้องเรียน แฉลงการณ์ ฯลฯ: แกะรอย ‘ความรู้’ จากเอกสารของ พรเพชร เหมือนศรี หญิงชาวจังหวัดนครสวรรค์” โดย ทวีลักษณ์ พลราช ซึ่งนำเสนอให้เห็นถึงประวัติศาสตร์ผู้หญิงที่ต่อสู้เรียกร้องความเป็นธรรมให้กับตัวเอง ผ่านการศึกษา เอกสาร, ฉบับที่ 13 มิถุนายน พ.ศ. 2552 – พฤษภาคม พ.ศ. 2553 บทความ “เรื่องเล่าคนเล็กคนน้อยว่าด้วยเรื่อง: “หญิงรักหญิง” ในธรรมศาสตร์” โดย นันทิยา สุคนธปฏิภาค และฉบับที่ 21 มิถุนายน พ.ศ. 2560 – พฤษภาคม พ.ศ. 2561 นำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับ ผู้หญิงกับจดหมายเหตุศึกษา และสตรีนิยมกับธรรมศาสตร์ ผ่านบทความ “ผู้หญิงกับจดหมายเหตุศึกษา : ว่าด้วยการเรียนการสอน” โดย สนิท ลิทธิรักษ์, บทความ “อ่าน “ธรรมศาสตร์” ผ่านมุมมองสตรีนิยม : บันทึกของฉันในวันแรกของ Summer School” โดย กิตติยา วิทยาประพัฒน์

จากการทบทวนจุลสารหอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ผู้วิจัยพบว่า ประวัติศาสตร์ผู้หญิงและเรื่องเล่าของผู้หญิงในพื้นที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มีการหยิบยกมาเพียงจำนวนหนึ่งเท่านั้น ส่วนในบทความอื่นนักศึกษาหญิงก็มีปรากฏแทรกอยู่เพียงน้อยนิดจนแทบไม่ปรากฏบทบาทของผู้หญิงตั้งแต่ระดับผู้บริหารจนถึงเจ้าหน้าที่และนักศึกษา บทวิเคราะห์เหตุการณ์สำคัญทางการเมือง ไม่ว่าจะเป็นสงครามโลกครั้งที่ 2 เหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 เหตุการณ์ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 เป็นการให้พื้นที่กับการเล่าเรื่องกับเพศชายเป็นหลักไม่ว่าจะเป็นวิเคราะห

และวิพากษ์ จนบางครั้งนำไปสู่การตั้งคำถามต่อการสร้างประวัติศาสตร์พื้นที่ที่ให้ความสำคัญกับความ เป็นชายค่อนข้างสูง ดังจะเห็นได้จากข้อค้นพบในข้อ (3) ตัวบุคคลล้วนเป็นผู้ชายทั้งสิ้น ตลอด ระยะเวลา 90 ปีของการก่อเกิดเป็นมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พื้นที่และบทบาทของผู้บริหารสูงสุดซึ่งเป็นอธิการบดีหญิง 2 คน คือ ศาสตราจารย์ คุณหญิงนางเยาว์ ชัยเสรี และ รองศาสตราจารย์เกศินี วิฑูรชาติ ไม่ได้มีการหยิบยกขึ้นมาพูดถึง หรือแม้แต่ักเคลื่อนไหว นักกิจกรรมผู้หญิง ในช่วงเหตุการณ์ ตุลาคมทั้ง 2 ครั้ง ไม่ปรากฏบทวิเคราะห์ เรื่องเล่า ประวัติศาสตร์ของผู้หญิงกลุ่มนี้แต่อย่างใด ผู้หญิงของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์จึงกลายเป็นผู้ไร้เสียงและอาจจะกล่าวว่าไม่ได้มีการรวมเอาไว้เป็นส่วนหนึ่งในการสร้างจิตวิญญาณธรรมศาสตร์ อย่างไรก็ตาม งานวิจัย/วิทยานิพนธ์เรื่อง การหลอมรวมอุดมการณ์ เฟมินิสต์ ประชาธิปไตย และสิทธิมนุษยชน ศึกษาผ่านประสบการณ์ สุณี ไชยรส (2547) และ บทความวิชาการ เรื่องเล่าจาก เฟมินิสต์ 14 ตุลา “กลุ่มผู้หญิงธรรมศาสตร์” บทหนึ่งในกระบวนการหลอมรวมอุดมการณ์เฟมินิสต์ ประชาธิปไตย และสิทธิมนุษยชน (2550) ของ สุณี ไชยรส เป็นวรรณกรรมที่บันทึกประวัติศาสตร์ของผู้หญิงในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ โดยบทความวิชาการของสุณี เป็นการเขียนประวัติศาสตร์ “เฟมินิสต์ 14 ตุลา” ของ “กลุ่มผู้หญิงธรรมศาสตร์” ช่วงก่อนเกิดเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 จนถึง เหตุการณ์ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 นำเสนอถึงบทบาทของกลุ่มผู้หญิงธรรมศาสตร์ซึ่งเป็นนักศึกษาหญิงในช่วงเวลาดังกล่าว ว่ามีการเคลื่อนไหว เรียกร้องให้นักศึกษารับใช้ประชาชน ต่อสู้กับเผด็จการทางการเมือง การเรียกร้องสิทธิความเสมอภาคเท่าเทียมให้กับผู้หญิงชนชั้นต่าง ๆ เช่น นักศึกษา แรงงาน ชวนา ประชาชน ภายใต้คำขวัญของกลุ่มคือ “สตรีเสมอภาค สร้างสรรค์” ควบคู่ไปกับวาทกรรมสาธารณะของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ “เรารักธรรมศาสตร์ เพราะธรรมศาสตร์สอนให้เรารักประชาชน” สุณีนำเสนอเรื่องเล่าของผู้หญิงธรรมศาสตร์ผ่านมุมมองสตรีนิยม การได้รับอิทธิพลแนวคิดของเฟมินิสต์ในโลกตะวันตก ผนวกและประยุกต์ใช้กับบริบทของสังคมไทยในช่วงเวลาดังกล่าว ผ่านเรื่องเล่าประสบการณ์ส่วนตัวของสุณี และการสัมภาษณ์ผู้หญิงกลุ่มเป้าหมาย เพื่อบันทึกประวัติศาสตร์ของผู้หญิง ซึ่งงานวิจัยและบทความวิชาการซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ เกิดขึ้นจาก การเรียนรู้จากต่อสู้ การรวมกลุ่มจากกลุ่มเล็ก ๆ จนกลายเป็นกลุ่มใหญ่ และเป็นแรงขับเคลื่อนในเหตุการณ์ทางการเมือง ทำให้เห็นบทบาทของกลุ่มผู้หญิงกับการเมือง รวมถึงสุณียังสะท้อนให้เห็นถึงโชตรวนของผู้หญิงตั้งแต่อยู่ในบ้านจนถึงเรื่องของการแต่งกาย การต่อสู้ทางชนชั้นแบบศักดินาและทุนนิยมที่เอารัดเอาเปรียบผู้หญิง ประวัติศาสตร์ของผู้หญิงธรรมศาสตร์ยังนำเสนอให้เห็นถึงการเปิดเวทีเรียนรู้และรณรงค์เรื่องของผู้หญิง เช่น การทำแท้ง ความรักเสรี ความรักแบบอุดมคติ การนำเสนอให้เห็นเพศสถานะและเพศวิถีในพื้นที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์สมัย 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ตัวอย่างหนึ่งที่สุณีเขียนไว้ในบทความวิชาการ เรื่องเล่าจากเฟมินิสต์ 14 ตุลา “กลุ่มผู้หญิงธรรมศาสตร์” บทหนึ่งในกระบวนการหลอมรวมอุดมการณ์เฟมินิสต์ ประชาธิปไตย และ

สิทธิมนุษยชน (2550) “สมัย 14 ตุลา ผู้หญิงมีแต่พวกชอบมั่วสุมเสรีทางเพศ ที่ธรรมศาสตร์มีหญิงนอนมั่วเต็มไปหมด” (สุนี ไชยรส, 2550)

ผู้วิจัยพบว่าวิทยานิพนธ์และบทความวิชาการของสุนี ไชยรส ได้ให้ภาพบริบทพลวัตของสตรีนิยมในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และยังนำเสนอภาพการเคลื่อนไหวของแนวคิดสตรีนิยมในมหาวิทยาลัยแห่งอื่น ๆ ที่มีการรวมตัวกันของกลุ่มผู้หญิงด้วยเช่นกัน นอกจากนี้งานของสุนียังนำเสนอให้เห็นถึงประวัติศาสตร์พื้นที่ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ที่ยึดโยงกับการเมืองและสังคมไทย ซึ่งเป็นภาพจำของคนในสังคมไทยที่มีต่อสถาบันการศึกษาแห่งนี้ ขณะเดียวกัน ประวัติศาสตร์ของกลุ่มผู้หญิงธรรมศาสตร์ได้เข้าไปต่อร่องพื้นที่ประวัติศาสตร์กระแสหลักของพื้นที่ที่เน้นผู้ชายเป็นหลัก (History) และสุนีได้สร้าง Herstory ให้ปรากฏและส่งเสียงออกมา สะท้อนว่าการต่อสู้ทางการเมืองชนชั้น เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ผู้หญิงต่างอยู่ในเรื่องเล่าเหล่านั้นทุกมิติ และประสบการณ์ของผู้หญิงมีบทบาทในฐานะการเป็นองค์ความรู้ให้กับสังคมเช่นกัน

1.6 วิธีการดำเนินการวิจัย (research methodology)

การวิจัยเรื่อง ตามหาผู้หญิงในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เป็นการศึกษาประวัติศาสตร์ของผู้หญิงด้วยการวิจัยแนวสตรีนิยมที่คำนึงถึงเสียงของผู้หญิง การถูกทำให้เป็นชายขอบ และการกู้คืนประวัติศาสตร์ของผู้หญิงที่หายไปหรือถูกทำให้หายไป การวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีการศึกษาแบบผสมวิธี ซึ่งประกอบไปด้วย

- 1) การศึกษาเอกสาร เป็นการทบทวนและวิเคราะห์เอกสารที่เกี่ยวข้อง ทั้งบทความ งานวิจัย รวมไปถึงเอกสารชั้นต้นสำคัญ คือ *จุลสารจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์*
- 2) การศึกษาประวัติศาสตร์บอกเล่า (oral history) ด้วยการสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ของผู้หญิงในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- 3) การลงพื้นที่เก็บรวบรวมข้อมูลอนุสรณ์สถาน ในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เช่น อนุสรณ์สถานตึกโดม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (ท่าพระจันทร์) , พิพิธภัณฑ์ธรรมศาสตร์เฉลิมพระเกียรติ (รังสิต), หอสมุดปรีดี พนมยงค์, หอสมุดป๋วย อึ๊งภากรณ์, หอสมุดสัญญา ธรรมศักดิ์, อนุสาวรีย์บุคคลในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และสวนประติมากรรมธรรมศาสตร์กับการต่อสู้เพื่อประชาธิปไตย เป็นต้น

บทที่ 2

ประวัติศาสตร์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์กับการศึกษาประวัติศาสตร์ผู้หญิง

มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง (มธก.) ชื่อเมื่อแรกสถาปนามหาวิทยาลัย เมื่อวันที่ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2477 หรือ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (มธ.) ในทุกวันนี้ นับเป็นมหาวิทยาลัยเปิดแห่งแรกของไทยและเป็นมหาวิทยาลัยแห่งที่สองของประเทศ การสถาปนา มธก. เป็นผลสืบเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 โดย คณะราษฎร ซึ่งมีศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี พนมยงค์ ผู้เป็นมันสมองสำคัญของคณะราษฎร เป็นผู้นำการ อภิวัฒน์เปลี่ยนแปลงการปกครอง และต่อมาเป็นผู้ประศาสน์การคนแรกและคนเดียวของ มธก.

การก่อตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง เป็นผลสืบเนื่องโดยตรงมาจาก นโยบายหรือสัญญาประชาคมที่คณะราษฎรประกาศในหลัก 6 ประการเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 หลักประการที่ 6 “จะต้องให้การศึกษาอย่างเต็มที่แก่ราษฎร” คณะราษฎรมุ่งหวังให้มีการ จัดระบบการศึกษาขึ้นใหม่เพื่อแก้ปัญหาที่มีมาแต่เดิม ด้วยเห็นว่า การศึกษานับเป็นกลไกที่มีความสำคัญและมีประสิทธิภาพอย่างยิ่งในการสร้างฐานที่มั่นคงทางสติปัญญาให้แก่พลเมืองทั้งปวงใน ระบอบการเมืองที่จะสถาปนาขึ้นใหม่ การจัดตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองจึงถือเป็นผลสำเร็จขั้นแรกของการอภิวัฒน์ระบอบการเมืองการปกครอง (ฐาปนันท์ นิพิฏฐกุล, 2556)

เมื่อมองในแง่นี้การสถาปนา มธก. ในปี พ.ศ. 2477 ก็มาจากหลักประการที่ 6 ของ คณะราษฎร กำเนิดควบคู่มากับการปกครองในลักษณะใหม่เมื่อประเทศมีรัฐธรรมนูญ มีประชาธิปไตย ก็ต้องมีสถาบันการศึกษาแบบใหม่ อันนี้จึงเป็นหลักปรัชญาพื้นฐานในการก่อตั้ง เป็นหลักของการ “เปิด” คือเปิดกว้างให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม ทำให้เกิดกฎเกณฑ์ที่แน่นอน การเปิดและกฎเกณฑ์ ที่แน่นอนนี้เป็นลักษณะสำคัญที่สุดลักษณะหนึ่งของสังคมประชาธิปไตย (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, 2543, น.10)

การก่อตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองจึงเป็นสถาบันการศึกษา ระดับอุดมศึกษาแห่งแรกที่ทำให้สามัญชนเข้าถึงการศึกษาอย่างเสมอภาคกันตามหลักเสรีภาพของ การศึกษา ดังปรัชญาของการก่อตั้งมหาวิทยาลัย ปรากฏตามสุนทรพจน์ของศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี พนมยงค์ ที่รายงานต่อผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ดังนี้ “...มหาวิทยาลัยย่อมอุปมา ประดุจบ่อน้ำ บำบัดความกระหายของราษฎร ผู้สมัครแสวงหาความรู้ อันเป็นสิทธิและโอกาส ที่เขาควรมีควรได้ ตามหลักเสรีภาพของการศึกษา”

ตลอดระยะเวลา 90 ปี นับตั้งแต่การสถาปนามหาวิทยาลัย กล่าวได้ว่าประวัติศาสตร์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์สัมพันธ์เชื่อมโยง ดำเนินควบคู่กับความผันผวนและความเปลี่ยนแปลงของประวัติศาสตร์สังคมการเมืองทั้งบริบทไทยและบริบทโลก รวมทั้งเป็นเนื้อเดียวหรือแนบแน่นไปกับชีวิตทางการเมืองของผู้ประศาสน์การตั้งแต่ พ.ศ. 2475 จนถึงการถูกทำรัฐประหารเมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2490 นำไปสู่การเปลี่ยนผ่านและเกิดเหตุการณ์ที่ไม่สามารถตัดขาดจากบริบทสังคมการเมืองตั้งแต่ พ.ศ. 2475 จนถึงปัจจุบัน อาทิ เหตุการณ์ พ.ศ. 2475, เหตุการณ์สงครามโลกครั้งที่ 2, ยุคสมัยคณะรัฐประหาร พ.ศ. 2490, ยุคสมัยคณะปฏิวัติ, ยุคสมัยสงครามเย็น, เหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516, เหตุการณ์ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519, หลังเหตุการณ์ 6 ตุลาคม, เหตุการณ์พฤษภาทมิฬ, ยุครัฐประหาร, เหตุการณ์น้ำท่วมใหญ่ พ.ศ. 2554, ยุคดิจิทัล ดิสรัพชัน (Digital Disruption) ยุคโควิด สมัย ในแต่ละยุคสมัยของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์มีประวัติศาสตร์ที่บันทึกเรื่องราวแตกต่างกันออกไป ขณะเดียวกัน ประชาคมธรรมศาสตร์ทั้งผู้บริหาร คณาจารย์ บุคลากร นักศึกษา ชุมชนและประชาชนโดยรอบ รวมทั้งสาธารณชนจากทุกชนชั้น สถานะ เชื้อชาติ ต่างเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์พื้นที่เช่นเดียวกัน

ดังนั้น การศึกษาประวัติศาสตร์ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จึงมีผู้ทำการศึกษาอย่างกว้างขวางในฐานะสถาบันที่เป็นพื้นที่และบอกเล่าประวัติศาสตร์การเมืองสังคมของประเทศ ควบคู่กับประวัติศาสตร์ภาคประชาชน มหาวิทยาลัยแห่งนี้จึงเป็นมากกว่าสถาบันการศึกษา แต่เกือบทุกพื้นที่ เหตุการณ์ และบุคคลต่างมีความหมายเชิงสัญลักษณ์ทั้งเชิงกายภาพและนามธรรม จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่าในวาระสำคัญ เช่น วาระครบรอบการสถาปนา วาระครบรอบเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในมหาวิทยาลัย วาระครบรอบการประชุมเรียกร้องทั้งระดับประเทศและระดับโลก วาระครบรอบบุคคลสำคัญของมหาวิทยาลัยโดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องราวของ ศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี พนมยงค์ ผู้ประศาสน์การ มีการนำเสนอและวิเคราะห์แนวคิด ชีวิต และงานอย่างสม่ำเสมอในวาระที่เกี่ยวข้อง เช่น วันปรีดี วันสถาปนามหาวิทยาลัย วันสันติภาพไทย อีกหนึ่งท่านคือ ศาสตราจารย์ ดร.ป๋วย อึ๊งภากรณ์ ซึ่งดำรงตำแหน่งอธิการบดีในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อสำคัญของเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 จนกระทั่งถึงเหตุการณ์ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 และเป็นผู้ริเริ่มการก่อตั้งมหาวิทยาลัยอีกแห่งที่รังสิต หรือ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต ณ ปัจจุบัน

นอกจากนี้ ชีวิตและงานของผู้บริหารสูงสุดของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ก็แนบรวมอยู่ในหน้าส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ที่นี้เช่นกัน ดังนั้น จึงพบว่ามีหนังสือกลุ่มที่เป็นเรื่องราวของผู้บริหารเผยแพร่และบอกเล่าความผูกพัน ความรู้สึก ที่มีต่อมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ต่างมีส่วนในการสร้างความหมาย การธำรงความหมาย การสร้างความทรงจำใหม่ให้กับมหาวิทยาลัย

หากจะกล่าวในส่วนของผู้บริหารสูงสุดในมหาวิทยาลัยตั้งแต่มีการสถาปนามหาวิทยาลัยเมื่อปี พ.ศ. 2477 จะพบว่าผู้ที่ผ่านมามากที่สุด 90 ปีที่ผ่านมา ตำแหน่งผู้บริหารสูงสุดทั้งผู้ประศาสน์การและอธิการบดี มีผู้บริหารสูงสุดที่เป็นผู้หญิงเพียงสองคน คือ ศาสตราจารย์ คุณหญิงนางเยาว์ ชัยเสรี (พ.ศ. 2525 - พ.ศ. 2531) อธิการบดีมหาวิทยาลัยที่เป็นผู้หญิงคนแรกของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในรอบ 48 ปี นับตั้งแต่มีการสถาปนามหาวิทยาลัย ในปี พ.ศ. 2561 หรือ 36 ปีต่อมา รองศาสตราจารย์ เกศินี วิฑูรชาติ เป็นอธิการบดีผู้หญิงคนที่ 2 ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ทำให้บทบาทและสถานะของผู้หญิงในฐานะอธิการบดีหญิงปรากฏอยู่ในหน้าประวัติศาสตร์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ทั้งในด้านการบริหารและงานการศึกษา ขณะเดียวกันชีวิตและงานของทั้งคู่ก็มีฉากหลังที่เป็นบริบทและเหตุการณ์ทางด้านสังคม การเมือง เศรษฐกิจ วัฒนธรรม การศึกษา ฯลฯ ที่ต้องรับมือและตัดสินใจไม่ต่างจากผู้บริหารสูงสุดซึ่งเป็นผู้ชาย

การเข้ารับตำแหน่งของอธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ของ ศาสตราจารย์ คุณหญิงนางเยาว์ ชัยเสรี และรองศาสตราจารย์ เกศินี วิฑูรชาติ เมื่อพิจารณาผ่านมุมมองแนวคิดสตรีนิยม นับว่าเป็นปรากฏการณ์และทำให้เกิดการศึกษาประวัติศาสตร์ของผู้หญิงในมหาวิทยาลัยเกี่ยวกับสถานะและบทบาทผ่านชีวิตและงาน เพื่อนำเสนอให้เห็นว่าในหน้าประวัติศาสตร์ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ไม่ได้ปรากฏเพียง ประวัติศาสตร์ของผู้ชาย (HIStory) เท่านั้น แต่ยังมีประวัติศาสตร์ของผู้หญิง (HERstory) ปรากฏและต้องถูกนับรวม เพื่อให้เสียงของผู้หญิงไม่หายไป ไม่ถูกกดขี่ ไม่ถูกกีดกัน และเพื่อให้เสียงของผู้หญิงมีสิทธิเสมอภาคเท่าเทียมกับผู้ชาย ตามอุดมการณ์ของหลัก 6 ประการ ในหลักประการที่ 4 ว่า “จะต้องให้ราษฎรมีสิทธิเสมอภาคกัน”

งานวิจัยหัวข้อ “ตามหาผู้หญิงในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ : การศึกษาประวัติศาสตร์ของผู้หญิงในวาระครบรอบ 90 ปี การสถาปนามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์” (Looking for Women in Thammasat University : A Study of Women’s History in the Occasion of the 90th Anniversary of the Establishment of Thammasat University) นำเสนอการสำรวจสภาพองค์ความรู้ประวัติศาสตร์ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์กับการเมืองตั้งแต่เมื่อแรกสถาปนาในปี พ.ศ. 2477 จนถึง พ.ศ. 2567 และการศึกษาประวัติศาสตร์ของผู้หญิงผ่านผู้บริหารสูงสุดหญิงทั้งสองท่านเพื่อนำเสนอความเชื่อมโยงของประวัติศาสตร์พื้นที่กับผู้หญิง เพศสถานะ และเพศวิถี ควบคู่กับบริบทของไทยและบริบทของโลก โดยทำการศึกษาและทบทวนวรรณกรรมผ่านเอกสาร หนังสือ บทความวิชาการ งานวิจัย อนุสรณสถานและพิพิธภัณฑ์ เหตุการณ์ทางสังคมการเมือง กิจกรรมรำลึก การนำเสนอของสื่อสาธารณะ และการสัมภาษณ์

2.1 ธรรมศาสตร์กับการเมือง

ตามที่เกริ่นนำว่าประวัติศาสตร์ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เป็นผลพวงจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 สถาบันการศึกษาแห่งนี้จึงเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์การเมืองสังคมทั้งบริบทไทยและบริบทโลก ดังที่ปรากฏในหนังสือ *ธรรมศาสตร์านุกรม 80 ปี* (พ.ศ. 2477 - พ.ศ. 2557) ที่ผนวกเหตุการณ์สำคัญทางการเมืองของไทยและของโลกคู่ขนานไปกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ สะท้อนให้เห็นว่าแต่ละยุคสมัยมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ไม่สามารถแยกขาดจากสังคมและโลกข้างนอก

ในด้านการศึกษานั้น บุญเย็น วอทอง (2507) มีความเห็นว่าในแง่ของการปกครอง การศึกษามีความสำคัญต่อการดำเนินการทางการเมืองและการบริหารประเทศมาอย่างยาวนาน ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์การศึกษากระจุกตัวอยู่เฉพาะกลุ่มชนชั้นสูง ข้าราชการบริพารของประเทศ เมื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองการศึกษาจึงเป็นสิ่งที่รัฐบาลต้องทำอย่างเร่งด่วน จึงต้องมีการจัดการศึกษาแบบใหม่ขึ้นมาเพื่อให้ประชาชนเข้าถึงการศึกษาอย่างกว้างขวาง จึงเป็นที่มาของการสถาปนามหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง การศึกษาของที่นี่มีลักษณะพิเศษและเป็นสถาบันการศึกษาทางการเมืองอันเป็นอุปกรณ์ต่อการปกครองในระบอบประชาธิปไตย สมัยเริ่มต้นของประเทศไทย

2.1.1 จะต้องให้การศึกษาอย่างเต็มที่แก่ราษฎร

มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง เป็นผลพวงจากการอภิวัฒน์เปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ซึ่งเป็นการเปลี่ยนจากระบอบเก่ามาสู่ระบอบใหม่ในด้านการเมือง การปกครอง สังคม เศรษฐกิจ การศึกษา และวัฒนธรรม เหตุการณ์นี้ยังเป็นหมุดหมายสำคัญและเป็นจุดเริ่มต้นของการสถาปนามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง (มธก.)

ปรัชญาการของการก่อตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ซึ่งมาจากความคิดริเริ่มของผู้ประศาสน์การมีอยู่ว่า จะจัดให้มหาวิทยาลัยนี้ได้สอนวิชาการใหม่ ๆ ที่จะผุดงรากฐานของระบอบใหม่และส่งเสริมความคลี่คลายของระบอบใหม่ไปสู่วิวัฒนาการขั้นสูงต่อไป เช่น สอนวิชาการเมืองและวิชาเศรษฐศาสตร์ซึ่งเป็นวิชาที่ยังไม่เคยสอนกันมาก่อนในเมืองไทย และมุ่งหมายให้มหาวิทยาลัยนี้เป็นตลาดวิชาที่กว้างขวางมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ การก่อตั้งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมืองขึ้นนั้น อาจกล่าวได้ว่าเป็นการเปิดยุคใหม่ของการศึกษาชั้นสูงและวิชาการใหม่ ๆ ให้แพร่หลายไปในหมู่ประชาชน ท่านผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้เล็งเห็นความสำคัญของการจัดตั้งมหาวิทยาลัยขึ้นเพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชนทั่วไปเข้าไปศึกษาในวิชาการกฎหมายและการเมือง จะได้เข้าใจการ

ปกครองระบอบประชาธิปไตย มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองเปิดสอนปริญญาตรี โท และเอก ในรูปของตลาดวิชา (มารุต บุณนาศ, 2557, น. 20-21)

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (2543) วิเคราะห์ประวัติศาสตร์ของมหาวิทยาลัยว่า ในช่วงเวลา 15 ปี แรกของ มธก. เกี่ยวข้องกับท่านผู้ประศาสน์การที่ได้วางรากฐานปรัชญาในการสถาปนา มหาวิทยาลัย การวางระบบบริหาร การเรียน การสอน ซึ่งนำไปสู่ชีวิตและจิตวิญญาณของธรรมศาสตร์ “อย่างไรก็ตามหากพิจารณาให้ลึกซึ้งแล้ว มธก. ก็ถือว่าได้เป็นทั้ง “ความแปลก” และ “ความใหม่” ของการศึกษาสยาม/ไทย ทั้งนี้หากจะพูดให้ตรงแล้ว มธก. ถือได้ว่าเป็นผลพวงหรือ “คู่แฝด” ของการปฏิวัติสยาม 24 มิถุนายน 2475/1932 อย่างไม่ต้องสงสัย” (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, 2443, น. 9)

“มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ก่อตั้งเมื่อวันที่ 27 มิถุนายน 2477 ชื่อมหาวิทยาลัย แรกเริ่มคือ “มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง” (มธก.) จากแนวคิดของศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี พนมยงค์ ที่ต้องการจัดตั้งมหาวิทยาลัยที่เน้นการเรียนการสอนเรื่องประชาธิปไตย เพื่อให้ การศึกษา และสร้างความเข้าใจในระบอบการปกครองใหม่ที่เพิ่งถือกำเนิดขึ้นก่อนหน้านี้เพียง 2 ปีแก่ พลเมืองจำนวนมากผู้อยู่ในภาวะกระหายใคร่รู้” (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2560)

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมืองเปิดสอนในลักษณะเป็นตลาดวิชา เปิดกว้าง แก่ผู้สำเร็จประโยคมัธยมศึกษาและผู้ที่ทำงานแล้วเข้าเรียนโดยไม่มีการสอบเข้า เก็บค่าเล่าเรียนใน อัตราต่ำ จัดพิมพ์คำสอนจำหน่ายในราคาถูก ไม่บังคับให้นักศึกษาต้องมาฟังคำบรรยาย เพียงแต่มา สอบตามกำหนดเวลา นับเป็นมหาวิทยาลัยเปิดแห่งแรกของประเทศไทย ปรากฏว่า ในปีแรกมีผู้สมัคร เข้าศึกษาถึง 7,094 คน ส่วนใหญ่ประกอบด้วยบุตรชายหญิงจากชนชั้นที่ไม่ได้ร่ำรวย รวมทั้งชนชั้น กลางที่มีความหลากหลายทางอาชีพ วิชาที่เปิดสอนมี 2 แขนงคือ หลักสูตรธรรมศาสตรบัณฑิตและ วิชาการบัญชี” (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2560)

จำนวนผู้สมัครเรียนในปีแรกที่สูงถึง 7,094 คน ได้สะท้อนให้เห็นถึงความต้องการ เข้าถึงการศึกษาของชนชั้นต่าง ๆ นอกเหนือไปจากชนชั้นกุลบุตรกุลธิดา มหาวิทยาลัยได้เป็นอีกหนึ่ง ทางเลือกทางการศึกษาให้กับผู้คนในวงกว้าง ซึ่งก่อนหน้านี้และในขณะนั้น สถาบันระดับอุดมศึกษา ที่เป็นมหาวิทยาลัยมีเพียงจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเพียงแห่งเดียว ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (2543) เขียนไว้ ในหนังสือ *ปรีดี พนมยงค์ กับมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง* ว่าแนวทางในการสืบเสาะ ประวัติศาสตร์ของมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองอาจกล่าวได้ว่าเป็น “มหาวิทยาลัยของ สามัญชนที่ไม่สามัญ” ฉะนั้นการที่ทันทีที่เปิด มธก. มีนักศึกษาถึง 7,094 คน จึงนับเป็นปรากฏการณ์ ที่สำคัญมากของการศึกษาไทย นอกจากนี้การที่มหาวิทยาลัยเปิดหลักสูตรการเรียนการสอนตั้งแต่

ระดับปริญญาตรี ปริญญาโท จนถึงปริญญาเอก ตั้งแต่แรกเริ่มสถาปนา เป็นสิ่งที่น่ามหัศจรรย์มาก (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, 2543)

“นักศึกษา มธก. ส่วนมากมิใช่พวกที่เกิดมาพร้อมด้วยก้อนเงินก้อนทองอยู่ในปาก เขาเหล่านั้นได้เคยเห็นชีวิตที่ลำบากยากจนมาแล้ว ทั้งตัวเขาและครอบครัวของเขาก็อาจได้เคยลิ้มรส ความระกำลำบากของชีวิตมาแล้วด้วยตนเอง อาศัยพื้นเพและธาตุใหม่ ๆ ของมหาวิทยาลัยนี้ อาศัย วิชาการใหม่ ๆ และระเบียบการของมหาวิทยาลัยที่ให้ความอิสระแก่นักศึกษาและที่โน้มน้าวไปในทาง ก้าวหน้าเช่นนี้แหละ ที่ทำให้ให้ทรศนะของนักศึกษา มธก. ที่มีต่อชีวิต ต่อประชาชน และต่อโลก แตกต่างไปจากทรศนะที่มีของนักศึกษาชั้นสูงในอดีต เป็นทรศนะที่แปลกใหม่ และที่ชนชั้นปกครอง ไม่คุ้นเคยมาแต่ก่อน” (กุหลาบ สายประดิษฐ์, 2495, อ้างใน *ธรรมศาสตร์ประกาศนาม*, 2557) ดังนั้น จะพบว่าระบบการศึกษา การเรียน การสอน ของมหาวิทยาลัยในช่วงเปิดเป็น “ตลาดวิชา” ได้ ตอบสนองและให้เสรีภาพกับโอกาสทางการศึกษาแก่ราษฎรทุกชนชั้นทุกอาชีพให้ได้เข้าถึงการศึกษา มากที่สุด เพื่อที่ มธก.จะได้เป็นแหล่งผลิตราษฎรที่อุดมความรู้เพื่อออกไปปรับใช้สังคม ประเทศชาติ ที่ ก้าวเข้าสู่ระบอบใหม่ หลัก 6 ประการด้านการศึกษาก็เป็นสัญญาประชาคมที่ปมเพาะวางรากฐาน และมีความเปลี่ยนแปลงตามยุคสมัยมาอย่างยาวนานกว่า 90 ปี ดังนั้น การจัดตั้งมหาวิทยาลัยวิชา ธรรมศาสตร์และการเมืองจึงถือเป็นผลสำเร็จขั้นแรกของการอภิวัฒน์ระบอบการเมืองการปกครอง (ฐาปนันท์ นิพิฏฐกุล, 2556)

ลำดับเหตุการณ์มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองหลังการเปลี่ยนแปลง การปกครอง พ.ศ. 2475 จนถึงปี พ.ศ. 2495

วันที่ 17 มีนาคม พ.ศ. 2476 คณะรัฐมนตรีมีมติเห็นชอบและอนุมัติให้ใช้ร่าง พระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ตามที่ศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี พนมยงค์ เสนอ เพื่อจัดตั้งสถาบันการศึกษาที่เป็นตลาดวิชา หลักสูตรปริญญาตรี 3 ปี ต่อมาวันที่ 20 มีนาคม พ.ศ. 2476 มีประกาศ “พระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง พ.ศ. 2476” ใน *ราชกิจจานุเบกษา* และในวันที่ 11 เมษายน พ.ศ. 2477 มีพระราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ ศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี พนมยงค์ เป็นผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ซึ่ง ท่านผู้ประศาสน์การดำรงตำแหน่งตั้งแต่ปี พ.ศ. 2477 จนถึงวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2490 ซึ่งเป็นปี ที่มีการรัฐประหาร

วันที่ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2477 เป็นวันสถาปนามหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และ การเมือง (มธก.) ซึ่งเปิดทำการสอนในรูปแบบ “ตลาดวิชา” โดย พระเจ้าบรมวงศ์เธอ สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จ

เป็นประธานในพิธีสถาปนามหาวิทยาลัย ณ อาคารโรงเรียนกฎหมายเดิม เชิงสะพานผ่านพิภพลีลา ต่อมาวันที่ 28 มิถุนายน พ.ศ. 2477 เป็นวันสถาปนาคณะนิติศาสตร์ และในวันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ. 2477 มีการแข่งขันฟุตบอลประเพณีธรรมศาสตร์-จุฬาฯ เป็นครั้งแรก ณทุ่งพระสุเมรุ สนามหลวง รายได้จากงานได้นำไปบำรุงสมาคมปราบปรามวัณโรค ผลการแข่งขันเสมอ 1-1 โดยในครั้งแรกไม่มี ขบวนพาเหรด ไม่มีการแปรอักษร และไม่มีเพลงเชียร์ ต่อมามหาวิทยาลัยได้รับกรรมสิทธิ์ที่ดินตาม “พระราชบัญญัติว่าด้วยการโอนกรรมสิทธิ์ที่ดินบริเวณโรงทหาร กองพันทหารราบที่ 4 ตำบลท่าพระจันทร์ ให้แก่มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง พ.ศ. 2477” ที่ดินดังกล่าวคือบริเวณ เลียบแม่น้ำเจ้าพระยาตั้งแต่ประตูท่าพระจันทร์จนถึงสำนักหอสมุดเดิม มีเนื้อที่ประมาณ 29,599 ตารางเมตร (ธรรมศาสตร์ประกาศนาม, 2547, น. 63-64) ซึ่งเป็นที่ดินและพื้นที่ของมหาวิทยาลัย

“หลักการของธรรมศาสตร์หลัง 2475 เป็นเรื่องของเสรีภาพทางการศึกษา การให้ การศึกษาแก่ราษฎรอย่างเต็มที่ จุดหมายเพื่อให้คนมีการศึกษามากขึ้น ในสังคมประชาธิปไตยราษฎร ควรมีความรู้ระดับสูง ให้เหมาะสมกับการปกครองสมัยใหม่ เป็นหลักของท่านผู้ประศาสน์การ ที่ว่าให้ ให้ตามความสามารถที่เขาจะเรียนกันได้” (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, 2543, น. 32) เมื่อแรกเริ่มสถาปนา หลักสูตรปริญญาตรีของ มธก. มีปริญญาเดียวคือ ธรรมศาสตร์บัณฑิต และเป็นมหาวิทยาลัยแห่งแรก ที่มีหลักสูตรตั้งแต่ระดับปริญญาตรี ปริญญาโท จนถึงปริญญาเอก ซึ่ง ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (2543) มองว่าเป็นสิ่งที่น่ามหัศจรรย์มาก แม้ต่อมาการศึกษาระดับปริญญาเอกจะหายไป

มหาวิทยาลัยได้เปิดทำการเรียนการสอนแบบตลาดวิชาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2477 และ ยกเลิกการเป็น “ตลาดวิชา” ในปี พ.ศ. 2490 ต่อมาในปี พ.ศ. 2495 คณะรัฐมนตรีมีมติเห็นชอบร่าง พระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ. 2495 ตามที่รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม เสนอ โดยหลักการใหญ่ของร่างพระราชบัญญัตินี้คือ 1. เปลี่ยนชื่อมหาวิทยาลัยโดยตัดคำว่า “การเมือง” ออกไป เพื่อมิให้นักศึกษาฝึกฝนการเมือง และ 2. ยุบเลิกตำแหน่งผู้ประศาสน์การ กำหนดให้ตำแหน่ง อธิการบดีเป็นผู้บริหารสูงสุดของมหาวิทยาลัย (ธรรมศาสตร์ประกาศนาม, 2547, น. 129) ผลลัพธ์ จากพระราชบัญญัตินี้ดังกล่าว ทำให้มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง มีชื่อว่า “มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์” ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2495 เป็นต้นมา

จากการรัฐประหารเมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2490 ทำให้มหาวิทยาลัยได้รับ ผลกระทบอย่างมาก ผู้ประศาสน์การ ศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี พนมยงค์ ต้องลี้ภัยการเมืองไปอยู่ ต่างประเทศ ชื่อมหาวิทยาลัยถูกตัดคำว่า “การเมือง” ออก เปลี่ยนเป็น “มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์” หลักสูตรการศึกษาระบบธรรมศาสตร์บัณฑิตเปลี่ยนแปลงไป กลายเป็นการจัดการเรียนการสอนแยก ออกเป็น 4 คณะ คือ คณะนิติศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์ คณะเศรษฐศาสตร์ และคณะพาณิชยศาสตร์และ การบัญชี ความเป็นตลาดวิชาหมดไป ตามพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัย พ.ศ. 2495 แต่ละคณะมี

ปริญญาบัตรในชั้นปริญญาตรีตามสาขาของตนเอง ไม่เป็นปริญญาบัตรกลางชื่อ “ธรรมศาสตร์บัณฑิต” อีกต่อไป (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2560)

ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในช่วงระยะเวลา 15 ปีแรกของการสถาปนามหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ทำให้เห็นว่ามหาวิทยาลัยมีความเชื่อมโยงกับท่านผู้ประศาสน์การ ศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี พนมยงค์ ในด้านชีวิตและการทำงานของท่านทั้งทางตรงและทางอ้อม การเกิดขึ้นของ มธก. ยังเป็นสัญลักษณ์ของการสิ้นสุดระบอบเก่า เป็นสัญลักษณ์ของระบอบใหม่ โดยเฉพาะในด้านแนวคิดทางการเมืองและการศึกษา ที่นี่จึงเป็นพื้นที่ในการแสดงออกทางสังคมการเมือง การแทรกแซง การเข้าควบคุมพื้นที่ของฝ่ายอำนาจนิยมและอำนาจเก่า สะท้อนให้เห็นถึงการต่อรองอำนาจของแนวคิดใหม่ แนวคิดอนุรักษนิยม ระบบอำนาจนิยม มีบุคคลที่เกี่ยวข้องจากแนวคิดทางการเมืองชั่วตรงข้ามโลดแล่นและปรากฏในประวัติศาสตร์ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ อาทิ ฝั่งของศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี พนมยงค์ ฝั่งของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ฝั่งของชนชั้นสูงและชนชั้นศักดินา และยังมีฝั่งของภาคประชาชน ความแตกต่างของแนวคิดแต่ละฝั่งเป็นส่วนหนึ่งของเหตุการณ์ทางการเมืองที่เกิดขึ้นภายในมหาวิทยาลัยในเชิงพื้นที่ เชิงนโยบายด้านการศึกษาและด้านการบริหาร รวมถึงการเข้าแทรกแซงของฝ่ายตรงข้ามกับคณะราษฎรที่ต้องการกำจัดพื้นที่ การพยายามสร้างความทรงจำใหม่ผ่านรูปแบบต่าง ๆ เช่น การการลดทอนชื่อแรกเริ่มให้คงเหลือเพียง “มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์” โดยก่อนหน้านี้ในปี พ.ศ. 2492 นายเดือน บุนนาค ยกร่างพระราชบัญญัติเปลี่ยนชื่อมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองเป็นมหาวิทยาลัยกรุงเทพ ดังนั้นการตั้งชื่อมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง หรือ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จึงเป็นการต่อสู้ทางการเมืองและเป็นสัญลักษณ์ทางการเมืองรูปแบบหนึ่ง

นอกจากนี้ การยุติและการสิ้นสุดตำแหน่งผู้ประศาสน์การและให้ตำแหน่งอธิการบดีเป็นตำแหน่งบริหารสูงสุดในสถาบันการศึกษาก็เป็นอีกเหตุการณ์ซึ่งมีที่มาที่ไปเป็นฉากหลังทางการเมืองและการที่ผู้ประศาสน์การถูกทำให้สิ้นสุดอำนาจในมหาวิทยาลัยจนต้องลี้ภัยออกนอกประเทศ ต่อมาการยกเลิกลักษณะการสอนแบบ “ตลาดวิชา” เปลี่ยนมาใช้ในการสอบเข้ามหาวิทยาลัย แทน อาจกล่าวได้ว่าความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเป็นการกระทำที่สะท้อนให้เห็นถึงความพยายามในการทำลายเพื่อนำไปสู่การสิ้นสุดสัญญาประชาคมของหลัก 6 ประการ หลักที่ 6 “จะต้องให้การศึกษาอย่างเต็มที่แก่ราษฎร” การจำกัดสิทธิเสรีภาพในการเข้าถึงการศึกษาที่ไม่ได้เปิดกว้างแก่ราษฎรอีกต่อไป สัญลักษณ์ของการเป็นระบบการศึกษาแบบใหม่จึงสิ้นสุดลงและเข้าสู่ระบบการศึกษาแบบมหาวิทยาลัยปิดภายใต้ชื่อ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ อย่างไรก็ตาม ความพยายามโค่นล้มแนวคิดใหม่ซึ่งมีมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองเป็นสัญลักษณ์ของแนวคิดก้าวหน้า ก็ไม่สามารถกระทำได้อย่างถอนรากถอนโคน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ชื่อในปัจจุบันยังคงยืนหยัดรับใช้ราษฎร มี

การขยายพื้นที่การศึกษาไปยังปริมณฑลและภูมิภาคตามต่างจังหวัด เป็นสถาบันการศึกษาที่เป็นหมวด
 หมายถึงในเชิงสัญลักษณ์ของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475

2.1.2 สัญลักษณ์ ความหมาย และจิตวิญญาณธรรมศาสตร์

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เป็นมรดกตกทอดทางแนวคิดและอุดมการณ์ของ
 คณะราษฎร การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 และเป็นอนุสรณ์สถานซึ่งเป็นทั้ง
 สถาบันการศึกษาและสถานที่รำลึกถึงบุคคลกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นที่นี้ตั้งแต่แรกเริ่มสถาปนา

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง หรือ University of Moral and Political
 Science เป็นการตั้งและการสร้างสัญลักษณ์แรกของสถาบันโดยท่านผู้ประศาสน์การ ดร.ปรีดี
 พนมยงค์ ซึ่งชื่อในภาษาอังกฤษตรงกับภาษาฝรั่งเศสว่า Sciences Morales et Politiques เป็นการ
 สะท้อนถึงอิทธิพลสำนักคิดของฝรั่งเศสที่เรียกว่า Academic des Sciences Morales et Politiques ที่
 มีต่อ มธก. สัญลักษณ์สำคัญต่อมาคือตราธรรมจักร ได้เกิดขึ้นในต้นปี พ.ศ. 2479 โดยคำแนะนำของ
 ผู้ประศาสน์การ ตราธรรมจักรใช้เป็นตราประทับมีความหมายว่าสถาบันแห่งนี้ยึดถือคตินิยมของพุทธ
 ศาสนาเป็นหลักในการกล่อมเกลาบັນฑิต นอกจากนี้ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (2535) ชื่อที่สะท้อนและ
 การรับอิทธิพลสำนักคิดฝรั่งเศส เริ่มมีการใช้ตราธรรมจักรเป็นตราประทับมีความหมายว่าสถาบันแห่ง
 นี้ยึดถือคตินิยมของพุทธศาสนาเป็นหลักในการกล่อมเกลาบันฑิต สิ่งที่อยู่กลางธรรมจักรคือพาน
 รัฐธรรมนูญ หมายถึง การยึดมั่นเชิดชูรัฐธรรมนูญ เป็นหลักที่ มธก. ยึดถือและประพฤติปฏิบัติ
 สัญลักษณ์ของมหาวิทยาลัยในปี พ.ศ. 2479 โดยคำแนะนำของผู้ประศาสน์การ ตราธรรมจักรใช้เป็น
 ตราประทับมีความหมายว่าสถาบันแห่งนี้ยึดถือคตินิยมของพุทธศาสนาเป็นหลักในการกล่อมเกลา
 บันฑิต สิ่งที่อยู่กลางธรรมจักรคือพานรัฐธรรมนูญ หมายถึงการยึดมั่นเชิดชูรัฐธรรมนูญ เป็นหลักการที่
 มธก. ยึดถือและประพฤติปฏิบัติ เป็นการแปลปรัชญาของการก่อตั้งออกมาเป็นรูปธรรมที่ชัดเจน (ชาญ
 วิทย์ เกษตรศิริ, 2535 อ้างใน *ธรรมศาสตร์ประกาศนาม*, หน้า 33)

สีประจำมหาวิทยาลัยคือสีเหลืองแดง ท่านผู้ประศาสน์การเป็นผู้เลือก สองสีนี้
 ปรากฏในเพลงประจำมหาวิทยาลัยทำนองมอญดูดาว ประพันธ์โดยขุนวิจิตรมาตรา ในปี พ.ศ. 2478
 ความว่า “เหลืองของเราคือธรรมประจำจิต แดงของเราคือโลหิตอุทิศให้” ทำนองมอญดูดาวก็เป็น
 สัญลักษณ์หนึ่งของมหาวิทยาลัย จนกระทั่งรัชกาลที่ 9 พระราชทานเพลงพระราชนิพนธ์
 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ หรือเพลงพระราชนิพนธ์ “ยูงทอง” (*ธรรมศาสตร์ประกาศนาม*, 2547)

ตึกโดมเป็นอาคารภายในมหาวิทยาลัยที่เป็นสัญลักษณ์ของที่นี่ สร้างขึ้นในปี
 พ.ศ. 2477 - พ.ศ. 2479 ออกแบบโดยนายหมีว อภัยวงศ์ จนเกิดคำว่า โดม แม่โดม ลูกโดม โดม
 เจ้าพระยา ท่าพระจันทร์ เป็นสัญลักษณ์พิทักษ์ธรรม ซึ่ง เปลื้อง วรรณศรี กวีได้เขียนว่า “ถ้าขาดโดม

เจ้าพระยา ท่าพระจันทร์ ก็ชาติสัญลักษณ์พิทักษ์ธรรม” นอกจากนี้ ยังมีคำขวัญที่ประกอบสร้างความหมายของธรรมศาสตร์อย่าง “ฉันทะธรรมศาสตร์ เพราะธรรมศาสตร์สอนให้ฉันทรักประชาชน” ตึกโดมนอกจากจะเป็นสำนักงานของผู้บริหารสูงสุด ในอดีตยังเคยเป็นที่ตั้งลับของกองบัญชาการขบวนการเสรีไทยสายในประเทศ อีกอาคารที่เป็นประวัติศาสตร์ของมหาวิทยาลัยคือหอพักนักศึกษา หรือ “นิคมมหาวิทยาลัย” ซึ่งเป็นอาคาร 1 หรืออาคารที่รื้อไปตรงที่ตั้งตึกอเนกประสงค์ในปัจจุบัน หอพักบริการแก่นักศึกษาชาย โดยมีศาสตราจารย์ เจ.เอฟ. ฮัตเจสสัน เป็นผู้อำนวยการนิคมมหาวิทยาลัย เปิดทำการวันที่ 16 กรกฎาคม พ.ศ. 2478 ดำเนินการ 4 ปีแล้วก็ยกเลิกไป นิคมมหาวิทยาลัย จัดสร้างขึ้นเพื่อแบ่งเบาภาระของนักศึกษาที่มาจากต่างจังหวัดเพื่อมาศึกษาที่นี่ และเก็บค่าที่พักในรายล้อมเยา ซึ่งเป็นความคิดริเริ่มของท่านผู้ประศาสน์การที่ต้องการให้การศึกษาอย่างเต็มที่แก่ราษฎร ขณะเดียวกันที่พักก็ทำให้รู้สึกปลอดภัยสำหรับคนไกลบ้าน อย่างไรก็ตาม นักศึกษาที่เข้าพักทั้งหมดเป็นนักศึกษาชาย

2.1.3 การมีส่วนร่วมทางสังคมการเมืองครั้งแรกของนักศึกษา

กิจกรรมของนักศึกษาที่เกิดขึ้นในปีแรกของการสถาปนาคือการแข่งขันกีฬากระชับความสัมพันธ์หรือฟุตบอลประเพณีระหว่างธรรมศาสตร์และจุฬาฯ ซึ่งจัดขึ้นเป็นปีแรก กิจกรรมนี้จึงมีอายุเท่ากับอายุการสถาปนามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ แม้ในระยะแรกจะไม่มีขบวนพาเหรด ไม่มีการแปรอักษร แต่ต่อมาฟุตบอลประเพณีกลายเป็นกิจกรรมที่ใช้พื้นที่ของการแข่งขันกีฬาและการกระชับมิตรเป็นตัวกลางในเพื่อแสดงออกจิตสำนึกและแนวคิดเชิงการเมืองไปยังสังคม พลวัตของฟุตบอลประเพณีสามารถเป็นอีกหนึ่งประวัติศาสตร์ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ได้เช่นเดียวกัน เพราะมีส่วนในการสะท้อนบริบทสังคมการเมืองและบริบทโลก ไปยังสาธารณชน

หนังสือ *ธรรมศาสตร์ประกาศนาม* (2557) นำเสนอให้เห็นถึงการมีส่วนร่วมด้านสังคมการเมืองของนักศึกษา มธก. ซึ่งผู้วิจัยมีความเห็นว่าการเดินขบวนเพื่อแสดงออกทางการเมืองเป็นหัวข้อในการสร้างจิตสำนึกต่อสังคมของชาว มธก. สะท้อนให้เห็นว่าหลักสูตรการเรียนการสอนของมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองนั้น ไม่ได้จำกัดแต่เฉพาะวิชาการใหม่ ๆ แต่ยังเป็นการบ่มเพาะให้ผู้เรียนเข้าใจระบอบประชาธิปไตยอย่างกว้างขวาง ซึ่งครอบคลุมหลัก 6 ประการอันประกอบด้วย หลักเอกราช หลักความปลอดภัย หลักเศรษฐกิจ หลักเสมอภาค หลักเสรีภาพ และหลักการศึกษา ดังนั้น การแสดงออกทางการเมืองในแต่ละเหตุการณ์ของนักศึกษาจึงสะท้อนให้เห็นอุดมการณ์หรือสัญญาประชาคมที่ยึดโยงอยู่กับหลัก 6 ประการของคณะราษฎร หลักการใดหลักการหนึ่งหรือมากกว่านั้นเสมอ

“ก่อนเกิดเหตุสงครามโลกครั้งที่สอง รัฐบาลในช่วงปี พ.ศ. 2483 ได้มีการปลุกระดมคนไทยทั่วประเทศให้ร่วมเดินขบวนเรียกร้องดินแดนอินโดจีนจากฝรั่งเศสที่สูญเสียไปในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 ปรากฏว่าได้นักศึกษาชั้นเตรียมปริญญารุ่นที่ 1 และรุ่นที่ 2 ได้เข้าร่วมเดินขบวนเรียกร้องดินแดนคืน ซึ่งเป็นเรื่องน่าคิดว่าจะเป็นเรื่องที่เหมาะสมหรือไม่ในขณะนั้น แต่ถือได้ว่านักเรียนเตรียมในยุคนั้นเป็นคนรุ่นหนุ่มและรุ่นสาว เมื่อถูกปลุกระดมให้เกิดความรักชาติก็ย่อมต้องการแสดงพลังความรักชาติรักแผ่นดินขึ้นเป็นธรรมดา คนไทยรุ่นหนุ่มสาวในขณะนั้นเข้าใจว่าการเรียกร้องดินแดนคืนและส่งทหารบกเข้าไปในประเทศอินโดจีนเราต้องชนะแน่นอน อย่างไรก็ตาม ท่านผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัย ดร.ปรีดี พนมยงค์ ได้เรียกประชุมครูบาอาจารย์และนักศึกษารวมทั้งนักเรียน ต.ม.ธ.ก. พร้อมกันที่ห้องประชุมตึกโดมชั้น 2 ท่านได้กล่าวสั้น ๆ แต่เต็มไปด้วยเหตุผลว่า การจะเดินหรือไม่เดินขบวนนั้นเป็นสิทธิโดยชอบธรรมของนักเรียนนักศึกษาแต่ละคน ท่านไม่มีสิทธิห้าม แต่ท่านขอให้พึงระลึกว่า ถึงแม้ฝรั่งเศสจะกำลังเพลี่ยงพล้ำในสงครามที่เวทีการรบในยุโรป ฝ่ายสัมพันธมิตรที่มีกำลังมากกว่า เพราะมีหลายประเทศ ในระยะยาวฝ่ายสัมพันธมิตรจึงน่าจะเป็นผู้มีชัยชนะ และเมื่อนั้นเราจะต้องรับผลกระทบที่ได้ประกอบในวันนี้ จึงขอให้ทุกท่านทบทวนความคิดให้ดีแล้วค่อยตัดสินใจเดินขบวน” (ธรรมศาสตร์ประกาศนาม, 2557)

แม้ท่านผู้ประศาสน์การจะเตือนสตินักศึกษาแล้ว แต่บรรดาลูกโดมมีใจรักชาติและยังเข้าใจทิศทางการเมืองผิดก็ไปร่วมเดินขบวนจนได้ และต่อมาเมื่อเสร็จสงครามโลกครั้งที่ 2 ผลก็ปรากฏตามที่ท่านผู้ประศาสน์การกล่าวไว้ว่า “เราจะต้องคืนดินแดนให้เขาไป” (มารุต บุณนาค, 2547, น. 51-52)

แม้ว่าการเดินขบวนเรียกร้องดินแดนอินโดจีนจากฝรั่งเศส ไม่ประสบความสำเร็จ แต่เหตุการณ์ครั้งนี้เป็นปฐมบทที่ทำให้เห็นร่องรอยของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์กับการเมืองว่านักศึกษากลุ่มนี้ได้เป็นต้นแบบนำเสนอให้เห็นว่ามหาวิทยาลัยเป็นพื้นที่แห่งเสรีภาพและการเรียกร้องมหาวิทยาลัยเป็นพื้นที่เคลื่อนไหวทางสังคม การศึกษา การเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้นก็เป็นรูปแบบหนึ่งของสัญลักษณ์ ซึ่งมีความซับซ้อน ขณะเดียวกันการเคลื่อนไหวก็ทำให้พื้นที่ถูกเปลี่ยนจากสถาบันผลิตองค์ความรู้ไปเป็นสถาบันที่รับใช้ความคิดทางสังคม (Stuti Roy, 2023)

2.1.4 ขบวนการต่อต้านญี่ปุ่นและขบวนการนักศึกษาในเหตุการณ์สงครามโลก

ครั้งที่ 2

ระหว่างปี พ.ศ. 2484 - พ.ศ. 2488 สยามอยู่ในบริบทของเหตุการณ์สงครามโลกครั้งที่ 2 ศาสตราจารย์ปรีดี พนมยงค์ ในฐานะผู้ประศาสน์การและหัวหน้าขบวนการเสรีไทยในประเทศ ได้ใช้ศักดิ์ของมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองเป็นหน่วยปฏิบัติการใต้ดินของขบวนการเสรีไทย เป็นกองบัญชาการลับเพื่อติดต่อประสานงานกับเสรีไทยในต่างประเทศซึ่งเป็นกองบัญชาการองค์การต่อต้านญี่ปุ่น เกิดขบวนการนักศึกษาที่ทำงานใต้ดิน พื้นที่ของ มธก. ยังเป็นค่ายกักกันคนอังกฤษและคนอเมริกันระหว่างสงคราม และก่อนหน้าสงครามโลกครั้งที่ 2 จะเกิดขึ้นในสยาม ท่านผู้ประศาสน์การได้เป็นประพันธ์นวนิยายเรื่อง “พระเจ้าช้างเผือก” และเป็นผู้อำนวยการสร้างภาพยนตร์เรื่อง “พระเจ้าช้างเผือก” จากบทประพันธ์ดังกล่าว เป็นภาพยนตร์ภาษาอังกฤษ และมีนักศึกษา มธก. และ ต.มธก. ร่วมเป็นนักแสดง เพื่อส่งสารสันติภาพไปยังนานาประเทศ ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 มหาวิทยาลัยได้รับผลกระทบจากการทิ้งระเบิดของฝ่ายสัมพันธมิตรบริเวณตึกโดมและบริเวณสนามฟุตบอล จึงต้องปิดการเรียนการสอนชั่วคราวในปี พ.ศ. 2487 และมาเปิดอีกครั้งหลังสิ้นสุดสงครามในปี พ.ศ. 2488 ต่อมามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ได้จัดสร้างประติมากรรม “ธรรมศาสตร์กับขบวนการเสรีไทย” เพื่อเป็นการเชิดชูเกียรติและเป็นอนุสรณ์สถานที่ให้แก่ขบวนการเสรีไทย ณ ลานประติมากรรม ธรรมศาสตร์กับการต่อสู้ทางการเมือง บริเวณหน้าหอประชุมใหญ่ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในปัจจุบัน

ประวัติศาสตร์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 มีการศึกษาและจัดพิมพ์อย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะหนังสือประจำวันสันติภาพไทย มหาวิทยาลัยจะจัดทำหนังสือที่ระลึกประจำวันเผยแพร่ประจำปี ซึ่งเชื่อมโยงกับศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี พนมยงค์ ผู้ประศาสน์การและดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังในขณะนั้น เรื่องของปฏิบัติของขบวนการเสรีไทยและเสรีไทยสายในประเทศกับสายต่างประเทศ ได้แก่ เสรีไทยสายสหรัฐอเมริกา เสรีไทยสายอังกฤษ ซึ่งประกอบด้วยชนชั้นสูง พลเรือน ทหาร ตำรวจ ประชาชน นักศึกษา ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ทำให้เห็นบทบาทของผู้ชายในสถานะสงครามทั้งฝ่ายสัมพันธมิตรและฝ่ายอักษะ เช่นเดียวกับสมาชิกขบวนการเสรีไทย ส่วนใหญ่เป็นผู้ชาย ข้อมูลในหนังสือ ตำนานเสรีไทย บันทึกรายชื่อผู้เข้าร่วมขบวนการเสรีไทยภายในประเทศมีผู้หญิงที่ถูกบันทึกชื่อ ได้แก่ ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ น.ส.รำไพ ตุลาภิรักษ์ นางจัมลิ้ม วีระไวทยะ และนางบุญมา ตุลาภิรักษ์ เสรีไทยที่ผ่านการฝึกการรบในอินเดียและศรีลังกา เสรีไทยในภูมิภาค เสรีไทยสายทหารบก เสรีไทยสายทหารเรือ เสรีไทยสายทหารอากาศ เสรีไทยสายตำรวจ เสรีไทยสายสารวัตรทหาร นักเรียนนายทหารสารวัตร ไม่ปรากฏชื่อของผู้หญิง, เสรีไทยสายอังกฤษที่เป็นพลเรือน ได้แก่ พระนางเจ้ารำไพพรรณี ม.จ.ผ่องแผ้วสมณี จักรพันธ์ นางบุปผา บุรี

นางสุภาพ ยศสุนทร นางอนงค์ แต่สุจิ เสรีไทยสายสหรัฐอเมริกาที่ปฏิบัติงานพลเรือน ได้แก่ นางอุศนา ปราโมช ณ อยุธยา นางชุบ จินตกานนท์ นางอัมพร มีสุข น.ส.กรรทอง ชูติมา นางอุบล หะนันท์ น.ส.อินทิรา อินทรทูต นางเพียบ กุญชร ณ อยุธยา นางพูนทรัพย์ นพวงศ์ ณ อยุธยา นางจินตนา ยศสุนทร นางประภา กันตะบุตร พ.ญ.สายหยุด (ดิฐการภักดี) บุญยรัตพันธุ์ เป็นรายชื่อที่มีการบันทึกเอาไว้ ซึ่งเป็นผู้หญิงจากชนชั้นสูงและเป็นผู้หญิงที่มีบทบาท โอกาส การศึกษา และสถานะทางสังคมสูงกว่าผู้หญิงส่วนใหญ่ของประเทศในตอนนั้น และมีภาพประวัติศาสตร์การสวนสนามของพลพรรคเสรีไทยบางส่วนจากทั่วประเทศ ณ ถนนราชดำเนิน กรุงเทพมหานคร เมื่อวันที่ 25 กันยายน พ.ศ. 2488 มีผู้หญิงจำนวนหลายคนซึ่งร่วมในการสวนสนามเช่นเดียวกับเสรีไทยผู้ชาย เหตุการณ์ดังกล่าว แม้เมื่อสิ้นสุดภารกิจและทุกคนอาสาช่วยกู้ชาติ แต่ยังมีผู้หญิงอีกจำนวนมากที่ไม่ถูกบันทึกชื่อเอาไว้ ขณะที่ชื่อผู้ชายจำนวนมากทุกชนชั้น สถานะ ตำแหน่ง ถูกบันทึกชื่อ-สกุล

2.1.5 ธรรมศาสตร์หลังสงครามโลกครั้งที่ 2

หลังสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 มรสุมและบรรยากาศการเมืองภายในประเทศและภายในมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองร้อนแรงและถาโถมหนักหน่วง การช่วงชิงอำนาจและการพยายามโค่นล้มคณะราษฎร โดยฝ่ายอำนาจเก่า ฝ่ายทหาร และฝ่ายรัฐบาล ทำให้มหาวิทยาลัย ผู้บริหารสูงสุด ผู้บริหาร นักศึกษา ตกเป็นเป้าหมายของฝ่ายตรงข้าม จนนำไปสู่การคุกคาม การลิดรอนสิทธิเสรีภาพ การดัดงบประมาณ การกดดันรูปแบบต่าง ๆ

ในหนังสือ *ธรรมศาสตร์ประกาศนาม* (2547) ลำดับเหตุการณ์ในช่วงที่ 2 ระหว่างปี พ.ศ. 2487-2496 ดังนี้ วันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2490 เกิดการรัฐประหาร นำโดยพลโทผิน ชุณหะวัณ และนายทหารนอกประจำการอีกจำนวนหนึ่ง เหตุการณ์นี้ทำให้ผู้ประศาสน์การปรีดี พนมยงค์ ต้องเดินทางออกนอกประเทศและสิ้นสุดการเป็นผู้ประศาสน์การ สร้างความเสียใจแก่นักศึกษามธก. ที่มีความผูกพัน เคารพรัก ผู้ประศาสน์การ การรัฐประหารนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในมหาวิทยาลัย อาทิ ชื่อมหาวิทยาลัย การเปลี่ยนแปลงหลักสูตรการศึกษา การสิ้นสุดระบบตลาดวิชา และการต่อสู้ทางการเมืองทั้งนอกและในมหาวิทยาลัยที่ถาโถมรอบด้าน

เหตุการณ์ที่เป็นต้นแบบให้นักศึกษาธรรมศาสตร์ต่อสู้กับธรรม คือในเดือน พฤษภาคม พ.ศ. 2491 รัฐบาลจัดตั้ง “สำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา” โดยให้ผู้จบกฎหมายจาก มธก. ต้องผ่านการอบรมจากสำนักอบรมนี้ 1 ปีก่อน จึงจะมีสิทธิสมัครที่จะเป็นสมาชิกของเนติบัณฑิตยสภาเพื่อจะเป็นทนายความขั้นหนึ่ง เป็นอัยการ และผู้พิพากษาได้ ทำให้นักศึกษาและผู้จบ ธ.บ. ประมาณ 500 คน ชุมนุมประท้วง

อีกสองเหตุการณ์คือกบฏวังหลวง วันที่ 26 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2492 เกิดกบฏวังหลวง ทำให้ผู้บริหารมหาวิทยาลัย 3 คน คือ นายเดือน บุนนาค รักษาการแทนผู้ประศาสน์การ นายวิจิตร ลุฬิตานนท์ ถูกควบคุมตัวในข้อหาว่ามีส่วนพัวพัน แต่ในที่สุดก็ได้รับการปล่อยตัว เหตุการณ์นี้มีการกล่าวหาว่านายปรีดี พนมยงค์ ช้องสมผู้คนในมหาวิทยาลัย และเกิดกบฏแมนฮัตตัน วันที่ 29 มิถุนายน พ.ศ. 2494 ทำให้สถานที่ของมหาวิทยาลัยถูกทหารของกองทัพบกเข้ายึดครอง โดยให้เหตุผลว่า “ขอยืมใช้เป็นสถานที่ชั่วคราว และเพื่อความสะดวกเรียบร้อย” ทั้งนี้เนื่องจากเกิด “กบฏแมนฮัตตัน” นำโดยนายทหารเรือ นาวาโทมนัส จารุกา บุกร้างจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นตัวประกัน จากผลการยึดครองคราวนี้ทำให้นักศึกษามหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองไม่มีที่เรียน ประมาณ 4 เดือน มหาวิทยาลัยต้องขอยืมอาคารโรงอาหารของโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาและอาคารของเนติบัณฑิตยสภาเป็นสถานที่เรียนชั่วคราว

วันที่ 28 กันยายน พ.ศ. 2494 กองทัพเสนอมหาวิทยาลัยในวงเงิน 5 ล้านบาท เพื่อใช้เป็นที่ตั้งของหน่วยทหาร และวันที่ 11 ตุลาคม พ.ศ. 2494 นักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และการเมืองเดินขบวนไปรัฐสภาเพื่อเรียกร้องมหาวิทยาลัยคืนจากการยึดครองของทหารโดยใช้คำขวัญว่า “รวมกันเราอยู่ แยกกันเราตาย” ต่อมาวันที่ 13 มีนาคม พ.ศ. 2495 ให้ใช้ชื่อมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และสิ้นสุดตำแหน่งผู้ประศาสน์การ กำหนดตำแหน่งอธิการบดีเป็นผู้บริหารสูงสุดของมหาวิทยาลัย และจอมพล ป.พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีเข้ารับตำแหน่งอธิการบดีคนแรกของมหาวิทยาลัย

ประวัติศาสตร์ของมหาวิทยาลัยในช่วงนี้นับว่าสาหัสสากรรจ์ สะท้อนการพยายามกำจัดบทบาทของนายปรีดี พนมยงค์ ทุกช่องทางเพื่อนำไปสู่การสถาปนาตำแหน่งสูงสุดภายในมหาวิทยาลัยในยุครัฐนิยม อย่างไรก็ตาม นักศึกษา มธก. มีส่วนสำคัญอย่างมากต่อการร่างหลัก 6 ประการของคณะราษฎร รวมถึงสัญลักษณ์ด้านการศึกษาซึ่งเป็นความสำเร็จของคณะราษฎร ท่ามกลางสถานการณ์ทางการเมืองและอำนาจจากภายนอกและภายในที่กระหน่ำอย่างไม่ขาดสาย และการสร้างความทรงจำใหม่จากมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์ และการเมือง สู่ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ต่อมา มีการยกเลิกระบบตลาดวิชา ใช้การสอบเข้าแทนในปี พ.ศ. 2503 และในปีเดียวกันมหาวิทยาลัยยกเลิกวันธรรมศาสตร์สามัคคี และต่อมาในปี พ.ศ. 2504 ให้เริ่มใช้วันที่ 10 ธันวาคม เป็น “วันธรรมศาสตร์” ในสมัยที่จอมพลถนอม กิตติขจร เข้ารับตำแหน่งอธิการบดี (พ.ศ. 2503) สะท้อนว่าผู้นำสูงสุดของมหาวิทยาลัยตำแหน่งอธิการบดีต่างต้องการสร้างประวัติศาสตร์ และความทรงจำใหม่ให้กับที่นี่ รวมถึงความพยายามกำจัดความทรงจำเมื่อแรกสถาปนาอย่างถอนรากถอนโคน และใช้พื้นที่ของมหาวิทยาลัยเป็นที่ต่อรองอำนาจ รวมถึงการเป็นพื้นที่รับใช้อำนาจของฝ่ายอำนาจนิยมและฝ่ายอนุรักษ์นิยมทั้งทางตรงและทางอ้อม

2.1.6 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในยุค 2500

ระบอบเผด็จการทหารที่เรืองอำนาจขึ้นมาในยุคนี้ ทำให้นักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ สถาบันการศึกษาแห่งอื่น ๆ และประชาชน ต้องออกมาเคลื่อนไหวและประท้วงทางการเมือง อย่างเช่น (1) วันที่ 2 มีนาคม พ.ศ. 2500 นักศึกษาธรรมศาสตร์ร่วมกับประชาชน ประท้วงการเลือกตั้งสกปรก ในปีนี้มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์มีนักศึกษาทั้งสิ้น 25,264 คน ซึ่งเป็นจำนวนที่มากกว่านักศึกษาจากทุกมหาวิทยาลัยในประเทศไทยรวมกันถึง 3 เท่า (สุดแดน วิสุทธิลักษณ์, 2557) (2) การเคลื่อนไหวทางการเมืองผ่านสื่อศิลปวัฒนธรรมอย่าง “จิ๋วธรรมศาสตร์” และ “โชนธรรมศาสตร์” ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของแนวคิดแบบอนุรักษ์นิยม (3) จอมพลถนอม กิตติขจร เข้าดำรงตำแหน่งอธิการบดี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (8 มกราคม พ.ศ. 2503 – 18 ธันวาคม พ.ศ. 2506) ขณะที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จอมพล ประภาส จารุเสถียร ไปเป็นอธิการบดีที่นั่น (4) สมาคมธรรมศาสตร์คัดค้านมติของสภาการศึกษาแห่งชาติที่ให้โอนมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ไปรวมกับมหาวิทยาลัยแพทยศาสตร์และมหาวิทยาลัยศิลปากร แล้วตั้งชื่อเป็นมหาวิทยาลัยภูมิพล (*ธรรมศาสตร์ประกาศนาม*, 2547, น. 228)

ช่วงที่จอมพลถนอม กิตติขจร เข้ามาเป็นอธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ถูกเรียกขานว่า “ยุคสายลมแสงแดด” เป็นยุคที่ประวัติศาสตร์ความทรงจำของธรรมศาสตร์หลายด้านถูกลบออกไปจากความทรงจำของนักศึกษา และมีการสร้างความทรงจำใหม่เข้ามาแทนที่ อย่างไรก็ตาม นักศึกษายังคงเคลื่อนไหวประท้วงและแสดงออกทางการเมือง หากจะกล่าวถึงเหตุการณ์สำคัญทางการเมืองของไทยในพื้นที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ตั้งแต่แรกเริ่มในปี พ.ศ. 2475 ที่เป็นต้นทางสู่การสถาปนามหาวิทยาลัยในอีกสองปีต่อมา หน้าประวัติศาสตร์ของ ธรรมศาสตร์และการเมือง มีหมุดหมายสำคัญอีกสองเหตุการณ์คือ เหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 และ เหตุการณ์ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 ความเชื่อมโยงระหว่างธรรมศาสตร์และการเมือง ก็มุ่งศึกษา วิเคราะห์ ตีความ ในมิติต่าง ๆ สิ้นสุดที่เหตุการณ์ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519

2.1.7 เหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 และ เหตุการณ์ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519

เหตุการณ์ในเดือนตุลาคมทั้งสองเหตุการณ์เป็นอีกหมุดหมายสำคัญของประวัติศาสตร์ธรรมศาสตร์และการเมือง ลำดับเหตุการณ์ในหนังสือ *ธรรมศาสตร์รำลึก* (2557) แสดงให้เห็นถึงบริบทสังคมการเมืองของไทยและของโลกว่ามีส่วนในการส่งเสริมแนวคิดทางการเมืองของนักศึกษา ผวนกับจิตสำนึกเชิงสังคมการเมืองที่ซับซ้อนและสืบสานอุดมการณ์มาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ปีแรกเริ่มสถาปนา ในหนังสือ *ธรรมศาสตร์รำลึก* (2557) ลำดับเหตุการณ์ไว้ดังนี้

6 ตุลาคม พ.ศ. 2516 มีกลุ่มบุคคลจัดชุมนุม ร่วมลงชื่อเรียกร้องรัฐธรรมนูญ มีการเดินแจกใบปลิว นำโดยนายธีรยุทธ บุญมี อดีตเลขาธิการศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย รัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจร ได้ตั้งข้อกล่าวหาว่าเป็นการ “กระทำความผิดกฎหมาย มั่วสุม ชักชวนให้มีการชุมนุมทางการเมืองในที่สาธารณะเกินกว่า 5 คน บ่อนทำลายความมั่นคงของรัฐ เป็นกบฏภายในราชอาณาจักร และกระทำการอันเป็นคอมมิวนิสต์” นำไปสู่การจับกุม “13 ขบถรัฐธรรมนูญ” และเป็นขบวนการสำคัญของเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516

เหตุการณ์ 14 ตุลา ปรากฏการณ์ทางการเมืองครั้งสำคัญเมื่อนักเรียน-นักศึกษา ได้ร่วมกับประชาชนลุกฮือเรียกร้องประชาธิปไตยล้มรัฐบาลเผด็จการคณะปฏิวัติถนอม-ประภาส-ณรงค์ เหตุการณ์เริ่มต้นจากการชุมนุม ที่บริเวณลานโพของมหาวิทยาลัย โดยการนำของเสกสรรค์ ประเสริฐกุล และเสาวนีย์ ลิ้มมานนท์ เป็นผลให้ต้องมีการประกาศเลื่อนสอบ นักเรียน นักศึกษา และประชาชนร่วมแสนคนเดินขบวนออกจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์สู่ถนนราชดำเนิน เพื่อประกาศเจตนารมณ์ของการชุมนุมเรียกร้องให้รัฐบาลปล่อยตัวผู้ต้องหากลุ่มเรียกร้องรัฐธรรมนูญ จนรัฐบาลเผด็จการต้องเดินทางออกนอกประเทศ เหตุการณ์ครั้งนี้มีผู้เสียชีวิต 71 คน บาดเจ็บ 857 คน และอิทธิกรบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศาสตราจารย์ สัญญา ธรรมศักดิ์ ได้รับโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเป็นนายกรัฐมนตรี (14 ตุลาคม พ.ศ. 2516- 14 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2518) หนึ่งปีต่อมา วันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2517 ประชาชนกว่า 1 แสนคน เข้าร่วมในพิธีพระราชทานเพลิงศพวีรชนผู้ต่อสู้เรียกร้องประชาธิปไตยในปี 2516 ที่ทุ่งพระเมรุหรือท้องสนามหลวง หลังพิธีกรรม เล้ากระดูกของวีรชนทั้ง 66 คนได้ถูกนำขึ้นเฮลิคอปเตอร์ทหารไปลอยอังคาร ณ ปากแม่น้ำเจ้าพระยา

ความคุกรุ่นทางการเมืองยังคงก่อตัวอย่างต่อเนื่องไปพร้อม ๆ กับการปราบปรามผู้มีแนวคิดคอมมิวนิสต์ซึ่งเป็นวาทกรรมแห่งยุคสมัยที่เผด็จการใช้กำจัดนักศึกษา ประชาชน ผู้มีแนวคิดต่างและเป็นขบถซึ่งถูกเรียกว่าฝ่ายซ้าย วันที่ 20 สิงหาคม พ.ศ. 2518 กลุ่มขวาจัดบุกเผา ยิงปืนชู่ ปาระเบิดและเผาอาคารต่าง ๆ ในธรรมศาสตร์ เพื่อข่มขู่นักศึกษาที่ทำกิจกรรมทางการเมือง นอกจากนี้อำนาจทางการเมืองและการทหารของสหรัฐอเมริกาในช่วงหลังสงครามเวียดนามก็เป็นชนวนหนึ่งนำไปสู่การชุมนุมประท้วงของนักศึกษาและประชาชนนับหมื่นคนเมื่อวันที่ 17 พฤษภาคม พ.ศ. 2518 ที่สถานทูตเอกอัครราชทูตอเมริกา มีการเผาธงชาติอเมริกา และเผาหุ่นประธานาธิบดีเจอราร์ด ฟอร์ด เพื่อต่อต้าน “จักรวรรดินิยมอเมริกัน” เมื่อสหรัฐอเมริกาส่งนาวิกโยธินจำนวน 1,000 คน เข้าประเทศไทยโดยพลการ ช่วยเหลือเรือสินค้า “มายาเกซ” พร้อมลูกเรือที่ถูกเขมรแดงจับไป ปฏิบัติการณ์ดังกล่าวได้มีการจมเรือปืนกัมพูชาได้ 3 ลำ และมีนาวิกโยธินสหรัฐเสียชีวิตหลายนาย รัฐบาลไทยขอให้สหรัฐอเมริกาทำหนังสือขอโทษอย่างเป็นทางการที่ส่งทหาร 1,000 นายมาอยู่ตะเภาโดยมิได้แจ้ง หลังจากนั้นสหรัฐอเมริกาได้ส่งสารแสดงความเสียใจอย่างเป็นทางการ กลุ่มผู้ประท้วงจึงยุติการชุมนุม

ที่หน้าสถานทูตลง ต่อมาในเดือนธันวาคมเครื่องบินขับไล่ f-4 ลำสุดท้ายของอเมริกันบินออกจาก สนามบินกองทัพอากาศอุดรธานี เป็นการปิดฉากการประจำการทหารอเมริกันในประเทศไทย ต่อมา วันที่ 22 มีนาคม 2519 นักศึกษา ประชาชน เดินขบวนขับไล่ฐานทัพสหรัฐอเมริกา โดยเดินขบวนไปยังสถานทูตอเมริกา กลุ่มกระหังแดงปิดถนน ตั้งบังเกอร์ บริเวณอนุสาวรีย์ประชาธิปไตย และขว้างระเบิดเข้าใส่ นักศึกษาบริเวณสยามสแควร์ มีผู้เสียชีวิต 4 คน และบาดเจ็บ 40 กว่าคน นอกจากนี้วันที่ 24 มิถุนายน 2519 หอสมุดมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ถูกลอบวางเพลิง (ธรรมศาสตร์ประกาศนาม, 2547) จะเห็นว่าวันที่ลอบวางเพลิงตรงกับวันเปลี่ยนแปลงการปกครองวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 การกระทำดังกล่าวจึงเป็นการแสดงออกเชิงสัญลักษณ์ที่หมายเฝ้าทำลายวิชาความรู้ในห้องสมุดที่ คณะราษฎรหมายมั่นปั้นมือไว้ในหลักประการที่ 6 ให้การศึกษาอย่างเต็มที่แก่ราษฎร

6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 การล้อมจับและสังหารหมู่ นักศึกษาและประชาชน บริเวณมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ ระหว่างประชาชนชุมนุมประท้วงเพื่อขับไล่การกลับมาของ อดีตรัฐบาลคณะราษฎร ๒๕๐๖-๒๕๑๓ แต่กลับถูกขบวนการปลุกกระดมกล่าวหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์ ลอบหลั่งชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ นิสิต นักศึกษา ประชาชนประมาณ 3,000 คนถูกจับกุม และ 110 คนถูกส่งฟ้องศาล มีนิสิต นักศึกษา ประชาชนอีกประมาณ 2,000 คนหลบหนีเข้าป่าไปพร้อมกับ พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย อาจารย์ นิสิต นักศึกษาและประชาชนอีกส่วนหนึ่งลี้ภัยใน ต่างประเทศ ทางราชการรายงานผู้เสียชีวิตในเหตุการณ์เพียง 46 คน (ธรรมศาสตร์นาม, 2557)

เหตุการณ์ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 ส่งผลให้ศาสตราจารย์ ดร.ป๋วย อึ๊งภากรณ์ อธิการบดีในขณะนั้นต้องลี้ภัยออกนอกประเทศ และวันที่ 9 ตุลาคม พ.ศ. 2519 ศาสตราจารย์ นงเยาว์ ชัยเสรี ดำรงตำแหน่งรักษาการแทนอธิการบดี (9 ตุลาคม พ.ศ. 2519 – 20 ตุลาคม พ.ศ. 2519) และต่อมาในปี 2525 ศาสตราจารย์ นงเยาว์ ชัยเสรี เข้ารับตำแหน่งอธิการบดีหญิงคนแรกของ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และของประเทศไทย พร้อมปณิธาน “เราจะต้องฟื้นฟูมหาวิทยาลัยของเราให้ กลับมาอีกครั้งหนึ่งให้ได้”

จากการทบทวนวรรณกรรมประวัติศาสตร์ธรรมศาสตร์และการเมือง พบว่า การศึกษา การวิเคราะห์ การตีความ การผลิตซ้ำ ส่วนใหญ่จะเชื่อมโยงกับช่วงเวลาตั้งแต่การ เปลี่ยนแปลงการปกครองในปี 2475 จนกระทั่งถึงเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 นอกจากนี้ยังพบอีกว่า บทบาท สถานะ และชื่อ-สกุลของผู้เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ในแต่ละช่วงเวลาส่วนใหญ่เป็นผู้ชาย แทบ จะไม่ปรากฏผู้หญิงหรือมีการพูดถึงผู้หญิงจำนวนน้อยมาก ดังนั้น การศึกษาประวัติศาสตร์ของ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในงานวิจัยนี้ จึงมุ่งสำรวจ ค้นหา วิเคราะห์ บทบาทและสถานะของผู้หญิงที่ เป็นผู้บริหารสูงสุดของมหาวิทยาลัยเป็นหลัก และวิเคราะห์ควบคู่ไปกับประวัติศาสตร์ผู้หญิงในบริบท อื่นประกอบกันในภาพรวม

2.2 ประวัติศาสตร์ผู้หญิงสู่การตามหาผู้หญิงในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (พ.ศ. 2477-2567)

ถึงแม้ว่าการศึกษาประวัติศาสตร์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มีการศึกษาอย่างกว้างขวาง แต่จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่าส่วนใหญ่เป็นการศึกษาผ่านบริบทชีวิตทางการเมืองและงานของนายปรีดี พนมยงค์ และประวัติศาสตร์พื้นที่ซึ่งไม่สามารถแยกขาดออกจากประวัติศาสตร์สังคมการเมือง จากปรากฏการณ์ในรอบ 90 ปี มหาวิทยาลัยมีผู้บริหารสูงสุดตำแหน่งอธิการบดีเป็นผู้หญิงเพียง 2 คน และมีความเป็นไปได้ว่าจะเป็นผู้บริหารหญิงสูงสุดในรอบ 100 ปีในอนาคต

การสถาปนามหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์ให้เป็นตลาดวิชาในแรกเริ่ม เป็นการเปิดโอกาสทางการศึกษาให้กับผู้หญิงหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองได้เข้าถึงการศึกษาอย่างเสรีและเท่าเทียมกับผู้ชาย ทำให้ผู้หญิงได้ปรากฏสถานะและบทบาทในสถาบันการศึกษา ซึ่งคุณหญิงบรรเลง (กันตะบุตร) ชัยนาม “ธรรมศาสตร์บัณฑิตหญิงคนแรก” เล่าถึงความประทับใจเมื่อเข้ามาเรียนธรรมศาสตร์ และเป็นธรรมศาสตร์บัณฑิตในปี พ.ศ. 2478 ว่า

“เอ ตอบยากอาจจะประทับใจความมีเสรีภาพในการเล่าเรียน เป็นตลาดวิชา แล้วก็ให้เสรีภาพเสมอภาคกัน ให้เรียนวิชาต่างๆ ที่อยากรู้ ไม่มีการแบ่งชั้นวรรณะอะไรอย่างนี้ เข้าไปแล้วรู้สึกสบายใจ อย่างบางโรงเรียนก็อาจมีเข้าไปแล้วแบ่งพรรคแบ่งพวก แต่ธรรมศาสตร์ให้ความเสมอภาคกันหมด สบายใจ วิชาที่เรียนเป็นวิชาที่รักและสนใจ” (ปรีดี พนมยงค์ กับมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง, 2543)

ดังนั้น สามารถกล่าวได้ว่าประวัติศาสตร์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์กับผู้หญิง เริ่มบันทึกไว้ตั้งแต่การเปิดรับนักศึกษาเข้าศึกษาในปีแรกสถาปนา พ.ศ. 2477 แผนกทะเบียนและสถิติ กองกลาง สำนักงานเลขาธิการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ บันทึกข้อมูลผู้สมัครเข้าศึกษาระดับปริญญาตรีตั้งแต่ปี พ.ศ. 2477 – พ.ศ. 2496 จำนวน 23,047 คน และมีผู้สำเร็จการศึกษาปริญญาธรรมศาสตร์บัณฑิตตั้งแต่ปี พ.ศ. 2477 - พ.ศ. 2496 ดังนี้ ผู้สำเร็จการศึกษาชาย 5,250 คน ผู้สำเร็จการศึกษาหญิง 177 คน รวมทั้งสิ้น 5,427 คน (บุญเย็น วอทอง, 2507) ส่วนระดับปริญญาโทและปริญญาเอก ผู้สำเร็จการศึกษาเป็นชายทั้งหมด เช่นเดียวกับผู้สอนและผู้เขียนตำราเป็นผู้ชายทั้งหมด เสรีภาพทางการศึกษาของผู้หญิงแม้จะเปิดกว้างในมหาวิทยาลัยเปิดแห่งแรกของประเทศ แต่จำนวนผู้หญิงที่เข้าถึงการศึกษาก็ยังมีจำนวนจำกัด และบทบาทการเขียนตำราการสอนยังเป็นบทบาทของผู้ชาย

บทความวิชาการของ กิตติยา วิทยาพัฒน์ (2561) อ่าน “ธรรมศาสตร์” ผ่านมุมมองสตรีนิยม: บันทึกของฉันในวันแรก ของ Summer School เผยแพร่ในจุลสาร หอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์ ฉบับที่ 21 มิถุนายน 2560-พฤษภาคม 2561 หน้า 67 ว่า

“หากกล่าวถึงมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ฉันมักจะนึกถึงความเป็นขายนึกถึงภาพลักษณ์ของ “วีรบุรุษ” ที่มีส่วนสำคัญในการเปลี่ยนแปลงการปกครองให้บ้านเมือง แต่ในวันนี้ฉันจะได้รู้จัก มธ. ในฐานะเพศหญิงผ่านการบรรยายหัวข้อ “80 (+ 1 ปี) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์: ‘อ่าน’ ธรรมศาสตร์ ผ่านมุมมอง สตรีนิยม” ซึ่งเริ่มต้นด้วยการนำเสนอโดย อ.ชนิดา ชิตบัณญัติย์ ทั้งภาพรวมแบบ Timeline และหมุดหมายต่าง ๆ ดังนี้

- 2477: มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง (มธก.) ก่อตั้งในลักษณะตลาดวิชาที่คนธรรมดาสามารถเข้าเรียนได้
- 2516: เกิด “กลุ่มผู้หญิงธรรมศาสตร์” ก่อตั้งโดยนักศึกษาหญิง
- 2519: เรื่องเล่าเกี่ยวกับ “บรรยากาศหญิงรักหญิง” ในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- 2525: ศ. คุณหญิง นงเยาว์ ชัยเสรี อธิการบดีหญิงคนแรกของธรรมศาสตร์
- 2544: ก่อตั้ง หลักสูตรสตรีศึกษาปริญญาโท กับ การสร้างองค์ความรู้ของผู้หญิงในสังคมไทย
- 2550: ธรรมศาสตร์กับเพศทางเลือก
- 2556: ปรับปรุง และจัดตั้งหลักสูตร “สตรี เพศสถานะ และเพศวิถีศึกษา” หลักสูตรแรก และ หลักสูตรเดียวในอาเซียน (ASEAN)
- 2557: Summer School รุ่นที่ 1: เปิดตลาดวิชาเผยแพร่ความรู้ด้านสตรี เพศสถานะ และเพศวิถีศึกษา สู่สังคมไทย
- 2558: Summer School รุ่นที่ 2: เปิดตลาดวิชาเผยแพร่ความรู้ด้านสตรี เพศสถานะ และเพศวิถีศึกษา สู่สังคมไทย ในยุคมหาวิทยาลัยนอกระบบ”

นอกเหนือจากลำดับเหตุการณ์ที่กิตติยา วิทยาประพัฒน์ (2561) ได้รวบรวมไว้แล้วจากการสืบค้นเว็บไซต์แนะนำโครงการสตรีและเยาวชนศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (<https://org.tu.ac.th/wysp/aboutus/aboutus.html>) ได้ระบุไว้ว่า

“โครงการสตรีและเยาวชนศึกษา เป็นโครงการตามนโยบายของมหาวิทยาลัย สังกัดในสำนักงานอธิการบดี ก่อตั้งขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. 2529 โดยมุ่งหวังที่จะจัดตั้งเป็นสถาบันสตรีและเยาวชนศึกษา งานของโครงการสตรีและเยาวชนศึกษาประกอบด้วยภารกิจ 5 ด้าน ได้แก่

1. งานพัฒนาหลักสูตร
2. งานส่งเสริมงานวิจัย
3. งานบริการวิชาการและสังคม
4. งานศูนย์ข้อมูล
5. งานประสานเครือข่ายทางวิชาการและปฏิบัติการเพื่อการพัฒนาสังคมในทุกภาคส่วน ทั้งในและนอกประเทศ

การดำเนินงานอย่างต่อเนื่องของโครงการฯ ได้ส่งผลให้โครงการสตรีและเยาวชนศึกษา และสำนักบัณฑิตอาสาสมัครประสบความสำเร็จในการเปิดหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิตสาขาสตรีศึกษา (Women's Studies) ในปีการศึกษา 2544 และนับตั้งแต่วันที่ 1 ตุลาคม 2549 เป็นต้นมา หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิตสาขาสตรีศึกษา ได้โอนย้ายหลักสูตรเพื่อสังกัดในวิทยาลัยสหวิทยาการ”

ในปี พ.ศ. 2552 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์จัดทำ *วารสารสตรีและเยาวชนศึกษา* เป็นวารสารประจำปี ฉบับปฐมฤกษ์เผยแพร่ในปี พ.ศ. 2552 และดำเนินการมาจนถึงเล่มที่ 13 ประจำปี 2565 เดิมทีจัดทำโดยโครงการสตรีและเยาวชนศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ แต่เนื่องด้วยมีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างภายในองค์กรจึงทำให้วารสารสตรีและเยาวชนศึกษา มาอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของคณะกรรมการสตรี เยาวชน และครอบครัวศึกษา ศูนย์ประชาธิปไตยและพลเมือง สำนักงานสัญญาธรรมศักดิ์เพื่อประชาธิปไตย อย่างไรก็ตาม คณะจัดทำวารสารสตรีและเยาวชนศึกษา ยังคงวัตถุประสงค์และเจตนารมณ์เดิมไว้ คือ การเปิดรับบทความเชิงวิชาการ และบทความเชิงประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาสตรีและบทบาทหญิงชาย รวมไปถึงความหลากหลายทางเพศ งานด้านสตรีเยาวชน และครอบครัวศึกษา ครอบคลุมมิติชีวิต เศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม การพัฒนาประชาธิปไตย ความแตกต่างหลากหลายทางชาติพันธุ์ความเสมอภาค ความเท่าเทียม ความเชื่อความศรัทธา และประวัติศาสตร์เพื่อเป็นศูนย์รวมข้อมูลวิชาการด้านสตรีและเยาวชน (สืบค้นเมื่อ 16 เมษายน 2567, <https://sanya.tu.ac.th/journal>)

ปี พ.ศ. 2561 ปรากฏการณ์ “อธิการบดีเกศินี” ที่รองศาสตราจารย์เกศินี วิฑูรชาติ เข้ารับตำแหน่งอธิการบดีหญิงคนที่สองในประวัติศาสตร์ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ดำรงตำแหน่ง สองสมัย สมัยแรกในวันที่ 27 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2561 และสมัยที่สองในวันที่ 25 พฤษภาคม พ.ศ. 2564 ซึ่งเป็นอธิการบดีที่เข้ารับตำแหน่งในขณะที่มีอายุมาก คือในการรับตำแหน่งสมัยแรกมีอายุ 70 ปี 4 เดือน 22 วัน และเป็นอธิการบดีที่สร้างปรากฏการณ์ในเรื่องความเสมอภาคทางเพศในทุกกลุ่ม ได้รับการขนานนามว่า “คุณแม่อธิการ: ผู้คุ้มครองศักดิ์ศรี สิทธิและเสรีภาพ LGBTQ+” (ชานันท์ ยอดหงษ์ และอัศรพงษ์ คำคุณ, 2565)

ปี พ.ศ. 2564 นักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ตั้งกลุ่ม “TU Changemaker” เพื่อขับเคลื่อนการสร้างเสมอภาคทางเพศ สร้างความเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้น โดยเฉพาะเรื่องการ คุกคามทางเพศ และความเสมอภาคทางเพศ โดยมีองค์การสหประชาชาติเป็นที่ปรึกษา (สืบค้นเมื่อ 16 เมษายน 2567, <https://tu.ac.th/thammasat-191064-tu-changemaker-gender-equality-group>)

ปี พ.ศ. 2566 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เดินทางขับเคลื่อนเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน เป้าหมายที่ 5 การบรรลุความเสมอภาคทางเพศและเสริมพลังให้แก่ผู้หญิงและเด็กหญิงทุกคน (SDG 5) ตามวิสัยทัศน์มหาวิทยาลัยสู่องค์กรส่งเสริมความเท่าเทียมระหว่างเพศ และเป็นหนึ่งใน องค์กรเครือข่ายที่เข้าร่วมกิจกรรม Gender Fair 2023 โดยที่ผ่านมามหาวิทยาลัยมีนโยบายส่งเสริม ความเท่าเทียมระหว่างเพศ อาทิ การส่งเสริมให้ผู้หญิงสามารถเข้าถึงการศึกษาในระดับอุดมศึกษา ได้มากขึ้น การส่งเสริมให้ผู้หญิงดำรงตำแหน่งทางวิชาการและผู้บริหารระดับสูง มหาวิทยาลัยยัง ร่วมมือกับองค์การเพื่อสตรีแห่งสหประชาชาติ (UN Women) ในการเปิดตัวโครงการยุติการคุกคาม ทางเพศ (สืบค้นเมื่อ 16 เมษายน 2567, <https://tu.ac.th/thammasat-030466-sdg5-gender-fair-2023>)

จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่าหนังสือเกี่ยวกับผู้บริหารสูงสุดของ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ในตำแหน่งท่านผู้ประศาสน์การ เมื่อแรกสถาปนาจนยุติตำแหน่งดังกล่าว หนังสือส่วนใหญ่จะเกี่ยวข้องกับชีวิตทางการเมืองและงานของศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี พนมยงค์ ต่อมา ตำแหน่งอธิการบดีเป็นตำแหน่งบริหารสูงสุดในมหาวิทยาลัย จึงมีหนังสือเกี่ยวกับชีวิต แนวคิด และ งานของอธิการบดีท่านอื่นเผยแพร่ออกมา อาทิ ศาสตราจารย์ ดร.สัญญา ธรรมศักดิ์, ศาสตราจารย์ ดร.ป๋วย อึ๊งภากรณ์, ศาสตราจารย์ คุณหญิงนางยารว ชัยเสรี, ศาสตราจารย์พิเศษ นรนิติ เศรษฐบุตร, ศาสตราจารย์พิเศษ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, ศาสตราจารย์ ดร.สุรพล นิติไกรพจน์, ศาสตราจารย์ ดร. สมคิด เลิศไพฑูรย์ และ รองศาสตราจารย์ เกศินี วิฑูรชาติ หนังสือเกี่ยวกับชีวิต แนวคิด และการ ทำงานของอดีตอธิการบดีเป็นส่วนหนึ่งในการบันทึกประวัติศาสตร์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ นำเสนอ

ให้เห็นถึงอุดมการณ์ จิตวิญญาณ พลวัตมิติต่าง ๆ ของสถาบันการศึกษาแห่งนี้ อธิการบดีในฐานะผู้เล่าเรื่องได้ให้ภาพยุคสมัยก่อนเข้าเป็นนักศึกษาว่ารู้จักมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในแง่มุมใดบ้าง นอกเหนือจากการเป็นสถาบันการศึกษา จากนั้นจะเป็นการถ่ายทอดเรื่องเล่าชีวิตเมื่อเป็นนักศึกษาที่นี้ ทั้งต่อหลักสูตรการเรียน การสอน การเข้าร่วมกิจกรรม บรรยายาศและผู้คน และการทำงานสอน การเป็นผู้บริหารของมหาวิทยาลัยที่ตัวเองเป็นศิษย์ก้นกุฎีหรือเป็นลูกหม้อ ซึ่งสิ่งหนึ่งที่บ่งชี้ชัดเจนคือการเข้าอกเข้าใจหรือการรู้ใจความเป็นธรรมศาสตร์ ซึ่งบางท่านยังมีบทความวิชาการ งานวิจัย ปาฐกถา ตีพิมพ์เผยแพร่แนวคิด ความเห็นที่มีต่อบริบทและสถานการณ์ทางสังคมการเมือง

ส่วนการบันทึกประวัติศาสตร์ผู้หญิงของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ปรากฏผ่านชีวิตงาน และแนวคิดของสองอธิการบดีหญิง ได้แก่ ศาสตราจารย์ คุณหญิงนงเยาว์ ชัยเสรี ซึ่งมีอยู่ในหนังสือ ศาสตราจารย์ คุณหญิงนงเยาว์ ชัยเสรี 9 ตุลาคม 2537 (2537) หนังสือ ดินน้ชื้อ นงเยาว์ ชัยเสรี (2557) หนังสือ ศาสตราจารย์ คุณหญิง นงเยาว์ ชัยเสรี สตรีผู้นำการเปลี่ยนแปลงแห่ง “ธรรมศาสตร์” (2567) ซึ่งเป็นหนังสือในงานพิธีพระราชทานเพลิงศพ ศาสตราจารย์ คุณหญิงนงเยาว์ ชัยเสรี อดีตอธิการบดีและอดีตนายกสภามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ผู้ก่อตั้งโรงพยาบาลธรรมศาสตร์เฉลิมพระเกียรติ วันที่ 14 มกราคม พ.ศ. 2567 ส่วนอธิการบดีหญิงคนที่สอง รองศาสตราจารย์เกศินี วิฑูรชาติ ชีวิต งาน และแนวคิดปรากฏในหนังสือ ประวัติชีวิต ความคิด และการทำงาน: ศาสตราจารย์ เกศินี วิฑูรชาติ อธิการบดีหญิงมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในยุคแห่งการเปลี่ยนผ่านของสังคมไทย (2565)

ผู้หญิงกับธรรมศาสตร์ยังปรากฏอยู่ในจุลสาร หอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์ ฉบับผู้หญิง ประวัติศาสตร์ร่วมสมัยและจดหมายเหตุศึกษา ฉบับที่ 21 มิถุนายน 2560-พฤษภาคม 2561 ที่สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของการศึกษาประวัติศาสตร์ผู้หญิงผ่านเอกสารจดหมายเหตุ หนังสือ บันทึก สิ่งของ เป็นต้น และผู้หญิงธรรมศาสตร์ที่เป็นนักศึกษาหญิงก็มีการศึกษาและบันทึกอยู่ในเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 และ 6 ตุลาคม 2519 เช่น หนังสือ ปณิธานหึงห้อย: รวมงานเขียนและบทรำลึกถึงวินดา ต้นติวิทยาพิทักษ์ 2498-2550 (2551) และ นิตยสารสารคดี วินดา ต้นติวิทยาพิทักษ์ คนเล็ก ๆ ผู้ไม่ยอมจำนน (2551) หนังสือ เปิดบันทึกนักโทษหญิง 6 ตุลา (2546) ผลงานของ สุชีลา ตันชัยนันท์ อดีตนักศึกษาหญิงธรรมศาสตร์ และวิทยานิพนธ์ปริญญาโทเรื่อง การหลอมรวมอุดมการณ์ “เฟมินิสต์” “ประชาธิปไตย” และ “สิทธิมนุษยชน”: ศึกษาผ่านประสบการณ์ สุนี ไชยรส (2547) ผลงานของ สุนี ไชยรส ซึ่งมีส่วนที่อ้างอิงถึงเหตุการณ์ตุลาคมนับกับการเคลื่อนไหวของตัวเองในฐานะนักศึกษาหญิงธรรมศาสตร์

ถึงแม้ว่าเหตุการณ์ตุลาคมนทั้งสองเหตุการณ์จะเป็นการเคลื่อนไหวของนักศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ร่วมกับนักศึกษา ประชาชน ด้านหนึ่งไม่สามารถปฏิเสธได้ว่าผู้บริหารสูงสุด

ของมหาวิทยาลัยที่ต้องรับมือกับสภาวะกดดันทางการเมืองในขณะนั้น ก็เป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ แต่กลับไม่ค่อยมีการกล่าวถึงหรือศึกษาการรับมือกับสภาวะวิกฤตทางการเมืองครั้งสำคัญครั้งยิ่งใหญ่ในหน้าประวัติศาสตร์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ที่ผู้คนร้อนหมี้นร้อนแสนใช้พื้นที่แห่งนี้เรียกร้องสิทธิ เสรีภาพ ความชอบธรรม ประชาธิปไตย จากเผด็จการคณาธิปไตย ขณะเดียวกัน อธิการบดีหญิงทั้งสองคนของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ แม้จะยังไม่ได้ขึ้นดำรงตำแหน่งสูงสุดในตอนนั้น แต่ก็เป็นส่วนหนึ่งของธรรมศาสตร์ในคณะผู้บริหารและเป็นอาจารย์สอน จึงเผชิญหน้ากับเหตุการณ์และมีประสบการณ์ร่วมที่แตกต่างจากนักศึกษาและประชาชน เพราะอยู่ในสถานะและบทบาทที่แตกต่างกัน

ดังนั้น แม้จะมีการศึกษาประวัติศาสตร์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์อย่างต่อเนื่องยาวนาน แต่เสียงร้องเล่าและมุมมองเกือบทั้งหมดเป็นเสียงและการบันทึกผ่านผู้ชายไม่ว่าจะเป็นผู้บริหาร อาจารย์ อดีตนักศึกษา อดีตนักกิจกรรม อดีตนักเคลื่อนไหวทางการเมือง และเสียงจากภาคประชาชนเกือบทั้งหมดก็เป็นผู้ชาย จึงทำให้เรื่องเล่าและประสบการณ์ ผู้หญิงกับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ปรากฏเสียงของผู้หญิงแค่เพียงเศษเสี้ยว ไม่เว้นแม้แต่เสียงของผู้บริหารสูงสุดที่เป็นผู้หญิง อย่างไรก็ตาม การศึกษาทบทวนบทบาทและสถานะของผู้บริหารสูงสุดหญิงทั้งสองคนผ่านแนวคิดสตรีนิยมที่ปรับเข้ากับบริบทของยุคสมัย ย่อมนำไปสู่ข้อค้นพบการศึกษาประวัติศาสตร์ผู้หญิงในสถาบันการศึกษา

2.3 สรุป

ในบทที่ 2 “ประวัติศาสตร์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์กับประวัติศาสตร์ของผู้หญิง” นี้ ได้ศึกษาความเชื่อมโยงระหว่างประวัติศาสตร์ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และประวัติศาสตร์ของผู้หญิงในประเทศไทยตั้งแต่การก่อตั้งมหาวิทยาลัยจนถึงปัจจุบัน โดยเน้นไปที่บทบาทของผู้หญิงในมหาวิทยาลัยและการเคลื่อนไหวเพื่อความเท่าเทียมทางเพศในสังคมไทย

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ก่อตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2477 ภายใต้แนวคิดของศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี พนมยงค์ ที่มุ่งเปิดโอกาสทางการศึกษาให้กับราษฎรทุกชนชั้น โดยไม่จำกัดแค่ชนชั้นสูงหรือผู้มีฐานะ ในช่วงแรก มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์มีลักษณะเป็น "ตลาดวิชา" ที่เปิดโอกาสให้ผู้คนจากทุกชนชั้นเข้ามาศึกษาได้ ไม่ต้องผ่านการสอบเข้ามหาวิทยาลัยเหมือนมหาวิทยาลัยอื่นในเวลานั้น ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญในวงการศึกษไทย ตั้งแต่การก่อตั้งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ก็เริ่มเปิดโอกาสให้ผู้หญิงได้เข้ามาศึกษาในระดับอุดมศึกษา โดยมีนักศึกษาหญิงในรุ่นแรก ๆ ที่สำเร็จการศึกษาซึ่งไม่เพียงแต่เรียนในสาขาวิชาต่าง ๆ แต่ยังเป็นส่วนหนึ่งของการเคลื่อนไหวทางสังคมและการเมืองในเวลานั้น ตัวอย่างเช่น การมีส่วนร่วมของผู้หญิงในการเคลื่อนไหวทางการเมืองในเหตุการณ์ 14

ตุลาคม พ.ศ. 2516 และ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เป็นหนึ่งในศูนย์กลางของการชุมนุม การเปิดพื้นที่ในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์สำหรับการเคลื่อนไหวเหล่านี้ไม่เพียงแต่การสนับสนุนการศึกษา แต่ยังเป็นส่วนหนึ่งของการสนับสนุนขบวนการทางสังคมเพื่อความเสมอภาคทางเพศ และสิทธิของผู้หญิงในการศึกษา การทำงาน และในชีวิตประจำวัน

ในวาระการครบรอบ 90 ปีของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ การศึกษาในบทนี้ช่วยยืนยันบทบาทของผู้หญิงในประวัติศาสตร์การศึกษาไทย โดยการสร้างการยอมรับในบทบาทของผู้หญิงทั้งในภาคการศึกษาและภาคการเมือง ซึ่งเป็นส่วนสำคัญของการเฉลิมฉลองวาระครบรอบและการยอมรับความสำคัญของผู้หญิงในการพัฒนาประเทศ โดยรวมแล้ว บทนี้สะท้อนให้เห็นว่าผู้หญิงในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ไม่ได้เป็นเพียงผู้ที่ศึกษาในสาขาวิชาต่าง ๆ แต่ยังเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการเคลื่อนไหวทางสังคมและการเมือง ซึ่งช่วยสร้างการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในสังคมไทยในด้านการศึกษาและสิทธิของผู้หญิง

บทที่ 3

สตรี เพศสถานะ และเพศวิถีศึกษา กับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ชื่อเมื่อแรกสถาปนาในปี พ.ศ. 2477 ก่อนใช้ชื่อ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เมื่อปี พ.ศ.2495 เป็นต้นมา สถาบันการศึกษาแห่งนี้เป็นมรดกตกทอดในเชิงรูปธรรมและสัญลักษณ์ของการเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อปี พ.ศ. 2475 โดยคณะราษฎร และการให้การศึกษาแก่ราษฎรด้วยการสถาปนามหาวิทยาลัยเป็นนโยบายในหลัก 6 ประการ ซึ่งประกอบด้วย

1. จะต้องรักษาความเป็นเอกราชทั้งหลาย เช่น เอกราชทางการเมือง ในทางศาล ในทางเศรษฐกิจ ฯลฯ ของประเทศไว้ให้มั่นคง
2. จะต้องรักษาความปลอดภัยในประเทศ ให้การประทุษร้ายต่อกันลดน้อยลงมาก
3. จะต้องบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรในทางเศรษฐกิจ โดยรัฐบาลใหม่จะพยายามหางานให้ราษฎรทุกคนทำโดยเต็มความสามารถ จะร่างโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ ไม่ปล่อยให้ราษฎรอดอยาก
4. จะต้องให้ราษฎรได้มีสิทธิเสมอกัน
5. จะต้องให้ราษฎรมีเสรีภาพ มีความเป็นอิสระ เมื่อเสรีภาพนี้ไม่ขัดต่อหลัก 4 ประการ ดังกล่าวข้างต้น
6. จะต้องให้การศึกษอย่างเต็มที่แก่ราษฎร...”

(วัลยา, ออนไลน์, 2565)

หลัก 6 ประการในข้อที่ 4 “จะต้องให้ราษฎรได้มีสิทธิเสมอกัน” ครอบคลุมถึงเรื่องการศึกษา และข้อ 6. “จะต้องให้การศึกษอย่างเต็มที่แก่ราษฎร” สอดรับกับการสถาปนามหาวิทยาลัยในอีกสองปีต่อมา ทั้งข้อ 4 และข้อ 6 ครอบคลุมไปยังคนจากทุกชนชั้นและทุกเพศสถานะซึ่งมาจากความหลากหลายแตกต่างทั้งในเชิงของพื้นที่ของภูมิลำเนา อาชีพ สถานะทางการเงิน สังคมและวัฒนธรรม เป็นต้น

3.1 ตลาดวิชาสำหรับทุกเพศสถานะ

เป็นที่ทราบกันว่าก่อนการสถาปนามหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองสยามหรือไทยในเวลาต่อมา มีจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเป็นสถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษาแห่งแรกของประเทศ ก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2442 เป็นมหาวิทยาลัยปิดที่ต้องมีการสอบเข้า ต่อมาอีก 35 ปีคือ พ.ศ. 2477 มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองได้รับการสถาปนาอันเป็นผลพวงจากบริบททางการเมือง ที่นี้เป็นมหาวิทยาลัยเปิดแห่งแรกของสยามและเปิดโอกาสทางการศึกษาไปยังคนสามัญและคนจากทุกชนชั้นทั้งในกรุงเทพฯ ปริมณฑล และต่างจังหวัด ต่อมาการรัฐประหารวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2490 นอกจากทำให้ท่านผู้ประศาสน์การ ศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี พนมยงค์ ต้องลี้ภัยออกนอกประเทศแล้ว การรัฐประหารยังส่งผลกระทบต่อรูปแบบการเรียนการสอน การยุติและสิ้นสุดการเป็นตลาดวิชาแล้วเปลี่ยนมาใช้ในการสอบเข้า การสิ้นสุดปริญญาธรรมศาสตรบัณฑิต การใช้ชื่อว่ามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ แทนชื่อเมื่อแรกเริ่ม

เมื่อย้อนกลับไปช่วงแรกเริ่มที่เป็นตลาดวิชา มหาวิทยาลัยมีผู้สนใจสมัครเข้าศึกษามากถึง 7,094 คน และส่วนใหญ่เป็นผู้ชาย สะท้อนให้เห็นว่าการศึกษายังเป็นพื้นที่และโอกาสของผู้ชายที่ทำให้พวกเขาได้ใช้ชีวิตในพื้นที่ทางสังคม ครอบครัวและผู้ปกครองก็ยิ่งรู้สึกว่าลูกชายหรือผู้ชายสามารถออกไปใช้ชีวิตนอกบ้านและมีข้อห่วงกังวลน้อยกว่าลูกสาวหรือผู้หญิง รวมถึงสังคมและวัฒนธรรมที่เอื้อต่อระบบปิตาธิปไตย ดังนั้น ผู้ชายจึงมีโอกาสดำเนินการศึกษามากกว่าผู้หญิง ถึงแม้ว่ามหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองจะเป็นการศึกษาแบบตลาดวิชาก็ตาม แต่พื้นที่ของผู้หญิงส่วนใหญ่ในสังคมยังยึดโยงกับพื้นที่ที่บ้านและครอบครัวว่าเป็นพื้นที่ปลอดภัยสำหรับพวกเธอ การศึกษาสำหรับผู้หญิงจึงยังอยู่ในวงจำกัดเฉพาะลูกสาวหรือผู้หญิงที่มาจากครอบครัวชนชั้นสูงและครอบครัวชนชั้นนำเป็นส่วนใหญ่

อย่างไรก็ตาม มีผู้หญิงจำนวนหนึ่งที่มีโอกาสได้รับการศึกษาและก้าวเข้าสู่สถาบันการศึกษา จากการสืบค้นเอกสารเกี่ยวกับ ผู้หญิงกับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในหนังสือ *เหลียวหลัง แลหน้า 85 ปี ธรรมศาสตร์* (2562, น. 36) พบว่า มีภาพใบสมัครของ นางสาวสมจิต ชยานุชิต ชาวพระนคร มีอาชีพเป็นครูโรงเรียนสตรีเพชรบุรีวิทยาลัย โดยแบบฟอร์มเขียนว่า “ใบสมัคร มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง” ใบสมัครลงวันที่ 13 พฤษภาคม พ.ศ. 2487 มีลายมือชื่อของผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัย ปรีดี พนมยงค์ กำกับ

“บัณฑิตหญิงรุ่นแรกคือคุณหญิงบรรเลง ชัยนาม หรือในเวลานั้นคือ นางสาวบรรเลง กันตะบุตร เป็นธรรมศาสตรบัณฑิตหญิงคนแรกของมหาวิทยาลัยในเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2478 ต่อมาในเดือนธันวาคม พ.ศ.

2478 มีธรรมศาสตร์บัณฑิตเพิ่มขึ้นอีก 3 คน คือ คุณปรียา ชูโต คุณสมรวย เสวตเศรณี และคุณธวัช สุนทราชน หลังจากนั้นก็มีบัณฑิตหญิงอีกหลายคน จนในปี พ.ศ. 2490 ได้มีการตั้ง “คณะเนติบัณฑิตและธรรมศาสตร์บัณฑิตหญิง” ขึ้นโดยมี ม.ร.ว.เสริมศรี เกษมศรี เป็นประธานคนแรก และคุณหญิงสุภัทรา สิงหลกะ เป็นประธานคนที่ 2 ดำเนินงานสาธารณกุศลด้วยการเผยแพร่ความรู้ทางกฎหมายและบริการให้คำปรึกษาแก่ประชาชนผู้ประสบปัญหาทางกฎหมาย โดยไม่คิดค่าบริการ ต่อมาในปี พ.ศ. 2493 คณะบุคคลได้จดทะเบียนเป็นสมาคมในชื่อ “สมาคมธรรมศาสตร์บัณฑิตหญิงแห่งประเทศไทย” โดยมีคุณหญิงนันทกา สุประภาตะนันท์ เป็นนายกสมาคมคนแรก ครั้นถึงปี พ.ศ.2498 จึงเปลี่ยนชื่ออีกครั้งเป็น “สมาคมบัณฑิตสตรีทางกฎหมายแห่งประเทศไทย” เพื่อเปิดรับบัณฑิตหญิงจากสถาบันการศึกษาอื่น” (กษิตีศ อนันทนาธร และคณะ, 2562, น.40-41)

จากข้อมูลดังกล่าวจะพบว่า ในปี พ.ศ. 2490 ซึ่งเป็นปีที่มีการรัฐประหารนั้น มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง เกิดการรวมกลุ่มกันของผู้หญิงในนาม “คณะเนติบัณฑิตและธรรมศาสตร์บัณฑิตหญิง” ซึ่งเป็นประวัติศาสตร์ของผู้หญิงกลุ่มแรก ๆ ในมหาวิทยาลัยที่ขับเคลื่อนในเรื่องกฎหมาย สิทธิ ความเสมอภาค และต่อมาเปลี่ยนชื่อว่า “สมาคมธรรมศาสตร์บัณฑิตหญิงแห่งประเทศไทย” (2493) และ “สมาคมบัณฑิตสตรีทางกฎหมายแห่งประเทศไทย” (2498) จนถึงปัจจุบัน ข้อมูลจากเว็บไซต์ของสมาคมบัณฑิตสตรีทางกฎหมายแห่งประเทศไทย (<https://www.wlat.or.th/16954211/เกี่ยวกับสมาคม>, สืบค้นเมื่อ 7 พฤศจิกายน 2567) ระบุว่า

“สมาคมบัณฑิตสตรีทางกฎหมายแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชินูปถัมภ์ ก่อตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2490 โดยสตรีซึ่งได้รับปริญญาการศึกษาทางกฎหมายและการเมือง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมืองประมาณ 80 คน ได้ร่วมกันก่อตั้งขึ้นเป็นคณะนิติบุคคลโดยใช้ชื่อว่า “คณะเนติและธรรมศาสตร์บัณฑิตหญิง” และได้มีพิธีเปิดเป็นทางการใน วันที่ 9 ตุลาคม พ.ศ. 2491 โดยใช้สถานที่ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง ต่อมา ได้จดทะเบียนเป็นสมาคม เมื่อวันที่ 23 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2493 โดยใช้ชื่อว่า “สมาคมบัณฑิตสตรีทางกฎหมายแห่งประเทศไทย” และได้รับพระมหากรุณาธิคุณล้นเกล้าฯ รับไว้ในพระบรมราชินูปถัมภ์ ตั้งแต่

วันที่ 19 มิถุนายน พ.ศ. 2522 สมาคมฯ จึงใช้ชื่อว่า "สมาคมบัณฑิตสตรีทางกฎหมายแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชินูปถัมภ์" ชื่อย่อว่า "สสภ."

ศาสตราจารย์มาลี พฤษภวงศาภรณ์ ผู้เขียนหนังสือ *ความเสมอภาคระหว่างชายหญิง ความเสมอภาคระหว่างเพศ ในรัฐธรรมนูญไทย (พุทธศักราช 2475-2560)* ได้ตั้งข้อสังเกตว่า

“ประเด็นที่น่าสนใจเป็นพิเศษคือ ในปี พ.ศ. 2490 ซึ่งเป็นปีเดียวกับการยึดอำนาจของจอมพล ป.พิบูลสงคราม นักศึกษาหญิงของ ม.ธ.ก. ได้ร่วมกันจัดตั้งกลุ่มนักศึกษาหญิงเพื่อเผยแพร่ความเข้าใจด้านกฎหมาย และให้ความช่วยเหลือแก่ประชาชนทางกฎหมาย กิจกรรมดังกล่าวนี้ ยังทำสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบันนี้”(มาลี พฤษภวงศาภรณ์, 2565, น. 31)

การเกิดขึ้นของกลุ่มผู้หญิงที่เรียนด้านกฎหมายใน ม.ธ.ก. เป็นการเคลื่อนไหวและการปรากฏของผู้หญิงในพื้นที่การศึกษาและทำประโยชน์จากสิ่งที่ร่ำเรียนมาไปยังสาธารณชน เป็นการเปิดโลกทัศน์ของผู้หญิงไปสู่ความทันสมัยผ่านการศึกษา อย่างไรก็ตาม ในบริบทดังกล่าว วิชากฎหมายคณะนิติศาสตร์ มีภาพจำว่าเป็นวิชาสำหรับผู้ชายไม่ต่างกับคณะรัฐศาสตร์

สมชาย ฉัตรทอง (2563) เขียนข้อมูลประวัติรัฐศาสตร์ธรรมศาสตร์ (<https://www.posatu.com/wp-content/uploads/2020/07/ประวัติคณะรัฐศาสตร์-ธรรมศาสตร์.pdf>, สืบค้น 7 พฤศจิกายน 2567) ว่า “ช่วงปี พ.ศ. 2492 – พ.ศ. 2495 ผู้หญิงในยุคนั้นไม่ค่อยอยากเรียนคณะรัฐศาสตร์คงคิดว่าเป็นวิชาของผู้ชาย” ในเรื่องเดียวกันผู้เขียนระบุว่า นักศึกษารัฐศาสตร์หญิงคนแรกคือคุณศุภางค์ โปหาทอง (ไม่ระบุปีที่จบการศึกษา) คนที่สองคือนางสาวสาธิต์ ถัดมานนท์ บัณฑิตปี พ.ศ. 2498 และนางสาวเพ็ญจันทร์ สุนทรโรตม จบปี พ.ศ. 2500 นอกจากนี้ในวาระครบรอบ 90 ปี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และ 75 ปี คณะรัฐศาสตร์ซึ่งเป็นหนึ่งใน 4 คณะที่เก่าแก่ที่สุดของมหาวิทยาลัย ซึ่งอีก 3 คณะได้แก่ คณะนิติศาสตร์ คณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี คณะเศรษฐศาสตร์ สำหรับคณะรัฐศาสตร์ ศาสตราจารย์ดิเรก ชัยนาม เป็นคณบดีคนแรกในปี พ.ศ. 2492 และรองศาสตราจารย์ ดร.โคริน เพ็ญเกษม เป็นคณบดีลำดับที่ 16 และเป็นคณบดีหญิงคนแรกของคณะ อยู่ในวาระตั้งแต่วันที่ 17 มกราคม พ.ศ. 2539 ถึง 4 มีนาคม พ.ศ. 2542

ผู้หญิงกับการศึกษาสัมพันธ์กับบริบทการเคลื่อนไหวของขบวนการผู้หญิงในศตวรรษที่ 19 ซึ่ง นางเยาว์ เนาวรัตน์ (2561, น. 8) กล่าวว่า สตรีนิยมสายเสรีนิยม (Liberal feminism) มีแก่นหลักการต่อสู้เพื่อยกระดับความเป็นพลเมืองที่สมบูรณ์ของผู้หญิง พลเมืองที่ทรงสิทธิพลเมืองทางการเมืองและเศรษฐกิจ พวกเขาเรียกร้องให้รัฐและสังคมเปิดโอกาสให้กับผู้หญิงใช้ชีวิตส่วนตัวและชีวิต

สาธารณะในสังคม การเมืองที่เท่าเทียมกับผู้ชาย สร้างระบบการศึกษาของผู้หญิงใหม่เพื่อบ่มเพาะผู้หญิงให้เป็นมนุษย์และปัจเจกชนที่มีเหตุผลมีจิตวิญญาณและลมหายใจที่เป็นอิสระ และสามารถแสดงความปรารถนาภายในได้อย่างเปิดเผย สตรีนิยมสายเสรีนิยม เรียกร้องถามหา ‘การศึกษา’ ที่นำผู้หญิงออกจากความหวาดกลัว

ดังนั้น การเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475 และการสถาปนา ม.ธ.ก. จึงเป็นการมอบความเสมอภาค ความเท่าเทียม และโอกาสด้านการศึกษาให้กับผู้หญิง ทำให้ผู้หญิงได้ไปอยู่ในพื้นที่ของผู้ชายในวิชาความรู้แขนงต่าง ๆ ที่เคยมองกันว่าสงวนไว้สำหรับผู้ชายหรือมีแต่เฉพาะผู้ชายเท่านั้นที่เรียนได้ การผูกขาดความรู้จึงเริ่มสั่นคลอนและมีการต่อรองอำนาจผ่านเพศสถานะ ไม่เฉพาะความรู้เท่านั้น ยังรวมถึงการทำงานนอกบ้าน การใช้ความรู้เพื่อประกอบอาชีพและสามารถมีรายได้พึ่งพาตัวเองได้ การเปลี่ยนแปลงการปกครองจึงเป็นการเปลี่ยนสังคมแบบจารีต สู่ความเป็นสมัยใหม่ ผ่านการศึกษาซึ่งเป็นการเคลื่อนไหวหนึ่งที่สัมพันธ์กับความเป็นเพศชายและเพศหญิงรวมถึงเพศสถานะอื่นในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

3.2 เพศสถานะและเพศวิถี กับ ต.ม.ธ.ก. พ.ศ. 2481 - พ.ศ. 2490

โรงเรียนเตรียมปริญญามหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง หรือ ต.ม.ธ.ก. เป็นโรงเรียนและแผนกหนึ่งของมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ที่เปิดทำการเรียนการสอนเพื่อปูพื้นฐานความรู้และเตรียมความพร้อมก่อนเข้าศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษา ระหว่างปี พ.ศ. 2481 - พ.ศ. 2490 ตรงกับช่วงก่อนและหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 นักเรียน ต.ม.ธ.ก. มีทั้งหมด 8 รุ่น รุ่นที่หนึ่ง พ.ศ. 2481 และรุ่นที่แปด พ.ศ. 2489 มีจำนวนนักเรียนทุกรุ่นรวม 5,989 คน หลังจากโรงเรียนไม่ได้เปิดดำเนินการอีกต่อไป นักเรียนทั้งหลายจึงรวมตัวกันจัดตั้งชมรม ต.ม.ธ.ก. สัมพันธ์

หนังสือ *ประวัติศาสตร์บอกเล่าของชาวเตรียมปริญญามหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง* (อังคาร จันทร์เมือง และกาญจนา เหล่าโชคชัยกุล, 2554) แบ่งเนื้อหาเป็น 2 เล่ม เล่มแรกเป็นประวัติศาสตร์บอกเล่าของชาวเตรียมปริญญามหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองรุ่นที่ 1-รุ่นที่ 5 (พ.ศ. 2481 - พ.ศ. 2485) เล่มที่สองเป็นเรื่องเล่าของรุ่นที่ 6- รุ่นที่ 8 (พ.ศ. 2486 - พ.ศ. 2490) เป็นการแบ่งปีตามบริบทเหตุการณ์สงครามโลกครั้งที่ 2 เล่มแรกเป็นการบอกเล่าประสบการณ์และชีวิตของนักเรียน ต.ม.ธ.ก. ก่อนสงคราม ส่วนเล่มสองเป็นช่วงหลังสงคราม โดยสัมภาษณ์อดีตนักเรียน ต.ม.ธ.ก. ชายและหญิงจำนวน 31 คน

ในหนังสือระบุถึงความสำคัญของโรงเรียนเตรียมปริญญามหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ไว้ดังนี้ ประการแรก การจัดตั้งโรงเรียนแห่งนี้เป็นการพัฒนาและยกระดับมาตรฐานความรู้ของผู้จะเข้าเรียนต่อในระดับมหาวิทยาลัย ประการที่สอง การสร้างความเสมอภาคใน

ลักษณะการให้โอกาสทางการศึกษาแก่ผู้เรียน ที่มีความแตกต่างหลากหลายด้านฐานะเศรษฐกิจ
ประชากรที่สาม นักเรียน ต.ม.ธ.ก. คือจิตวิญญาณแบบธรรมศาสตร์ยุคแรก

เนื้อหาในหนังสือนำเสนอ เรื่องราวความหลากหลายทางฐานะของผู้เรียน
กระบวนการคัดเลือกผู้เข้าศึกษาในโรงเรียนเพื่อการสร้างโอกาสทางการศึกษาแก่ผู้เรียนที่ขาดแคลน
และห่างไกลพระนคร ความภาคภูมิใจในความพิเศษของหลักสูตรและมาตรฐานวิชาการ เรื่องเล่า
กิจกรรมนักเรียน เรื่องเล่าสภาพเศรษฐกิจแบบชีวิตประจำวัน เรื่องเล่าความสำนึกทางการเมือง ความ
ทรงจำเกี่ยวกับภูมิทัศน์การใช้พื้นที่ของมหาวิทยาลัยที่ท่าพระจันทร์ เรื่องเล่าความสัมพันธ์ชาย-หญิง
ทศวรรษ 2480 เรื่องเล่าความสัมพันธ์ที่มีต่อผู้ประศาสน์การ อาจารย์ปรีดี พนมยงค์ ความทรงจำร่วม
ของชาว ต.ม.ธ.ก. ความทรงจำที่มีต่อสงครามโลกครั้งที่สอง เรื่องเล่าสัมฤทธิ์ผลทางการศึกษา คำบอก
เล่าทัศนคติที่มีต่อมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในปัจจุบัน

ในหนังสือได้กล่าวถึง เรื่องเล่าความสัมพันธ์ชาย-หญิง ทศวรรษ 2480 ว่า

“อาจเป็นยุคแรกของระบบก่อนอุดมศึกษา ที่มีผู้เรียนชาย-หญิง รวมกัน
แบบสหศึกษา นับเป็นพื้นที่สาธารณะชาย-หญิง ในสังคมสมัยใหม่ยุค
แรกเริ่ม ผู้ให้ข้อมูลสตรีบอกเล่าตรงกันถึงการเรียนการสอนหนังสือในชั้น
เรียนแบบสหศึกษาเป็นครั้งแรกและจำนวนผู้เรียนหญิงมีน้อยมาก ชาว
ต.ม.ธ.ก. ชาย หญิงต่างเล่าตรงกันถึงบรรยากาศการเรียนในห้องว่า เป็น
ภาพการจับกลุ่มแยกตามเพศ มีการพูดคุยต่างเพศไม่บ่อยครั้ง แม้จะมี
ความสัมพันธ์ฉันคนชอบพอกัน ก็รักษาระยะห่าง ไม่ใกล้ชิดกัน แต่ส่วน
ใหญ่เป็นความสัมพันธ์แบบเพื่อน ผู้หญิงมีความตั้งใจในการเรียนและจด
เลกเชอร์ได้ดีกว่า เป็นที่พึ่งพาของเพื่อนผู้ชาย ผู้หญิงมักมีผลการเรียน
ดีกว่า และมีข้อมูลชัดเจนว่า รุ่นที่ 1 และรุ่นที่ 8 (หลังเลิกสงคราม) ไม่มี
ผู้เรียนที่เป็นสตรี ด้วยเหตุผลที่คาดเดากันว่าเป็นเพราะภาวะหลัง
สงครามเศรษฐกิจยังไม่ฟื้นตัวและบ้านเมืองยังไม่ปลอดภัย (อังคาร
จันทร์เมือง และกาญจนา เหล่าโชคชัยกุล, 2554, น. 8)

สะท้อนให้เห็นว่าการศึกษาได้เปิดพื้นที่ทางสังคมให้กับชาย-หญิง ทำให้ผู้ชาย
ตระหนักถึงความรู้ความสามารถของผู้หญิง ขณะเดียวกันผู้หญิงก็ได้ค้นพบความรู้ความสามารถของ
ตัวเองผ่านระบบการศึกษา ที่ทำให้พวกเธอมีบทบาทและสถานะมากไปกว่าพื้นที่ภายในครอบครัวใน
บ้าน ทั้งชายและหญิงยังได้เรียนรู้การปฏิสัมพันธ์กันในพื้นที่สาธารณะภายใต้บริบททางสังคมและ
วัฒนธรรม และหนังสือนำเสนอให้เห็นถึงทั้งความเป็นชาย ความเป็นหญิง เพศวิถีผ่านวิถีชีวิตและ

พื้นฐานการอบรมบ่มเพาะจากครอบครัว สุนทรียะ จุฑาจิตต์ ภูมิจิตร์ ต.ม.ธ.ก. รุ่นที่ 2 เล่าถึงความผูกพันระหว่างเพื่อน ในเล่ม 1 หน้า 80 ว่า

“สำหรับฉันแล้ว การได้นั่งเรียนรวมกับนักศึกษาชายเป็นเรื่องแปลกใหม่ เรา นั่งเรียงตามเกรด ตามคะแนนที่แต่ละคนสอบได้ รู้สึกว่ามีความเท่าเทียมกัน และทำให้สนิทสนมกันได้ง่ายขึ้น แต่ส่วนมากผู้หญิงเขาก็อยู่กลุ่มผู้หญิงตามความเคยชิน”

เรื่องเล่าของ เครือพันธ์ บำรุงพงษ์ ต.ม.ธ.ก. รุ่น 3 ซึ่งต่อมาเป็นผู้มีชีวิตของ ศักดิ์ชัย บำรุงพงษ์ นักการทูตและนักเขียนแนวสังคมนิยมอย่างนิยายเรื่อง ปีสาย ความรักของวัลยา เป็นต้น เครือพันธ์สะท้อนให้เห็นถึงบทบาทของผู้หญิงในการเป็นส่วนหนึ่งของขบวนการเคลื่อนไหวทางการเมือง ขณะเป็นนักเรียน ต.ม.ธ.ก. และตัวเองก็เป็นหนึ่งในผู้เข้าร่วมเดินขบวนเพื่อเรียกร้องดินแดนคืนในเหตุการณ์เดียวกันเพื่อนร่วมรุ่น 3 อย่างไอริน นิตยวรรณะ ซึ่งเป็นลูกครึ่งมอญ-เดนมาร์ก เป็นนางงามบุปผชาติตอนเรียนอยู่ชั้น ม.6 เป็นนางเอกเรื่อง “พระเจ้าช้างเผือก” อำนวยการสร้างโดยปรีดี พนมยงค์ ต่อมาจึงมาเรียนที่ ต.ม.ธ.ก. และเล่าถึงบรรยากาศตอนไปเดินขบวนว่า “ตอนนั้นเขาให้ผู้หญิงเดินนำหน้า เป็นคู่เรียงสอง จากนั้นก็ต่อด้วยผู้ชายเป็นแถวเรียงสองเหมือนกัน” (น. 172)

เครือพันธ์เป็นผู้หญิงยุคแรก ๆ ที่ทำงานเป็นทนายความ และสร้างความตื่นตะลึงให้กับศักดิ์ชัยในเวลานั้นเป็นอย่างมาก ปรากฏอยู่ในเรื่องเล่าของเล่ม 1 ดังนี้

“คุณศักดิ์ชัยสนใจในฐานะที่เป็นทนายผู้หญิงซึ่งเป็นของใหม่มากในเวลา นั้น ที่ผู้หญิงทำงานทนายความ ดูเหมือนจะมีแค่คนสองคนที่เป็นรุ่นพี่ และทำงานอยู่ที่สำนักงานทนายความเท่านั้น ไม่ได้ออกมาที่ศาล ไม่เหมือนสมัยนี้ ผู้หญิงเก่งมาก เป็นทนายความมีมาก เป็นอัยการ เป็นผู้พิพากษาก็หลายท่าน” (น.104)

เรื่องเล่าของผู้หญิง ต.ม.ธ.ก. ในเล่ม 1 และ 2 แม้จะปรากฏผู้หญิงที่ได้รับการสัมภาษณ์เพียงไม่กี่คน แต่ก็ได้สะท้อนให้เห็นบทบาทและสถานะของผู้หญิงที่สามารถเข้าถึงการศึกษา โดยการสนับสนุนจากครอบครัว การอยู่ในพื้นที่ทางสังคมอย่างโรงเรียนทำให้ผู้หญิงได้เข้าไปมีส่วนร่วมอยู่ในเหตุการณ์สำคัญทางสังคมการเมือง การเรียกร้องความเป็นธรรม ดังเช่นคุณหญิงธีราณี กรรณสูต (สิริยาชน) ต.ม.ธ.ก. รุ่น 6 กล่าวว่าในเล่ม 2 เกี่ยวกับเหตุการณ์สไตรค์หน้าโรงอาหารที่ขายราคาแพงเกินปกติ เหตุการณ์กรีดเลือดประท้วงรัฐบาลเพื่อเรียกร้องความเป็นธรรม และหน้าที่การงานของเครือพันธ์ก็สะท้อนให้เห็นว่าผู้หญิงที่ได้รับการศึกษา ทำงานนอกบ้านในยุคนั้น เป็นผู้หญิงสมัยใหม่แห่งยุคสมัย

ดังนั้น การจะศึกษาประวัติศาสตร์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ควบคู่ไปกับประเด็นผู้หญิง เพศสถานะ และเพศวิถี จึงควรศึกษาการเกิดขึ้นและประวัติความเป็นมาของ ต.ม.ธ.ก. เพราะโรงเรียนแห่งนี้เป็นส่วนหนึ่งของมหาวิทยาลัย เป็นรากที่บ่มเพาะจิตวิญญาณธรรมศาสตร์ เป็นสถาบันที่มอบโอกาสทางการศึกษาให้กับผู้เรียน และยังสร้างมีส่วนร่วมสร้างสังคมประชาธิปไตยผ่านการศึกษา และสัมพันธ์กับแนวคิดของ มิลล์ และ เทเลอร์ ที่มีความเชื่อว่า การศึกษา ที่สร้างความมีตรรกะเหตุผลในตัวผู้หญิง หมายถึงการศึกษาที่บ่มเพาะผู้หญิงให้เป็นปัจเจกชน เข้าใจตนเองอย่างถ่องแท้และมีอิสระในการตัดสินใจกำหนดชีวิตตน (นงเยาว์ เนาวรัตน์, 2561, น. 9)

3.3 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์กับสตรี เพศสถานะ และเพศวิถีศึกษา

ในหนังสือ *ความเสมอภาคระหว่างหญิงชาย ความเสมอภาคระหว่างเพศ ในรัฐธรรมนูญไทย (พุทธศักราช 2475-2560)* เขียนโดย ศาสตราจารย์ มาลี พงษ์พงศาวิไล ได้นำเสนอให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่าง “กฎหมาย” และ “การเมือง” ซึ่งเป็นนโยบายของผู้ใช้อำนาจรัฐเกี่ยวกับ “สตรี” นับตั้งแต่เปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 มาจนถึงปัจจุบัน ทำให้เห็นพัฒนาการ หลัก “ความเสมอภาคระหว่างหญิงชาย” และ “ความเสมอภาคระหว่างเพศ” ในสังคมไทย กับบริบทขบวนการเรียกร้องสิทธิสตรี (Global Women’s Movement) ระดับโลก

ประเด็นหนึ่งที่มีการนำเสนอในหนังสือคือบทบาทของมหาวิทยาลัย(วิชา) ธรรมศาสตร์(และการเมือง) กับงานส่งเสริมสถานภาพสตรี : อดีต ปัจจุบัน และอนาคต สะท้อนให้เห็นสถานภาพของผู้หญิงในอดีตว่าผู้หญิงในสังคมไทยทำการเรียกร้อง “สิทธิในความเป็นคน” มาเป็นเวลายาวนานตั้งแต่ยุคโบราณซึ่งเป็นประวัติศาสตร์การต่อสู้ของผู้หญิงกับ “ลัทธิผู้ชาย” หรือ ครอบงำโดยชาย มาจนถึงปัจจุบัน การเคลื่อนไหวการเมืองเรื่องเพศยังมีเรื่องพัฒนาการความเป็น “คน” และความเป็น “พลเมือง” ของผู้หญิงไทย

“กล่าวในเชิงกฎหมายลายลักษณ์อักษร (Law in the Book) การปรับเปลี่ยนสถานภาพทางกฎหมายของผู้หญิง ให้มีคุณค่าและศักดิ์ศรี ความเป็นคนเปลี่ยนแปลงโดยลำดับตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 และมีความชัดเจนมากขึ้น เมื่อมีการประกาศใช้ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ลักษณะบุคคล อย่างน้อยเมื่อปี พ.ศ. 2468 ซึ่งมาตรา 15 วรรคหนึ่ง ของกฎหมายนี้บัญญัติว่า “สภาพบุคคลเริ่มแต่เมื่อคลอด อยู่รอดเป็นทารก และสิ้นสุดลงเมื่อตาย” (มาลี พงษ์พงศาวิไล, 2565, น. 30)

ในหนังสือ *ความเสมอภาคระหว่างหญิงชาย ความเสมอภาคระหว่างเพศ ในรัฐธรรมนูญไทย (พุทธศักราช 2475-2560)* ส่วนที่เกี่ยวกับการส่งเสริมความเสมอภาคระหว่างเพศใน

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศาสตราจารย์ มาลี พุทฺธพงษ์พวง ได้เขียนถึงความเป็นมาของโครงการสตรีและเยาวชนศึกษา, โครงการประสานความร่วมมือเพื่อพัฒนาสตรีในประเทศไทย (ปพส.) หรือ Women in Development Consortium in Thailand (WIDCIT), หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิตด้านสตรีศึกษา พ.ศ. 2544 จนถึง หลักสูตรมหาบัณฑิตสาขาสตรี เพศสถานะ และ เพศวิถีศึกษา ทำให้เห็นเส้นทางการส่งเสริมความเสมอภาคระหว่างเพศในสถาบันการศึกษาที่เป็นหลักสูตรการศึกษาอย่างเป็นทางการ ดังนี้

โครงการสตรีและเยาวชนศึกษา ก่อตั้งขึ้นในฐานะ โครงการจัดตั้งสถาบันสตรีและเยาวชนศึกษา โดยคำสั่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ที่ 274/2529 เมื่อวันที่ 29 มีนาคม พ.ศ. 2529 ผู้ก่อตั้งโครงการคือ ศาสตราจารย์ คุณหญิงนงเยาว์ ชัยเสรี อธิการบดีหญิงคนแรกของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และคนแรกของประเทศไทย ซึ่งดำรงตำแหน่งรักษาการอธิการบดีระหว่างวันที่ 10 มกราคม – 24 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2525 หลังจากนั้นดำรงตำแหน่งอธิการบดีอยู่วาระครึ่ง วันที่ 25 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2525 ถึง 31 พฤษภาคม พ.ศ. 2531 ปัจจุบันโครงการสตรีและเยาวชนศึกษา ยังดำเนินการอยู่

บทบาทของโครงการสตรีและเยาวชนศึกษา คือการสืบทอดภารกิจของการเผยแพร่ความรู้ความเข้าใจ และกระตุ้นให้เกิดความตื่นตัวของสังคมไทยในเรื่องประชาธิปไตย โดยมุ่งประเด็นหลักไปที่ความเสมอภาคระหว่างหญิงชาย และความเสมอภาคระหว่างเพศ โครงการนี้ยังเป็นการสืบทอดภารกิจทางประวัติศาสตร์ของ คณะเนติบัณฑิตและธรรมศาสตร์บัณฑิตหญิง ซึ่งก่อตั้งโดยกลุ่มผู้หญิง ที่มีโอกาสเข้ารับการศึกษาในมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ตั้งแต่ปีก่อตั้ง (พ.ศ. 2477) ส่วน คณะเนติบัณฑิตและธรรมศาสตร์บัณฑิตหญิง ก่อตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2490 และต่อมาเปลี่ยนชื่อของกลุ่มเป็น สมาคมบัณฑิตสตรีทางกฎหมายหมายในพระบรมราชูปถัมภ์ เพื่อให้สอดคล้องกับเปลี่ยนแปลงของสังคมที่มีการเปิดสอนวิชานิติศาสตร์ในสถาบันการศึกษาอื่น ๆ เช่นกัน โดยมุ่งหมายจะใช้ความรู้ทางด้านกฎหมายเพื่อช่วยเหลือประชาชน ซึ่งเป็นจิตวิญญาณที่สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน (มาลี พุทฺธพงษ์พวง, 2565, น. 41) แม้ชื่อจะเปลี่ยนไปจากเมื่อแรกก่อตั้ง และยังคงดำเนินงานโดยกลุ่มผู้หญิง

เอกสารโครงการจัดตั้งสถาบันสตรี เยาวชน และครอบครัวศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (น. 8-9) ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา โครงการสตรีและเยาวชนศึกษา ยึดมั่นในแนวทางการประสานความรู้ทางทฤษฎีกับการปฏิบัติเพื่อผลักดันให้เกิดสังคมแห่งความเสมอภาคสร้างสรรค์ของความสัมพันธ์หญิงชาย คณะกรรมการโครงการสตรีและเยาวชนศึกษา ได้ตระหนักถึงความสำคัญในการผสมผสานระหว่างภูมิปัญญาดั้งเดิมและและวิทยาการของสังคมอื่น ๆ นอกจากนี้ยังตระหนักถึงบทบาทและความสำคัญของศาสนธรรมในการสร้างสรรค์ความสงบสุขและสันติภาพในทุกระดับ อีก

ทั้งยังเห็นว่ามี ความเหลื่อมล้ำระหว่างหญิงชายในโอกาสทางการพัฒนาทางด้านจิตวิญญาณ (spiritual development) ซึ่งเป็นการตัดโอกาสในการศึกษาและปฏิบัติธรรมของเพศหญิงอันเป็นการกีดกัน และเลือกปฏิบัติในเชิงโครงสร้าง (structural discrimination) ด้วยเหตุดังกล่าว กิจกรรมส่วนหนึ่งของโครงการฯ ตั้งแต่เริ่มก่อตั้งจนถึงปัจจุบันและในอนาคต จะเป็นการรณรงค์ให้สถาบันศาสนาตระหนักถึงความสำคัญและความจำเป็นที่จะช่วยเหลือเกื้อกูลให้เพศหญิงได้รับประโยชน์และมีโอกาสเท่าเทียมกับชายในการศึกษาและปฏิบัติธรรมเพื่อพัฒนาตนและสังคม

นับตั้งแต่เริ่มตั้งโครงการสตรีและเยาวชนศึกษาในปี พ.ศ. 2529 จนถึงปัจจุบัน การดำเนินงานของโครงการได้ให้ความสำคัญกับกิจการด้านสตรีศึกษา และเยาวชนและครอบครัวศึกษาควบคู่กัน งานที่ทำไปแล้วส่วนใหญ่เป็นงานวิชาการ รองลงไปคืองานพัฒนาหลักสูตรและงานวิจัย ส่วนงานศูนย์ข้อมูลเพียงแต่รวบรวมเอกสารสิ่งพิมพ์เกี่ยวกับสตรีศึกษาและเยาวชนศึกษาทั้งภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ

เอกสารรวบรวมผลงานในรอบ 30 ปี โครงการสตรีและเยาวชนศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้รวบรวมรายละเอียดงานสัมมนา เสวนา ประชุม และบรรยาย เป็นช่วงละ 10 ปี ได้แก่ ช่วงปี พ.ศ. 2529-2538, ช่วงปี พ.ศ. 2539-2548 และช่วงปี พ.ศ. 2549-2558 ซึ่งมีทั้งกิจกรรมที่โครงการฯ จัดเองและจัดร่วมกับภาคี เครือข่าย นอกจากนี้ยังมี การประชุมวิชาการประจำปีสตรีศึกษา ว่าด้วยแนวคิด ผู้หญิงกับความรู้ ซึ่งจัดปีละครั้ง ทั้งหมด 9 ครั้ง ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ทำพระจันทร์ ได้แก่ พ.ศ. 2542 ผู้หญิงกับความรู้ 1, พ.ศ. 2543 ผู้หญิงกับความรู้ 2: เพศ วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมศึกษา, พ.ศ. 2544 ผู้หญิงกับความรู้ 3: พื้นที่ อัตลักษณ์ และการสร้างความรู้ของผู้หญิง, พ.ศ. 2545 ผู้หญิงกับความรู้ 4: รัฐเรื่องเล่าและแนวคิดสกุลหลักอาณานิคม, พ.ศ. 2546 ผู้หญิงกับความรู้ 5: เวทีวิชาการสตรีศึกษานานาชาติสร้างสรรค์ความรู้สตรีในเอเชีย, พ.ศ. 2548 ผู้หญิงกับความรู้ 6: ผู้หญิง ความร้ายกาจ เลือด และสันติ, ครั้งที่ 7 พ.ศ. 2549 ผู้หญิงกับสุขภาวะ, ครั้งที่ 8 พ.ศ. 2550 เศรษฐศาสตร์การเมืองเรื่องเพศ และครั้งที่ 9 พ.ศ. 2552 สตรีและเยาวชนศึกษากับการสร้างบ้านแปงเมือง

นอกจากนี้ ยังมีการจัดกิจกรรมของโครงการฯ เนื่องในวันสตรีสากล 8 มีนาคม งานฝึกอบรมและศึกษาดูงานด้านสตรี การประชุมวิชาการเยาวชนและครอบครัวศึกษา บุคคลและหน่วยงานภายนอกเข้ามาเยี่ยมชม ศึกษาดูงาน และแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ด้านสตรี เยาวชน และครอบครัวศึกษา งานวิจัยด้านสตรีศึกษา เอกสารและสื่อต่าง ๆ รวมถึง งานศูนย์ข้อมูล

ในการทำงานอย่างต่อเนื่องของโครงการสตรีและเยาวชนศึกษา ได้ส่งผลให้โครงการสตรีและเยาวชนศึกษา และสำนักบัณฑิตอาสาสมัครประสบความสำเร็จในการเปิดหลักสูตร

ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสตรีศึกษา (Women's Studies) ในปีการศึกษา 2544 และนับตั้งแต่วันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2549 เป็นต้นมา หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสตรีศึกษา ได้โอนย้ายหลักสูตรเพื่อสังกัดวิทยาลัยสหวิทยาการ ปัจจุบัน โครงการสตรีและเยาวชนศึกษา สังกัดสำนักงานสภานโยบายการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ และนวัตกรรมแห่งชาติ โดยทำงานในชื่อ “ศูนย์สตรี เยาวชน และ ครอบครัวศึกษา” ภายใต้ศูนย์ประชาธิปไตยและพลเมือง

โครงการประสานความร่วมมือเพื่อพัฒนาสตรีในประเทศไทย (ปพส.) หรือ Women in Development Consortium in Thailand (WIDCIT) เป็นโครงการที่เกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2529 ปีเดียวกับการก่อตั้งโครงการจัดตั้งสถาบันสตรีและเยาวชนศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ได้รับหน้าที่เป็นสำนักงานเลขานุการของโครงการประสานความร่วมมือเพื่อพัฒนาสตรีในประเทศไทย (ปพส.) และโครงการนี้เกิดขึ้นในวาระการดำรงตำแหน่งอธิการบดีหญิงคนแรกของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศาสตราจารย์คุณหญิง นงเยาว์ ชัยเสรี

ศาสตราจารย์ มาลี พฤษภสงศา (2565, น. 32-33) ได้เขียนถึง โครงการประสานความร่วมมือเพื่อพัฒนาสตรีในประเทศไทย (ปพส.) ไว้ดังนี้

“โครงการ ปพส. ได้รับทุนสนับสนุนจากรัฐบาลแคนาดาเป็นเวลาเกือบ 7 ปี ผ่านโครงการ Canadian International Development Fund (CIDA) กิจกรรมเกี่ยวกับการส่งเสริมความเสมอภาคระหว่างหญิงชาย เหล่านี้เป็นผลเนื่องมาจากองค์การสหประชาชาติได้ประกาศให้ปี พ.ศ. 2518 เป็นปีสตรีสากล (International Women's Year) และกำหนดให้ พ.ศ.2518-2528 เป็นทศวรรษสตรีว่าด้วยความเสมอภาค การพัฒนา และสันติภาพ (The Women's Decade for Equality, Development and Peace)

อธิการบดีหญิงผู้มีวิสัยทัศน์กว้างไกล ได้จัดให้โครงการจัดตั้ง สถาบันสตรีและเยาวชนศึกษา สังกัดอยู่ในสำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ผู้เขียน [ศาสตราจารย์ มาลี พฤษภสงศา] เป็นกรรมการก่อตั้งสถาบันฯ และทำหน้าที่เป็นผู้บริหารฝ่ายไทย (Thai Administration) ของโครงการประสานความร่วมมือเพื่อพัฒนาสตรีในประเทศไทย ดังนั้นจึงอยู่ในวิสัยที่จะจัดสรรทรัพยากรจากแคนาดา มาสนับสนุนโครงการจัดตั้งสถาบันสตรีและเยาวชนศึกษาได้ การทำงานเคียงบ่าเคียงไหล่อย่างต่อเนื่องของโครงการจัดตั้งสถาบันสตรีและ

เยาวชนศึกษา ซึ่งเป็นโครงการภายในของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และโครงการประสานความร่วมมือเพื่อพัฒนาศรี ในประเทศไทย (ปพส.) ซึ่งเป็นโครงการชั่วคราวที่รับเงินสนับสนุนจากรัฐบาลแคนาดา ทำให้งานด้านนี้เป็นปีกแผ่นขึ้นในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ซึ่งในช่วงเวลานั้น (หรือไม่ว่าสมัยใหม่) รัฐบาลยังไม่ได้ให้ความสนใจต่อเรื่องการพัฒนาสถานภาพสตรี”

จากบริบทดังกล่าวพบว่ามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ในช่วงการบริหารงานของ อธิการบดี ศาสตราจารย์ คุณหญิงนงเยาว์ ชัยเสรี มีนโยบายที่สอดคล้องไปกับบริบทโลกเรื่องความเสมอภาคทางเพศและยังดำเนินงานในการประสานความร่วมมือกับรัฐบาลแคนาดาในการขับเคลื่อนระดับมหภาค รวมถึงเป็นการส่งเสริมงานวิชาการ การขับเคลื่อนประเด็นผู้หญิงในมิติต่าง ๆ

จากโครงการสตรีและเยาวชนศึกษาสู่หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต ด้านสตรีศึกษา พ.ศ. 2544 สู่หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสตรี เพศสถานะ และเพศวิถีศึกษา

โครงการสตรีและเยาวชนศึกษา ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เป็นจุดหมายที่ทำให้เกิดการขับเคลื่อนด้านสตรีและเยาวชน นำไปสู่ความร่วมมือกับภาคีและเครือข่าย สู่การสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับผู้หญิงผ่านมุมมองต่าง ๆ

ศาสตราจารย์ มาลี พุกษ์พงสาวลี (2565, น. 33) เขียนไว้ในหนังสือ*ความเสมอภาคระหว่างหญิงชาย ความเสมอภาคระหว่างเพศ ในรัฐธรรมนูญไทย (พุทธศักราช 2475-2560)* ว่าโครงการ ปพส. ได้ร่วมกับโครงการจัดตั้งสถาบันสตรีและเยาวชนศึกษาอย่างใกล้ชิดในการสร้างผลงานทางวิชาการด้านสตรีในลักษณะต่าง ๆ จนมีชื่อเสียงเป็นที่ยอมรับในสังคมไทยว่า ธรรมศาสตร์ได้ให้ความสำคัญต่อเรื่องความเสมอภาคระหว่างหญิงชายอย่างแท้จริง ส่งผลให้มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เปิดหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต ด้านสตรีศึกษา ในปี พ.ศ. 2544 ปัจจุบันนี้คือ หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสตรี เพศสถานะ และเพศวิถีศึกษา (Women, Gender and Sexuality Studies) สังกัดในวิทยาลัยสหวิทยาการ

ข้อมูลในเว็บไซต์ของวิทยาลัยสหวิทยาการ (<https://cis.tu.ac.th/master-program>, สืบค้นเมื่อ 7 พฤศจิกายน 2567) ในส่วนความเป็นมาของหลักสูตร ระบุว่า

“หลักสูตรสตรีศึกษาในระดับปริญญาโท เกิดขึ้นโดยความร่วมมือของสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร (ส.บ.อ.) และโครงการสตรีและเยาวชนศึกษา ที่เล็งเห็นความจำเป็นที่จะต้องผลักดันให้มีหลักสูตรมหาบัณฑิตสาขาสตรีศึกษาขึ้นในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ โดยในช่วงเวลานั้น ยังไม่มีการเปิด

หลักสูตรดังกล่าวในมหาวิทยาลัยใดเลย ประกอบกับสภาพปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อสตรีและเยาวชนได้ทวีความรุนแรงและสลับซับซ้อนมากขึ้น ดังนั้น จึงมีการยกร่างหลักสูตรควบคู่กันไปกับการจัดกิจกรรมอื่นๆ ของโครงการสตรีและเยาวชนศึกษา เช่น การจัดประชุมวิชาการประเพณีสตรีศึกษาและการจัดทำวารสารวิชาการด้านสตรีศึกษา

สภามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้อนุมัติให้เปิดหลักสูตร โดยอยู่ในรูปแบบโครงการพิเศษ ตามระเบียบโครงการบริหารสังคมของหน่วยงานในมหาวิทยาลัย ตั้งแต่ปี พ.ศ.2543 ทั้งนี้ ได้ดำเนินการเริ่มต้นเปิดรับนักศึกษาในปีการศึกษา 2544 โดยใช้ระบบการศึกษาแบบทวิภาค ภายใต้การบริหารงานระหว่างสำนักบัณฑิตอาสาสมัครกับโครงการสตรีและเยาวชนศึกษา

นับตั้งแต่วันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2549 เป็นต้นมา หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสตรีศึกษา มีการปรับปรุงฉบับปี 2550 และย้ายมาอยู่ภายใต้การบริหารจัดการของวิทยาลัยสหวิทยาการ โดยความเห็นชอบจากสภามหาวิทยาลัยฯ ซึ่งขณะนี้มีการปรับหลักสูตรฯ ที่มีการเปลี่ยนชื่อสาขาวิชาใหม่ฉบับปรับปรุง ปี พ.ศ. 2556 เป็นสาขาวิชาสตรี เพศสถานะ และเพศวิถีศึกษา และปรับเป็นโครงการปกติภาคค่ำ (แบบเรียนนอกเวลาราชการ)

วัตถุประสงค์

เพื่อให้บัณฑิตที่สำเร็จการศึกษาในหลักสูตรมีลักษณะ ดังนี้

1. มีความสนใจในงานพัฒนาสตรี และต่อสู้เพื่อสร้างความเท่าเทียมทางด้านเพศสถานะและเพศวิถีในสังคม
2. เพื่อสามารถวิเคราะห์ วิพากษ์ วิจัยและปรากฏการณ์ทางสังคมว่าด้วยประเด็นสตรี เพศสถานะ และเพศวิถี โดยมุ่งหวังว่าจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางด้านความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างกลุ่มคนเพศสถานะต่างๆ ที่สะท้อนผ่านปัญหาเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมอันสลับซับซ้อน ซึ่งมหาบัณฑิตจะสามารถ
3. นำความรู้ไปประกอบอาชีพในภาครัฐ ภาคธุรกิจเอกชน ภาคประชาสังคม และองค์กรระหว่างประเทศ รวมทั้งมีศักยภาพในการสร้างงานของตนเองหรือศึกษาต่อในระดับสูง

หลักสูตรระดับมหาบัณฑิตทั้ง “สตรีศึกษา” เมื่อแรกเริ่ม และการปรับหลักสูตรเป็น “สตรี เพศสถานะ และเพศวิถีศึกษา” ได้ผลิตบัณฑิตออกไปรับใช้สังคมและมีผลงานวิชาการที่เป็นประโยชน์ต่องานวิจัย งานศึกษา ค้นคว้า และการต่อยอด ซึ่งสามารถปรับให้เข้ากับบริบทของยุคสมัย และสะท้อนบริบทเรื่อง สตรี เพศสถานะ และเพศวิถี ของแต่ละยุคสมัย ขณะเดียวกันนักศึกษาที่มาเรียนก็รู้สึกว่าได้มีพื้นที่ปลอดภัย ซึ่ง อาทิตยา อาษา กลุ่ม Trans Equal และมหาบัณฑิต สาขาวิชา สตรี เพศสถานะ และเพศวิถีศึกษา (สัมภาษณ์, 31 สิงหาคม พ.ศ. 2567) ได้แสดงความคิดเห็นว่า ในฐานะที่เป็นคนหลากหลายทางเพศและคู่มือปลั๊กอินเป็นทอม แต่การอยู่ในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ รู้สึกปลอดภัย ไม่มีคนล้อเลียน ไม่มีคนขูขบขินินทาหรือล้อเลียน และเจ้าหน้าที่ของมหาวิทยาลัยไม่ทำหน้าแปลกใจกับเพศสถานะของอาทิตยา ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าการรับรู้เรื่องความหลากหลายทางเพศ และความเสมอภาคทางเพศเป็นที่รับรู้โดยทั่วไปในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ รวมถึงกระแสของบริบทโลกและสังคมที่เปิดรับและได้รับข้อมูลข่าวสารของคนกลุ่มหลากหลายทางเพศได้เปิดพื้นที่รับรู้ไปยังสาธารณชนมากกว่าแต่ก่อน

อาทิตยา อาษา มีความเห็นว่าการศึกษาหรือเข้าเรียนในหลักสูตร สตรี เพศสถานะ และเพศวิถี ทำให้นักศึกษาได้รู้เท่าทัน อย่างสิทธิในเนื้อตัวร่างกายของตนเองจากการถูกล่วงละเมิดในพื้นที่ที่ไม่สมควร ทำให้ปัจเจกกล้าเรียกร้องสิทธิว่าสิ่งนี้คือสิทธิของเรา “วิชานี้ควรเป็นวิชาพื้นฐานที่ต้องเรียนตั้งแต่ ป.ตรี หรืออย่างน้อยทุกคนควรได้เรียนเรื่องนี้ ส่วนความเข้มข้นก็มาเพิ่มกับ ป.โท ความสำคัญของสาขานี้คือมันเกี่ยวข้องกับทุกวิชา และเราจะเห็นว่าเดี๋ยวนี้ในองค์กรต่าง ๆ ก็มีการฝึกอบรมเรื่องความเข้าใจสิทธิทางเพศพื้นฐาน มันเป็นเรื่องเพศสถานะในชีวิตประจำวันว่าไม่ใช่เรื่องไกลตัว” ปัจจุบัน วิชาพื้นฐานเกี่ยวกับ สตรี เพศสถานะ และเพศวิถี มีสอนเป็นวิชาพื้นฐานในระดับปริญญาตรี ในหลายคณะของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เพื่อสร้างความตระหนักรู้เรื่องความหลากหลายทางเพศ สิทธิ ความเท่าเทียม ความเสมอภาค

จากความเห็นเรื่องพื้นที่ปลอดภัยสำหรับคนหลากหลายทางเพศ หนึ่งในตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมและเป็นทางการคือ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้ประกาศคุณค่าและนโยบายของคณะว่าด้วยการยอมรับความหลากหลายทางเพศ (<https://www.law.tu.ac.th/lgbtq/>, สืบค้น 7 พฤศจิกายน 2567) เพื่อแสดงจุดยืนของมหาวิทยาลัยที่ยึดมั่นในคุณค่าของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ความเสมอภาคเท่าเทียมและการอยู่ร่วมกันด้วยความเคารพให้เกียรติในสังคมพหุวัฒนธรรมซึ่งหมายถึงสังคมที่ประกอบด้วยบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ สภาพร่างกาย เชื้อชาติ ศาสนา ความเชื่อ อุดมการณ์ทางการเมือง สถานะทางสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม คณะนิติศาสตร์ตระหนักถึงประโยชน์ของการสร้างพื้นที่ให้นักศึกษาและบุคลากรรู้สึกปลอดภัย ได้รับการยอมรับให้เกียรติ และ

สามารถพัฒนาศักยภาพของตนในฐานะมนุษย์ได้อย่างเต็มที่ จึงขอประกาศยืนยันคุณค่าดังกล่าวด้วยนโยบายเฉพาะด้าน ดังนี้

“ด้านความหลากหลายทางเพศ

คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์มุ่งมั่นที่จะสร้างพื้นที่ปลอดภัยให้กับนักศึกษาและบุคลากรที่มีความหลากหลายทางเพศในทุกมิติ ได้แก่ วิธีทางเพศ อัตลักษณ์ทางเพศ การแสดงออกทางเพศ และเพศสรีระ (sexual orientation, gender identity, gender expression, sex characteristics: SOGIESC) และไม่ยอมรับการกระทำอันเป็นการเลือกปฏิบัติ ดูหมิ่น ตีตรา เกลียดชัง ไม่เคารพให้เกียรติ โดยมีนโยบาย ดังนี้

1. ทบทวนและแก้ไขทางปฏิบัติของคณะนิติศาสตร์ ไม่ว่าจะเป็นในด้านการขอข้อมูลส่วนบุคคลของนักศึกษาและบุคลากร กฎระเบียบเรื่องการแต่งกาย การใช้ภาษาในโอกาสต่าง ๆ ให้สอดคล้องกับคุณค่าของการเคารพในความหลากหลายทางเพศ
2. ให้ความรู้ความเข้าใจแก่นักศึกษาและบุคลากรในประเด็นความหลากหลายทางเพศ รวมถึงแนวทางการอยู่ร่วมกันอย่างให้เกียรติ เช่น ในงานปฐมนิเทศน์นักศึกษาและบุคลากร เป็นต้น
3. สนับสนุนกิจกรรมวิชาการ ชมรมและกิจกรรมของนักศึกษาด้านความหลากหลายทางเพศ
4. สนับสนุนการปรับปรุงและพัฒนากฎหมายเพื่อก่อให้เกิดความเท่าเทียมทางเพศ
5. ยืนยันคุณค่าของการเคารพความหลากหลายทางเพศในเว็บไซต์ รวมทั้งในประกาศหรือสื่อประชาสัมพันธ์ของคณะนิติศาสตร์ในโอกาสต่าง ๆ เช่น การรับสมัครบุคคลเข้าทำงานหรือเข้าศึกษาในหลักสูตรของคณะนิติศาสตร์ เป็นต้น
6. ติดตามและประเมินผลบนพื้นฐานของหลักการมีส่วนร่วมและการเสริมสร้างพลังการเปลี่ยนแปลงของนักศึกษา
7. รับเรื่องร้องเรียนโดยผู้ช่วยคณบดีฝ่ายกิจการนักศึกษา หากมีผู้ถูกเลือกปฏิบัติ ดูหมิ่น ตีตรา เกลียดชัง ไม่เคารพให้เกียรติด้วยเหตุอันเกิดจากความหลากหลายทางเพศ

1 มิถุนายน 2564

นอกจากนี้ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มีกลุ่ม Thammasat Law School Feminist's Club ซึ่งอาจารย์ ดร.พนัญญา ลาภประเสริฐพร อาจารย์ที่ปรึกษาของกลุ่มกิจกรรม ให้สัมภาษณ์และเผยแพร่ในเฟซบุ๊กเพจชื่อ Thammasat Law School Feminist's Club (สืบค้น 7 พฤศจิกายน 2567) เกี่ยวกับบทบาทและการให้ความรู้ของคณะนิติศาสตร์ต่อเรื่องผู้หญิงและความหลากหลายทางเพศว่า

“คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์มีบทบาทสำคัญมากในการให้ความรู้แก่นักศึกษาที่จะจบออกไปเป็นผู้มีอำนาจในการสร้างความเปลี่ยนแปลงต่างๆ ในสังคม อาจารย์คิดว่าคณะสามารถทำอะไรได้หลายอย่าง เช่น การเชิญชวนให้นักศึกษาตั้งคำถามต่อกฎหมาย ต่อระบบ รวมถึงตั้งคำถามต่อกิจกรรมต่างๆ ในคณะผ่านเลนส์ของความเท่าเทียมทางเพศ การเปิดพื้นที่ให้มีการเสวนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็น เลยไปถึงการประกาศคุณค่าและดำเนินนโยบายเชิงรุกเพื่อส่งเสริมให้เกิดความเท่าเทียมทางเพศค่ะ ซึ่งที่ผ่านมาอาจารย์สังเกตว่านอกจากการประกาศคุณค่าด้าน LGBTQI และ sexual harassment คณะค่อยๆ เปลี่ยนแปลงในด้านนี้ เช่น มีความพยายามที่จะสร้างสมดุลระหว่างเพศต่างๆ มากขึ้นในการเชิญวิทยากรมาบรรยายในงานเสวนา การทบทวนการขอคำนำหน้านามในแบบฟอร์มต่างๆ การ empower นักศึกษาผ่านการสนับสนุนชมรมและกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง

กิจกรรมต่าง ๆ ของกลุ่มเฟมินิสต์ คลับ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ สามารถสร้างแรงกระเพื่อม ความตระหนักรู้ เรื่องสิทธิความเท่าเทียมทางเพศในผู้หญิงและกลุ่มหลากหลายทางเพศ ทั้งในเชิงปัจเจกและเชิงนโยบาย สะท้อนให้เห็นว่าการศึกษาระดับผู้หญิง เพศสถานะ และเพศวิถี ควรมีการศึกษาอย่างบูรณาาร่วมไปกับศาสตร์หรือวิชาอื่น ๆ เพราะจะนำไปสู่การวิเคราะห์ปัญหาที่เกิดขึ้นหลากหลายมิติมุมมองและรอบด้านยิ่งขึ้น

ธมลวรรณ บรรจงเกลี้ยง มหาบัณฑิตจากหลักสูตรเดียวกับ อาทิตยา อาษา ให้สัมภาษณ์ 22 กันยายน 2567 ว่า หลักสูตรทำให้เห็นปัญหาที่ผู้หญิงทั้งในประเทศและในต่างประเทศ ยังต้องเผชิญ แม้แต่ความรู้ก็อาจจะยังเข้าไม่ถึง ซึ่งการที่ได้มาศึกษาในหลักสูตรนี้ทำให้นักศึกษาได้เห็นถึงปัญหาในเชิงโครงสร้างที่ว่ามันยังฝังอยู่ไม่ว่าจะอยู่ในเชิงทางวัฒนธรรมเองหรือแม้กระทั่งแบบเชิงบรรทัดฐานทางสังคมที่ยังจำกัดสิทธิที่กั้นการส่งเสียงในเรื่องบางเรื่อง

“หลักสูตรนี้ที่ทางธรรมศาสตร์ได้คิดขึ้นมาตั้งแต่ช่วงปี 2543 สามารถนำความรู้ที่ได้จากการศึกษาในหลักสูตรไปบูรณาการไปปรับใช้รวมถึงพัฒนาต่อยอดองค์ความรู้ในหลากหลายด้าน เพื่อช่วยเหลือผู้หญิงและเราก็สามารถช่วยเหลือในทุกๆคนได้ ไม่ว่าจะเป็นเพศสถานะและเพศวิถีอย่างไร (ธมลวรรณ บรรจงเกลี้ยง, สัมภาษณ์ 22 กันยายน 2567)

ภายในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ยังมีกลุ่มขับเคลื่อนเกี่ยวกับผู้หญิงและกลุ่มหลากหลายทางเพศ อย่างกลุ่มสตรี@ธรรมศาสตร์ ซึ่งเป็นกลุ่มสตรีนิยมด้านละครและภาพยนตร์แห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ สังกัดวิทยาลัยสหวิทยาการ และยังมีโครงการ Summer School ซึ่งเปิดอบรมให้ความรู้เบื้องต้นทางสตรีศึกษาและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา การวิจัยในแนวสตรีนิยมเบื้องต้น เควียร์และทรานส์ศึกษาเบื้องต้น เป็นโครงการบริการสาธารณะของโครงการเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (https://www.silpa-mag.com/uncategorized/article_110293, สืบค้น 7 พฤศจิกายน 2567) รวมถึงการจัดกิจกรรมที่เชื่อมโยงกับประเด็นสังคม การเมือง ประวัติศาสตร์ของมหาวิทยาลัย กับผู้หญิง เพศสถานะ และเพศวิถี

ดังนั้น พัฒนาการของหลักสูตร สตรี เพศสถานะ และเพศวิถีศึกษา วิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ซึ่งเป็นหลักสูตรแรกและหลักสูตรเดียวในอาเซียน ที่มีต้นทางมาจากโครงการสตรีและเยาวชนศึกษา และก่อตั้งโครงการขึ้นในยุคสมัยของอิทธิพลคนแรกของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และของประเทศไทย ได้มีการเติบโตและต่อยอดจากการสถาปนามหาวิทยาลัยในปี พ.ศ. 2477 หรืออาจกล่าวได้ว่าตั้งอยู่บนฐานอุดมการณ์จิตวิญญาณความเป็นธรรมศาสตร์มาโดยตลอด 90 ปี และปรับเปลี่ยนสื่อนไหลตามบริบทของยุคสมัย

บทที่ 4

นางเยาว์ ชัยเสรี: จากนักศึกษาศาสตร์...

สู่อธิการบดีหญิงคนแรกของธรรมศาสตร์และของประเทศ

ประวัติชีวิต ความคิด และงานของศาสตราจารย์ คุณหญิงนางเยาว์ ชัยเสรี มีข้อมูลปรากฏในหนังสือ เอกสาร สิ่งพิมพ์ที่เป็นรูปเล่มและที่เป็นข้อมูลในคลังสารสนเทศดิจิทัล มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ หรือ (Thammasat University Digital Collections) เว็บไซต์ digital.library.th.ac.th ในส่วนของชีวประวัติคุณหญิงนางเยาว์มีการเรียบเรียงเพื่อจัดพิมพ์ขึ้นตามวาระโอกาส จากการสืบค้นจากคลังสารสนเทศดิจิทัลพบหนังสือชีวประวัติของคุณหญิงนางเยาว์ ได้แก่ หนังสือ *ศาสตราจารย์ คุณหญิงนางเยาว์ ชัยเสรี 9 ตุลาคม 2537* (2537) ในวาระครบ 60 ปีของคุณหญิงนางเยาว์ หนังสือ *ดิฉันชื่อ นางเยาว์ ชัยเสรี* (2557 และ 2567) มีการจัดพิมพ์ 2 ครั้ง ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2557 ในวาระครบ 80 ปีของคุณหญิงนางเยาว์ ครั้งที่สองในปี พ.ศ. 2567 เมื่อคุณหญิงนางเยาว์ถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ 2 มกราคม พ.ศ. 2567 เพื่อเป็นหนังสืออนุสรณ์งานศพ และ หนังสือ *ศาสตราจารย์ คุณหญิงนางเยาว์ ชัยเสรี สตรีผู้นำการเปลี่ยนแปลงแห่งธรรมศาสตร์* (2567) หนังสืออนุสรณ์งานศพ

นอกจากนี้ ประวัติชีวิต ความคิด และงานของคุณหญิงนางเยาว์ ยังได้รับการเรียบเรียงและรวบรวมไว้ในหนังสือ *ผู้ประศาสน์การและอธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (พ.ศ. 2477-2556)* ซึ่งจัดทำขึ้นในวาระครบรอบ 80 ปี การสถาปนามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ รวมทั้งการเป็นส่วนหนึ่งของประวัติมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในหนังสือ *ธรรมศาสตร์ 50 ปี* (2527) จุลสาร *หอบจดหมายเหตุธรรมศาสตร์* ฉบับต่าง ๆ หนังสือ *บันทึกธรรมศาสตร์* ฯลฯ ทั้งในสถานะและบทบาทตามบริบทของเวลาในฐานะนักศึกษาศาสตร์ อาจารย์ คณบดี รองอธิการบดีฝ่ายบริหารสมัยศาสตราจารย์ ดร.ป๋วย อึ๊งภากรณ์เป็นอธิการบดี รักษาการอธิการบดี อธิการบดีหญิงคนแรกของมหาวิทยาลัยและของประเทศ นายกสภาผู้หญิงคนแรกของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ซึ่งเป็นตำแหน่งสุดท้ายของคุณหญิงนางเยาว์กับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ รวมถึงการตั้งชื่อ *ห้องสมุดนางเยาว์ ชัยเสรี* ห้องสมุดสายวิทยาศาสตร์สุขภาพและสายการแพทย์ของธรรมศาสตร์ แรกเริ่มเมื่อปี พ.ศ. 2534 มีการตั้งชื่อว่า ห้องสมุดกลุ่มแพทยศาสตร์ หลังจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เปิดการเรียนการสอนคณะแพทยศาสตร์ในปี พ.ศ. 2533 และเปลี่ยนชื่อเป็น ห้องสมุดนางเยาว์ ชัยเสรี ในปี พ.ศ. 2553 เพื่อเป็นอนุสรณ์แห่งความทรงจำในฐานะที่คุณหญิงนางเยาว์เป็นผู้ผลักดันให้เกิดหลักสูตรวิชาการการสอนสายวิทยาศาสตร์ แพทย์ศาสตร์ และเทคโนโลยี

ตลอดช่วงชีวิตที่ได้เข้าเป็นนักศึกษาหญิงธรรมศาสตร์ในปี พ.ศ. 2495 จนถึงวาระสุดท้าย 2 มกราคม พ.ศ. 2567 คุณหญิงนงเยาว์ได้รับสมญานามในฐานะ “สตรีเหล็ก” (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, 2537) “คุณหญิงของธรรมศาสตร์” (สุรพล นิติไกรพจน์, 2557) “สตรีผู้กล้าและผู้เก่งของชาวโดม” (สุรพล นิติไกรพจน์, 2567) คนสร้างรังสิต (นรนิติ เศรษฐบุตร, 2557) คือหญิงเก่ง คือคนดี คือศรีธรรมศาสตร์ (สมคิด เลิศไพฑูรย์, 2557) จิตวิญญาณธรรมศาสตร์ (เกศินี วิฑูรชาติ, 2567) รวมถึงคุณูปการของคุณหญิงนงเยาว์ที่ได้รับการจดจำในด้าน (1) การขยายมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ไปยังศูนย์รังสิตทำให้ที่นั่นกลายเป็นเมืองมหาวิทยาลัย (2) การทำให้มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เป็นมหาวิทยาลัยที่สมบูรณ์แบบด้วยการก่อตั้งคณะทางวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี วิทยาศาสตร์สุขภาพ แพทย์ศาสตร์ ขึ้นในศูนย์รังสิต (3) การสร้างโรงพยาบาลธรรมศาสตร์เฉลิมพระเกียรติ อีกทั้งชีวิต ความคิด และงานของคุณหญิงนงเยาว์ที่ดำเนินไปท่ามกลางบริบทประวัติศาสตร์การเมืองของไทยและของโลกทั้งภายในและภายนอกมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ดังนั้น การศึกษาประวัติศาสตร์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในวาระครบรอบ 90 ปีของการสถาปนามหาวิทยาลัย จึงจำเป็นต้องศึกษาประวัติศาสตร์ผู้หญิง ผู้เป็นอธิการบดีหญิงคนแรกของมหาวิทยาลัยและของประเทศ เพราะการศึกษาประวัติศาสตร์ผู้หญิงในยุคสมัยหรือบริบทของเวลาย่อมนำไปสู่ข้อค้นพบที่เป็นจุดเปลี่ยนอันท้าทายของหน้าประวัติศาสตร์ ซึ่งไม่จำเป็นต้องเหมือนกับผู้ชายทุกกระเปาะนี้ว แต่เพื่อไม่ทำให้ผู้หญิงถูกตัดขาดจากประวัติศาสตร์สังคมการเมือง (Gerda Lerner, 1975)

4.1 ผู้หญิงหลัง 2475 กับการศึกษา และสงครามโลกครั้งที่ 2

ศาสตราจารย์ คุณหญิงนงเยาว์ ชัยเสรี หรือ “คุณหญิงนงเยาว์” เกิดเมื่อวันที่ 9 ตุลาคม พ.ศ. 2477 ในครอบครัวที่มีกิจการส่วนตัว เป็นลูกสาวของนายหวังและนางน้อย อโณทัยวงศ์ มีพี่น้อง 4 คน คุณพ่อของอาจารย์เป็นเจ้าของกิจการและเป็นช่างทองฝีมือดีเป็นที่ยอมรับในสมัยนั้น โดยรับทำกระบี่ของทุกเหล่าทัพ เครื่องหมายแสดงสังกัดของข้าราชการ ทหาร ตำรวจ เลขที่บ้าน ป้ายทะเบียนรถของทุกจังหวัด รับเลี้ยงและจำหน่ายชิ้นส่วนอะไหล่รถยนต์ และรับทำตราต่าง ๆ คุณพ่อของอาจารย์เป็นผู้มีวิสัยทัศน์และให้ความสำคัญกับการศึกษา อยู่ในชนชั้นที่สูญเสียลูกเพื่อรับการศึกษาในระดับสูงได้ ดังนั้น โอกาสทางการศึกษาจึงเป็นสมบัติล้ำค่าที่ส่งมอบให้กับลูก ๆ อย่างเต็มที่ “พ่อแม่ไม่มีสมบัติอะไรจะให้ ให้ได้อย่างเดียวคือการศึกษา เพราะฉะนั้นการจะเอาตัวรอดหรือไม่รอดนั้นอยู่ที่ตัวเอง คือ ต้องหมั่นศึกษา” (ศาสตราจารย์ คุณหญิงนงเยาว์ ชัยเสรี สตรีผู้นำการเปลี่ยนแปลงแห่งธรรมศาสตร์, 2567) ขณะที่พี่สาวคนโตจบการศึกษาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 พ่อและแม่ขอร้องให้ลาออกมาช่วยทำงานเพื่อให้น้องอีก 3 คน มีโอกาสได้เรียนหนังสือ จึงไม่ได้ศึกษาต่อในระดับมหาวิทยาลัย

คุณพ่อและคุณแม่ของคุณหญิงนงเยาว์เป็นราษฎรที่ร่วมสมัยในเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงการปกครองหรือการอภิวัฒน์สยาม 2475 ย่อมรับรู้หลัก 6 ประการของคณะราษฎรในเรื่องการศึกษา หลักประการที่ 6 “จะต้องให้การศึกษาอย่างเต็มที่แก่ราษฎร” คุณหญิงนงเยาว์จึงเป็นผู้หญิงยุคหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 และเด็กหญิงนงเยาว์ อโณทัยวงศ์ เกิดปีเดียวกันกับการสถาปนามหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง เมื่อวันที่ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2477 ซึ่งเป็นมหาวิทยาลัยเปิดแห่งแรกของประเทศที่เปิดสอนแบบตลาดวิชาแก่ราษฎรอย่างเสมอภาคกันและสร้างปรากฏการณ์ให้กับการศึกษาของประเทศไทยอย่างยิ่ง หลังการสถาปนามหาวิทยาลัยไม่กี่เดือน มีการแข่งขันฟุตบอลประเพณีธรรมศาสตร์-จุฬาเป็นครั้งแรกในปีเดียวกัน นอกจากนี้ในปี พ.ศ. 2477 รัฐบาลสยามโดยกระทรวงมหาดไทยจัดการประกวดนางสาวสยามเป็นครั้งแรก ณ อุทยานสราญรมณ์ เพื่อเป็นการเฉลิมฉลองรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2475 ผู้หญิงที่ได้รับตำแหน่งนางสาวสยามคนแรกคือนางสาวกันยา เทียนสว่าง ภายหลังการประกวดนางสาวสยามเปลี่ยนชื่อเป็นการประกวดนางสาวไทย ในปี พ.ศ. 2482 อันเป็นปีที่เปลี่ยนชื่อประเทศจากสยามมาเป็นไทย ดังนั้น ในปี พ.ศ. 2477 ผู้หญิงสยามกลุ่มหนึ่งจากทั่วประเทศจึงได้มีบทบาทและสถานะในพื้นที่สาธารณะผ่านการประกวดนางสาวสยาม ส่วนอีกกลุ่มก็มีโอกาสด้านการศึกษาในมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองซึ่งเปิดกว้างแก่ราษฎรทั่วไป ขณะที่มหาวิทยาลัยปิดอย่างจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยซึ่งเป็นมหาวิทยาลัยแห่งแรกของประเทศที่ก่อตั้งในปี พ.ศ. 2460 ใช้ระบบการสอนแบบปิดและมีการสอบเข้า

ด้านบรรยากาศภายในครอบครัวของคุณหญิงนงเยาว์ มีคุณพ่อเป็นหัวหน้าครอบครัว คุณแม่เป็นแม่บ้านและมักกล่าวถึงอาจารย์นงเยาว์อย่างชื่นชมว่า “เขาเก่งเหมือนพ่อ” แสดงว่าครอบครัวมีส่วนสำคัญในการวางรากฐานด้านการศึกษาและวิสัยทัศน์การเป็นนักการศึกษาให้กับลูก ๆ โดยเฉพาะคุณหญิงนงเยาว์ซึ่งซึมซับแนวคิดด้านการศึกษามาตั้งแต่เป็นเด็ก ชอบเรียนและชอบอ่านหนังสือโดยเฉพาะงานเขียนของ ป.อินทรปาลิต ชุต พล นิกร กิม หงวน และชุต เสือใบ เสือดำ “คุณพ่อของอาจารย์นงเยาว์เป็นคนมีสายตากว้างไกล เห็นความสำคัญของการศึกษาเล่าเรียนมาก จึงส่งเสริมและสนับสนุนให้ลูก ๆ ทุกคนรักการเรียนและการศึกษาหาความรู้ให้สูงที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ และลูก ๆ ทุกคนก็ไม่ได้ทำให้พ่อแม่ผิดหวังเลย นอกจากส่งเสริมลูก ๆ ได้รับการศึกษาสูง ๆ แล้ว คุณพ่อยังมีวิธีการสอนและอบรมที่น่าจะกล่าวถึงประการหนึ่งก็คือ การเล่าและอธิบายปรัชญาของจีนให้ลูก ๆ ฟังทุกวันขณะรับประทานอาหารร่วมกัน” (ศาสตราจารย์คุณหญิงนงเยาว์ ชัยเสรี: จากนักศึกษาหญิง...สู่นายกสภามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2537, น. 21) การให้การศึกษาแก่ลูก ๆ โดยเฉพาะลูกผู้หญิง เป็นการติดต่ออาวุธทางปัญญาและเป็นการสนับสนุนให้ลูกผู้หญิงมีโอกาสได้ทำงานนอกบ้านในอนาคตและเป็นกระบวนการสร้างผู้หญิงสมัยใหม่ รวมถึงแสดงให้เห็นว่าความรู้ไม่ได้กระจุกตัวอยู่แต่ชนชั้นสูงหรือชนชั้นนำทางสังคมอีกต่อไป

เมื่อถึงวัยเข้าโรงเรียน คุณหญิงนงเยาว์เริ่มเรียนที่โรงเรียนแม้นศรีวิทยาซึ่งอยู่ไม่ไกลจากบ้าน ต่อมาเข้าโรงเรียนราชินี เป็นโรงเรียนหญิงล้วนที่ปากคลองตลาด ซึ่งชานันท์ ยอดหงษ์ เขียนไว้ในหนังสือ **หลังบ้านคณะราษฎร** ว่าโรงเรียนราชินีเป็นธุรกิจโรงเรียนสตรีที่ดำเนินการโดยชนชั้นเจ้าก่อตั้งในปี พ.ศ. 2447 โรงเรียนเข้ามารองรับค่านิยมและวิถีชีวิตของชนชั้นกระฎุมพีที่เพิ่มประชากรขึ้นเรื่อย ๆ เพราะแต่ละโรงเรียนมีการคัดฐานะผู้เรียนผ่านค่าเล่าเรียน เช่น โรงเรียนราชินีเก็บปีละ 57 บาท (ชานันท์ ยอดหงษ์, 2564, น. 9-10) คุณหญิงนงเยาว์เรียนจบมัธยมปีที่ 6 ที่นี่ ตอนเรียนเป็นนักเรียนเรียนเก่งมาตั้งแต่เด็ก เป็นนักเรียนโต๊ะทองของโรงเรียนราชินี ประเพณีการจัดโต๊ะทอง เป็นโต๊ะขนาดใหญ่กว่าโต๊ะเรียนธรรมดา มีการแกะสลักกลดลายเป็นดอกไม้สวยงาม ตั้งไว้กลางชั้นหน้าสุดของห้องเรียนสำหรับให้นักเรียนที่สอบได้ที่ 1 ของห้องนั่งเพื่อเป็นการยกย่อง คุณหญิงนงเยาว์เป็นคนเรียนเก่งและหัวดีจึงได้นั่งโต๊ะทองอยู่บ่อย ๆ จนได้รับฉายาว่า “นักเรียนโต๊ะทอง”

ช่วงเข้าเรียนที่โรงเรียนราชินี เกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 การทิ้งระเบิดของทหารฝ่ายสัมพันธมิตรส่งผลต่อการเรียนการสอนในหลายพื้นที่ของสยามที่ต้องหยุดชะงักไปรวมทั้งมหาวิทยาลัย วิชาธรรมศาสตร์และการเมือง โรงเรียนราชินีไปเปิดสอนที่มินบุรีในช่วงสงคราม นักเรียนต้องพักอยู่ที่มินบุรีเพื่อเรียนหนังสือตลอดช่วงสงคราม การทำสงครามระหว่างฝ่ายสัมพันธมิตรและฝ่ายอักษะ กินพื้นที่ในหลายประเทศทั่วโลกทั้งในยุโรป อเมริกา และเอเชีย เกิดสภาวะข้าวยากหมากแพง ความสูญเสีย ความไม่ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน การลิดรอนสิทธิมนุษยชน และผู้หญิงจำนวนหนึ่งต้องสละบทบาทในพื้นที่ส่วนตัวจากการเป็นลูกสาว แม่ และเมีย เพื่อสวมชุดเครื่องแบบทหาร พยาบาลออกไปปฏิบัติหน้าที่ในแนวหน้าเคียงบ่าเคียงไหล่กับผู้ชาย ผู้หญิงอีกส่วนทำหน้าที่เป็นฝ่ายสนับสนุนในฐานะปฏิบัติการในการเป็นสายลับ ปฏิบัติงานใต้ดิน เป็นฝ่ายถอดรหัสและเข้ารหัสวิทยุสื่อสาร และผู้หญิงอีกหลายแสนคนในจีน ไต้หวัน เกาหลี ฟิลิปปินส์ อินโดนีเซีย ที่ตกอยู่ในสถานะการเป็นหญิงบำเรอกรม หรือ Comfort Women ส่วนสยามในขณะนั้น มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองเป็นที่ปฏิบัติงานของขบวนการเสรีไทยสายในประเทศ ซึ่งนักศึกษาชายและหญิงส่วนหนึ่งก็เป็นสมาชิกของการปฏิบัติการใต้ดินครั้งนี้ รวมถึงผู้หญิงที่มาจากชนชั้นสูงและชนชั้นนำ ดังนั้นเหตุการณ์สงครามโลกครั้งที่ 2 ย่อมอยู่ในการรับรู้ของคุณหญิงนงเยาว์ในวัยเรียนไม่มากนัก

“ช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ระหว่าง พ.ศ. 2482-2488 รัฐบาลเรียกร้องให้คนไทยเสียสละช่วยชาติที่ตกอยู่ในสงคราม ผู้หญิงก็ถูกคาดหวัง มีการจัดตั้งกองทหารหญิงฝึกอบรมเพื่อออกไปสู้รบ มีการประกาศรับสมัครนักเรียนนายร้อยหญิง กรมยุทธศึกษาทหารบก วันที่ 22 สิงหาคม พ.ศ. 2485 มีนักเรียนนายร้อยหญิงรุ่นแรกจำนวน 28 คน รวมทั้งบุตรสาวคนโตของจอมพล ป. พิบูลสงครามด้วย นายร้อยทหารหญิงถูกเปลี่ยนเป็นข้าราชการพลเรือนสามัญทั้งหมดหลังมีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในปลายปี พ.ศ. 2487” (ผู้หญิงเรื่องที่ยินยังไม่พอ, 2566, น. 277)

ถึงแม้ว่าคุณหญิงนงเยาว์เป็นผู้หญิงหลัง 2475 ผู้เติบโตมาท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงจากระบบเก่ามาสู่ระบบใหม่ แต่การช่วงชิงอำนาจทางการเมืองของชนชั้นนำในสังคมไทยระบบใหม่ที่วางรากฐานโดยคณะราษฎรเมื่อครั้งเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475 ถูกจอมพล ป. พิบูลสงคราม เปลี่ยนแปลงการเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม เป็นการสร้างชาติแบบลัทธิชาตินิยม มีการปรับปรุงประเทศให้ทันสมัย เริ่มต้นจาก วันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2482 มีการเปลี่ยนชื่อประเทศจากสยามเป็นไทย และมีระเบียบทางวัฒนธรรมแบบรัฐนิยมออกมาเพื่อควบคุมราษฎรในประเทศ เช่น การสวมหมวก การยกเลิกเคี้ยวหมาก การให้ฝ่ายหญิงจุ่มพิตสามีก่อนออกจากบ้าน เพื่อทำลายอุดมการณ์ก่อนหน้าทีคณะราษฎรวางรากฐานไว้ในหลัก 6 ประการ ดังนั้น คุณหญิงนงเยาว์ในสมัยวัยเด็กจึงใช้ชีวิตคาบเกี่ยวระหว่างแนวคิดของคณะราษฎรกับแนวคิดชาตินิยมแบบของจอมพล ป. พิบูลสงคราม

หลังเรียนจบโรงเรียนราชินี ต่อในปี พ.ศ. 2493 อาจารย์นงเยาว์ย้ายมาเรียนชั้นมัธยมปีที่ 7 และ 8 ที่โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา (รุ่นที่ 13) แผนกอักษรศาสตร์ เป็นช่วงที่คุณหญิงนงเยาว์รู้จักกับมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง เนื่องจากในปี พ.ศ. 2494 สถานที่ของมหาวิทยาลัยถูกทหารของกองทัพบกเข้ายึดครอง โดยให้เหตุผลว่า “ขอใช้เป็นที่ชั่วคราวและเพื่อความสงบเรียบร้อย” ทั้งนี้เนื่องจาก “กบฏแมนฮัตตัน” นำโดยนายทหารเรือ นาวาโทมนัส จารุกาบุกเข้าจับจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นตัวประกัน จากผลการยึดครองคราวนี้ทำให้นักศึกษามหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองไม่มีที่เรียนประมาณ 4 เดือน มหาวิทยาลัยต้องขอใช้อาคารโรงอาหารของโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาและอาคารของเนติบัณฑิตสภาเป็นสถานที่เรียนชั่วคราว (*ธรรมศาสตร์ประกาศนาม*, 2547, น. 128) คุณหญิงนงเยาว์จึงรู้จักชื่อมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองเป็นครั้งแรก แม้ว่าสมัยเรียนที่โรงเรียนราชินี ซึ่งตั้งอยู่ปากคลองตลาดและไม่ไกลกัน แต่คุณหญิงไม่รู้จักว่ามีสถาบันการศึกษาระดับมหาวิทยาลัยตั้งอยู่ในย่านเดียวกัน และนี่คือจุดเริ่มต้นของการเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในฐานะคนนอกผ่านเหตุการณ์ทางการเมือง ก่อนตัดสินใจมาศึกษาต่อระดับปริญญาตรีในปี พ.ศ. 2495 ซึ่งเป็นปีที่มีการเปลี่ยนชื่อจาก มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง (ม.ธ.ก.) มาเป็นมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (ม.ธ.) เป็นปีที่สิ้นสุดตำแหน่งผู้ประศาสน์การและเรียกตำแหน่งผู้บริหารสูงสุดว่า “อธิการบดี” และจอมพล ป. พิบูลสงคราม เข้ารับตำแหน่งอธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เป็นคนแรก

“ที่จริงตอนนั้นดิฉันเรียนอยู่โรงเรียนราชินี ตรงปากคลองตลาดก็ไม่ไกลจากธรรมศาสตร์มาก แต่เราก็ไม่รู้จักมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เพราะตอนนั้นยังเป็นเด็ก ๆ เรียนหนังสือเสร็จก็กลับบ้านไม่ได้เตร็ดเตร่ไปไหน

พอได้ยินชื่อ ธรรมศาสตร์ ก็สนใจถามประวัติ ถามว่าที่นี่เขาเรียนอะไร เขาก็เล่าให้ฟังว่าที่นี่เป็นมหาวิทยาลัยเหมือนจุฬาฯ มีชื่อเสียงคือ เข้าง่าย คือไม่ต้องสอบเข้า แต่จบยาก เป็นตลาดวิชา ตอนที่รู้จักเพราะ ธรรมศาสตร์โดนทหารยึด นักศึกษาเลยต้องมาเรียนที่โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา เลยเริ่มสนใจมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ตั้งแต่บัดนั้น เพราะรู้สึกว่าจะทำหายและน่าจะมีอิสระ”

เมื่อแรกรู้จัก บทเรียนแรกที่ได้รับรู้จากธรรมศาสตร์คือการต่อสู้ของแนวคิด การต่อสู้ และการเคลื่อนไหวทางการเมืองที่สะท้อนให้เห็นจากเหตุการณ์กบฏแมนฮัตตัน ความพยายามของฝ่ายทหารที่ใช้อำนาจทุกวิถีทางเพื่อยึดมหาวิทยาลัย กระนั้นก็ตาม จิตวิญญาณธรรมศาสตร์ไม่อาจถูกสั่นคลอนและยับยั้งผ่านร้อนผ่านหนาวมาจนถึงปีที่ 90 ผู้วิจัยมีความเห็นว่าการตัดสินใจศึกษาต่อที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ของคุณหญิงนงเยาว์ยังเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึงแนวคิดเสรีของผู้หญิงที่เป็นผู้ตัดสินใจเส้นทางการศึกษาของตนเอง ถึงแม้จะเป็นนักเรียนที่เรียนเก่ง แต่คุณหญิงนงเยาว์กลับไม่เลือกสอบเข้าจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยตามที่เพื่อนส่วนใหญ่ทำกัน และมาเรียนมหาวิทยาลัยเปิดที่เป็นตลาดวิชาที่เปิดโอกาสให้กับราษฎรเข้าถึงการศึกษาอย่างทั่วถึง เป็นสถาบันการศึกษาที่เป็นสัญลักษณ์ของระบอบใหม่ทางการด้านการศึกษาและสังคมการเมืองของไทย

4.2 นักศึกษาหญิงธรรมศาสตร์ (พ.ศ. 2495 - พ.ศ. 2499)

ปีพ.ศ. 2495 คุณหญิงนงเยาว์มีความตั้งใจแน่วแน่แต่แรกที่จะเข้าศึกษาต่อที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จึงไม่สนใจไปสมัครสอบเข้ามหาวิทยาลัยอื่น และเลือกศึกษาในคณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี เพราะอยากนำความรู้ด้านบัญชีไปช่วยธุรกิจที่บ้าน ในตอนนั้นมีหลวงดำริอิศรานุวรรต เป็นคนบังคับคนแรกของคณะพาณิชย์ฯ ชีวิตการเป็นนักศึกษาที่นี่มีทั้งความอิสระเสรี ความเท่าเทียมกันของนักศึกษาที่จะไม่เรียกตัวเองว่ารุ่นพี่เพราะธรรมศาสตร์ทุกคนเท่าเทียมกันหมด การเรียนมีความเป็นมิตรต่อกัน นักศึกษาส่วนใหญ่เรียนไปด้วยทำงานไปด้วย ความรู้สึกเป็นผู้ใหญ่ที่ต้องรับผิดชอบต่อตนเองกับการเรียนแบบตลาดวิชา บรรยากาศของมหาวิทยาลัยช่วงนั้น ทำให้นักศึกษาส่วนมากมีความสุขและเป็นอิสระ ทันทีที่ก้าวเท้าเข้ามาหาวิทยาลัย นักศึกษาจะรู้สึกได้ทันทีว่า เราเป็นผู้ใหญ่แล้ว กิจกรรมให้นักศึกษาเข้าร่วมก็มีหลากหลายทั้งการถกเถียงประเด็นทางสังคมการเมืองและกิจกรรมประเภทกีฬา ดนตรี เป็นต้น

คุณหญิงนงเยาว์เล่าถึงบรรยากาศการเข้าเรียนวันแรกในหนังสือ *ดิฉันชื่อ...นงเยาว์ ชัยเสรี* (2557) ว่าเข้าเรียนวันแรกประทับใจมาก วิชาแรกที่เรียนคือวิชาเลขานุการ มีนักศึกษาปีหนึ่งเรียนรวมกันสองสามร้อยคน พอหมดคาบนักศึกษารุ่นก่อน ๆ จะเข้ามาในห้องเรียนเพื่อปลุกใจและ

ชวนร้องเพลง “มอญดูดาว” ซึ่งเป็นเพลงประจำมหาวิทยาลัย “พอขึ้นว่า สำนักโหมหมายชู ประเทศชาติ สำนักนั้นธรรมศาสตร์และการเมือง...ดิฉันและนักศึกษาใหม่ทุกคนตื่นเต้นและซาบซึ้งกับเนื้อเพลงมาก คิดในใจว่าเป้าหมายของมหาวิทยาลัยแห่งนี้มันยิ่งใหญ่มาก และหลังจากนั้นทุกเช้าหลังเรียนวิชาแรกเสร็จ พวกเราก่อนก็จะมาชวนเราร้องเพลง และพูดคุยประเด็นปัญหาเกี่ยวกับสังคม บ้างก็มาเล่ารายชื่อนักเรียนเราเข้าชุมนุม ชมรม ทำกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งที่เป็นกีฬา ดนตรีและอย่างอื่น ซึ่งการเลือกก็แล้วแต่เรา เราไม่ได้บังคับ” (ดิฉันชื่อ...นางเยาว์ ชัยเสรี, 2557, น. 7)

พ.ศ. 2497-2507 นั้น เป็นช่วงคาบต่อระหว่างยุค 2 ยุค จากปี พ.ศ. 2497 มาจนถึงปี พ.ศ. 2506 อันเป็นช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อของการเมืองไทยที่น่าสนใจอย่างยิ่ง (สมชาย กรุสมบัติ, 2547) คุณหญิงนางเยาว์เข้ามาหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และใช้เวลาศึกษา 4 ปีคือตั้งแต่ปี พ.ศ. 2495-2499 ซึ่งเป็นช่วงก่อนยุคสายลมแสงแดด ช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อทางการเมืองของไทยกับการเมืองภายในมหาวิทยาลัยจึงดำเนินควบคู่เกาเกี่ยวกัน กลุ่มของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ มีปมความขัดแย้งกับจอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีของประเทศและอธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นฝ่ายพ่ายแพ้ในระบบการเมืองการปกครอง หมดยุคอำนาจทั้งตำแหน่งทางการเมืองและการเป็นผู้บริหารสูงสุดของธรรมศาสตร์ และต้องเดินทางออกนอกประเทศ ส่งผลให้จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เข้ารับตำแหน่งอธิการบดีในปี พ.ศ. 2503 มีการยกเลิกระบบตลาดวิชา และให้มีการสอบคัดเลือกเข้ามหาวิทยาลัยเป็นครั้งแรก สิ้นสุดความเสมอภาคทางการศึกษาของราษฎรไทยอย่างสมบูรณ์ รวมทั้งการสิ้นสุดหลักประการที่ 6 “จะต้องให้การศึกษาอย่างเต็มที่แก่ราษฎร”

คุณหญิงนางเยาว์ใช้ชีวิตสี่ปีในฐานะนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ท่ามกลางบริบททางสังคมการเมืองดังกล่าว การทำกิจกรรมทางการเมืองในทศวรรษ 2490 ส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมทางการเมือง การเมือง ชมรมฝึกพูดได้บ่มเพาะประสบการณ์และจิตสำนึกทางการเมืองแก่นักศึกษาให้หลุดพ้นที่สาธารณะอย่างไฮด์ปาร์ค (Hydepark) เรียนรู้การเรียกร้องเสรีภาพ การพูดเรื่องปัญหาบ้านเมือง หักพูดปลุกระดม การเผยแพร่แนวคิดมาร์กซิสเพื่อให้เห็นปัญหาบ้านเมือง การโกงกิน การเอาเปรียบของนักการเมืองและข้าราชการ ปัญหาความไม่เท่าเทียมกันของคนในสังคม คุณหญิงนางเยาว์เข้าร่วมชมฝึกพูดและได้ขึ้นไฮด์ปาร์ค ภายหลังกิจกรรมทวีความรุนแรงและคุณหญิงนางเยาว์เริ่มมีความรู้สึกไม่เห็นด้วยจึงถอยห่างจากการทำกิจกรรมสุดโต่ง แต่ยังติดตามและทำกิจกรรมอื่นที่ตัวเองสนใจ อย่างไรก็ตาม บรรยากาศที่เปิดให้แสดงความคิดเห็นวิพากษ์วิจารณ์ปัญหาบ้านเมืองตั้งแต่ปีหนึ่งมีผลต่อความคิดและแนวทางในการทำงานของคุณหญิงนางเยาว์ในเวลาต่อมา

“ก่อนจะเข้ามาเรียนที่ธรรมศาสตร์และได้ทำกิจกรรมฝึกพูดนี้ ดิฉันเป็นคนไม่ค่อยกล้าแสดงออก ดิฉันเรียนในโรงเรียนราชินีซึ่งเป็นโรงเรียนหญิงล้วน ฉะนั้นจะไปกล้าพูดอะไรได้ เพราะครูอบรมสั่งสอนให้นักเรียนรับฟัง

ผู้ใหญ่และให้ทำตัวเรียบร้อย แต่เมื่อได้มาฝึกพูดที่ธรรมศาสตร์
บรรยากาศมันตรงกันข้ามเลย เห็นอะไรมาต้องเอามาพูด เอามาร่วมวง
เสวนาวิเคราะห์ ไม่ปล่อยให้เหตุการณ์ในบ้านเมืองผ่านไปเฉย ๆ” (ดิฉัน
ชื่อ...นางเยาว์ ชัยเสรี, 2557, น. 15)

กลางทศวรรษ 2490 การทำกิจกรรมของนักศึกษาธรรมศาสตร์ถูกจับตามองและถูก
เพ่งเล็งจากเจ้าหน้าที่รัฐบาล ไม่เว้นแม้กระทั่งการทำกิจกรรมสังเคราะห์ชุมชนซึ่งสมัยนั้นเรียกว่าสแลม
มีการนำสิ่งของไปแจกตามชุมชนแออัด แต่เจ้าหน้าที่ของรัฐบาลกลับมองว่ากิจกรรมลักษณะดังกล่าว
เข้าข่ายการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ แม้จะเป็นการทำกิจกรรมที่สอดคล้องกับปรัชญาของ
มหาวิทยาลัย ที่ต้องการให้นักศึกษาธรรมศาสตร์ ทำงานเพื่อประชาชน เพื่อประโยชน์สาธารณะ

“สมัยนั้นใครช่วยคนจน เยอะว่าสงสารเห็นใจคนจนนี้ไม่ได้ ถูกหาว่าเป็น
คอมมิวนิสต์ทันที บางทีเราก็ถูกตำรวจสันติบาลจากสถานีตำรวจชนะ
สงครามเข้ามาสอบสวนนักศึกษาถึงในมหาวิทยาลัย มีการเรียกแกน
นำไปสอบสวนในห้อง แต่พวกเรานักศึกษาที่เหลือก็ขอให้มีการกระจาย
เสียงให้พวกเราได้ยินด้วย เพื่อจะช่วยกันฟังว่าเราทำผิดอะไร ถ้าม
อะไร เขาถามที่เราก็กังเสียดายเฮกันที เหมือนจะให้กำลังใจเพื่อนที่ถูก
สอบสวน” (ดิฉันชื่อ...นางเยาว์ ชัยเสรี, 2557, น. 15)

นอกจากกิจกรรมทางสังคมและการสังเคราะห์ชุมชนแล้ว คณะกรรมการนักศึกษาที่
คุณหญิงนางเยาว์เป็นเหรียญกึ่งจัดการแข่งขันกีฬาและดนตรีด้วย โดยคุณหญิงนางเยาว์เป็นนักจัด
รายการ จัดงานฉายภาพยนตร์ จัดงานดนตรีโดยเฉพาะคณะสุนทราภรณ์ของครูเอื้อ สุนทรสนาน
ประสบการณ์เป็นเหรียญกึ่งในการหาผู้สนับสนุนทางการเงินเป็นรากฐานในการทำงานให้แก่
ธรรมศาสตร์ ซึ่งก็คือการระดมทุนจากศิษย์เก่าของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เพื่อสร้างโรงพยาบาล
ธรรมศาสตร์เฉลิมพระเกียรติ

การเรียนที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ทำให้คุณหญิงนางเยาว์ได้เรียนและรู้จักกับ
ศาสตราจารย์ ดร.ป๋วย อึ๊งภากรณ์ ซึ่งตอนนั้นอาจารย์ป๋วยทำงานที่กระทรวงการคลังและเข้ามาเป็น
อาจารย์พิเศษของคณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชีตั้งแต่ปี พ.ศ. 2497 สอนวิชาการคลัง ซึ่งมี
นักศึกษาคณะพาณิชยฯ เรียนรวมกับคณะนิติศาสตร์และคณะเศรษฐศาสตร์

แม้ว่าการเข้ามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์จะเข้าง่ายและออกง่าย แต่คุณหญิงนางเยาว์
สามารถเรียนจบปี พ.ศ. 2499 โดยได้รับประกาศนียบัตรชั้นสูงทางบัญชี (เกียรตินิยมดี) ซึ่งเทียบเท่า
ปริญญาโท บัญชีบัณฑิต (เกียรตินิยมดีมาก) และพาณิชยศาสตร์บัณฑิต (เกียรตินิยมดีมาก) คุณหญิง

นางเยาว์ ชัยเสรี และอาจารย์สิริลักษณ์ รัตนกร เป็นสองคนแรกของคณะที่ได้รับเกียรตินิยมในหลักสูตรประกาศนียบัตรชั้นสูงทางบัญชี ทั้งคู่อยู่ในกลุ่มแก๊ง 10 สาว

4.3 แก๊ง 10 สาว เพื่อนหญิงพลั้งหญิง

แม้ว่า “แก๊ง 10 สาว” จะเป็นกลุ่มเพื่อนสมัยเรียนมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ แต่หากย้อนกลับไปช่วงเรียนระดับมัธยม สมัยเรียนอยู่ที่โรงเรียนราชินี คุณหญิงนางเยาว์มีเพื่อนจำนวนมาก เพราะโรงเรียนมีการสลับห้องเรียนใหม่ทุกปีจึงทำให้นักเรียนแต่ละคนเกาะกลุ่มคอยสนับสนุนกันในเรื่องเรียนและเรื่องอื่น ๆ โรงเรียนหญิงล้วนด้านหนึ่งก็เป็นแหล่งที่บ่มเพาะแนวคิดเพื่อนหญิงพลั้งหญิงให้กับนักเรียน เพื่อน ๆ ของคุณหญิงนางเยาว์ในเวลานั้น ซึ่งปรากฏในหนังสือ *ศาสตราจารย์ คุณหญิงนางเยาว์ ชัยเสรี 9 ตุลาคม 2537* (2537) ได้แก่ คุณหญิงวิจิตรรา บุณนาค, คุณโฉมฉาย ชัยสมบุรณ์, ท่านป๋ม (ท่านผู้หญิงหม่อมเจ้าหญิง พันธุ์สวลี กิติยากร), หม่อมราชวงศ์ ดวงใจ ชุมพล, คุณจันทร์ ปิตรชาติ, ดร.สิรินทร์ โลจายะ, แพทย์หญิง จิตรา ไสละบาท, แพทย์หญิง ปราณี บุญยะพุกณะ, ดร.เพียว บุญประกอบ และคุณกรแก้ว สิมานนท์ พอมาเข้าโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา ได้พบเพื่อนใหม่อีกกลุ่ม เช่น คุณสิริลักษณ์ รัตนกร, คุณนางเยาว์ กาญจนวารี, ท่านผู้หญิงอังกาบ บุญยัษฐิติ และคุณหญิงนางเยาว์ได้ชวนคุณสิริลักษณ์มาอยู่บ้านด้วยกัน ซึ่งคุณพ่อและคุณแม่ของคุณหญิงนางเยาว์ก็อนุญาตและให้ความดูแลเหมือนเป็นลูกเป็นหลานคนหนึ่ง

เมื่อเข้าเรียนที่คณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี คุณหญิงนางเยาว์มีเพื่อนรุ่นราวคราวเดียวกัน 10 คน ที่สนิทสนม ไปไหนมาไหนด้วยกัน คอยใส่ใจช่วยเหลือกันเรื่องการเรียน ช่วยกันติว ช่วยกันแก่งข้อสอบ การเป็นคนรักเรียนรักเพื่อนและเป็นคนเก่งทำให้คุณหญิงนางเยาว์เป็นที่พึ่งให้กับเพื่อน ๆ คอยช่วยเหลือกันและกันในเรื่องการเรียน เพราะบรรยากาศในมหาวิทยาลัยบ่มเพาะให้ไม่ทอดทิ้งกัน เพื่อนบางคนต้องทำงานไปด้วยเรียนไปด้วย ดังนั้น หากคนไหนมีเวลาเรียนเต็มที่จะเป็นคนติวให้เพื่อน ๆ เวลาใกล้สอบ

คุณพ่อของคุณหญิงนางเยาว์สอนให้คบหาคนทุกระดับ ทั้งที่เท่ากัน ต่ำกว่า หรือสูงกว่า เมื่อมาเข้าเรียนที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ บรรยากาศที่ไม่มีรุ่นพี่รุ่นน้อง ทุกคนเท่ากันจึงไม่จำเป็นต้องปรับตัวอะไร ประกอบกับนิสัยลุยและบุกถึงตัว เวลาไม่เข้าใจอะไรก็จะกล้าซักและกล้าถาม “คุณหญิงนางเยาว์เป็นที่เลื่องลือของคนรุ่น ๆ เดียวกัน โดยเฉพาะความสามารถเอาชนะใจศาสตราจารย์ห้อง บุณนาค ที่ได้ชื่อว่าไม่ค่อยชอบนักศึกษาหญิงเป็นที่สุดจนทุกคนพากันขยาดไม่ค่อยกล้าเข้าใกล้ แต่คุณหญิงนางเยาว์และเพื่อน ๆ ก็สามารถเอาชนะและทำให้อาจารย์ห้องเปิดบ้านต้อนรับนักศึกษากลุ่มใหญ่ได้สำเร็จ” (ดิฉันชื่อ...นางเยาว์ ชัยเสรี, 2557, น. 11-12) เพื่อนหญิงพลั้งหญิงของแก๊ง 10 สาว และการสามารถเอาชนะใจอาจารย์ผู้ชายที่ไม่ค่อยชอบนักศึกษาหญิง แม้ในหนังสือจะไม่ได้ระบุ

ในรายละเอียด แต่การเอาชนะความอคติทางเพศที่ผู้ชายมีต่อผู้หญิง ได้สะท้อนให้เห็นว่าความเป็นกลุ่มเป็นก้อนของเพื่อนหญิงก็เป็นพลังหนึ่งของการเคลื่อนไหวแนวสตรีได้เช่นเดียวกัน นอกจากนี้ในยุคนั้นจำนวนนักศึกษาหญิงยังคงมีจำนวนน้อยกว่านักศึกษาชายอยู่มาก การปรากฏขึ้นของผู้หญิงในพื้นที่สาธารณะอย่างสถาบันการศึกษาย่อมเป็นสัญลักษณ์ในเรื่องสิทธิความเท่าเทียมทางเพศและการเป็นผู้หญิงทันสมัย

4.4 จากยุคสายลมแสงแดดในธรรมศาสตร์...สู่ยุคบุปผาชนในสหรัฐอเมริกา

คุณหญิงนงเยาว์สำเร็จการศึกษาได้ไม่นาน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ก็เข้าสู่ยุคสายลมแสงแดดซึ่ง ดร.ชาญวิทย์ เกษตรศิริ เป็นผู้ให้คำจำกัดความ หมายถึงเรียนหนังสือสนุกสนานกันไปวัน ๆ ให้ความสำคัญกับกิจกรรมอย่างฟุตบอลประเพณีและการเชียร์มากกว่าสนใจทางการเมือง ซึ่งต่างจากยุคก่อนหน้า “การพูดเรื่องการเมืองเป็นสิ่งไม่ควรทำ เราตื่นเต้นกับการมีพิธีต้องอันหรรษา งานฟุตบอลประเพณีต้องยิ่งใหญ่ที่สุด หรรษาที่สุด และดรัมเมเยอร์ต้องสวยที่สุด ครับ นี่เป็นสมัยที่ธรรมศาสตร์เปลี่ยนแปลงไปมาก” (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, *ธรรมศาสตร์ประกาศนาม*, 2547, น. 171) อย่างไรก็ตาม การเมืองเล็กในธรรมศาสตร์ไม่สามารถแยกออกจากการเมืองใหญ่ระดับชาติอันใด การเคลื่อนไหวทางการเมืองของนักศึกษาธรรมศาสตร์ก็ฉับนั้น “จีวธรรมศาสตร์” จึงเป็นเครื่องมือแสดงออกเพื่อล้อเลียนการเมืองของรัฐบาลเผด็จการทหาร การเมืองนอกและในของชนชั้นนำทำให้มหาวิทยาลัยเปลี่ยนจากมหาวิทยาลัยเปิดเป็นปิด เริ่มใช้ระบบสอบเข้าธรรมศาสตร์ตั้งแต่ พ.ศ. 2503

“นักศึกษาธรรมศาสตร์ซึ่งเคยเป็นใครจากไหนก็ได้นับตั้งแต่ลูกหลานชาวนา พ่อค้า ข้าราชการ หรือคนชั้นสูง บางคนเข้ามาเป็นศิษย์วัดเพื่อเล่าเรียน บางคนเรียนทางโปรชนีย์ ค่อย ๆ กลายเป็นคนที่ส่วนใหญ่มาจากคนชั้นกลาง ธรรมศาสตร์ซึ่งเคยเป็นทางสู่ความก้าวหน้าในสังคม (ตามภาษาวิทยาการว่า social mobility) ก็จะเปิดช่องให้กับคนเพียงวงจำกัด และจะจำกัดลงทุกที ๆ จนกระทั่งปัจจุบันนักศึกษาธรรมศาสตร์ที่มีพื้นเพมาจากชนบทลูกหลานของชาวนาจะมียู่เพียงไม่เกิน 5 เปอร์เซ็นต์ของนักศึกษาทั้งหมด ทั้ง ๆ ที่คนเหล่านี้เป็น 70 กว่าเปอร์เซ็นต์ของคนทั้งประเทศ” (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, *ธรรมศาสตร์ประกาศนาม*, 2547, น. 169-170)

ขณะที่สมชาย กรุสมบัติ (2547) มีความเห็นว่า “จริงอยู่ แม้ธรรมศาสตร์จะถูกปิดล้อมและถูกตีกรอบมิให้ออกไปยุ่งกับการเมืองใหญ่ของประเทศดังเช่นในอดีตที่ผ่านมา แต่ก็มิได้หมายความว่าจิตสำนึกทางการเมืองจะเหือดหายไปจากธรรมศาสตร์ ถ้าเราตีความว่า การเมือง

หมายถึงการรับใช้ประชาชน การทำงานเพื่อสังคมเพื่อส่วนรวมและประเทศชาติ ด้วยความรักและอุทิศตนตลอดจนความมีจิตใจที่เสียสละและซื่อสัตย์สุจริต ผมคิดว่าธรรมศาสตร์ยังคงรักษาสິงเหล่านี้ไว้อย่างครบถ้วนโดยการถ่ายทอดผ่านวัฒนธรรมที่ซึมลึกอยู่ในหัวใจของชาวธรรมศาสตร์ และชาวธรรมศาสตร์ด้วยกันเท่านั้นที่จะรู้ได้ถึงวัฒนธรรมเหล่านั้น” (ธรรมศาสตร์ประกาศนาม, 2547, น. 178)

หลังเรียนจบจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ คุณหญิงนงเยาว์เริ่มงานแรกด้วยการไปเป็นอาจารย์ที่มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์หนึ่งเทอม แล้วได้รับการชักชวนให้ไปทำงานกับคณะผู้แทนของธนาคารโลก (World Bank) ที่เข้ามาให้คำปรึกษารัฐบาลไทยเพื่อจัดตั้งสภาพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ปัจจุบันคือสำนักงานคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เพราะรู้สึกรู้ว่าการทำงานที่ได้ทำงานเพื่อประเทศชาติและประชาชน ในฐานะนักเศรษฐกรและสามารถนำสิ่งที่เรียนในห้องเรียนมาประยุกต์ใช้กับการทำงาน ทำให้เข้าใจความเหลื่อมล้ำทางสังคมอย่างเป็นรูปธรรม ทำให้สามารถวางแผนในการแก้ปัญหา ทั้งการวางแผนด้านนโยบาย ด้านกำลังคน เป็นการปูพื้นฐานการบริหารงานและการบริหารคนให้กับคุณหญิงนงเยาว์ ต่อมาในปี พ.ศ. 2502 อาจารย์คุณหญิงสุภาพยศสุนทร ซึ่งทำงานที่สภาพัฒน์ฯ ช่วยให้คุณหญิงนงเยาว์ได้รับทุนของ World Bank ไปศึกษาต่อระดับปริญญาโทที่มหาวิทยาลัยอิลลินอย (University of Illinois) และกลับมารับราชการที่สภาพัฒน์ฯ ในปี พ.ศ. 2504 หลังเรียนจบปริญญาโท

การไปศึกษาต่อในสหรัฐอเมริกา ทำให้คุณหญิงนงเยาว์ได้ซึมซับบรรยากาศของสังคมที่เป็นหนึ่งในต้นแบบของระบอบประชาธิปไตย ทั้งเรื่องสิทธิ เสรีภาพของพลเมืองอเมริกันซึ่งตอนนั้นอเมริกาเป็นสังคมบุปผาชน หรือฮิปปี คนมีเสรีภาพในการแสดงออกสูง “ผู้คนจะแต่งตัวอย่างไร จะทำอะไรรัฐก็ปล่อยหมด แต่ทั้งนี้พลเมืองของเขาก็เคารพสิทธิคนอื่นเหมือนกัน” (ดิฉันชื่อ... นงเยาว์ ชัยเสรี, 2557, น. 23) ชีวิตการเป็นนักศึกษาระดับปริญญาโทในต่างแดน นำไปสู่การซึมซับและบ่มเพาะแนวคิดสิทธิและเสรีภาพ ประชาธิปไตย ซึ่งคุณหญิงนงเยาว์คุ้นเคยมาบ้างแล้วสมัยเรียนที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ บริบทสังคมการเมืองของสหรัฐอเมริกาช่วงปี พ.ศ. 2502-2504 เป็นยุคที่ประชาชนทุกเพศ ทุกเชื้อชาติ ทุกสีผิว และทุกเผ่าพันธุ์ ต่างตื่นตัวในเรื่องสิทธิ ความเสมอภาค ความเท่าเทียม การต่อต้านการเลือกปฏิบัติต่อผู้หญิงและคนผิวสี เสรีภาพของผู้คนจึงมีอยู่สูง ขณะเดียวกันก็มีการต่อรองและควบคุมภายใต้กติกา ก่อนหน้าที่คุณหญิงนงเยาว์จะเดินทางไปศึกษาต่อที่สหรัฐอเมริกา เมื่อวันที่ 1 ธันวาคม ค.ศ. 1955 (พ.ศ. 2498) โรซ่า ปาร์กส์ (Rosa Parks) หญิงผิวสีชาวอเมริกันปฏิเสธไม่ลุกจากที่นั่งในรถโดยสารประจำทางให้แก่ชายผิวขาวคนหนึ่ง จึงนำไปสู่การเคลื่อนไหวเรียกร้องเพื่อสิทธิของพลเมืองคนผิวสี กับอีกเหตุการณ์ซึ่งเป็นช่วงที่คุณหญิงนงเยาว์ศึกษาอยู่ที่สหรัฐอเมริกาพอดี คือวันที่ 9 พฤษภาคม ค.ศ. 1960 (พ.ศ. 2503) องค์การอาหารและยาของ

สหรัฐฯ อนุมัติให้มีการผลิตยาเม็ดคุมกำเนิดเป็นครั้งแรกของโลก ซึ่งผู้หญิงที่เป็นนักเคลื่อนไหวคนสำคัญจนนำไปสู่เหตุการณ์ประวัติศาสตร์ครั้งนี้คือ มาร์กาเรต แซงเกอร์ (Margaret Sanger) และได้เงินสนับสนุนการจัดซื้อยาจาก แคทเธอริน แมคคอร์มิค ยาเม็ดคุมกำเนิดจึงเป็นการทำให้สิทธิเสรีภาพของผู้หญิงได้ถูกพลิกฟื้นขึ้นมาอีกครั้งหนึ่งและเป็นสัญลักษณ์การเคลื่อนไหวของแนวคิดสตรีนิยม ชีวิตการศึกษาต่อในสหรัฐอเมริกา ทำให้คุณหญิงนงเยาว์อยู่ร่วมในการเปลี่ยนแปลงประธานาธิบดี ผู้นำการเมืองยุคของประธานาธิบดี ดไวต์ ดี. ไอเซนฮาวร์ (Dwight D. Eisenhower) (ค.ศ. 1953-1961/พ.ศ. 2496-2504) สู่ยุคของประธานาธิบดี จอห์น เอฟ. เคนเนดี (John F. Kennedy) (ค.ศ. 1961-1963/พ.ศ. 2504-2506) ซึ่งในยุคของประธานาธิบดี จอห์น เอฟ. เคนเนดี ได้มีการลงนามอนุวัติกฎหมายเกี่ยวกับการจ่ายค่าจ้างอย่างเท่าเทียมกันให้กับผู้ชายและผู้หญิงที่ทำงานตำแหน่งเดียวกันในที่ทำงานเดียวกัน เมื่อวันที่ 10 มิถุนายน ค.ศ. 1963 (พ.ศ. 2506) ผลพวงของการเคลื่อนไหวเรียกร้องสิทธิความเท่าเทียมความเสมอภาคทางเพศในสหรัฐอเมริกา ย่อมอยู่ในการรับรู้ของคุณหญิงนงเยาว์และเป็นคนไทยคนหนึ่งที่ได้เห็นบริบทสังคม การเมือง และแนวคิดสตรีนิยมในช่วงเวลาดังกล่าว

นอกจากในเรื่องของการศึกษาแล้ว ช่วงที่เรียนอยู่สหรัฐอเมริกาคุณหญิงนงเยาว์ได้พบกับศาสตราจารย์อรุณ ชัยเสรี ซึ่งกำลังศึกษาทางด้านวิศวกรรมศาสตร์ที่มหาวิทยาลัยอิลลินอย (University of Illinois) เช่นเดียวกัน จากนั้นทั้งคู่พัฒนาความสัมพันธ์สู่ความรัก หลังจากฝ่ายหญิงเรียนจบปริญญาโทก็เดินทางกลับไทยในปี พ.ศ. 2504 แล้วได้แต่งงานใช้ชีวิตคู่และชีวิตครอบครัวร่วมกันตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

“ชีวิตครอบครัวของคุณหญิงนงเยาว์ อาจจะเรียกได้ว่าเป็นต้นแบบที่ดีของชีวิตคู่ของผู้หญิงทำงานยุคใหม่ โดยหลักการครองเรือนของชีวิตคู่ที่สำคัญคือการปรับตัวให้เข้ากับพฤติกรรมและการใช้ชีวิตของกันและกัน ไม่ได้ขัดขวางหรือขัดคอ หากทำอะไรไม่ถูกต้อง ต้องพูดคุยกัน สำหรับการหาหน้าที่แม่เพื่อดูแลครอบครัวและเลี้ยงดูบุตร คุณหญิงนงเยาว์ให้ความสำคัญกับเวลาเพื่อสร้างความผูกพันระหว่างพ่อแม่ลูกเป็นอย่างมาก เมื่ออยู่ด้วยกันจะพยายามให้ความรักแก่ลูกและเอาใจใส่สามี สำหรับการสั่งสอนลูกจะสอนให้รู้ว่าอะไรถูก อะไรผิด และให้อิสระในการตัดสินใจแก่ลูก ๆ เมื่อเขาทำอะไรไม่ถูกก็ดู สั่งสอน และตีเพื่อสอนไม่ใช่การตีแบบทารุณ หัวใจสำคัญของครอบครัวที่คุณหญิงนงเยาว์ยึดเป็นหลักคือ ไฟในใจ ไม่นำออก ไฟนอกไม่นำเข้า และการอยู่ด้วยความเข้าใจกัน ”

(ศาสตราจารย์คุณหญิงนงเยาว์ ชัยเสรี สตรีผู้นำการเปลี่ยนแปลงแห่ง
“ธรรมศาสตร์”, 2567, น. 28-30)

หลังจบปริญญาโท คุณหญิงนงเยาว์เริ่มต้นทำงานอีกครั้งที่สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติหรือสภาพัฒน์ฯ รับราชการในตำแหน่งเศรษฐกรโท ภายหลังได้เลื่อนเป็นเศรษฐกรเอก ประสบการณ์ในการทำงานที่มีคุณค่าและสามารถนำมาใช้ในการทำงานที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ได้เป็นอย่างดี อาทิ เรื่องระเบียบแบบแผนของทางราชการ การวางแผนและจัดทำงบประมาณ การทำโครงการ และการร่างหนังสือราชการ ซึ่งผลงานสำคัญในสมัยทำงานที่สภาพัฒน์ฯ คือการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับแรกของไทย

4.5 จากนักศึกษาระบบธรรมศาสตร์...สู่อธิการบดีหญิงคนแรกของธรรมศาสตร์และของประเทศ

4.5.1 จากเด็กถือป้ายประท้วง...สู่แม่บ้านของธรรมศาสตร์

การทำงานที่สภาพัฒน์ฯ ทำให้คุณหญิงนงเยาว์ได้ทำงานกับอาจารย์ป๋วย อึ๊งภากรณ์ ซึ่งในขณะนั้นเป็นผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย เป็นกรรมการในสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และเป็นหนึ่งในผู้วางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับแรก ด้วยเหตุนี้อาจารย์ป๋วยจึงชวนคุณหญิงนงเยาว์ให้โอนย้ายมาเป็นอาจารย์สังกัดคณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี ตั้งแต่ พ.ศ. 2507 อาจารย์ป๋วยบอกกับคุณหญิงนงเยาว์แล้วว่า “ไปเถอะผมก็ไป (ธรรมศาสตร์) เหมือนกัน” คุณหญิงเล่าว่า “ท่านก็ยังบอกนะว่า อีกหน่อยจะได้ไปอยู่รังสิตแล้วเพราะมีที่อยู่สองพันกว่าไร่ ตอนที่ท่านพูดเรื่องนี้คือปี พ.ศ. 2507” (ดิฉันชื่อ...นงเยาว์ ชัยเสรี, 2557, น. 30)

คุณหญิงนงเยาว์โอนมารับราชการเป็นอาจารย์ประจำคณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในปี พ.ศ. 2507 ในตอนนั้น พระเจ้าวรวงศ์เธอกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ทรงเป็นอธิการบดี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และอาจารย์ป๋วยดำรงตำแหน่งคณบดีคณะเศรษฐศาสตร์ หลังจากเป็นอาจารย์ได้สองปี ต่อมาปี พ.ศ. 2509 คุณหญิงนงเยาว์มีโอกาสไปศึกษาต่อด้านการบริหารการเงินที่มหาวิทยาลัยสแตนฟอร์ด ประเทศอังกฤษ จากนั้นกลับมาทำงานที่คณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี ต่อมาได้รับแต่งตั้งเป็นหัวหน้าแผนกวิชาพาณิชยศาสตร์และการบัญชี ดำรงตำแหน่งเป็นรองคณบดีคณะพาณิชยศาสตร์ฯ ได้เพียง 2 ปี (พ.ศ. 2516-2518) ในปี พ.ศ. 2518 อาจารย์ป๋วยเข้ารับตำแหน่งอธิการบดีจึงขอให้คุณหญิงนงเยาว์เข้าร่วมคณะผู้บริหารมหาวิทยาลัย ในฐานะรองอธิการบดีฝ่ายบริหาร อาจารย์ป๋วยเรียกตำแหน่งนี้ว่า “แม่บ้านของธรรมศาสตร์” คุณหญิงนงเยาว์เคยถามอาจารย์ป๋วยถึงเหตุผลที่เลือกมารับตำแหน่งนี้ อาจารย์ป๋วยให้คำตอบว่า “ผมเห็นคุณถือป้ายเดินประท้วงมาตั้งแต่เรียนสมัยเป็นนักศึกษา”

เมื่อเข้ารับงานด้านบริหาร คุณหญิงนงเยาว์ต้องศึกษาพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ซึ่งเป็นกฎหมายเกี่ยวกับการบริหารราชการและการเงินการคลังของทางราชการโดยละเอียดมากขึ้น ต้องยึดมั่นหลักการ ต้องยึดมั่นกฎหมาย และนำหลักธรรมะเข้ามาใช้ด้วย ทั้งพรหมวิหาร 4 อิทธิบาท 4 ในช่วงที่ดำรงตำแหน่งรองอธิการบดีฝ่ายบริหาร คุณหญิงนงเยาว์ได้ปรับปรุงระบบการเงินและจัดตั้งคณะทำงานเพื่อยกร่างข้อบังคับทางการเงินของมหาวิทยาลัยขึ้น เพื่อให้เกิดความคล่องตัวในการปฏิบัติงาน และในขณะเดียวกันก็เป็นกรอบช่วยให้การทำงานเข้ารูปเข้ารอยมากขึ้น ข้อบังคับนี้ได้ใช้เป็นหลักปฏิบัติอยู่นานเกือบ 15 ปี โดยมีการแก้ไขเพียงเล็กน้อย (ดิฉันชื่อ...นงเยาว์ ชัยเสรี, 2557, น. 32)

บทบาทของคุณหญิงนงเยาว์กับงานการบริหารได้มีส่วนในวางรากฐานการบริหารกิจการภายในของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ อีกสิ่งที่ปรากฏอย่างเป็นรูปธรรมในยุคสมัย “แม่บ้านของธรรมศาสตร์” คือการสืบสานปณิธานของศาสตราจารย์ ดร.ป๋วย อึ๊งภากรณ์ คุณหญิงนงเยาว์ยอมรับว่าเหตุผลหลักที่อาจารย์ป๋วยชวนท่านให้เข้ามาทำงานที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เนื่องจากอาจารย์ป๋วย “อยากจะสร้างธรรมศาสตร์รังสิต” เพื่อเป็นการขยายพื้นที่การเรียนการสอนให้กว้างขวางขึ้น ซึ่งอาจารย์ป๋วยเคยปราศรัยกับนักศึกษาธรรมศาสตร์ในวันเปิดภาคเรียนแรกของปีการศึกษา 2519-2520 สรุปรจากหนังสือ *ดิฉันชื่อ...นงเยาว์ ชัยเสรี* (2557) หน้า 33 ได้ว่า การย้ายไปรังสิตไม่ได้ละทิ้งท่าพระจันทร์ มหาวิทยาลัยจะใช้วิทยาเขตท่าพระจันทร์ให้เป็นประโยชน์แก่สังคมมากขึ้น การย้ายไปรังสิตจะได้มีการเรียนการสอนด้านวิทยาศาสตร์และนักศึกษาที่แต่เดิมเรียนแต่ทางด้านสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ก็จะได้ประโยชน์จากหลักสูตรในทางวิทยาศาสตร์ เพราะวิทยาศาสตร์เป็นรากฐานหนึ่งในการกำหนดนโยบายทางสังคมศาสตร์ทั้งเรื่องโภชนาการและสิ่งแวดล้อมที่ดี

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในยุคศาสตราจารย์ ดร.ป๋วย อึ๊งภากรณ์ เป็นอธิการบดี ยังมีโครงการเพื่อพัฒนาธรรมศาสตร์อยู่อีกหลายโครงการ เช่น โครงการบัณฑิตอาสาสมัคร โครงการพัฒนาชนบทลุ่มน้ำแม่กลอง แต่กลับมีผู้กล่าวหาว่าอาจารย์ป๋วยฝักใฝ่แนวคิดคอมมิวนิสต์จึงจัดทำโครงการบัณฑิตอาสาสมัคร ทั้งที่จริงแล้วโครงการนี้อาจารย์ป๋วยต้องการให้บัณฑิตสามารถทำงานรับใช้สังคมและประชาชนในภาคชนบทได้ รวมถึงจะได้เข้าใจปัญหาและความขาดแคลน ความเหลื่อมล้ำในสังคม โดยไม่จำเป็นต้องทำงานเป็นข้าราชการหรือพนักงานบริษัทแต่เพียงอย่างเดียว ในยุคนี้นี้จึงมีการปฏิรูปมหาวิทยาลัยขนานใหญ่ทั้งโครงสร้างงานบริหารและงานวิชาการ เพื่อให้มีการบูรณาการทางเนื้อหาวิชาการ ขณะเดียวกันก็มีอิสระในการบริหาร ซึ่งมีทั้งผู้ที่เห็นด้วยและไม่เห็นด้วย แต่คณะผู้บริหารมหาวิทยาลัยก็สามารถทำให้เห็นการปฏิรูปเป็นที่ประจักษ์

4.5.2 ผู้บริหารหญิง กับ “ธรรมศาสตร์และการเมือง”

บุคลลากรของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ตั้งแต่ผู้บริหารสูงสุดจนถึงเจ้าหน้าที่ตำแหน่งต่าง ๆ ของมหาวิทยาลัยต่างมีประสบการณ์และอยู่ร่วมในเหตุการณ์การเมืองของสังคมไทยและโลก นับตั้งแต่แรกเริ่มสถาปนาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งเหตุการณ์ก็มีความแตกต่างกันออกไปตามบริบทของยุคสมัย “ธรรมศาสตร์และการเมือง” จึงแนบแน่นเป็นเนื้อเดียวกันมาทุกยุคทุกสมัย

“นับตั้งแต่เหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2514 จนถึงเหตุการณ์ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 หลายครั้งนักศึกษาธรรมศาสตร์ในนาม อมธ. หรือองค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้จัดให้มือบขาวนา เข้ามาปักหลักประท้วงอยู่ภายในมหาวิทยาลัยเป็นประจำ โดยมีการตั้งเวทีปลุกระดมกล่าวโจมตีรัฐบาล” (ดิฉันชื่อ...นางเยาว์ ชัยเสรี, 2557, น. 36) สองเหตุการณ์นำไปสู่สภาวะคับขันและส่งผลกระทบต่อมหาวิทยาลัย ผู้บริหาร อาจารย์ บุคลากร นักศึกษา และประชาชน

คุณหญิงนางเยาว์เล่าว่า ความเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้ชัดเจนระหว่างก่อนและหลัง 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ก็คือความสัมพันธ์ระหว่างนักศึกษาและอาจารย์ โดยที่ก่อนเหตุการณ์นี้ นักศึกษามีความสัมพันธ์กับอาจารย์มาก ว่ากล่าวตักเตือนกันได้ นักศึกษามีอะไรก็มาปรึกษาอาจารย์ แต่พอหลังเหตุการณ์นั้นเป็นต้นไป อาจารย์เริ่มกลัวนักศึกษา เพราะสมัยนั้นถ้าพูดอะไรผิดหูนักศึกษา ก็จะถูกรักเรียนเล่นงานด้วยการปิดโปสเตอร์โจมตีว่าทันทิ ในความเห็นของอาจารย์นางเยาว์ อาจารย์ป่วยเองไม่ได้สนับสนุน “วิธีการ” การเรียกร้องทางการเมืองของนักศึกษา หลายครั้งพยายามห้ามเพราะเป็นห่วงว่าจะมี “อันตราย” เกิดขึ้นกับลูกศิษย์ อาจารย์ป่วยเองมีความพยายามที่จะเจรจากับองค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และสภานักศึกษา โดยชี้แจงให้นักศึกษาทราบว่ามหาวิทยาลัยเปิดโอกาสให้นักศึกษาแสดงความคิดเห็นได้อย่างเสรี แต่ไม่ควรจะกล่าวพาดพิงโจมตีใครด้วยถ้อยคำรุนแรงให้เกิดความเสียหาย แต่นักศึกษาไม่ค่อยฟัง และยังคงดำเนินการทางการเมืองต่อไป อีกทั้งยังขยายการประท้วงออกนอกมหาวิทยาลัย โดยการนำพวงหรีดไปวางหน้าสำนักงานของสื่อมวลชน ทั้งวิทยุและสำนักพิมพ์ต่าง ๆ เช่น หนังสือพิมพ์ดาวสยาม ซึ่งเป็นปฏิกิริยากันมาโดยตลอด เมื่อเกิดเรื่องขัดแย้งกับหนังสือพิมพ์ หนังสือพิมพ์ก็หันมาลงข่าวเล่นงานอาจารย์ป่วยในฐานะอธิการบดี และกล่าวหาว่าอาจารย์ป่วยให้การสนับสนุนนักศึกษาด้วยการไม่ห้ามปราม สาเหตุที่เลือกเล่นงานอาจารย์ป่วย อาจเป็นเพราะเห็นว่าการโจมตีนักศึกษานั้นไม่ได้ประโยชน์ เพราะไม่มีใครรู้จักนักศึกษา แต่ทุกคนรู้จักอาจารย์ป่วย (ดิฉันชื่อ...นางเยาว์ ชัยเสรี, 2557, น. 37)

ช่วงเวลาดังกล่าว ผู้บริหารมหาวิทยาลัยจึงต้องเฝ้าระวังในเรื่องความปลอดภัยของนักศึกษา คณะผู้บริหาร และบุคลากร ขณะที่ฝ่ายสันติบาลก็เข้ามาเฝ้าติดตามและแทรกซึมในมหาวิทยาลัยตลอดเวลา การบริหารงานด้านวิชาการและโครงการหลายอย่างของมหาวิทยาลัยต้อง

หยุดชะงักและอ่อนกำลังลง เนื่องจากต้องคอยเฝ้าระวังความปลอดภัยภายในมหาวิทยาลัยเป็นหลัก อย่างไรก็ตาม หลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 สังคมไทยมีการตื่นตัวทางการเมืองสูงมาก นักศึกษาและประชาชนตระหนักถึงสิทธิของตน มีการจัดตั้งกลุ่มต่าง ๆ ขึ้นมาเพื่อเป็นตัวแทนในการเรียกร้องสิทธิ เช่น กลุ่มชาวนา กลุ่มกรรมการ สหภาพเพื่อสิทธิเสรีภาพของประชาชน เป็นต้น สถานการณ์ทางการเมืองก็คุกรุ่นและทวีความรุนแรง มีทั้งที่ควบคุมได้และควบคุมไม่ได้กระทั่งบานปลายสู่เหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 วันมหาวิปโยค

ต่อมาในปี พ.ศ. 2517 กลุ่มกระหิณแดงซึ่งได้รับการสนับสนุนอาวุธจากเจ้าหน้าที่ในกองทัพ เคลื่อนไหวด้วยความรุนแรงเพื่อต่อต้านกับการต่อสู้ด้วยสันติวิธีของขบวนการนักศึกษา การปะทะกันของกลุ่มกระหิณแดงกับนักศึกษานำไปสู่เหตุการณ์เผาโรงพิมพ์ธรรมศาสตร์ในวันที่ 8 สิงหาคม พ.ศ. 2518 ซึ่งอธิการบดี อาจารย์ป่วยติดราชการต่างประเทศ คุณหญิงนงเยาว์อยู่ในที่ประชุมสภามหาวิทยาลัยและได้รับแจ้งว่า “กลุ่มกระหิณแดง” จะยกกำลังบุกมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ส่วนในมหาวิทยาลัยตอนนั้น นักศึกษาและประชาชนก็เข้ามาทำกิจกรรมทางการเมืองตามปกติ “คุณหญิงนงเยาว์ทราบโดยสัญชาตญาณในทันทีว่า น่าจะเกิดเหตุรุนแรงในมหาวิทยาลัยเป็นแน่ จึงนำเรื่องนี้เข้าที่ประชุมสภามหาวิทยาลัย ซึ่งก็เห็นสมควรให้สั่งปิดมหาวิทยาลัยในเป็นการชั่วคราวทันที โดยประกาศให้นักศึกษาและเจ้าหน้าที่ทุกคนออกจากมหาวิทยาลัยแต่ไม่ได้แจ้งเหตุผลในการประกาศว่าเพราะสาเหตุใด...นักศึกษายอมรับฟังคำเตือน และอพยพออกจากมหาวิทยาลัยแทบทั้งหมดในเวลาไม่ถึงหนึ่งชั่วโมง ...” (ดิฉันชื่อ...นงเยาว์ ชัยเสรี, 2557, น. 41) ในวันเกิดเหตุกลุ่มของคุณหญิงนงเยาว์ ออกจากมหาวิทยาลัยเป็นกลุ่มสุดท้าย และเฝ้าติดตามสถานการณ์ที่โรงพยาบาลศิริราชซึ่งอยู่ฝั่งตรงข้ามมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เพื่อรอดูเหตุการณ์ “ขณะนั้นเวลาประมาณ 16 นาฬิกา กลุ่มกระหิณแดงบุกเข้าไปทำลายทรัพย์สิน และจุดไฟเผาโรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ คุณหญิงนงเยาว์ได้แต่มองเข้าไปในมหาวิทยาลัยด้วยความรู้สึกที่เจ็บปวดเพราะรู้สึกเหมือนเจ้าของบ้านที่ยืนมองโจรผู้ร้ายเข้าไปขโมยและเผาทำลายบ้านของตัวเอง โดยที่ไม่สามารถปกป้องขัดขวางได้...สิ่งเดียวที่พอจะรู้สึกในแง่ดีได้ก็คือ ไม่มีนักศึกษาต้องเสียชีวิตไปกับเหตุการณ์นี้เลย” (ดิฉันชื่อ...นงเยาว์ ชัยเสรี, 2557, น. 41-42)

ในยุคที่อาจารย์ป่วย อังภาภรณ์ ทำหน้าที่อธิการบดี (พ.ศ. 2518-2519) นั้น คณะผู้บริหารเกือบไม่ได้ทำงานบริหารมหาวิทยาลัยเลย เพราะต้องใช้เวลาส่วนใหญ่ส่งผู้แทนไปเจรจากับทั้งฝ่ายผู้นำนักศึกษาว่า ให้ผ่อนคลาวิธีกรรุนแรง และกับฝ่ายเจ้าหน้าที่และตำรวจสันติบาลให้เข้าใจว่า นักศึกษาธรรมศาสตร์ ไม่ได้ทำกรนอกเหนือจากสิทธิที่กฎหมายกำหนดขึ้น และทำความเข้าใจกับผู้บริหารประเทศขณะนั้น ว่าผู้บริหารมหาวิทยาลัยสามารถจัดการเรื่อง “ภายใน” มหาวิทยาลัยได้ ทว่าการแก้ต่างเหล่านี้กลับทำให้เจ้าหน้าที่รัฐเพ่งเล็งคณะผู้บริหารมหาวิทยาลัยในยุคอาจารย์ป่วย ว่ามีแนวโน้มเป็นคอมมิวนิสต์แบบเดียวกับนักศึกษา (ดิฉันชื่อ...นงเยาว์ ชัยเสรี, 2557, น. 38) ฝ่าย

เจ้าหน้าที่มองว่ามหาวิทยาลัยเป็นที่ “ช่องสุ่ม” ผู้ที่มีจิตใจฝักใฝ่ลัทธิคอมมิวนิสต์ และผู้บริหารส่งเสริมให้นักศึกษาเป็นคอมมิวนิสต์ ภาระและความหนักใจดังกล่าวจึงตกอยู่ที่อาจารย์ป่วย อึ้งภากรณ์ ในฐานะอธิการบดี และอาจารย์เสน่ห์ จามริก รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ และการแพทย์ของสหรัฐอเมริกาผู้นำโลกเสรีประชาธิปไตยในสงครามเวียดนาม ซึ่งเวียดนามได้รับการสนับสนุนจากพรรคคอมมิวนิสต์จีน ส่งผลต่อความหวาดกลัวคอมมิวนิสต์ของผู้มีอำนาจรัฐ และใช้การปราบปรามผู้มีแนวคิดคอมมิวนิสต์ขั้นเด็ดขาด

ต่อมาในวันที่ 19 กันยายน พ.ศ. 2519 จอมพลถนอมซึ่งถูกขับไล่ออกนอกประเทศ หลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 และไปบรรพชาเป็นสามเณรที่วัดไทยในสิงคโปร์ได้รับอนุญาตให้เข้ามาอุปสมบทที่วัดบวรนิเวศวิหาร ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย (ศนท.) จึงได้จัดชุมนุมใหญ่เพื่อขับไล่ “เณรถนอม” ออกจากประเทศ มีการชุมนุมประท้วง การไฮด์ปาร์ก และมีการชุมนุมที่ต่อต้านการกลับมาของ “เณรถนอม” ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ตั้งแต่วันที่ 4 ตุลาคม พ.ศ. 2519 ผู้ชุมนุมเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ จนเต็มพื้นที่ 50 ไร่ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ขณะที่วิทยุยานเกราะก็โจมตีนักศึกษาอย่างต่อเนื่องว่าเป็นคอมมิวนิสต์และต้องการล้มล้างสถาบันพระมหากษัตริย์ และยั่วยุให้ฝ่ายตรงข้ามเข้ามากวาดล้างนักศึกษาที่ชุมนุมในธรรมศาสตร์ จนนำไปสู่เหตุการณ์ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519

“ตั้งแต่เวลาเที่ยงคืนของคืนวันที่ 5 กลุ่มกระทิงแดง กลุ่มนวพล และกลุ่มลูกเสือชาวบ้านยังป็นเข้ามาในมหาวิทยาลัยเป็นระยะ ๆ ตั้งแต่เที่ยงคืนเมื่อเวลา 3 นาฬิกา ของวันที่ 6 มีการส่งกำลังเข้ามาปิดล้อมธรรมศาสตร์ และปล่อยให้กลุ่มกระทิงแดงและกลุ่มอื่น ๆ ยังป็นใส่ผู้ชุมนุม เมื่อเวลา 4 นาฬิกา ทางเจ้าหน้าที่ก็เริ่มระดมยิงเข้าไปด้วย ทำให้หน่วยรักษาความปลอดภัยของผู้ชุมนุมในมหาวิทยาลัยซึ่งมีป็นอยู่เพียงไม่กี่กระบอกมีการยิงตอบโต้ไปบ้างเช่นเดียวกัน...5 นาฬิกา ผู้ชุมนุมในธรรมศาสตร์ได้ส่งตัวแทนมาเจรจากับฝ่ายปิดล้อมให้หยุดชั่วคราวเพื่อให้ผู้หญิงที่อยู่ในมหาวิทยาลัยออกไป แต่ฝ่ายปิดล้อมก็ไม่ยอมรับฟัง จากนั้นเจ้าหน้าที่ก็ส่งกำลังบุกเข้าไปในธรรมศาสตร์ และยิงใส่ผู้ชุมนุม ทำให้มีผู้เสียชีวิตหลายคนทันที นักศึกษาและประชาชนที่อยู่ในมหาวิทยาลัยมาตลอดทั้งคืนพากันแตกตื่นวิ่งหนี แต่เจ้าหน้าที่ก็ยังกราดใส่ผู้ชุมนุมอย่างไม่ยั้ง ที่หลบกระสุนไปจนถึงแนวรบของตำรวจตระเวนชายแดนก็ถูกรุมตี รุมกระที่บจากกลุ่มกระทิงแดง กลุ่มนวพล และกลุ่มลูกเสือชาวบ้าน

เมื่อเสียงปืนเจียบบลง กลุ่มที่ใช้ความรุนแรงลากเอาศพนักศึกษาข้าง
หอประชุมใหญ่ออกมากองรวมกับยางรถยนต์ ราคาน้ำมันเบนซินและจุด
ไฟเผา กลางถนนราชดำเนินตรงข้ามกับรูปปั้นพระแม่ธรณีบีบมวยผม
จากนั้นวิทยุยานเกราะก็ระดมกำลังเรียกร้องให้กลุ่มกระหิณแดง กลุ่ม
นวพล และกลุ่มลูกเสือชาวบ้านไปชุมนุมกันบริเวณพระบรมรูปทรงม้า
เพื่อเรียกร้องให้จัดตั้งรัฐบาลใหม่” (ดิฉันชื่อ...นางเยาว์ ชัยเสรี, 2557, น.
45-46)

เมื่อวันที่ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 คุณหญิงนางเยาว์พร้อมด้วยเจ้าหน้าที่ 4-5 นั่งรถตู้ที่มี
ตรามหาวิทยาลัยเข้าไปสำรวจความเสียหายที่เกิดขึ้น พบนักศึกษานอนเรียงกันเป็นแถว ทหารถือปืน
ควบคุม มีปืนอาแกเล้งไปที่ตึกคณะพาณิชยฯ เจ้าหน้าที่มหาวิทยาลัยถูกเจ้าหน้าที่จับกุมไว้ทั้งหมดและ
ถูกควบคุมตัวอยู่ที่จังหวัดนครปฐม คุณหญิงนางเยาว์จึงทำเรื่องเอกสารเพื่อขอประกันตัวเจ้าหน้าที่และ
นักศึกษาระบบธรรมศาสตร์ที่อยู่ในการควบคุมของเจ้าหน้าที่ตำรวจโดยเดินทางไปดำเนินการขอประกันตัว
ในวันที่ 8-9 ตุลาคม พ.ศ. 2519 และในช่วงเย็นวันที่ 7 ตุลาคม พ.ศ. 2519 คุณหญิงนางเยาว์ได้เข้า
รายงานอาจารย์ป่วยถึงสถานการณ์เวลานั้น คุณหญิงนางเยาว์จำได้ดีถึงใบหน้าที่เคร่งเครียดของ
อาจารย์ป่วย และในที่สุดอาจารย์ป่วย อึ้งภากรณ์ ก็เดินทางออกนอกประเทศ เพื่อให้พ้นจากการ
คุกคามเอาชีวิต เหตุการณ์ทางการเมืองครั้งนี้ได้ทิ้งทั้งบาดแผล ความทรงจำ ความเจ็บปวด และ
บทเรียนชีวิตมากมายให้กับคุณหญิงนางเยาว์ ชัยเสรี

เมื่ออาจารย์ป่วยไม่อยู่ในประเทศ รองอธิการบดีฝ่ายต่าง ๆ ขอหลบภัยคุกคาม
ชั่วคราว คงเหลือแต่คุณหญิงนางเยาว์ซึ่งเป็นผู้หญิงคนเดียวในคณะผู้บริหารต้องทำหน้าที่รักษาการ
ตำแหน่งอธิการบดีด้วยความรู้สึกหดหู่ หดก่ำใจ เวลานั้นจะหันหน้าไปพึ่งพาใครก็ไม่ได้ เพราะทุก
คนกลัวจะถูกกล่าวหาว่าเป็นพวกเดียวกับธรรมศาสตร์ (ดิฉันชื่อ...นางเยาว์ ชัยเสรี, 2557, น. 49)
ปณิธาน คุณหญิงนางเยาว์ ชัยเสรี ขณะดำรงตำแหน่งรักษาการอธิการบดีหลังเหตุการณ์ 6 ตุลาคม
พ.ศ. 2519 เราจะต้องฟื้นฟูมหาวิทยาลัยของเรา ให้กลับมาอีกครั้งหนึ่งให้ได้ (ผู้ประศาสน์การและ
อธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ. 2477-2556: ประวัติชีวิต ความคิด และการทำงาน, 2556)
อย่างไรก็ตาม หลังสถานการณ์คลี่คลาย คุณหญิงนางเยาว์ตัดสินใจลาออกเพื่อศึกษาต่อทางการ
วิจัย เหตุผลสำคัญคือสภาพจิตใจยังไม่สามารถยอมรับกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้นได้ ต่อมาได้ไปช่วยงาน
ของโครงการหลวงอยู่ระยะหนึ่งก็กลับธรรมศาสตร์

4.5.3 “อาจารย์ต้องเป็นอธิการบดีธรรมศาสตร์นะ จะได้ทำรังสิตให้สำเร็จ”

บ่ายวันหนึ่งก่อน 6 ตุลาคม อาจารย์ป่วยก็เดินเข้ามาในห้องทำงานที่ตึกโดม และบอกคุณหญิงนงเยาว์ว่า อาจารย์ต้องเป็นอธิการบดีธรรมศาสตร์นะ จะได้ทำรังสิตให้สำเร็จ คำพูดนี้น่าจะเป็นเรื่องที่อาจารย์ป่วยอยากให้เกิดขึ้น แม้คุณหญิงจะยังคิดไม่ออกกว่าจะเป็นอธิการบดีได้อย่างไร แต่นี่ก็ถือเป็นการส่งมอบพันธกิจที่ฝังอยู่ในใจคุณหญิงนงเยาว์อีกหลายปี จนกลายเป็นโครงการสำคัญตลอดช่วงการดำรงตำแหน่งอธิการบดี (ดิฉันชื่อ...นงเยาว์ ชัยเสรี, 2557, น. 44) ซึ่งการส่งมอบพันธกิจสำคัญนี้เป็นผลสั่งสมมาตั้งแต่การเห็นนักศึกษาชื่อ นงเยาว์ โอโณทัยวงศ์ ขึ้นไฮด์ปาร์กสมัยเป็นนักศึกษา จนต่อมาได้ร่วมงานกันในฐานะคณะผู้บริหารที่ได้ร่วมกันคิดและปฏิรูปวางรากฐานด้านการบริหารและด้านวิชาการให้กับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ รวมถึงการร่วมหัวจมท้ายไปกับเหตุการณ์ทางการเมืองครั้งสำคัญครั้งหนึ่งของหน้าประวัติศาสตร์สังคมการเมืองของธรรมศาสตร์และของประเทศไทย

ดังนั้น การหวนคืนสู่ท่าพระจันทร์ในปี พ.ศ. 2522 คุณหญิงนงเยาว์ได้พลิกฟื้นมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ให้กลับมาเหมือนเดิม ได้ทำให้ปณิธานของอาจารย์ในการขยายมหาวิทยาลัยไปยังรังสิตเป็นรูปธรรม มีโครงการอีกหลายอย่างทั้งด้านการขยายหลักสูตรการศึกษา การบริการสังคม ทำให้มหาวิทยาลัยก้าวไปข้างหน้าทัดเทียมกับสถาบันการศึกษาทั้งในประเทศและต่างประเทศ ขณะเดียวกันก็ไม่ละทิ้งจิตวิญญาณธรรมศาสตร์ในการรับใช้สังคม

ในปี พ.ศ. 2522 คุณหญิงนงเยาว์ได้รับการเสนอชื่อเพื่อสรรหาผู้สมควรดำรงตำแหน่งคณบดีคณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี และได้รับตำแหน่งคณบดี ซึ่งมีศาสตราจารย์ ประภาศน์ อวยชัย ทำหน้าที่อธิการบดี และคุณหญิงนงเยาว์ก็ได้โอกาสในการร่วมงานทำโครงการพัฒนามหาวิทยาลัยหลายโครงการ เมื่อวาระการดำรงตำแหน่งอธิการบดีของศาสตราจารย์ประภาศน์ อวยชัย สิ้นสุดลงคุณหญิงนงเยาว์ ทำหน้าที่รักษาการอธิการบดีราวเดือนเศษ หลังจากนั้นก็ได้รับเลือกตั้งให้ทำหน้าที่อธิการบดีหญิงคนแรกของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และของประเทศ อยู่ในวาระตั้งแต่ 25 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2525 ถึง 31 พฤษภาคม พ.ศ. 2531 หลังจากคุณหญิงนงเยาว์รับตำแหน่งได้ประมาณปีเศษ ศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี พนมยงค์ ผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองถึงแก่อสัญกรรมที่กรุงปารีสเมื่อวันที่ 2 พฤษภาคม พ.ศ. 2526 และมีการนำอัฐิกลับประเทศในปี พ.ศ. 2529 และในปี พ.ศ. 2527 ได้จัดงานรำลึกกึ่งศตวรรษ 50 ปีธรรมศาสตร์

หนังสือ ศาสตราจารย์ คุณหญิงนงเยาว์ ชัยเสรี สตรีผู้นำการเปลี่ยนแปลงแห่งธรรมศาสตร์ (2567) ให้สมญานามคุณหญิงนงเยาว์ “อธิการบดีนักผู้สร้างสรรค์ธรรมศาสตร์คือ หมุดหมายแห่งความสำเร็จ” ซึ่งได้รวบรวมคุณูปการที่มีต่อมหาวิทยาลัยในยุคที่ท่านเป็นอธิการบดีและ

ผลักดันต่อเนื่องในระหว่างดำรงตำแหน่งนายกสภามหาวิทยาลัย (พ.ศ. 2541-2543) ซึ่งสรุปได้ดังนี้ (1) การขยายมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ไปรังสิต และขยายหลักสูตร ในปี พ.ศ. 2529 ธรรมศาสตร์สามารถเปิดการเรียนการสอนระดับปริญญาตรีทุกคณะที่ศูนย์รังสิต ซึ่งการผลักดันเพื่อสร้างเมืองมหาวิทยาลัยต้องอาศัยความกล้า ความเก่ง สรรพกำลัง ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคณะผู้บริหาร ซึ่งคุณหญิงนงเยาว์ต้องรับมือกับเสียงคัดค้านที่ไม่เห็นด้วย และสามารถพิสูจน์ให้เห็นแล้วว่านโยบายการขยายมหาวิทยาลัยเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาและทำให้คนเข้าถึงการศึกษามากขึ้น จึงเป็นต้นแบบให้กับผู้บริหารมหาวิทยาลัยยุคต่อมาในการขยายมหาวิทยาลัยไปยังจังหวัดลำปางและพญา (2) การริเริ่มและดำเนินการให้ธรรมศาสตร์เปิดการเรียนการสอนด้านวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี วิทยาศาสตร์สุขภาพ จากเดิมที่มีการเรียนการสอนสาขาสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ทำให้มหาวิทยาลัยสามารถผลิตนักศึกษาให้ได้ออกไปรับใช้ประชาชนและสังคมครอบคลุมมากกว่าเดิม (3) การผลักดันและสร้างโรงพยาบาลธรรมศาสตร์เฉลิมพระเกียรติ เพื่อดูแลบุคลากร นักศึกษา รองรับหลักสูตรการเรียนการสอนด้านวิทยาศาสตร์สุขภาพทุกแขนง โรงพยาบาลยังเป็นที่พึ่งของประชาชน โดยคุณหญิงนงเยาว์เป็นผู้ระดมทุนบริจาคในการก่อสร้างและเปิดบริการในปี พ.ศ. 2530 เป็นผลสำเร็จ ปัจจุบัน โรงพยาบาลธรรมศาสตร์เฉลิมพระเกียรติเป็นโรงพยาบาลที่มีประสิทธิภาพสูงในการรักษาพยาบาลในมาตรฐานทัดเทียมกับโรงพยาบาลมหาวิทยาลัยชั้นนำของประเทศ และในช่วงการแพร่ระบาดของโควิด-19 ก็เป็นโรงพยาบาลสนามแห่งแรก ๆ ของประเทศ

การกลับคืนสู่ธรรมศาสตร์อีกครั้งในปี พ.ศ. 2522 ของคุณหญิงนงเยาว์ ชัยเสรี ได้สร้างและพลิกประวัติศาสตร์ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ด้วยความกล้าหาญ ความเก่ง ความแกร่ง เป็นหญิงเหล็กผู้กล้าสร้างและนำการเปลี่ยนแปลงท่ามกลางสถานการณ์การเมืองภายในมหาวิทยาลัย และการเมืองใหญ่ระดับชาติ ด้วยปณิธานอันแรงกล้าของคุณหญิงนงเยาว์ “เราจะต้องฟื้นมหาวิทยาลัยของเราให้กลับมาอีกครั้งหนึ่งให้ได้” และอธิการบดีหญิงคนแรกของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ก็สามารถทำได้จนสำเร็จ

บทที่ 5

“ปรากฏการณ์เกศินี”

การขึ้นสู่ตำแหน่งอธิการบดีของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ของแต่ละท่านในแต่ละยุคสมัย ต่างได้รับความสนใจจากสาธารณชนทั้งภายในและภายนอกรั้วเหลือง-แดง สะท้อนถึงบทบาทของสถาบันการศึกษาที่เชื่อมโยงกับภาคประชาสังคมอย่างแยกไม่ออก โดยเฉพาะภาพลักษณ์ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ที่เป็นสัญลักษณ์หนึ่งของคณะราษฎร เส้นเวลาในแต่ละช่วงตั้งแต่การสถาปนามหาวิทยาลัยในปี พ.ศ. 2477 จนถึงปัจจุบันซึ่งเป็นวาระครบรอบ 90 ปี มีเรื่องราวและความเปลี่ยนแปลงทั้งในบริบทประวัติศาสตร์ของมหาวิทยาลัยที่เติบโตมาพร้อมกับเหตุการณ์ทางสังคมและการเมืองของประเทศไทยรวมถึงบริบทโลก การเข้ารับตำแหน่งของอธิการบดีแต่ละท่านจึงสัมพันธ์กับบริบทดังกล่าวอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ซึ่งชานันท์ ยอดหงษ์ (สัมภาษณ์, 17 กันยายน 2567) มีความเห็นว่า “มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ไม่ค่อยเหมือนมหาวิทยาลัยอื่นตรงที่ค่อนข้างสัมพันธ์กับสถานการณ์ทางการเมืองภาคีรัฐด้วย” นอกจากนี้ อธิการบดีแต่ละท่านก็ถูกจับตามองในเรื่องการบริหารงาน การกำหนดนโยบาย แผนยุทธศาสตร์ การมีส่วนร่วมกับบริบททางสังคมการเมืองกับภายนอก และขบวนการเคลื่อนไหวด้านทางการเมืองภายในของนักศึกษา

ที่ผ่านมาอธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ตั้งแต่แรกเริ่มจนถึงปัจจุบันเป็นผู้ชายเสียส่วนใหญ่ และปรากฏอธิการบดีที่เป็นผู้หญิงเพียงสองคนตลอดระยะเวลา 90 ปีแห่งการสถาปนาคนแรกคือศาสตราจารย์ คุณหญิงนางเยาว์ ชัยเสรี อธิการบดีหญิงคนแรกของประเทศและของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ซึ่งเข้าดำรงตำแหน่งวาระครั้งแรกตั้งแต่ 25 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2525 ถึง 31 พฤษภาคม พ.ศ. 2531 ซึ่งมหาวิทยาลัยเปิดดำเนินการมา 48 ปีจึงมีอธิการบดีเป็นผู้หญิง หลังจากหมดวาระของอธิการบดีหญิงคนแรก มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ต้องรออีก 30 ปี จึงได้อธิการบดีหญิงคนที่สองคือ รองศาสตราจารย์เกศินี วิฑูรชาติ ซึ่งได้ดำรงตำแหน่งต่อเนื่องสองสมัยคือ สมัยแรกในวันที่ 27 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2561 และสมัยที่สองในวันที่ 25 พฤษภาคม พ.ศ. 2564 ในหนังสือ *รองศาสตราจารย์เกศินี วิฑูรชาติ: ประวัติชีวิต ความคิด และการทำงาน อธิการบดีหญิงมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในยุคแห่งการเปลี่ยนผ่านของสังคมไทย* (ชานันท์ ยอดหงษ์ และ อัครพงษ์ คำคูณ, 2565) เรียกการเป็นอธิการบดีหญิงคนที่สองของมหาวิทยาลัยที่เก่าแก่เป็นอันดับสองของประเทศไทยว่า “ปรากฏการณ์เกศินี”

อธิการบดีหญิงทั้งสองท่านต่างเป็นศิษย์เก่าของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีจากคณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชีเช่นเดียวกัน ศาสตราจารย์คุณหญิงนางเยาว์ ชัยเสรี เข้าศึกษาในปี พ.ศ. 2495 ซึ่งเป็นปีที่มีการเปลี่ยนชื่อจากมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์

และการเมือง เป็น มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มีการยกเลิกตำแหน่งผู้ประศาสน์การ และกำหนดตำแหน่งอธิการบดีเป็นผู้บริหารสูงสุดของมหาวิทยาลัยซึ่งอธิการบดีคนแรกคือ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ส่วนเส้นเวลาในตอนนั้นของประเทศไทยตรงกับช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งสิ้นสุดในปี พ.ศ. 2484

รองศาสตราจารย์เกศินี วิฑูรชาติ เข้าศึกษาในปี พ.ศ. 2509 ขณะนั้น พลตรีพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิพงศ์ประพันธ์ เป็นอธิการบดี และในปี พ.ศ. 2510 ซึ่งนางสาวเกศินีเป็นนักศึกษาอยู่นั้น เหตุการณ์หนึ่งในช่วงเวลาดังกล่าวคือ คณะรัฐมนตรีมีมติให้มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ขยายตัวไปรังสิต ในพื้นที่ที่ศาสตราจารย์ ดร.ป๋วย อึ๊งภากรณ์ได้เจรจาขอแลกที่ดินพื้นที่นิคมอุตสาหกรรมของกระทรวงอุตสาหกรรมที่รังสิตประมาณ 2,530 ไร่ กับที่ดินของมหาวิทยาลัยที่บางชัน มินบุรี (มารุต บุณนาค และคณะ, 2557)

ศาสตราจารย์คุณหญิงนงเยาว์ ชัยเสรี และรองศาสตราจารย์เกศินี วิฑูรชาติ ทั้งสองท่านเคยทำงานสอนในฐานะอาจารย์ เคยทำงานบริหารให้กับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในหลายตำแหน่ง เคยดำรงตำแหน่งคณบดีคณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี ศาสตราจารย์คุณหญิงนงเยาว์เป็นคณบดีในปี พ.ศ. 2522-2525 รองศาสตราจารย์เกศินีเป็นคณบดีในปี พ.ศ. 2547-2553 เส้นทางชีวิตของทั้งสองท่านจึงมีความเหมือนกันคือ จากการเป็นนักศึกษาระดับปริญญาตรีสู่การเป็นอธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

5.1 จากนักศึกษาระดับปริญญาตรีสู่อธิการบดี

ในหนังสือ *รองศาสตราจารย์เกศินี วิฑูรชาติ: ประวัติชีวิต ความคิด และการทำงาน อธิการบดีหญิงมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในยุคแห่งการเปลี่ยนผ่านของสังคมไทย* (ชานันท์ ยอดหงษ์ และ อัครพงษ์ คำคุณ, 2565) นำเสนอประวัติและการทำงานของรองศาสตราจารย์เกศินีเป็นหมวดต่าง ๆ ดังนี้ ประวัติ: เกศินี วิฑูรชาติ, อธิการบดีหญิงคนที่สองในประวัติศาสตร์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (สมัยแรก พ.ศ. 2561-2564), แม่ทัพสำคัญนำธรรมศาสตร์ให้รอดพ้นวิกฤตโรคระบาดใหม่, “คุณแม่อธิการ” ผู้คุ้มครองศักดิ์ศรี สิทธิและเสรีภาพ LGBTQ+, “ฮองเฮา” ผู้บริหารจัดการความขัดแย้งทางการเมือง และ ก้าวต่อไปของอาจารย์เกศินี อธิการบดีสมัยที่สอง

ส่วนที่เป็นประวัติของรองศาสตราจารย์เกศินี วิฑูรชาติ ในหนังสือดังกล่าว ผู้วิจัยเรียบเรียงได้ดังนี้ ท่านเกิดในครอบครัวชาวจีนไหหลำ เมื่อวันที่ 5 ตุลาคม พ.ศ. 2490 สกุลเดิม ยนต์นิยม ที่บ้านให้ความสำคัญกับการศึกษา อาจารย์เกศินีสนใจเรื่องวิชาการตั้งแต่เด็ก โดยเฉพาะด้านธุรกิจ จึงเลือกศึกษาที่คณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ในระดับปริญญาตรี และเป็นนักศึกษาระดับหัวกะทิ หลังจบการศึกษาก็ทำงานเป็น “อาจารย์ติว” หรือ

“ติวเตอร์” ในการทบทวนการสอนและให้คำปรึกษาแก่นักศึกษา ประสานงานกับอาจารย์ประจำวิชา และทำงานด้านเอกสาร อาจารย์ผู้ใหญ่ที่อาจารย์เกศินีทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยสอนในตอนนั้นคือ ศาสตราจารย์ คุณหญิงนงเยาว์ ชัยเสรี และยังทำหน้าที่ผู้ช่วยสอนให้กับอาจารย์ในคณะอีกหลายท่าน ต่อมาอาจารย์เกศินีได้เดินทางไปศึกษาต่อระดับปริญญาโทด้านการบริหารธุรกิจจากมหาวิทยาลัย เท็กซัส ออสติน (University of Texas at Austin) ประเทศสหรัฐอเมริกา เมื่อเรียนจบก็กลับมาทำงานในคณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชีของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และยังเข้ารับการอบรมใน หลักสูตรต่างๆ เพื่อเพิ่มเติมองค์ความรู้ จากสถาบันการศึกษาชั้นนำที่มีชื่อเสียงระดับโลกเพื่อเติม ความรู้ใหม่ ๆ อยู่เสมอ เพราะอาจารย์เป็นคนชอบแสวงหาความรู้ จนต่อมาอาจารย์เข้าดำรงตำแหน่ง คณบดีคณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชีสองสมัยคือระหว่างปี พ.ศ. 2547-2553

จากเส้นเวลาดังกล่าวพบว่าบทบาทของอาจารย์เกศินีได้เปลี่ยนจากการเป็นนักศึกษา สู่การเป็นผู้ช่วยอาจารย์ เป็นอาจารย์ และเป็นผู้บริหารในตำแหน่งคณบดีของคณะพาณิชยฯ รอง ศาสตราจารย์เกศินีได้ทำงานในมหาวิทยาลัยหลายบทบาทหน้าที่และมีความโดดเด่นในงานบริหาร และเข้าใจระบบงานของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จนกระทั่ง วันที่ 27 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2561 ได้เข้ามาทำหน้าที่ดำรงตำแหน่งเป็นอธิการบดี

อาจารย์เกศินีเล่าว่า “ทำงานทุกอย่างด้วยความสนุกและไม่รู้สึกเหน็ดเหนื่อยจาก งานภายในคณะ ต่อมาก็ได้ประสานงานภายนอกคณะมากขึ้นทั้งในระดับมหาวิทยาลัยและหน่วยงาน ภายนอก ทำให้รู้จักปัญหาและการแก้ไขทั้งแบบเฉพาะหน้าและมองเห็นได้ทั้งระบบ” (ชานันท์ ยอดหงษ์ และ อัครพงษ์ คำคุณ, 2565)

ในวาระครบรอบ 85 ปีการสถาปนามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ รองศาสตราจารย์ให้ สัมภาษณ์สำนักข่าวออนไลน์ the101.world เมื่อวันที่ 10 กรกฎาคม พ.ศ. 2562 สัมภาษณ์โดย พันธ วัฒน์ เศรษฐวิไล (2562) ว่าอาจารย์เป็นลูกหม้อธรรมศาสตร์ อยู่ในธรรมศาสตร์มาทั้งชีวิต อะไรคือ บทเรียนล้ำค่าที่สุดที่ชีวิตในธรรมศาสตร์สอนอาจารย์

“ธรรมศาสตร์สอนให้ดิฉันมีความสุขกับการทำงานรับใช้ประชาชน สอน ให้ดิฉันคิดอะไร ทำอะไร เพื่อเป้าหมายที่ยิ่งใหญ่กว่าประโยชน์ส่วนตน ซึ่งก็เป็นแรงผลักดันให้ดิฉันตื่นขึ้นมาทำงานทุกวันอย่างมีพลัง และมีความสุข เพราะถ้าเราทำงานเพื่อเงิน ทำเท่าไรก็คงไม่พอ ทำไปทุกวันก็ เหนื่อยทุกวัน ทำเพื่อชื่อเสียงส่วนตัวก็เช่นกัน แต่การทำงานที่ ธรรมศาสตร์คือการทำงานเพื่อให้ชีวิตคนดีขึ้น สังคมดีขึ้น

ตั้งแต่ธรรมศาสตร์เกิดขึ้นมาเมื่อ 85 ปีที่แล้ว ก็ทำหน้าที่สร้างโอกาสให้คนในวงกว้าง เปลี่ยนชีวิตเขาเหล่านั้นให้มีอาชีพ มีความหมาย ให้มีเป้าหมายในการทำอะไรเพื่อความเจริญงอกงามในสังคม และให้มีความสุขที่ได้เห็นความเจริญงอกงามเหล่านั้น สิ่งที่ว่ามาน่าจะเป็นสิ่งที่ผูกพันดิฉันและศิษย์เก่าจำนวนมากมายาวกับธรรมศาสตร์ ไม่ว่าจะอยู่ที่ใดในโลกก็ตาม”

รองศาสตราจารย์ ดร.สมชาย สุภัทรกุล คณบดีคณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี เข้ารับตำแหน่งคณบดีในปี พ.ศ. 2565 ได้เล่าถึงประสบการณ์ทำงานร่วมกับท่านอธิการบดีเกศินีในวิดีโอ ความภาคภูมิใจของธรรมศาสตร์และคณะพาณิชยฯ รองศาสตราจารย์ เกศินี วิฑูรชาติ อธิการบดีธรรมศาสตร์ 2 สมัย (ออนไลน์, 2567) ผู้วิจัยเรียบเรียงบทสัมภาษณ์ดังนี้

รองศาสตราจารย์ ดร.สมชายได้ร่วมงานกับท่านอธิการบดีเกศินีหลายปี ทำให้ได้ซึมซับแนวคิดการบริหารและซึมซับเรื่องราวต่าง ๆ ทำให้เห็นการเป็น role model ของท่านอธิการบดีในการบริหารงานของมหาวิทยาลัย สมัยที่เป็นคณบดีสองสมัยท่านก็สร้างคุณูปการอันยิ่งใหญ่ให้กับ Thammasat Business School ได้วางรากฐานสำคัญคือความเป็นนานาชาติ (Internationalisation) จนได้รับการรับรองคุณภาพการศึกษา 3 มงกุฏ จาก (1) EFMD European Foundation for Management Development) สถาบันรับรองมาตรฐานการศึกษาจากยุโรป (2) AACSB (The Association to Advance Collegiate School of Business) สถาบันรับรองมาตรฐานการศึกษาจากสหรัฐอเมริกา และ (3) AMBA (The Association of MBAs) สถาบันรับรองมาตรฐานการศึกษาจากสหราชอาณาจักร และการสร้างความยั่งยืนให้กับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ผ่าน Thammasat Model (<https://www.tbs.tu.ac.th/pride-of-tu-and-tbs-2024/>, 2567)

ด้านบทบาท หน้าที่ การทำงาน การบริหาร ของอธิการบดีเกศินีในฐานะชาวธรรมศาสตร์ ในหนังสือ รองศาสตราจารย์เกศินี วิฑูรชาติ: ประวัติชีวิต ความคิด และการทำงาน อธิการบดีหญิงมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในยุคแห่งการเปลี่ยนผ่านของสังคมไทย (2565) นำเสนอให้เห็นเส้นเวลาดังนี้

- พ.ศ. 2509-2513: นักศึกษาคณะพาณิชยศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- พ.ศ. 2522-2525: ผู้ช่วยคณบดีและประธานฝ่ายวางแผนและพัฒนา ในสมัย คุณหญิงนงเยาว์ ชัยเสรี เป็นคณบดีคณะพาณิชยศาสตร์ และการบัญชี
- พ.ศ. 2525-2526: หัวหน้าหน่วยพัฒนาการเรียนการสอนของมหาวิทยาลัย ซึ่งทำให้มหาวิทยาลัยเปลี่ยนแปลงด้านการเรียนการสอน เป็นอย่างมาก
- พ.ศ. 2527-2529: รองคณบดีฝ่ายวิชาการ คณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี
- พ.ศ. 2531-2537: รองผู้อำนวยการสถาบันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา
- พ.ศ. 2538-2541: รองอธิการบดีฝ่ายวางแผนและพัฒนา
- พ.ศ. 2547-2553: คณบดีคณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี
- พ.ศ. 2553-2556: รองอธิการบดีฝ่ายวางแผนและการคลัง
- พ.ศ. 2557-2560: รองอธิการบดีฝ่ายวางแผนและบริหาร ศูนย์รังสิต และ หมดวาระลงพร้อมกับตำแหน่งอธิการบดีของ ศาสตราจารย์ ดร.สมคิด เลิศไพฑูรย์ ในวันที่ 23 พฤศจิกายน พ.ศ. 2560
- พ.ศ. 2560: เริ่มกระบวนการสรรหาอธิการบดีในเดือนกันยายนในวัย 71 ปี
- พ.ศ. 2561-2567: อธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2 วาระ

เรื่องราวแนวคิด วิสัยทัศน์ของรองศาสตราจารย์เกศินี วิฑูรชาติ มีการนำเสนอทั้ง รูปแบบออฟไลน์และออนไลน์ เช่น หนังสือ *รองศาสตราจารย์เกศินี วิฑูรชาติ: ประวัติชีวิต ความคิด และการทำงาน อธิการบดีหญิงมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในยุคแห่งการเปลี่ยนผ่านของสังคมไทย* (2565) ซึ่งชานันท์ ยอดหงษ์ หนึ่งในผู้เขียนหนังสือเล่มนี้ให้สัมภาษณ์ว่า

“การเขียนเรื่องของอาจารย์เกศินียากตรงที่อาจารย์ไม่ได้มีประวัติเยอะ มากเมื่อเทียบกับอธิการบดีท่านอื่น ๆ ที่ผ่านมา ซึ่งหลายท่านกลายเป็น บุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์ของมหาวิทยาลัยหรือประวัติศาสตร์ การเมือง และอาจารย์อยากให้สนใจหรือว่าพูดถึงในเรื่องของผลงานและ

การทำงานมากกว่าเรื่องส่วนตัวก็เลยทำให้หนังสือที่เขียนถึงอาจารย์จะมีเรื่องส่วนตัวน้อย มันจึงเป็นเรื่องเล่าผ่านงานของอาจารย์ ดังนั้นจึงได้ข้อมูลจากสัมภาษณ์เป็นหลักคือการสัมภาษณ์เก็บข้อมูล และจากการอ้างอิงสำนักข่าวออนไลน์ตามหนังสือพิมพ์แล้วก็สัมภาษณ์อาจารย์โดยตรง” (ชานันท์ ยอดหงษ์, สัมภาษณ์, 17 กันยายน 2567)

หนังสืออิเล็กทรอนิกส์ *The Rector 2,279 วัน บนเส้นทาง ‘อธิการบดี’* (2567) จัดทำโดย รองศาสตราจารย์ ดร.อรรถสิทธิ์ พานแก้ว ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายสื่อสารองค์กรและกิจการพิเศษ และ งานสื่อสารองค์กร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ใช้การนำเสนอและเล่าเรื่องด้วยน้ำเสียงของรองศาสตราจารย์เกศินี เพื่อนำเสนอให้เห็นถึงการทำงานรับใช้มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ตลอดสองวาระในตำแหน่งอธิการบดี

นอกจากนี้ เรื่องราวของอธิการบดีเกศินียังปรากฏตามหน้าสื่อออนไลน์ของหลายสำนักข่าวตั้งแต่ช่วงเริ่มกระบวนการสรรหาอธิการบดีในปี พ.ศ. 2560 เป็นต้นมา ประเด็นที่สื่อมวลชนให้ความสนใจต่อสถาบันการศึกษาที่เก่าแก่อันดับสองของประเทศ และมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์สังคมการเมืองไทยและของโลก คือวิสัยทัศน์ในการบริหารของอธิการบดีในแต่ละยุคสมัย ซึ่ง “ปรากฏการณ์เกศินี” มาพร้อมกับยุคดิจิทัล ดิสรัปชัน (digital disruption) การบูรณาการเทคโนโลยีดิจิทัลกับงานบริหารและการศึกษาซึ่งสวนทางกับอายุของผู้บริหารวัยย่าง 71 ปีในช่วงเวลานั้น ที่สามารถอดุดช่องว่างเรื่องอายุของตัวเองและประยุกต์ใช้เทคโนโลยีให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด และยังใช้เทคโนโลยีในการเชื่อมความสัมพันธ์กับนักศึกษาอย่างการเปิดเวที “อธิการบดีพบนักศึกษา” ในช่วงการแพร่ระบาดของโควิด-19 รองศาสตราจารย์เกศินีสะท้อนให้เห็นถึงการบริหารจัดการและการรับมือกับภาวะวิกฤตที่ทั่วโลกไม่ได้ตั้งตัวและไม่ได้คาดคิดมาก่อน สะท้อนถึงการทำงานเป็นทีม สิ่งที่เห็นได้อย่างชัดเจนในตัวตนของรองศาสตราจารย์เกศินี วิบุรชชาติ คือ การเป็นผู้บริหารมืออาชีพที่กล้าเปลี่ยนแปลงและเท่าทันกับความเปลี่ยนแปลงของยุคสมัยทั้งการบริหารการศึกษา การบริหารจัดการภายในทั้งเรื่องบุคลากร เรื่องงบประมาณ การสร้างรายได้ผ่านการศึกษา การสร้างเครือข่ายกับภาคการศึกษา ภาคธุรกิจ ทั้งในประเทศและนานาชาติ เป็นต้น

5.2 ผู้บริหารมืออาชีพที่กล้าเปลี่ยนแปลง

การดำรงตำแหน่งอธิการบดีคนที่สองในประวัติศาสตร์ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ในสมัยแรก พ.ศ. 2561-2564 สะท้อนถึงการเป็นผู้บริหารมืออาชีพของรองศาสตราจารย์เกศินี ผู้สะสมประสบการณ์การเป็นผู้บริหารมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2522 และเป็นผู้บริหารที่กล้าเปลี่ยนแปลง ซึ่งได้วิสัยทัศน์ในเรื่อง

การสร้างคนแห่งอนาคต พร้อมการขับเคลื่อนความเปลี่ยนแปลง ผลิदनวัตกรรม ใช้ความคิดสร้างสรรค์ ผลักดันสตาร์ทอัพขึ้นเตอร์ให้นักศึกษามีพื้นที่ทดลอง พบปะผู้เชี่ยวชาญและนักธุรกิจ ในขณะเดียวกัน ก็ให้ความสำคัญกับความเป็นแนวหน้าของการทำงานวิชาการสาย “สังคมศาสตร์” ซึ่งสำคัญต่อการพัฒนาประเทศ เตรียม “เปิดหน้าบ้าน” ให้ประชาชนใช้บริการอาคาร 100 ปี ศูนย์การเรียนรู้ ป่วย อังภากรณ์ เพื่อเชื่อมโยงธรรมศาสตร์กับสังคม ไม่ทิ้งประเด็นความยากจน เหลื่อมล้ำ...ยิ่งไปกว่านั้น ในห้วงเวลาที่ “สังคมผู้สูงอายุ” ถูกพูดถึงอย่างกว้างขวาง เจ้าตัวมองลึกไปอีกชั้นด้วยการเสนอแนวคิดศึกษา “คนรุ่นใหม่” ซึ่งในอนาคตมีสัดส่วนการพึ่งพิงทางเศรษฐกิจถึง 1 ต่อ 6 กล่าวคือ คนรุ่นใหม่ 1 คน ต้องรับผิดชอบผู้ใหญ่ 6 คน การทำความรู้จัก “เด็กสมัยนี้” เพื่อรับมือ Aging Society เป็นอีกหนึ่งประเด็นที่สร้างความตื่นตัวไม่น้อย ยังไม่นับการมุ่งสู่ระดับนานาชาติ ซึ่งธรรมศาสตร์สร้างแลนด์มาร์กมาโดยตลอด... (พันธุ์ทิพย์ ชีระเนตร และกุลนันท์ ยอดเพชร, 2560)

หนังสืออิเล็กทรอนิกส์ *The Rector 2,279 วัน บนเส้นทาง ‘อธิการบดี’* (2567) ซึ่งเขียนโดย รองศาสตราจารย์เกศินี วิฑูรชาติ นำเสนอให้เห็นถึงภารกิจการเดินทางกว่า 2,279 วัน ในการทำหน้าที่อธิการบดีทั้งสองวาระสมัยของรองศาสตราจารย์เกศินี เพื่อบรรลุภารกิจในการพัฒนามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ให้เป็นมหาวิทยาลัยที่ตอบโจทย์กับยุคสมัย ผลิตนวัตกรรมที่เป็นผู้นำ และเป็นมหาวิทยาลัยระดับโลกเพื่อประชาชน

“ดิฉันลงมือทำและเรียนรู้อยู่เสมอ ตลอดระยะเวลาที่ดำรงตำแหน่ง ซึ่งสิ่งที่จะต้องทำอย่างแน่นอนคือการดูภาพรวมของมหาวิทยาลัยว่ามีปัญหาอะไรเกิดขึ้นบ้าง วางรากฐาน พัฒนาให้มหาวิทยาลัยของเรามีคุณภาพในทุกด้าน ให้เป็นมหาวิทยาลัยชั้นนำที่มีชื่อเสียงในระดับสากล” (เกศินี วิฑูรชาติ, 2567)

การดำรงตำแหน่งอธิการบดีในสมัยแรกต้องเผชิญกับช่วงที่สังคมกำลังถูก ‘disrupt’ ด้วยเทคโนโลยีต่าง ๆ ผู้คนต้องปรับตัวให้เข้ากับบริบททั้งผู้บริหาร นักศึกษา บุคลากร และสถาบันการศึกษา และนำเอาเทคโนโลยีมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ดังนั้นการศึกษาจึงต้องตอบโจทย์กับยุคสมัยและการเปลี่ยนแปลงของสังคม ในหนังสือ *The Rector 2,279 วัน บนเส้นทาง ‘อธิการบดี’* นำเสนอการเป็นผู้บริหารมืออาชีพในเรื่อง

Grooming Next-Generation Leaders for Thailand and International Communities มุ่งสู่เป้าหมายมหาวิทยาลัยแห่งการสร้างผู้นำรุ่นใหม่เพื่อสังคมไทยและนานาชาติ

Transforming in to GREATS สร้างบัณฑิตให้เป็น GREATS สู่เส้นทางความเป็น “ผู้ประกอบการ” คือการเตรียมพร้อมให้กับบัณฑิตธรรมศาสตร์ให้มีคุณสมบัติ GREATS ประกอบด้วย

Global Mindset (ทันโลก) Responsibility (มีความรับผิดชอบ) Eloquence (สื่อสารอย่างสร้างสรรค์) Aesthetic appreciation (มีสุนทรีย์ในหัวใจ) Team Leader (เป็นผู้นำในการทำงานเป็นทีม) และสิ่งสำคัญคือต้องมี Spirit of Thammasat (จิตวิญญาณธรรมศาสตร์) มหาวิทยาลัยจึงจัดทำพื้นที่สำหรับทำงานร่วมกัน (Co-Working Space) เพื่อเป็นพื้นที่ให้นักศึกษาแลกเปลี่ยนความคิด พบปะ ต่อยอดความคิด

ตลาดวิชา Gen Next Academy ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2560 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ได้พัฒนาโครงการหลักสูตรที่ส่งเสริมคนรุ่นใหม่และการเรียนรู้ตลอดชีวิต มีนโยบายตลาดวิชาสำหรับบุคคลภายนอกโดยไม่จำกัดวุฒิการศึกษาและอายุ มีรูปแบบการเรียนรู้ให้เลือก 3 รูปแบบ ได้แก่ เรียนร่วมกับนักศึกษาในห้องเรียน, การอบรมระยะสั้น และ การเรียนในรูปแบบ MOOC หรือ Massive Open Online Course ผู้เรียนสามารถสะสมหน่วยกิตเพื่อโอนเข้าหลักสูตรปกติ หากมีคุณสมบัติครบตามกำหนดก็สามารถจบการศึกษาได้ 3 ระดับ ได้แก่ ระดับประกาศนียบัตร อนุปริญญา และปริญญาบัตร

Education for All อันเป็นหลักคิดของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์มาตั้งแต่แรกเริ่ม คือการให้การศึกษากับคนทุกกลุ่ม ลดความเหลื่อมล้ำทางการศึกษา ผลักดันเรื่องความเสมอภาคอย่างโครงการช้างเผือก โครงการนักศึกษาพิการ

Innovating research for Impact สร้างสรรค์ผลงานวิจัยและนวัตกรรมเชิงพัฒนาต่อสังคมและโลก เพื่อผลักดันมหาวิทยาลัยไปสู่มาตรฐานสากลและตอกย้ำภาพลักษณ์ความเป็นสถาบันการศึกษาชั้นนำที่ได้รับการยอมรับ รวมถึงการส่งเสริมให้คณาจารย์ผลิตผลงานวิชาการเพื่อตีพิมพ์เผยแพร่ และการสร้างสรรค์นวัตกรรมเพื่อต่อยอดความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

Best Sustainable and Smart University บริหารจัดการแบบบูรณาการที่ทันสมัยสู่ความมั่นคงและยั่งยืน ประกอบด้วยกลยุทธ์บริหารมหาวิทยาลัย 4 ด้าน ได้แก่ ด้านวิชาการ ด้านวิจัยและนวัตกรรม ด้านความเป็นนานาชาติ และ ด้านการจัดการองค์กร นอกจากนี้ยังมีกลยุทธ์ Thammasat Transformation มุ่งสู่การทำให้มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ก้าวสู่การเป็น Smart University อย่างครบวงจร โดยใช้ Digital Transformation มารองรับระบบโครงสร้างพื้นฐานด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ นอกจากนี้การเป็น Smart University ยังครอบคลุมถึงการใช้พลังงานทางเลือกอย่างพลังงานแสงอาทิตย์เพื่อขับเคลื่อนสู่การเป็นมหาวิทยาลัยสีเขียว การเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม และการเป็นองค์กรที่ยั่งยืน เพื่อก้าวสู่การเป็นมหาวิทยาลัยแห่งอนาคต

บทพิสูจน์การทำงานเพื่อประชาชน กับการเป็น ‘อธิการบดี’ ในยุค Covid-19 สะท้อนให้เห็นการทำงานอย่างเท่าทันและฉับไวในการรับมือกับการแพร่ระบาดของโควิด-19 ผ่านการใช้ยุทธศาสตร์โมเดล ได้แก่ (1) การก่อตั้งโรงพยาบาลสนามแห่งแรกและดีที่สุด ทำให้โรงพยาบาลสนามยุทธศาสตร์ถูกยกให้เป็นต้นแบบความสำเร็จถึงความพร้อมทั้งระบบการจัดการและโครงสร้างขั้นพื้นฐานของโรงพยาบาล (2) สร้างนวัตกรรมสู้ Covid-19 (3) สร้างวิกฤตโดยไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง โดยการปรับการเรียนการสอนเป็นรูปแบบออนไลน์ การจัดทำโครงการ Educational SIM สำหรับนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และยังมีมาตรการต่าง ๆ เพื่อช่วยเหลือและบรรเทาผลกระทบจากโควิด-19 (4) เบื้องหลังการจัดการวิกฤต Covid-19 การสร้างวอร์รูมเพื่อเป็นศูนย์กลางในการรายงานสถานการณ์ การดึงข้อมูล การแชร์ความคิดเห็น และอื่น ๆ เพื่อที่จะสามารถแก้ไขปัญหาจากผลกระทบของโควิด-19 ที่เกิดขึ้นกับบุคลากรและนักศึกษาได้อย่างทันท่วงทีและรอบด้าน

The World – class University for the People กับยุทธศาสตร์ ‘มหาวิทยาลัยแห่งอนาคต’ สู่เป้าหมายใหญ่ในการเป็น มหาวิทยาลัยระดับโลกเพื่อประชาชน ซึ่งแผนยุทธศาสตร์ในการขับเคลื่อนมหาวิทยาลัยแห่งอนาคตมี 4 ส่วนได้แก่ พัฒนากำลังคนแห่งอนาคต พัฒนาที่ทำงานแห่งอนาคต พัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคมแห่งอนาคต การพัฒนารูปแบบความร่วมมือแห่งอนาคต ซึ่งการไปสู่ ‘มหาวิทยาลัยระดับโลกเพื่อประชาชน’ นั้น ต้องอาศัยศักยภาพของประชาคมธรรมศาสตร์ รวมถึงความร่วมมือจากทุกภาคส่วนในการเป็นมหาวิทยาลัยชั้นนำที่จะอยู่เคียงข้างประชาชนต่อ ๆ ไป

อาชญาสิทธิ์ ศรีสุวรรณ (2567) นักประวัติศาสตร์ มีความเห็นว่า “อาจารย์เกศินีเป็นผู้บริหารที่เก่ง อาจารย์คือภาพใหม่ของการเป็นอธิการบดี เป็นผู้หญิงที่จบจากคณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชีและมีภาพในการพัฒนาธรรมศาสตร์ที่ชัดเจน ภาพของอาจารย์ห่างจากการเป็นอธิการบดีแบบคลาสสิก อาจารย์ทำให้ธรรมศาสตร์เป็นแบบใหม่ และสอดคล้องกับความต้องการของนักศึกษายุคปัจจุบันที่ต้องการสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ อาจารย์สามารถแปลงเสรีภาพของมหาวิทยาลัยเป็นมูลค่า ถึงแม้ตอนนี้อาจารย์จะพ้นตำแหน่งไปแล้ว แต่อาจารย์ก็ได้สร้างและทำให้ความคาดหวังของคนธรรมศาสตร์เปลี่ยนไปจากเดิม” (สัมภาษณ์, 31 สิงหาคม 2567)

ตลอดระยะเวลา 2,279 วันได้พิสูจน์ให้เห็นถึงความเป็นผู้บริหารมืออาชีพที่แม้ในวันที่เข้ารับตำแหน่งอธิการบดี รองศาสตราจารย์เกศินีจะมีอายุย่าง 71 ปี แต่ได้แสดงให้เห็นถึงความเป็นมืออาชีพในการบริหาร ความสามารถในการทำงานร่วมกับทีมบริหารที่มีอายุน้อยกว่าได้อย่างมีประสิทธิภาพและเต็มเปี่ยมศักยภาพ การปรับตัวให้เข้ากับยุค digital disruption และนำเทคโนโลยีมาใช้ในการบริหาร การทำงาน การศึกษา การวิจัย เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด ขณะเดียวกันก็สร้างความตระหนักรู้ต่อสิ่งแวดล้อมและสร้างความยั่งยืนให้เป็นรูปธรรม อีกหนึ่งผลงานสำคัญคือการจัดการและการรับมือกับภาวะวิกฤตในช่วงการแพร่ระบาดของโควิด-19 ในสถานการณ์ดังกล่าว

สะท้อนให้เห็นถึงจิตวิญญาณความเป็นธรรมศาสตร์ในการรับใช้ประชาชนตามบริบทของยุคสมัยซึ่งทำให้มหาวิทยาลัยไม่ได้มีภาพลักษณ์กับสาธารณะแต่ด้านสังคมการเมืองเท่านั้น แสดงให้เห็นว่าไม่ว่าสถานการณ์แบบใด มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ก็อยู่เคียงข้างประชาชนและประชาคมธรรมศาสตร์

“มากกว่าแค่คำพูด ที่ธรรมศาสตร์พยายามมาตลอดในทุกยุค ทุกสมัย ทุกปรากฏการณ์ทางสังคม เราถือว่าเราเป็นฟันเฟืองหนึ่งในการขับเคลื่อนเพื่อประชาชน เพื่อคนทุกกลุ่ม ผ่านการคิดและลงมือทำจริง ...

ท้ายที่สุดแล้ว การดำเนินการของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ที่มีต่อสถานการณ์แพร่ระบาดของเชื้อโคโรนาไวรัส 2019 นั้น คือพื้นฐานของแนวคิดมหาวิทยาลัยที่ยึดเอาประโยชน์ของสาธารณะเป็นหลัก นอกจากการผลิตบัณฑิตให้มีคุณภาพเพื่อรับใช้สังคมแล้ว ธรรมศาสตร์ยังต้องมีส่วนร่วมในการหาทางออกหรือแก้ไขปัญหาประเทศชาติด้วย ซึ่งหัวใจของการทำงานในสถานการณ์ไม่ปกติก็คือ ความกล้าหาญในการตัดสินใจอย่างเด็ดขาดและทันท่วงที” (เกศินี วิฑูรชาติ, 2567)

การดูแลมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ตลอดสองวาระของรองศาสตราจารย์เกศินี วิฑูรชาติ นั้นอาจวิเคราะห์ได้ถึงบทบาทของความเป็นหญิงที่เป็นศาสตร์และศิลป์ในการบริหาร ดังจะเห็นได้จากสมญานามที่ได้รับอย่าง “คุณแม่อธิการ” และ “ฮองเฮา” ซึ่งเป็นการเรียกขานที่มีพื้นฐานมาจากความเป็นหญิง

5.3 ปรากฏการณ์เกศินี: “อธิการบดีผู้หญิง” “คุณแม่อธิการ” “ฮองเฮา” “แม่ทัพ”

5.3.1 อธิการบดีหญิง

ในวาระการดำรงตำแหน่งอธิการบดีของรองศาสตราจารย์เกศินี วิฑูรชาติ ทั้งสองวาระคือเรื่องบทบาทความเป็นหญิงของอาจารย์ การให้ความเป็นกันเองกับนักศึกษาโดยใช้ความเป็นแม่ที่มีความใส่ใจ การเสริมพลังและโอ้อวดความหลากหลายทางเพศ รองศาสตราจารย์เกศินีได้เล่าถึงการเป็นอธิการบดีหญิงของตนเองในการให้สัมภาษณ์ มติชนออนไลน์ วันที่ 19 พฤศจิกายน 2560 ว่า

“ความที่ทำงานบริหาร ได้พบปะผู้คนหลากหลายวงการ เลยรู้ลึกกว่าเป็นเรื่องธรรมดา ไม่ได้เป็นความท้าทาย จริงๆ แล้วก็เจอเหตุการณ์แบบนี้บ่อยๆ คือ มักเป็นผู้หญิงคนเดียวในหลายๆ ที่ เช่น ตอนเป็นบอร์ดของธนาคารกรุงเทพ ก็จะบอกว่านี่สวยที่สุด เพราะเป็นผู้หญิงคนเดียว (หัวเราะ) เราเป็นคนคบ่ง่าย พูดกันง่าย ทำให้การทำงานราบรื่น

ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เพราะฉะนั้น หญิงชายจะไม่ค่อยมีผลต่อการตัดสินใจหรือทำให้กังวล เพราะการทำงานก็ทำร่วมกันอยู่แล้ว

จากคำกล่าวของรองศาสตราจารย์เกศินีสะท้อนให้เห็นว่าเรื่องเพศไม่ได้เป็นอุปสรรคในการทำงาน การทำงานเป็นทีมคือการโอบรับความเสมอภาคทางเพศ ผู้หญิงมีความสามารถในการทำงานร่วมกับผู้ชายในระบบปีตาธิปไตยได้เต็มภาคภูมิ และ ชานันท์ ยอดหงษ์ (2567) สะท้อนประสบการณ์ที่มีโอกาสสัมภาษณ์รองศาสตราจารย์เกศินีเพื่อเขียนหนังสือ ประวัติชีวิต ความคิด และการทำงาน รองศาสตราจารย์เกศินี วิฑูรชาติ ว่า “อธิการบดีก็คืออธิการบดี” ดังนี้

“อาจารย์ต้องการให้มองที่บทบาทหน้าที่ ผลงานในการทำงานมากกว่าความเป็นเพศหญิง อธิการบดีก็คืออธิการบดี ไม่ใช่ตำแหน่งสำหรับเพศชายโดยเฉพาะโดยต้องมีผู้หญิงเป็น suffix จึงเห็นถึงความพยายามของอาจารย์ที่ไม่อยากให้สังคมมองว่าเป็นอธิการบดีหญิงคนที่ 2 ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ที่มีไว้เฉพาะสำหรับผู้ชาย”

การระบุตำแหน่งอธิการบดีโดยมีคำว่า “หญิง” ต่อท้ายนั้น ชานันท์ ยอดหงษ์ (สัมภาษณ์, 17 กันยายน 2567) มีความเห็นว่า

“การที่ผู้หญิงเข้ามาเป็นผู้บริหารต้องเก่งกว่าผู้ชายสองเท่าถึงจะเรียกว่า ‘ผู้หญิงเก่ง’ เนื่องจากเป็นเรื่องยาก มีเงื่อนไขและข้อจำกัดมากกว่าผู้ชาย เพราะสังคมคาดหวังกับผู้หญิงในเรื่องบทบาทในครอบครัวด้วย การมีผู้หญิงเป็นผู้บริหารสถาบันใหญ่สถาบันหนึ่งเป็นเรื่องยากและตัวเลขทางสถิติก็ยังมีอยู่น้อยมาก

เมื่อมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์มีอธิการบดีหญิงคนแรก คือศาสตราจารย์ คุณหญิงนงเยาว์ ชัยเสรี คือความภาคภูมิใจ ดีใจ ตื่นเต้น กับการมีอธิการบดีหญิงพ่วงท้าย”

ชานันท์มองว่าเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงโครงสร้างของสังคมและโครงสร้างของมหาวิทยาลัย “การมีผู้หญิงดำรงตำแหน่งนี้จึงเป็นเรื่องน่าตื่นเต้นดีใจและต้องการให้มีอธิการบดีที่เป็นผู้หญิงเยอะ ๆ”

รองศาสตราจารย์เกศินี วิฑูรชาติ เคยเขียนบทความ “เอเปคกับสตรี ความท้าทายไม่เสื่อมคลาย” เผยแพร่ในเว็บไซต์ของหนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจ วันที่ 7 กันยายน พ.ศ. 2565 ในวาระที่ประเทศไทยเป็นเจ้าภาพการประชุมเอเปค 2022 ระหว่างวันที่ 18-19 พฤศจิกายน พ.ศ. 2565 ซึ่งวาระหนึ่งคือ การประชุมเอเปคด้านสตรีและเศรษฐกิจ (APEC Women and the Economy Forum

: WEF) ซึ่งเป็นการประชุมระดับสูงสำหรับผู้กำหนดนโยบายด้านสตรีและเศรษฐกิจ ประจำปี พ.ศ. 2565

แนวคิดหลักหนึ่งของการประชุมเอเปคคราวนี้คือ การสร้างความสมดุล คือความสมดุลในการยอมรับบทบาทของผู้หญิง ส่งเสริมความเท่าเทียม ระหว่างเพศ แม้จะพูดกันมายาวนานหากยังคงเป็นปัญหาในหลาย ภูมิภาค แต่กระนั้นโลกหลายๆ ส่วนก็กำลังเดินเข้าสู่ยุคเศรษฐกิจทั่วถึงที่ ไร้ความเหลื่อมล้ำ (Inclusive Economy) อย่างช้าๆ โดยไม่สนใจเรื่อง เพศ ไม่ว่าชาย หญิง หรือเพศอื่นใด (เกศินี วิฑูรชาติ, 2565)

รองศาสตราจารย์เกศินี อ้างถึงข้อมูลในรายงานของ สถาบันวิจัย Credit Suisse Research Institute (CSRI) ได้ตีพิมพ์รายงาน Credit Suisse Gender 3000 in 2021: Broadening the diversity discussion ระบุว่าตัวเลข CEO ที่เป็นผู้หญิงทั้งโลกยังอยู่ที่เพียง 5.5% เท่านั้น จำนวนผู้บริหารหญิงที่นั่งอยู่ในคณะกรรมการบริษัทขยับดีขึ้นเล็กน้อย คือ มีค่าเฉลี่ยทั่วโลกที่ 24% (สำหรับในประเทศไทย ตัวเลขคือ 21% ในปี 2563 จากการศึกษาของตลาดหลักทรัพย์ เป็นตัวเลขที่ เพิ่มขึ้นเล็กน้อยจาก 20.72% ในปี 2562)

รองศาสตราจารย์เกศินี พิจารณาประเทศในกลุ่มเอเปค พบว่าตัวเลขผู้หญิงใน คณะกรรมการเฉลี่ยสูงสุดที่ประมาณ 34% ในออสเตรเลีย นิวซีแลนด์ ไปจนถึงต่ำสุดที่ 9% ในเกาหลีใต้ ตัวเลขปรับตัวดีขึ้นในออสเตรเลีย นิวซีแลนด์ สิงคโปร์ และมาเลเซีย แต่กลับถดถอยลงในจีน อินเดีย ญี่ปุ่น และเกาหลีใต้ แม้ตัวเลขข้างต้นจะดูดีขึ้น แต่ก็เป็นการขยับที่ค่อนข้างช้า

นอกจากนั้นพบว่า ในช่วง 5 ปีที่ผ่านมา อัตราส่วนระหว่างกิจการที่ผู้ก่อตั้งเป็นผู้หญิงกับที่ก่อตั้งโดยผู้ชายขยับจาก 0.62 เป็น 0.73 ซึ่งแม้จะดูดีขึ้นบ้าง แต่กิจการใหม่ที่ถูกตั้งโดย ผู้หญิงมักจะมีขนาดเล็กกว่า มีรายได้และมูลค่ากิจการน้อยกว่ากิจการที่ก่อตั้งโดยผู้ชาย

รองศาสตราจารย์เกศินีได้ตั้งข้อสังเกตและวิเคราะห์จากผลการศึกษาข้างต้น พบว่า กลุ่มหลากหลายทางเพศมีจำนวนเพิ่มขึ้นในตำแหน่งระดับสูง หรือระดับนำของกิจการ มีความสัมพันธ์ ในทางบวกต่อผลประกอบการ ราคาหุ้นของกิจการ และคะแนน ESG (Environmental, Social and Governance)

ยิ่งกิจการให้ความสำคัญกับเพศสภาพและความหลากหลายมากเท่าไร จะพบว่า ความสัมพันธ์นี้ยิ่งมีค่าสูงขึ้นตามไปด้วย สะท้อนให้เห็นส่วนหนึ่งว่าความหลากหลายและการยอมรับ ความแตกต่าง กำลังจะกลายเป็นปัจจัยหนึ่งที่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียของกิจการให้ความสำคัญมากยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ตาม รองศาสตราจารย์เกศินีมีความเห็นว่า ในหลายภูมิภาคของโลก บทบาทของผู้หญิงยังคงมีปัญหา ทั้งบทบาทในทางธุรกิจ เช่นการเข้าถึงแหล่งเงินทุน การเข้าถึงงาน การเข้าถึงตำแหน่งที่มีอำนาจตัดสินใจ ฯลฯ นอกเหนือจากบทบาททางธุรกิจบทบาทของความเป็นมนุษย์ก็สำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน จึงยังเห็นผู้หญิงตกเป็นเหยื่อของความรุนแรง การต้องรับภาระทางครอบครัวอย่างไม่สมดุล การค้ามนุษย์ และอื่นๆ

ทำให้โลกต้องทำงานกันต่อไปเพื่อขจัดความไม่เท่าเทียมเหล่านี้ ในขณะที่เดียวกันก็ต้องปลูกฝังทุกฝ่ายให้เห็นคุณค่าแนวคิดการพัฒนาที่รวมคนทุกเพศเข้าด้วยกันอย่างเข้มข้นด้วย

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์จึงขอร่วมสนับสนุนบทบาทของเอเปค ในการผลักดันเพื่อสร้างความเท่าเทียมระหว่างเพศ ซึ่งเป็นนโยบายที่ถือปฏิบัติมาตลอด ด้วยการสร้างพื้นที่แห่งเสรีภาพที่ไม่ทอดทิ้งใครตามปรัชญาของธรรมศาสตร์ จนได้รับการจัดอันดับการขับเคลื่อนเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) ในกลุ่มอันดับ 101-200 ของโลกในปี 2022 จากสถาบันการศึกษา 1,406 แห่งทั่วโลก โดยหนึ่งในความโดดเด่นคือเรื่องการสร้างความเท่าเทียมทางเพศ เพื่อนำไปสู่การยอมรับในความหลากหลายและความแตกต่างระหว่างกัน ทั้งในแวดวงเศรษฐกิจและสังคมที่จะขยายผลไปยังทุกส่วนของโลก เพราะไม่ว่าเพศใดๆ เราทุกคนต่างมีส่วนในการสร้างและรับผิดชอบต่อโลกใบนี้เสมอ และเพราะความแตกต่าง โลกจึงพัฒนาไปได้ถึงเพียงนี้

หากติดตามเรื่องราวของรองศาสตราจารย์เกศินีจะพบว่าประชาคมธรรมศาสตร์และสื่อมวลชนให้ความสนใจในเรื่องการบริหารงาน การบริหารการศึกษา การกำหนดนโยบายและยุทธศาสตร์ต่าง ๆ มากกว่าการเพ่งเล็งในเรื่องการเป็นผู้บริหารหญิง และสิ่งที่ถือคือการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์มักถูกตั้งคำถามคือการธำรงไว้ซึ่งจิตวิญญาณความเป็นธรรมศาสตร์ผ่านวาทกรรมอย่าง “ฉันรักธรรมศาสตร์ เพราะธรรมศาสตร์สอนให้ฉันรักประชาชน” “ดินแดนแห่งเสรีภาพทุกตารางนิ้ว” “ธรรมศาสตร์ตลาดวิชา” “ป่อน้ำบาดความกระหายของราษฎร” ซึ่ง อาชญาสิทธิ์ ศรีสุวรรณ (2567) มองว่าคำกล่าวเหล่านี้เป็นเสมือนการนำเสนอความหลังและความคลาสสิกของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ แต่รองศาสตราจารย์เกศินีได้ทำให้ความหลังมีความทันสมัยและตีความใหม่เพื่อให้เข้ากับบริบทของโลกสมัยใหม่โดยเฉพาะในภาพของนักธุรกิจหญิงและทำให้เห็นการนิยามผู้หญิงแบบใหม่

ในยุคอาจารย์เกศินีอาจไม่ได้พีคเท่าอาจารย์นงเยาว์เพราะอาจารย์นงเยาว์เป็นครั้งแรก อาจารย์เกศินีไม่ได้มีภาพพลังหญิง ภาพของอาจารย์คือนักธุรกิจหญิงซึ่งอาจส่งผลให้เด็กหญิงในธรรมศาสตร์มองว่าเรียนไปด้วยทำ start up ไปด้วย เป็นบทบาทผู้หญิงอีกแบบ ที่ผู้หญิงต้องทำงาน

ได้หลายอย่าง ถ้าเป็นยุคก่อนผู้หญิงต้องออกแนวสังคมสงเคราะห์ คือแบบต้องช่วยชาวบ้าน ถึงจะเป็นเซียร์ลิตเตอร์ เป็นดรัมเมเยอร์ก็ต้องช่วยประชาชน พลังการนิยามพลังผู้หญิงก็เปลี่ยนไป และเด็ก ๆ เดี่ยวนี้ก็โคฟ (มาจาก cover) จะว่ายุคมันเป็นพลังผู้หญิงที่ออกไปกลางแจ้ง สมมติว่าสมัยยุคหนึ่งสาว ๆ ถ้าจะแสดงออกพลังผู้หญิง ก็จะเป็นแกนนำมีอบแบบ มีไอดอล มีสาว ๆ ยืนพูดปราศรัย ประท้วง หรือไม่ก็ต้องแอคชั่นอะไรสักอย่าง ยุคนี้แค่นั่งโคฟในเฟซบุ๊กก็เป็นพลังหญิงแล้ว

ความเป็นหญิงและพลังหญิงในยุคสมัยของรองศาสตราจารย์เกศินี ด้านหนึ่งจึงปรากฏและสัมพันธ์อยู่กับโลกดิจิทัล เข้ากับบริบทของแนวคิดสตรีนิยมดิจิทัล (Digital Feminist) ที่ผู้หญิงสามารถเข้าใช้พื้นที่ในการแสดงออกและการสื่อสารไปยังกลุ่มที่ปฏิสัมพันธ์ด้วยอย่างการสร้าง ความใกล้ชิดในโลกเสมือน อย่างกรณีของอธิการบดีเกศินี แสดงให้เห็นว่าพื้นที่ดิจิทัลเข้ามามีบทบาทในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้บริหารสูงสุดของมหาวิทยาลัยไปยังประชาคมธรรมศาสตร์ นักศึกษา และสาธารณชน ซึ่งมีการเปิดช่องทางให้ติดต่อได้ตลอด 24 ชั่วโมงผ่านเฟซบุ๊กเพจและไลน์ของอธิการบดี เพื่อให้เสรีภาพในการเข้าถึงผู้บริหารแก่นักศึกษาและประชาคมธรรมศาสตร์ในการแสดงความคิดเห็น แลกเปลี่ยน และนำเสนอปัญหาได้โดยตรง

ความเป็นหญิงของอธิการบดีเกศินียังนำมาปรับให้เข้ากับยุคสมัยในวาระแรก หลังจากเข้ารับตำแหน่งอย่างเป็นทางการในปี พ.ศ. 2561 ซึ่งเป็นช่วงที่กระแสความดังของนักร้องหญิงกลุ่ม BNK48 ของไทยกำลังได้รับความนิยม สถานักศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต ได้ทำภาพตัดต่อเพื่อโคฟรองศาสตราจารย์เกศินี (มาจากคำว่า cover) แต่งชุดยูนิฟอร์มของกลุ่มศิลปินดังกล่าวเพื่อใช้เป็นภาพประชาสัมพันธ์งาน “อธิการบดีพบนักศึกษา” และมีการเผยแพร่โดยเพจสถานักศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต เมื่อวันที่ 27 มีนาคม พ.ศ. 2561 สร้างความฮือฮาไปในวงกว้าง สื่อสังคมออนไลน์และเว็บไซต์ต่าง ๆ อย่างเฟซบุ๊กเพจ Post Today โพสต์ภาพพร้อมข้อความว่า

อธิการฯ มธ. มาในลุค BNK48 พื่อจัดงาน “อธิการบดีพบนักศึกษา”

วันที่ 27 มี.ค. 61 เพจสถานักศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต ได้มีการประชาสัมพันธ์งาน “อธิการบดีพบนักศึกษา” ที่สร้างความฮือฮาเป็นอย่างมาก โดยเป็นเป็นภาพของ รศ.เกศินี วิฑูรชาติ อธิการบดี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ที่มาในชุดสไตล์ BNK48 กลุ่มศิลปินที่กำลังโด่งดังอยู่ในขณะนี้

โดยในภาพมีข้อความว่า “มาจับมือปรึกษา พูดคุยกับดิฉันได้ทุกเรื่อง ได้ที่งานนี้นะ นักศึกษา”

ส่วนในโพสต์ระบุข้อความว่า “จับมือ BNK อาจได้ความแปลกใหม่ แต่ถ้าอยากหายสงสัยมาร่วมซักถาม พูดคุยกับ รศ.เกศินี วิฑูรชาติ กันได้ที่งาน “อธิการบดีพบนักศึกษา”เลยจ้าาา

“มางานนี้ไม่ต้องเสียค่าบัตรจับมือ แถมในงานผู้โชคดีอาจได้รับ Gift voucher และของรางวัลอีกมากมาย! อย่าลืมเรามาจับ fan meeting กันวันพุธที่ 28 มีนาคม 2561 ณ บร.1 ห้อง 201 เวลา 17:00น. เป็นต้นไป”

หลังจากภาพนี้ได้เผยแพร่ออกไป ก็มีผู้เข้ามาแสดงความคิดเห็นมากมาย โดยหนึ่งในนั้นก็คือ นายสมบัติ บุญงามอนงค์ หรือ บก.ลายจุด หัวหน้าพรรคเกรียน ที่ได้คอมเมนต์ว่า “ชอบมาก”

(ภาพจากเฟซบุ๊กเพจ Post Today,

<https://www.facebook.com/photo.php?fbid=604493996586549&id=153951094974>

177&set=a.153956988306921&locale=id_ID)

การโคฟ BNK 48 เป็นการนำเสนอให้เห็นภาพพลังความเป็นหญิง ความเป็นเพื่อนสาว (sisterhood) ของคนต่างรุ่นคือรุ่นรองศาสตราจารย์เกศินีกับรุ่น BNK 48 ว่าต่างเป็นผู้หญิงที่อยู่ร่วมยุคสมัยและสามารถส่งพลังให้แก่กันและกันได้ ซึ่งการสื่อสารในครั้งนี้ทำให้เห็นว่ามีการนำ

วัฒนธรรมกระแสนิยม (Pop culture) มาใช้สื่อสารกับคนต่างรุ่นเพื่อให้เกิดความใกล้ชิด เป็น
 อธิการบดีที่เข้าใจ เข้าถึงความต้องการของนักศึกษารุ่นใหม่

มีอยู่ครั้งหนึ่งนักศึกษาติดต่อรูปภาพของอาจารย์เกศินีใส่ชุด BNK 48 ซึ่งเป็นศิลปิน
 วัยรุ่นที่มีชื่อเสียง แม้ว่าจะมีหลายคนท้วงติงว่าไม่เหมาะสมหรือเกินไป แต่อาจารย์เกศินีกลับรู้สึก
 ว่าเป็นความน่ารักและความสร้างสรรค์ของคนรุ่นใหม่ (ชานันท์ ยอดหงษ์ และ อัครพงษ์ คำคุณ,
 2565) และชานันท์ ยอดหงษ์ ได้ให้สัมภาษณ์ว่า

*แม้ตำแหน่งอธิการบดีจะเป็นตำแหน่งสูงสุดด้านการบริหาร แต่ระหว่าง
 การดำรงตำแหน่ง รองศาสตราจารย์เกศินีมีการสื่อสารไปยังนักศึกษา
 ผ่านสื่อสังคมออนไลน์ สร้างความรู้สึกใกล้ชิด ความเป็นกันเอง และมีการ
 ให้สัมภาษณ์เช่น ฮองเฮา หรือ คุณแม่อธิการ เมื่อเทียบกับอธิการบดี
 ท่านที่ผ่านมาจะเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึงความขัดแย้งกันระหว่าง
 นักศึกษากับอธิการบดีเป็นส่วนใหญ่ (สัมภาษณ์, 17 กันยายน 2557)*

5.3.2 คุณแม่อธิการ

ชานันท์ ยอดหงษ์ และ อัครพงษ์ คำคุณ (2565) ได้นำเสนอให้เห็นบทบาทกว่าจะมา
 เป็น “คุณแม่อธิการ” ไว้ในหนังสือ รองศาสตราจารย์เกศินี วิฑูรชาติ: ประวัติชีวิต ความคิด และการ
 ทำงาน อธิการบดีหญิงมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในยุคแห่งการเปลี่ยนผ่านของสังคมไทย หน้า 18-19
 ดังนี้

อาจารย์เกศินีเล่าว่า อาจารย์ก็เหมือนคุณแม่ที่เป็น working woman
 ท่านอื่น ๆ คือต้องบริหารจัดการงานในบ้านและนอกบ้าน เป็นทั้ง
 นักวิชาการที่รับบทบาทคุณแม่ลูก 3 ไปด้วยพร้อมกัน อาจารย์เกศินีได้
 ยกตัวอย่างการบริหารเวลาให้กับลูก ๆ ว่า เนื่องจากอาจารย์จะต้อง
 ออกมาทำงานในตอนเช้าตรู่ และมีการกิจที่คณะบางที่ต้องทำงานต่าง ๆ
 จนถึงเย็นบางทีก็ค่ำมืดดึกตื่น อาจารย์จึงใช้วิธีขับรถไปส่งลูก ๆ ที่
 โรงเรียนในช่วงเช้าและอาสารับลูกของเพื่อนบ้านไปส่งด้วย เพราะ
 อาจารย์เกศินีเป็นคนตื่นเช้าอยู่แล้ว และอาจารย์ก็ใช้เวลาอยู่กับลูก ๆ
 ขณะที่อยู่ในรถนั่นเอง พอถึงเวลาโรงเรียนเลิกตอนเย็น ก็ให้เพื่อนบ้านไป
 รับลูก ๆ กลับบ้านแทนนั่นเอง นอกจากนี้ ปัจจัยที่สำคัญที่สุด คือ สมาชิก
 ในครอบครัวของอาจารย์เกศินี ทั้งสามีและญาติพี่น้องก็ต่างเข้าใจ
 บทบาทของความเป็นอาจารย์และนักวิชาการมหาวิทยาลัย จึงพร้อมใจ

กันที่จะสนับสนุนอาจารย์เกศินีเป็นอย่างดี ทั้งเรื่องช่วยดูแลบ้านและดูแลลูก ๆ ทำให้อาจารย์เกศินีสามารถออกมาทำงานบ้านได้อย่างเต็มที่

ความเป็นหญิง ความเป็นแม่ ยังเป็นสิ่งที่สังคมคาดหวังจากผู้หญิงโดยเฉพาะในพื้นที่ของบ้านและครอบครัว ไม่ว่าสถานะและบทบาทเมื่ออยู่นอกบ้านจะเป็นอย่างไรก็ตาม ส่วนสมณยานามว่า “คุณแม่เอธิการ” นั้น ก็มาจากความเป็นหญิงแม่จะอยู่ในพื้นที่ทางสังคม ความเป็นแม่ที่มีอยู่ในผู้หญิงยังเป็นพลังละมุนที่เชื่อมความสัมพันธ์แบบไม่ตะขิดตะขวงใจไปยังนักศึกษารุ่นใหม่ที่กำลังหาค้นคว้า ก็เป็นรุ่นหลานของเอธิการบดีเกศินี วิฑูรชาติ

คุณแม่เอธิการกับความหลากหลายทางเพศ

ภายใต้การบริหารงานของรองศาสตราจารย์เกศินี วิฑูรชาติ มหาวิทยาลัยมีการส่งเสริมเรื่องความเท่าเทียมทางเพศซึ่งสอดคล้องกับบริบทสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป และการเมืองเชิงอัตลักษณ์เข้มข้นมากขึ้นในช่วงที่ท่านดำรงตำแหน่ง ทำให้เห็นการปรับตัวของมหาวิทยาลัยในการสร้างมาตรฐานใหม่เพื่อความหลากหลายทางเพศ เป็นตัวอย่างให้กับมหาวิทยาลัยอื่น สร้างภาพลักษณ์ที่ดีเป็นลายลักษณ์อักษรให้กับมหาวิทยาลัย นับเป็นความก้าวหน้าของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (ชานันท์ ยอดหงษ์, สัมภาษณ์ 17 กันยายน 2567)

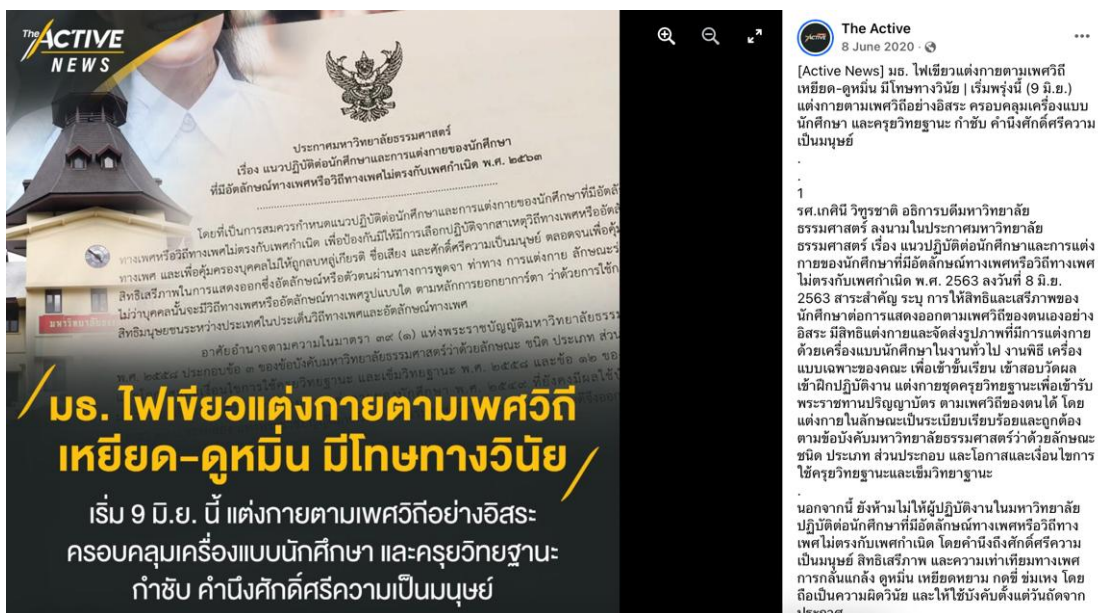
การสร้างตระหนักรู้และให้ความสำคัญกับการให้สิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาค ความเท่าเทียมทางเพศเป็นอีกสิ่งที่สร้าง “ปรากฏการณ์เกศินี” ทั้งสองวาระในการดำรงตำแหน่งการเมืองเรื่องอัตลักษณ์ทางเพศภายในมหาวิทยาลัย สะท้อนให้เห็นว่าผู้บริหารให้ความสำคัญกับความหลากหลายของเพศสถานและเพศวิถีภายในสถาบันการศึกษา ซึ่งเจ้าหน้าที่ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์คนหนึ่งให้ความเห็นว่า มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์จับประเด็นความหลากหลายทางเพศ ประเด็น LGBTQ+ ได้เร็วกว่ามหาวิทยาลัยอื่น ทำให้สามารถพลิกตัวเข้ากับกระแสเรื่องนี้ก่อนสถาบันการศึกษาแห่งอื่น ๆ (สัมภาษณ์, 3 ตุลาคม 2567)

การปรับตัวเกี่ยวกับประเด็นความหลากหลายทางเพศทำให้มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ภายใต้การบริหารของเอธิการบดี รองศาสตราจารย์เกศินี วิฑูรชาติ ซึ่งตั้งแต่ปี พ.ศ. 2562 ได้มีการกำหนดนโยบายและแผนปฏิบัติงานของมหาวิทยาลัยโดยตระหนักถึงความละเอียดอ่อนในมิติความแตกต่างระหว่างเพศ ควบคู่ไปกับการจัดทำมาตรการป้องกันและแก้ไขปัญหาการล่วงละเมิดหรือคุกคามทางเพศ และให้เสรีภาพแก่นักศึกษาในการแสดงความคิดเห็น

ชานันท์ ยอดหงษ์ และ อัครพงษ์ คำคุณ (2565) ยกตัวอย่าง กรณีตัวแทนนักศึกษาข้ามเพศได้ยื่นหนังสือคำร้องขอให้มหาวิทยาลัยออกประกาศรับรองให้นักศึกษาที่เพศวิถีไม่ตรงกับเพศกำเนิดสามารถแต่งกายตามเพศวิถีได้โดยให้ถือว่าถูกต้องตามระเบียบ ภายใต้การดูแลของเอธิการบดี

เกศินี ในเวลาต่อจึงมีการปรึกษาหารือร่วมกันเพื่อหาแนวทางในการดำเนินการระหว่างฝ่ายกิจการนักศึกษา สำนักงานทะเบียนนักศึกษา และตัวแทนนักศึกษาและได้นำเรื่องเข้าสู่ที่ประชุมของคณะกรรมการบริหารมหาวิทยาลัย (กบม.) นำไปสู่การดำเนินการอนุมัติและลงนามในประกาศมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เรื่องแนวปฏิบัติการแต่งกายของนักศึกษาที่มีอัตลักษณ์ทางเพศหรือวิถีทางเพศไม่ตรงกับเพศกำเนิด พ.ศ. 2563 ลงวันที่ 8 มิถุนายน พ.ศ. 2563 โดยมีผลบังคับใช้ในวันที่ 9 มิถุนายน ในปีเดียวกัน (ประกาศมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เรื่อง แนวปฏิบัติการแต่งกายของนักศึกษาที่มีอัตลักษณ์ทางเพศหรือวิถีทางเพศไม่ตรงกับเพศกำเนิด พ.ศ.2563, (อ้างถึงใน ชานันท์ ยอดหงษ์ และ อัครพงษ์ คำคุณ, 2565, น.42) โดยรองศาสตราจารย์เกศินี วิฑูรชาติ เป็นผู้อนุมัติและลงนามในประกาศมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เรื่อง แนวปฏิบัติการแต่งกายของนักศึกษาที่มีอัตลักษณ์ทางเพศหรือวิถีทางเพศไม่ตรงกับเพศกำเนิด พ.ศ.2563

ประกาศดังกล่าว ต้องการป้องกันไม่ให้ LGBTQ+ ภายในรั้วมหาวิทยาลัยถูกกลั่นแกล้ง คุกคามเหยียดหยาม กดขี่ข่มเหง ลบหลู่เกียรติและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และเพื่อคุ้มครองสิทธิเสรีภาพในการแสดงออกซึ่งอัตลักษณ์หรือตัวตนผ่านทางการพูดจา ท่าทาง การแต่งกาย ลักษณะร่างกาย ไม่ว่าบุคคลนั้นจะมีเพศสภาพเพศวิถีใด ไม่เพียงกำหนดแนวปฏิบัติของผู้ปฏิบัติงานในมหาวิทยาลัยต่อนักศึกษาเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดการเลือกปฏิบัติจากสาเหตุวิถีทางเพศหรืออัตลักษณ์ทางเพศ ห้ามไม่ให้ส่วนงานหรือหน่วยงานภายใน ส่วนงานออกประกาศ ระเบียบ หรือกำหนดแนวปฏิบัติใดที่เกี่ยวกับการแต่งกายของนักศึกษาอันเป็นการเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมต่อนักศึกษาที่มีอัตลักษณ์ทางเพศหรือวิถีทางเพศไม่ตรงกับเพศกำเนิด ซึ่งการละเมิดถือว่าเป็นการผิดวินัย ยังให้สิทธิแก่นักศึกษาที่มีอัตลักษณ์ทางเพศหรือวิถีทางเพศไม่ตรงกับเพศกำเนิดมีสิทธิแต่งกายและจัดส่งรูปภาพที่มีการแต่งกายด้วยเครื่องแบบนักศึกษาในงานทั่วไป เครื่องแบบนักศึกษาในงานพิธี หรือเครื่องแบบเฉพาะของคณะเพื่อเข้าชั้นเรียน เข้าสอบวัดผล เข้าฝึกปฏิบัติงาน หรือติดต่อหน่วยงานต่าง ๆ ในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ตามเพศสภาพของตนได้ โดยแต่งกายในลักษณะเป็นระเบียบเรียบร้อยและถูกต้องตามระเบียบของมหาวิทยาลัย (*WorkPoint Today*, 8 มิถุนายน 2565, อ้างถึงใน ชานันท์ ยอดหงษ์ และ อัครพงษ์ คำคุณ, 2565, น.42) และสำหรับผู้ที่ได้รับปริญญาประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นต้น ประกาศนียบัตรมัธยมศึกษา ประกาศนียบัตรบัณฑิต อนุปริญญา และประกาศนียบัตร ที่มีอัตลักษณ์ทางเพศหรือวิถีทางเพศไม่ตรงกับเพศกำเนิด มีสิทธิแต่งกายและจัดส่งรูปภาพที่มีการแต่งกายชุดครูวิทยฐานะเพื่อเข้ารับพระราชทานปริญญาบัตรตามเพศสภาพของตนได้ โดยแต่งกายในลักษณะเป็นระเบียบเรียบร้อยและถูกต้องตามข้อบังคับมหาวิทยาลัย

(ภาพจากเฟซบุ๊กเพจ The Active ,

<https://www.facebook.com/photo.php?fbid=3212775952087076&id=232231380141563&set=a.240742769290424>)

เฟซบุ๊กเพจชื่อ The Active ได้โพสต์ข้อความวันที่ 8 มิถุนายน พ.ศ. 2563 ว่า “มร. ไฟเขียวแต่งกายตามเพศวิถี เหยียด-คูหมิ่น มีโทษทางวินัย | เริ่มพรุ่งนี้ (9 มิ.ย.) แต่งกายตามเพศวิถีอย่างอิสระ ครอบคลุมเครื่องแบบนักศึกษา และครุยวิทยฐานะ กำชับ คำนึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์” และมีรายละเอียดส่วนที่ 2 ของโพสต์เกี่ยวกับประวัติศาสตร์การต่อสู้เพื่อแต่งกายตามเพศวิถี ดังนี้

“การต่อสู้เพื่อแต่งกายตามเพศวิถี หรือเพศสภาพในรั้วสถาบันการศึกษา เกิดขึ้นอย่างยาวนาน ด้วยข้อจำกัดเรื่องธรรมเนียม ประเพณี ซึ่งที่ผ่านมา มีหลายสถาบันที่เปิดกว้างด้านความหลากหลายทางเพศมากขึ้น แต่ยังคงจำกัดกรอบ เช่น ในปีแรกจะต้องเขียนใบขอคำร้องแต่งกายตามเพศสภาพ หรือต้องมีใบรับรองแพทย์ และจดหมายรับรองจากสมาคมสตรีข้ามเพศ และการจะอนุญาตหรือไม่ในบางครั้งอยู่ที่ทัศนคติของอาจารย์ผู้สอน

เช่น กรณีของนิสิตข้ามเพศ คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่ถูกอาจารย์พิเศษ สั่งห้ามแต่งกายตามเพศสภาพเข้าชั้นเรียน และอ้างว่าถูกอาจารย์พูดเหยียดเพศตลอดการสอน ซึ่งเหตุการณ์เกิดขึ้น เมื่อวันที่ 15 พ.ย. 2561 ก่อนจะต่อสู้เรียกร้องความเสมอภาคทางเพศได้สำเร็จ ใน

วันที่ 18 ก.พ. 2562 และทำให้จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ออกประกาศให้
 นิสิตอาจแต่งเครื่องแบบและชุดสุภาพตามเพศกำเนิดหรือเพศที่
 แสดงออกได้ และยังมีสถาบันต่าง ๆ ที่ทยอยปลดล็อกข้อจำกัดเหล่านี้
 เช่น มหาวิทยาลัยนเรศวร มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
 มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และมหาวิทยาลัย
 มหาสารคาม”

ข้อที่ 3 ของโพสต์นี้ระบุว่า

“นี่ถือเป็นความก้าวหน้าครั้งหนึ่งในแวดวงการศึกษา ซึ่งที่ผ่านมา การที่
 นิสิตข้ามเพศถูกบังคับไม่ให้แต่งกายตามเพศสภาพ สร้างแรงกดดันให้กับ
 นิสิตนักศึกษาเป็นอย่างมาก รวมถึงทัศนคติของบุคลากรใน
 สถาบันการศึกษา ที่พบว่ายังมีการเหยียดในเรื่องเพศอยู่มาก

สถิติการร้องเรียนความไม่เป็นธรรม ไปยังคณะกรรมการวินิจฉัยการ
 เลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมระหว่างเพศ หรือ วลพ. ตั้งแต่ปี 2558-2560
 ตาม พ.ร.บ.ความเท่าเทียมระหว่างเพศ พบว่ามีผู้เสียหาย 22 คน ส่วน
 ใหญ่พบในสถาบันการศึกษา เช่น การบังคับให้แต่งกาย หรือ ไว้ทรงผม
 ตามเพศกำเนิด การเลือกปฏิบัติในการฝึกสอน รับเข้าทำงานในวิชาชีพ
 ครู รวมถึงการสวมชุดครุยตามเพศสภาพเข้ารับพระราชทานปริญญาบัตร
 แต่นี้ก็ยังไม่ใช้ทั้งหมดของกลุ่มผู้มีความหลากหลายทางเพศ ที่ยังถูก
 ละเมิดสิทธิขั้นพื้นฐาน หากมาตรฐานของสังคม ยังหยุดอยู่ที่การวัด
 ความสามารถ ที่ว่าใคร เป็นเพศ ชาย หรือ หญิง”

ประกาศมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เรื่อง แนวปฏิบัติการแต่งกายของนักศึกษาที่มี
 อัตลักษณ์ทางเพศหรือวิถีทางเพศไม่ตรงกับเพศกำเนิด พ.ศ. 2563 นับเป็นการเคลื่อนไหวในเรื่อง
 การเมืองเรื่องอัตลักษณ์ทางเพศสถานะและวิถีทางเพศ เพื่อนำไปสู่การคุ้มครองศักดิ์ศรี สิทธิและ
 เสรีภาพของกลุ่มหลากหลายทางเพศ และเป็นหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรซึ่งออกอย่างเป็นทางการ
 โดยการโดยมหาวิทยาลัยที่ในอดีตเป็นตลาดวิชาและมุ่งส่งเสริมสิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาคในทุกมิติ
 ประกาศนี้ได้ส่งแรงกระเพื่อมและเป็นต้นแบบให้กับสถาบันการศึกษาแห่งอื่น ๆ หันมาตระหนักใน
 ประเด็นดังกล่าว

การกำหนดนโยบายที่มีเป้าหมายไปยังกลุ่มหลากหลายทางเพศอย่างเป็นรูปธรรม ทำให้มหาวิทยาลัยคว้าอันดับ 7 ของโลกด้านความเสมอภาคทางเพศ ตามที่ปรากฏใน *ไทยรัฐออนไลน์* เมื่อวันที่ 21 มิถุนายน พ.ศ. 2566 ดังนี้

มธ.คว้าที่ 7 โลกด้านเสมอภาคทางเพศ

รศ.เกศินี วิฑูรชาติ อธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (มธ.) เปิดเผยว่า มธ.ให้ความสำคัญกับความเท่าเทียมทางเพศ การไม่เลือกปฏิบัติ และส่งเสริมให้เห็นถึงความสำคัญของความเท่าเทียมทางเพศในทุกมิติ โดย มธ.ให้ความสำคัญกับ SDGs เป้าหมายที่ 5 เป็นอย่างมาก ที่ผ่านมามีการดำเนินการที่จะมุ่งไปสู่การลดความเหลื่อมล้ำทางเพศในด้านการศึกษา และการจ้างงาน ทั้งมีนโยบายที่ไม่เลือกปฏิบัติต่อผู้หญิง และผู้มีความหลากหลายทางเพศ สร้างสิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อรองรับการดำเนินชีวิตของทุกเพศ ตลอดจนการตั้งคณะกรรมการส่งเสริมความปลอดภัย และสร้างความเข้าใจทางเพศ

ซึ่งล่าสุด *The Times Higher Education (THE) Impact Rankings* สถาบันจัดอันดับมหาวิทยาลัยชื่อดังระดับโลก ได้เผยแพร่ผลการจัดอันดับสถาบันการศึกษาที่ขับเคลื่อนเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) ที่ 5 เรื่อง Gender Equality หรือความเสมอภาคทางเพศ เมื่อวันที่ 1 มิ.ย.2566 โดย มธ. ได้รับการจัดอันดับอยู่ที่ 7 จาก 1,081 สถาบันการศึกษาทั่วโลก และเป็นอันดับ 1 ของประเทศไทย (*ไทยรัฐออนไลน์*, 2566)

อีกหมุดหมายหนึ่งของประวัติศาสตร์การยอมรับความหลากหลายทางเพศ และเหมาะสมกับสมญานาม “คุณแม่เอธิการ” ผู้คุ้มครองศักดิ์ศรี สิทธิและเสรีภาพ LGBTQ+ ชานันท์ ยอดหงษ์ และ อัครพงษ์ คำคุณ (2565) ยกตัวอย่างกรณีของเคท ครั่งพิบูลย์ ผู้มีเพศสภาพกะเทยและผ่านการคัดเลือกเป็นอาจารย์ประจำคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ซึ่งในเวลาต่อมา คณะกรรมการบริหารมหาวิทยาลัย (กบม.) ในสมัยอธิการบดีศาสตราจารย์ ดร.สมคิด เลิศไพฑูรย์ มีมติเมื่อ พ.ศ. 2558 ว่าไม่สมควรจ้าง อาจารย์เคทจึงได้อุทธรณ์มติและยื่นฟ้องต่อศาลปกครองกลาง ซึ่งเมื่อมีคำพิพากษาในวันที่ 8 มีนาคม พ.ศ. 2561 ให้เพิกถอนมติไม่ว่าจ้างเคท ครั่งพิบูลย์ ในตำแหน่งอาจารย์ กลายเป็นคดีความที่ยืดเยื้อยาวนาน จนกระทั่งถึงสมัยอาจารย์เกศินี เป็นอธิการบดีและประธานคณะกรรมการบริหารมหาวิทยาลัย (กบม.) จึงได้น้อมรับคำพิพากษาและ

ทบทวนมติที่เคยไม่รับในสมัยอธิการบดีคนก่อน โดยมีมติให้เคท ครั่งพิบูลย์ ดำรงตำแหน่งอาจารย์ประจำคณะสังคมสงเคราะห์และมีมติไม่อุทธรณ์ต่อศาลปกครองสูงสุด ซึ่งเป็นการเคลื่อนไหวหนึ่งภายในรั้วเหลือง-แดง

บทบาทของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์กับการขับเคลื่อนความเท่าเทียมหลากหลายในยุคของ “คุณแม่อธิการ” ได้ดำเนินการอย่างต่อเนื่องและขับเคลื่อนอย่างยั่งยืน อย่างในปี พ.ศ. 2562 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ร่วมกับองค์การเพื่อสตรีแห่งสหประชาชาติ (UN Women) เปิดตัวโครงการยุติการคุกคามทางเพศในสถาบันการศึกษา ส่งเสริมความปลอดภัย-ความเข้าใจทางเพศ และในปีเดียวกัน คณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี และในปี พ.ศ. 2565 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ยื่นหนังสือถึงนายกรัฐมนตรี ‘ผู้หญิง’ มหา’ลัยแห่งเดียวในไทย ที่เป็น SIGNATORY ของ UN WOMEN’S WEPS โดยคณะวิทยาการเรียนรู้ฯ ธรรมศาสตร์ ได้รับอนุมัติให้เป็น Signatory ของ UN Women’s WEPS ร่วมยืนหยัดกับ UN ยุติความไม่เท่าเทียมกันทางเพศในที่ทำงานและชุมชน (เว็บไซต์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, สืบค้นเมื่อ 7 พฤศจิกายน 2567)

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ยังเป็นส่วนหนึ่งของการขับเคลื่อนสิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาคของกลุ่มหลากหลายทางเพศ ผ่านการจัดกิจกรรม การทำสื่อเผยแพร่ อย่าง TULaw Infographic เพื่อสร้างความเข้าใจและการเคารพความหลากหลายทางเพศ อย่างคณะนิติศาสตร์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ได้จัดทำข้อมูลเผยแพร่ทางเฟซบุ๊กเพจชื่อ คณะนิติศาสตร์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เพื่อร่วมเฉลิมฉลองการผ่านกฎหมายสมรสเท่าเทียมของประเทศไทยซึ่งขับเคลื่อนมายาวนานถึง 20 ปี ทำให้เป็นประเทศแรกของภูมิภาคอาเซียน เป็นประเทศที่ 3 ของทวีปเอเชีย และเป็นลำดับที่ 38 ของโลก อีบุ๊กของคณะนิติศาสตร์ ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 มิถุนายน 2024 เนื้อหาส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับ ความหลากหลายทางเพศ โดยสามารถอ่านจากลิงก์ <https://bit.ly/TULAW-E-Magazine06> (คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, สืบค้นเมื่อ 7 พฤศจิกายน 2567)

ในบทความของ อาจารย์ ดร.พนัญญา ลาภประเสริฐพร (2564) อาจารย์ประจำคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ซึ่งทางคณะจัดตั้งชมรม Thammasat Pride and Allies เพื่อสร้างสังคมที่ปลอดภัยให้กับบุคคลผู้มีความหลากหลายทางเพศ รวมถึงชมรม Thammasat Law School Feminist’s Club เพื่อส่งเสริมความเท่าเทียมทางเพศของคนทุกเพศและตั้งคำถามกับ “ปิตาธิปไตย” อาจารย์ ดร.พนัญญา ได้เขียนบทความเรื่อง “บาทของคณะนิติศาสตร์ในการส่งเสริมความหลากหลายทางเพศ” ในเว็บไซต์ของประชาคมศิษย์เก่าคณะนิติศาสตร์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (สืบค้นเมื่อวันที่ 7 พฤศจิกายน 2567) ว่า

การประกาศคุณค่าและนโยบายของคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ว่าด้วยการยอมรับความหลากหลายทางเพศ [1] ในวันที่ 1 มิถุนายน พ.ศ. 2564 การสร้างพื้นที่ปลอดภัยที่บุคคลผู้มีความหลากหลายทางเพศจะสามารถเป็นตัวของตัวเองได้อย่างสบายใจนี้มีกลไกรองรับที่สำคัญ คือ การรับเรื่องร้องเรียนโดยคณะกรรมการตรวจสอบและส่งเสริมความเสมอภาค หากมีผู้ถูกเลือกปฏิบัติดูหมิ่น ติตรา เกลียดชัง ไม่เคารพให้เกียรติด้วยเหตุอันเกิดจากความหลากหลายทางเพศ[2] นอกจากนี้ ผู้เขียนยังคาดหวังว่าประกาศฯ ดังกล่าวจะเป็นการส่งเสริมคุณค่าและสร้างบรรทัดฐานใหม่ให้กับสังคม โดยเริ่มต้นจากสังคมหน่วยเล็ก ๆ ภายในมหาวิทยาลัย กล่าวคือ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ทั้งนี้ โดยการเผยแพร่ความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องในประเด็นความหลากหลายทางเพศ ประเด็นที่สำคัญ ได้แก่ แนวทางการปฏิบัติตัวหรือการอยู่ร่วมกันอย่างให้เกียรติ

[1] <https://www.law.tu.ac.th/lgbtq/>

[2] ประกาศคุณค่าและนโยบายของคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ว่าด้วยการยอมรับความหลากหลายทางเพศ 1 มิถุนายน 2564 ข้อ 7.

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ยังมีกิจกรรมที่ส่งเสริมความเท่าเทียมและความหลากหลายทางเพศ เช่น คณะศิลปศาสตร์ ผลิตเรื่องความเท่าเทียมทางเพศ และการต่อต้านการคุกคามและการกีดกันทางเพศ คณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี จัดอบรมหลักสูตร LGBT Inclusive Workplace: A Practical Training for Employers and HR Professionals (An LGBT Diversity and Inclusion Series) รวมทั้ง คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ได้ตั้งคณะกรรมการส่งเสริมความปลอดภัยและความเข้าใจทางเพศ และกิจกรรม LGBT Pride Month (รูปแบบออนไลน์) ของสถาบันภาษา

นอกจากนี้ มหาวิทยาลัยยังส่งเสริมความเท่าเทียมในด้านความหลากหลายทางเพศ และเป็นการผลักดันให้ได้รับสิทธิเท่าเทียมกับบุคคลทั่วไปกลุ่มเยาวชน-คนรุ่นใหม่ นักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้จัดตั้งกลุ่มขับเคลื่อนทางสังคมขึ้นในนาม “TU Changemaker” หวังสร้างความเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้น โดยเฉพาะเรื่องการคุกคามทางเพศ (sexual harassment) และความเสมอภาคทางเพศ (Gender Equality) (<https://tu.ac.th/thammasat-191064-tu->

changemaker-gender-equality-group, สืบค้นเมื่อ 7 พฤศจิกายน 2567) รวมทั้งการบริการ
 ฝัอนามัยฟรีสำหรับผู้หญิงในท้องน้ำของหอสมุดมหาวิทยาลัย เป็นต้น

จากตัวอย่างที่ยกมาจะพบว่า นโยบายและการดำเนินงานเกี่ยวกับการขับเคลื่อน
 ความเท่าเทียมที่หลากหลายในยุคของรองศาสตราจารย์เกศินี วิฑูรชาติ ทำให้เกิดการขับเคลื่อนและ
 การเคลื่อนไหวที่เป็นรูปธรรมทั้งในด้านนโยบาย ด้านการศึกษา งานวิชาการ งานวิจัย การพัฒนา
 หลักสูตรเพื่อสอดคล้องกับความหลากหลายทางเพศในปัจจุบัน

ชานันท์ ยอดหงษ์ (สัมภาษณ์, 17 กันยายน 2567) มอง “ปรากฏการณ์เกศินี” กับ
 ความหลากหลายทางเพศว่า เป็นไปตามบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปและการเมืองเชิงอัตลักษณ์
 เข้มข้นมากขึ้นในช่วงเวลานั้นพอดีทำให้เห็นการปรับตัว การที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์สร้าง
 มาตรฐานใหม่เพื่อความหลากหลายทางเพศ เพื่อเป็นตัวอย่างให้กับมหาวิทยาลัยอื่น รวมทั้งการสร้าง
 ภาพลักษณ์ที่ดี ที่เป็นลายลักษณ์อักษรให้กับมหาวิทยาลัย

5.3.3 ฮองเฮากับธรรมศาสตร์และการเมือง

หากย้อนกลับไปทบทวนเรื่องราวของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในแต่ละช่วงเวลา
 ผ่านมาตั้งแต่แรกเริ่มจนถึงปัจจุบันในวาระครบรอบ 90 ปีแห่งการสถาปนา จะพบว่าทุกช่วงเวลาของ
 สถาบันการศึกษาแห่งนี้ล้วนสัมพันธ์กับบริบทของการเมืองสังคมของไทย การดำรงสถานะพื้นที่ทาง
 การเมืองและสัญลักษณ์ของคณะราษฎร รวมถึงเป็นมรดกตกทอดและเป็นหนึ่งในหลัก 6 ประการของ
 คณะราษฎรทั้งในมิติกายภาพและมิติการรับรู้ของคนในสังคม การขึ้นสู่ตำแหน่งผู้บริหาร
 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ของอธิการบดีแต่ละท่านจึงถูกจับจ้องและถูกคาดหวังจากภาคประชาสังคม
 โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อมีความเคลื่อนไหวและการเปลี่ยนผ่านทางการเมืองในสังคมไทย มหาวิทยาลัย
 จะมีท่าทีต่อสถานการณ์และเสรีภาพในการแสดงความเห็นของนักศึกษา เจ้าหน้าที่ และคณาจารย์
 อย่างไร

เนื่องจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ไม่ได้เป็นเพียงแหล่งการเรียนรู้ศูนย์
 รวมวิชาการและสถาบันการศึกษาด้านประชาธิปไตยเท่านั้น หากยังเป็น
 พื้นที่ในการเคลื่อนไหวทางการเมือง ภาคประชาชน
 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์มีภาพจำมาอย่างยาวนานถึงการต่อสู้เพื่อ
 ประชาธิปไตย ในแต่ละเหตุการณ์สำคัญทางการเมือง ธรรมศาสตร์มักอยู่
 ในหน้าประวัติศาสตร์การเคลื่อนไหวของทางการเมืองของนักศึกษาและ
 ประชาชนบ่อยครั้ง การยึดโยงกับประชาชน เคียงข้างสิทธิ เสรีภาพ และ
 ความเสมอภาค ถูกนิยามว่าเป็นอุดมการณ์และจิตวิญญาณธรรมศาสตร์

มาโดยตลอด วัฒนธรรมจึงอยู่ในความคาดหวังของประชาชนที่จะ
ปกป้องประชาธิปไตยและต่อต้านเผด็จการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งใน
ช่วงเวลาที่ประเทศถูกรอบงำด้วยอำนาจนิยมของเผด็จการทหาร
(ชานันท์ ยอดหงษ์ และ อัครพงษ์ คำคุณ, 2565)

สถานการณ์ทางการเมืองของไทยก่อนหน้านี้ที่รองศาสตราจารย์เกศินีเข้ารับตำแหน่ง
อธิการบดีนั้น บ้านเมืองอยู่ภายใต้รัฐบาลของคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) ที่ทำการ
รัฐประหารยึดอำนาจใน พ.ศ. 2557 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์มีการเคลื่อนไหวทางการเมือง ทั้งการ
ชุมนุมของนักศึกษาและผู้ชุมนุมจากภายนอกที่ต้องการแสดงออกทางการเมืองในการต่อต้านรัฐบาล
เผด็จการ การเรียกร้องการเลือกตั้ง ซึ่งรองศาสตราจารย์เกศินีและมหาวิทยาลัยไม่ได้ปิดกั้นการ
แสดงออกทางการเมืองแต่ต้องอยู่ในขอบเขตและมีความรับผิดชอบ ซึ่งการชุมนุม การเรียกร้อง การ
เคลื่อนไหวทางการเมือง เกิดขึ้นตลอดสองวาระการดำรงตำแหน่งอธิการบดี

อาจารย์เกศินีถึงแม้จะมีภาพไม่ได้มาสายการเมือง แต่อาจารย์ไม่ห้าม
มือบ เช่น มือบที่ลานพญานาค เป็นมือบที่เหนือไปกว่ามือบในยุคก่อน
วัฒนธรรมต่อให้ขายฝันว่าประท้วงไปเถอะไม่ผิด แต่บางสมัยอธิการบดี
ขายก็มีวิธีการ กิ่ง ๆ ห้าม แต่อาจารย์เกศินีนักศึกษาอยากใช้สถานที่ที่ใช้
อยากจะทำอะไรทำ แต่ต้องรับผิดชอบต่อตัวเอง ผมรู้สึกว่ามันเป็นการทริต
แบบลูกค้ำ คืออาจารย์เกศินีตีความเสรีภาพแบบนี้เลย (อาชญาสิทธิ์ ศรี
สุวรรณ, สัมภาษณ์ 31 สิงหาคม 2567)

ในวาระครบรอบ 85 ปี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ รองศาสตราจารย์เกศินีได้ให้
สัมภาษณ์ต่อสื่อออนไลน์เว็บไซต์ The101.World เผยแพร่วันที่ 10 กรกฎาคม 2562 ซึ่งเป็นวาระแรก
ของการเข้ารับตำแหน่ง อธิการบดีได้ตอบคำถามเกี่ยวกับคำขวัญ ‘ฉันรักธรรมศาสตร์ เพราะ
ธรรมศาสตร์สอนให้ฉันรักประชาชน’ หรือ ‘ดินแดนแห่งเสรีภาพทุกตารางนิ้ว’ ว่ายังเป็นคำที่ใช้ได้อยู่
ไหมในปัจจุบัน

ยังใช้ได้ อยู่ คืออยู่ เพียงแต่ก็ต้องย้ำว่าเสรีภาพตรงนี้ ต้องเป็นเสรีภาพที่ไม่
เกินเลย ไม่ไปย่อนแย้งหรือกระทบกระเทือนสิทธิของคนอื่น นักศึกษาก็
ต้องเรียนรู้ว่าขอบเขตแค่ไหนคือเสรีภาพของเรา

แน่นอนว่าเรายังเปิดกว้างอยู่ ฉันรักธรรมศาสตร์เพราะธรรมศาสตร์สอน
ให้ฉันรักประชาชน ก็ยังใช้ได้ อยู่ ความที่เราใกล้ชิดประชาชน ความที่เรา
ติดดิน ก็ยังเหมือนเดิม เราพาเด็กของเราลงไปหาประชาชน ไปดูสารทุกข์

สุขดิบของเขา ให้เขาได้เห็นชีวิตจริงๆ นี่เป็นสปีริตที่ผูกติดตัวคน
ธรรมศาสตร์เสมอมา

ตอนนี้เรามีสามคำที่ชูขึ้นมา คือ *democracy, freedom, justice* ซึ่งอยู่
ส่วนของเป้าหมายด้าน ‘Flagship spirit of the people’ โดยหลักเรา
ยังเน้นเรื่องของประชาธิปไตย ปกป้องเสรีภาพ สู้เพื่อความยุติธรรม ไม่
ไกลจากคำที่มีอยู่เดิม เพียงแต่รีแบรนด์ใหม่ให้เข้ากับยุคสมัย

จะพบว่านิยามความหมายของคำว่า “เสรีภาพ” ต้องตั้งอยู่บนการเคารพสิทธิและ
เสรีภาพของผู้อื่นเช่นกัน ส่วนธรรมศาสตร์กับประชาชนมีความเกี่ยวพันไปกับบริบทของยุคสมัย ซึ่ง
อธิการบดีมีความเห็นว่า มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เป็นพื้นที่ที่ทำให้นักศึกษาและผู้คนในสังคมเรียนรู้
และเข้าใจว่า ความแตกต่างหลากหลายทางความคิดในสังคมที่เป็นประชาธิปไตยเป็นเรื่องปกติ
มหาวิทยาลัยจึงเปิดพื้นที่ให้มีการทำกิจกรรมจากหลากหลายกลุ่ม เพื่อให้ทุกคน โดยเฉพาะคนใน
ประชาคมธรรมศาสตร์ อยู่บนความคิดเห็นที่แตกต่างกัน ทุกคนมีสิทธิที่จะแสดงความเห็น และคนอื่น
ก็มีสิทธิที่จะไม่เห็นด้วยภายใต้กรอบกติกาของกฎหมาย

ส่วนเรื่องการแสดงความเห็น หรือการแสดงออกทางการเมือง
เราก็ไม่ได้ปิดกั้น ใครที่แสดงความคิดเห็นออกไปในทางล่อแหลม หรือ
controversial เขาก็อาจโดนโซเชียลกระหน่ำ แต่โดยหน้าที่เรา เราไม่
สามารถปล่อยให้เขาโดนกระหน่ำตลอดเวลาได้ ต้องคอยห้ามปรามบ้าง
กลั่นกรองบ้าง ช่วยหล่อหลอมให้เขาเติบโต คุณอยากแสดงความเห็น
เชิญ แต่ถ้ามันออกนอกกลุ่มนอกทางมากจริงๆ ก็ต้องบอกกัน คุยกัน คอย
ตักเตือนให้เขารู้ขอบเขต เพื่อประโยชน์ของเขา ถ้าคุณไม่เชื่อก็รอรับ
ผลที่จะตามมา ส่วนใหญ่เราจะปล่อย ไม่ไปบังคับอะไรเขาอยู่แล้ว แต่พอ
เกิดอะไรขึ้นมา เราก็ไปช่วยประกันตัว

ทุกครั้ง เมื่อมีการแสดงออกทางความคิดทางการเมือง นักศึกษา
ก็จะแจ้งบอกกล่าวให้ผู้ดูแลพื้นที่ทราบ และขออนุญาต มีการบอกกล่าว
ต่อตำรวจเจ้าของพื้นที่ อีกด้านหนึ่ง การเข้ามาสังเกตการณ์ใน
มหาวิทยาลัยของฝ่ายทหาร ตำรวจ หรือฝ่ายปกครองก็สามารถทำได้ แต่
ก็ต้องประสานและขออนุญาตมหาวิทยาลัยเช่นกัน

การเปิดพื้นที่ของมหาวิทยาลัยอยู่ภายใต้เงื่อนไขที่รักษาดุลย
ภาพของความแตกต่างทางการเมืองการแสดงออกทางความคิดที่หลากหลาย และ

เพื่อวัตถุประสงค์ที่สำคัญ คือ ฝึกการเรียนรู้แล้วเข้าใจในการใช้สิทธิและเสรีภาพของตน ในขณะที่ก็ต้องเคารพเสรีภาพของคนอื่นๆ ด้วย

ดังนั้น การทำกิจกรรมทางการเมืองในแต่ละครั้ง มหาวิทยาลัยก็จะให้การสนับสนุนในเรื่องการใช้พื้นที่ และเผื่อแผ่ระมัดระวังร่วมกัน เราอยากให้พื้นที่มหาวิทยาลัยเป็น safe zone ที่นักศึกษารู้สึกปลอดภัย และสามารถแสดงความคิดเห็นได้อย่างเสรี และเคารพเสรีภาพของคนอื่น เพราะนี่คือสิ่งที่มหาวิทยาลัยต้องรักษาไว้ ตัวตนและจิตวิญญาณ ธรรมศาสตร์ก็คือ ประชาธิปไตย เสรีภาพ และความยุติธรรม

ดังนั้น มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์กับการเมืองในยุคของรองศาสตราจารย์เกศินี ยังคงธำรงรักษาไว้ซึ่ง ประชาธิปไตย เสรีภาพ และความยุติธรรม โดยเสรีภาพภายใต้กรอบการเคารพสิทธิและเสรีภาพของผู้อื่นและของสังคม ขณะเดียวกันก็อยู่เคียงข้างกับประชาชนในหลากหลายมิติไม่ได้มีแต่มิติด้านการเมืองเพียงอย่างเดียว ที่นี่เป็นสถาบันการศึกษาที่บ่มเพาะแนวคิดประชาธิปไตย การเคารพความแตกต่างทางความคิด การสร้างธรรมศาสตร์ให้เป็นพื้นที่ปลอดภัยในการแสดงความคิดเห็นและการใช้ชีวิตที่นี่ตลอดการศึกษา

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์กับวิกฤตการแพร่ระบาดของโควิด-19

เหตุการณ์หนึ่งที่เป็นวิกฤตและเกิดขึ้นในวาระการดำรงตำแหน่งอธิการบดีมหาวิทยาลัยศาสตร์ของรองศาสตราจารย์ เกศินี วิฑูรชาติ คือการรับมือกับการแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) หรือโควิด-19 ซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นทั่วโลกและทำลายต่อระบบสาธารณสุขเนื่องจากยังไม่มีวัคซีนที่จะควบคุมการแพร่ระบาดได้ แม้ที่ผ่านมา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์มีประสบการณ์จัดการเหตุการณ์ในภาวะวิกฤตอย่างเหตุการณ์สีนามิ ปี พ.ศ. 2547 และเหตุการณ์น้ำท่วมใหญ่ ปี พ.ศ. 2554 แต่สองเหตุการณ์ไม่ได้กินระยะเวลายาวนาน เมื่อเทียบกับเหตุการณ์การแพร่ระบาดของโควิด-19 ซึ่งเริ่มตั้งแต่ช่วงปลายปี พ.ศ. 2562 และสถานการณ์คลี่คลายในปี พ.ศ. 2565 มหาวิทยาลัยมีประกาศเกี่ยวกับมาตรการและคำแนะนำการป้องกันควบคุมโรคไวรัสโคโรนา 19 (MEASURES AND RECOMMENDATIONS ON THE PREVENTION AND CONTROL OF CORONAVIRUS 19) ทั้งหมด 38 ฉบับ โดยฉบับแรกประกาศเมื่อวันที่ 2 มีนาคม พ.ศ. 2563 (อ่านเพิ่มเติม <https://tu.ac.th/announcement-covid19>, สืบค้น 7 พฤศจิกายน 2567)

ในช่วงเวลาดังกล่าวนับเป็นความท้าทายในเรื่องการจัดการเรียนการสอนให้กับนักศึกษาและคณาจารย์ การทำงานของบุคลากรในมหาวิทยาลัย การบริหารงานของในสภาวะปกติ

ใหม่ หรือ New Normal เพื่อสร้างความมั่นใจ ความปลอดภัย และการเรียนกับการทำงานที่ไร้รอยต่อ ไปยังนักศึกษาและบุคลากรของมหาวิทยาลัย รวมถึงประชาชนและประเทศชาติ ซึ่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ภายใต้การนำทัพของอธิการบดีเกศินี การทำงานเป็นทีม และการร่วมมือกับองค์กรหน่วยงานภายนอก ได้วางยุทธศาสตร์การทำงานเพื่อรับมือวิกฤตโควิด-19 ไว้สามระดับได้แก่ ระดับมหาวิทยาลัย ระดับพื้นที่ และระดับประเทศ

รองศาสตราจารย์เกศินี วิฑูรชาติ อธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ กล่าวว่า “มหาวิทยาลัยต้องมีส่วนร่วมในการหาทางออกหรือแก้ไขปัญหาประเทศชาติ มีความกล้าหาญในการตัดสินใจอย่างเด็ดขาดและทัน่วงที โดยยึดเอาประโยชน์ของสาธารณะเป็นหลัก เป็นหัวใจของการทำงานในสถานการณ์ไม่ปกติ สิ่งเหล่านี้คือสิ่งที่นอกเหนือจากหน้าที่หลักที่ต้องผลิตบัณฑิตให้มีคุณภาพเพื่อรับใช้สังคม และเชื่อมั่นในทรัพยากรและศักยภาพของธรรมศาสตร์ที่มีว่าจะเป็นส่วนหนึ่งในการแก้ไขปัญหา หรืออย่างน้อยก็ขอชะลอความเสียหายให้เกิดขึ้นอย่างช้าที่สุดเท่าที่จะทำได้” (จุลสารหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์, มิถุนายน 2566-พฤษภาคม 2567, น. 16) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์จึงเป็นสถาบันการศึกษาแห่งแรก ๆ ที่ดำเนินการช่วยเหลือประชาชนในภาวะวิกฤตการแพร่ระบาดของโควิด-19

ผู้วิจัยทบทวนเอกสารในรูปแบบจาก จุลสารหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์ ฉบับที่ 26 (มิถุนายน 2565 – พฤษภาคม 2566) *บันทึกธรรมศาสตร์ 2564* และสื่อออนไลน์อื่น ๆ ที่เผยแพร่ตามเว็บไซต์ รวมถึงหนังสือ *ประวัติชีวิต ความคิด และการทำงาน รองศาสตราจารย์เกศินี วิฑูรชาติ* (2565) พบว่า มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์รับมือกับภาวะวิกฤตการแพร่ระบาดของโควิด-19 โดยการใช้ทรัพยากรและบุคลากรของในสังกัดของมหาวิทยาลัย ด้วยการดัดแปลงอาคารตึกหลัก ซึ่งเป็นอาคาร 14 ชั้น ภายในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต ให้เป็นโรงพยาบาลสนาม จำนวน 308 เตียง สำหรับผู้ป่วยโควิด-19 และติดตั้งกล้อง CCTV ทุกห้อง ซึ่งดำเนินการแล้วเสร็จภายใน 48 ชั่วโมง รองศาสตราจารย์เกศินีให้สัมภาษณ์ The101.World วันที่ 13 เมษายน พ.ศ. 2563 ว่าได้ถอดบทเรียนจากวิกฤตเดียวกันในประเทศอิตาลีที่บุคลากรและเตียงผู้ป่วยไม่เพียงพอ จึงไม่ยอมให้สถานการณ์แบบนี้เกิดขึ้นกับประเทศไทย จึงไม่ยอมให้เหตุการณ์เช่นนี้เกิดขึ้นกับประเทศไทย

เพราะฉะนั้นท่านอาจารย์สุรพล นิติไกรพจน์ ประธานคณะกรรมการบริหารโรงพยาบาลธรรมศาสตร์ เคยคิดว่า ถ้าอย่างนั้นเราสร้างโรงพยาบาลสนามขึ้นมาเพื่อรองรับคนป่วย คนที่ได้รับการรักษาหายแล้ว หรือกำลังจะหาย คนกลุ่มนี้อาจจะไม่จำเป็นจะต้องได้รับการดูแลมากนัก แต่มีระบบการดูแลที่ทำได้อย่างเป็นระบบและมีความปลอดภัยสูง เราก็เลยตั้งเป็นโรงพยาบาลสนามขึ้นมาอย่างเร่งด่วน

เรียกว่าเป็นคำสั่งไปเลยว่ารอช้าไม่ได้ ภายใน 48 ชั่วโมงโรงพยาบาล
สนามจะต้องเสร็จเรียบร้อย หอพักที่เลือกมาเป็นหอพักขนาดใหญ่
ทั้งหมดเกือบ 500 ห้อง ก็นำมาทำเป็นโรงพยาบาลสนาม 308 ห้อง

ใน 308 ห้องมีบุคลากรอาศัยอยู่ก่อน เพราะฉะนั้นเราก็
จำเป็นต้องขอให้บุคลากรออกไปอยู่ที่สถาบันเอเชีย ที่ TU Dome ซึ่งก็ไม่ใช่
สะดวกสบายอย่างแน่นอน แต่อย่างไรก็ตาม เราเห็นความสำคัญของ
ผู้ป่วยโควิด เห็นความสำคัญในการรักษาพยาบาลของประเทศชาติ
เพราะฉะนั้นก็จำเป็นที่จะต้องขอร้องบุคลากร ตัวดิฉันเองก็ต้องไปยื่นขอ
โทษและขอขอบคุณที่ให้ความร่วมมือ ก็ผ่านไปด้วยดีจนตั้งเป็นโรงพยาบาล
สนามขึ้นมา ทำได้เสร็จภายใน 48 ชั่วโมง

วันที่ 3 เคลียร์พื้นที่เรื่องของระบบไอทีที่เรียบร้อย เพื่อที่คนหมอ
จะได้ไม่ต้องเข้าไปในห้องผู้ป่วย แต่สามารถสื่อสารกันผ่านระบบไอทีได้
เทคโนโลยีพวกนี้เข้ามามีส่วนในการให้บริการและทำให้เกิดความ
ปลอดภัย ในขณะเดียวกัน ผู้ป่วยก็มีความสะดวกสบายสูงสุด

ด้วยการรับมือกับสถานการณ์อย่างฉับพลันและความพร้อมจากองค์ประกอบภายใน
ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ที่มีทรัพยากรบุคคลและโรงพยาบาลธรรมศาสตร์ และการทำงานเป็นทีม
อย่างมีประสิทธิภาพทำให้โรงพยาบาลสนามธรรมศาสตร์เป็นจุดเริ่มต้นโมเดลต้นแบบระดับประเทศ
ขณะเดียวกันมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ยังทำงานร่วมกับหน่วยงานในระดับพื้นที่อย่างโรงพยาบาลใน
จังหวัดปทุมธานี และโรงพยาบาลในระดับอำเภอ เพื่อให้การสนับสนุนดูแลและพัฒนารับมือกับ
วิกฤตครั้งนี้ไปด้วยกัน ซึ่งเป็นการสร้างการมีส่วนร่วมของระหว่างสถาบันการศึกษากับองค์กรอื่นเพื่อ
สร้างความปลอดภัยและความเชื่อมั่นไปยังชุมชนและประชาชนในพื้นที่

นอกจากนี้ เทคโนโลยีและนวัตกรรมสร้างสรรค์ต่าง ๆ ยังนำมาใช้เพื่อแก้ปัญหาใน
ภาวะวิกฤตครั้งนี้ อย่างหน้ากากผ้ากันน้ำ “THAMMASK” ชักแล้วนำกลับมาใช้ได้อีก 30 ครั้ง และมี
การส่งมอบให้กับบุคลากรทางการแพทย์ทั่วประเทศจำนวน 60,000 ชิ้น เป็นผลงานที่คิดค้นและ
พัฒนาโดย คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และยังมีนวัตกรรมอย่าง
“Tham-Robot” ผลงานของศิษย์เก่าสาขาวิศวกรรมไฟฟ้าและคอมพิวเตอร์ คณะวิศวกรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เป็นหุ่นยนต์จัดส่งอุปกรณ์ทางการแพทย์เพื่อส่งต่อการรักษาถึงมือผู้ป่วยใน
โรงพยาบาลสนามธรรมศาสตร์ เพื่อลดความเสี่ยงการสัมผัสผู้ป่วยโดยตรง และยังมี หุ่นยนต์ “น้อง
ยุงทอง” และ “นวัตกรรม AI สู้โควิด”

กองกิจการนักศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้พัฒนาโปรแกรมเฝ้าระวังและติดตามอาการของนักศึกษาและบุคลากรที่อาจมีความเสี่ยงต่อการติดเชื้อและการรับคำปรึกษาอย่างใกล้ชิดจากบุคลากรทางการแพทย์โรงพยาบาลธรรมศาสตร์เฉลิมพระเกียรติ ผ่านทั้ง แชนบอท (CHATBOT) ผ่านแพลตฟอร์มแอปพลิเคชันไลน์ (LINE) ในชื่อว่า TU COVID-19

รองศาสตราจารย์ เกศินี วิฑูรชาติ กล่าวว่า “เรามีสรรพกำลัง คณาจารย์ ทรัพยากรองค์ความรู้ งานวิจัย เราไม่ลังเลที่จะนำออกมาช่วยเหลือประชาชน นวัตกรรมเหล่านี้ นับเป็นหนึ่งในผลงานอันภาคภูมิใจของธรรมศาสตร์ที่ได้ทำเพื่อประเทศชาติ และเราก็จะทำเช่นนี้ต่อไป”

นอกจากนี้ยังมีมาตรการการช่วยเหลือ เยียวยาครอบครัวธรรมศาสตร์ อย่างการทำประกันโควิด 19 ให้แก่บุคลากรและนักศึกษาทุกชั้นปีจำนวน 4 หมื่นราย การลดค่าเช่าและคืนค่าเช่าในหอพักและมอบทุนการศึกษาสำหรับผู้ที่ได้รับผลกระทบจำนวนกว่า 5,000 ทุน การให้เงินช่วยเหลือค่าธรรมเนียมการศึกษา การมอบ Internet Package หรือโครงการ Educational SIM ให้แก่นักศึกษาในการเรียนออนไลน์เพื่อให้สามารถเข้าถึงการศึกษาแม้จะประสบภาวะวิกฤต การทำประกันโควิดให้กับนักศึกษา การแจกหน้ากากอนามัยและแอลกอฮอล์เจลฟรี และการส่งเสริมรายได้แก่พ่อค้าแม่ค้า และวินมอเตอร์ไซด์ในมหาวิทยาลัย ศูนย์ให้คำปรึกษาทางกฎหมายกับผู้ที่ได้รับผลกระทบจากโควิดไวรัส หรือ TU Pandemic Legal Aid Centre เพื่อให้คำปรึกษาทางกฎหมายโดยไม่คิดค่าใช้จ่ายของคณะนิติศาสตร์

ในด้านการเรียนการสอน มหาวิทยาลัยปรับเข้าสู่การเรียนการสอนแบบ New normal ทั้งการสอนออนไลน์ และการปฏิบัติงานในที่พักของเจ้าหน้าที่หรือ Work From Home ส่วนการอำนวยความสะดวกในด้านความรู้ หอสมุดมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์จัดทำระบบเปิดจอง สั่งยืมหนังสือ จองหนังสือและใช้ระบบบริการจัดส่งทางไปรษณีย์ไปยังที่อยู่ตามที่ผู้รับแจ้งข้อมูล

ตลอดระยะเวลาการแพร่ระบาดของโควิด-19 การบริหารและการจัดการในภาวะวิกฤตระดับโลกครั้งนี้ ได้สะท้อนให้เห็นการเป็นแม่ทัพในการสู้รบโรคระบาดใหม่ซึ่งทำให้เส้นทางชีวิตและการทำงานของอธิการบดีเกศินีเป็นตำนานในหน้าประวัติศาสตร์ของธรรมศาสตร์และโควิด-19

5.4 6 ทศวรรษ เกศินี 90 ปี ธรรมศาสตร์

หอสมุดแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ได้จัดทำวิดิทัศน์ที่ระลึกเนื่องในโอกาส รongศาสตราจารย์เกศินี วิฑูรชาติ ครบวาระการดำรงตำแหน่งอธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ โดย หอสมุดฯ ได้ใช้พื้นที่เฟซบุ๊กเพจชื่อว่า Thammasat University Library เป็นสื่อกลางในการถ่ายทอด ความรู้สึกของตัวแทนประชาคมมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ซึ่งเผยแพร่เมื่อวันที่ 23 พฤษภาคม พ.ศ. 2567 เพื่อนำเสนอให้เห็นถึงเส้นทางของอธิการบดีหญิงคนที่ 2 ในประวัติศาสตร์ของ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เริ่มตั้งแต่การเข้าเป็นนักศึกษาคณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในปี พ.ศ. 2509 สู่การเป็นอธิการบดีในปี พ.ศ. 2561 และครบวาระในปี 2567 ซึ่งรองศาสตราจารย์เกศินีมีอายุครบ 6 รอบ หรือ 72 ปี และเป็นปีที่ 90 ของการสถาปนา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

“ดีใจที่ได้เป็นคนธรรมศาสตร์ 6 ทศวรรษในรั้วธรรมศาสตร์ ตั้งแต่เป็นนักศึกษา จนถึงอธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์” ข้อความเปิดการนำชมวิดิทัศน์ซึ่งนำสายตาสู่เส้นเวลาใน แต่ละช่วงของอธิการบดีหญิงคนที่สอง ดังนี้

พ.ศ. 2509-2513: นักศึกษาคณะพาณิชยศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

พ.ศ. 2531-2537: รองผู้อำนวยการสถาบันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา

พ.ศ. 2538-2541: รองอธิการบดีฝ่ายวางแผนและพัฒนา

พ.ศ. 2547-2553: คณบดีคณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี

พ.ศ. 2553-2556: รองอธิการบดีฝ่ายวางแผนและการคลัง

พ.ศ. 2561-2567: อธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2 วาระ

โดยตัวแทนประชาคมมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ที่มาถ่ายทอดความรู้สึกต่ออธิการบดีมา จาก 6 ภาคส่วนภายในมหาวิทยาลัย ได้แก่ (1) ศาสตราจารย์ ดร.สุรพล นิติไกรพจน์ นายกสภา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (2) ศาสตราจารย์พิเศษรณนิติ เศรษฐบุตร อดีตนายกสภา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (3) ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วิจน์กัญจน์ สุริยธรรม ประธานสภาอาจารย์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (4) สภานักงานมหาวิทยาลัย คุณเสริม กัลยารัตน์ ประธานสภานักงาน มหาวิทยาลัย คุณสิทธิชัย พันเศษ รองประธานสภานักงานมหาวิทยาลัย คุณศรีสุข มงกุฎวิสุทธิ์ รอง ประธานสภานักงานมหาวิทยาลัย คุณถาวรณ พันธ์ไพโรจน์ ที่ปรึกษาสภานักงานมหาวิทยาลัย คุณอนงค์ หะริมา สภานักงานมหาวิทยาลัย คุณผกาพันธ์ โสตามุข เลขานุการ สำนักงาน วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีชั้นสูง (5) คุณคุณากร ดันติจินดา นายกองค์การนักศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ปีการศึกษา 2566 (6) คุณธิดิสุทธิ์ พุจิตรกานนท์ กรรมการฝ่ายกิจกรรม

ภายนอก องค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ปีการศึกษา 2565 ซึ่งเรียบเรียงความรู้สึกจากวิทัศน์ได้ดังนี้

ศาสตราจารย์ ดร.สุรพล นิติไกรพจน์ นายกสภามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ กล่าวถึงเรื่องที่น่าจดจำ ความสำเร็จ และคุณูปการของรองศาสตราจารย์เกศินีได้แก่ (1) ท่านเป็นอธิการบดีที่อาวุโสที่สุดในบรรดาอธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (2) ท่านมีความสามารถในการวางแผนและการเจรจาต่อรองจัดหางบประมาณให้กับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ รองศาสตราจารย์เกศินีทำงานเรื่องนี้ตั้งแต่ก่อนเข้ารับตำแหน่งอธิการบดี ความสำเร็จอย่างมากตลอดระยะ 6 ปีในตำแหน่งอธิการบดีคือมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ได้รับงบประมาณเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องและได้รับงบประมาณในโครงการ (3) ความสำเร็จซึ่งเป็นที่ประจักษ์ในวาระของท่านคือ การทำให้เกิดคณะศึกษาศาสตร์และโรงเรียนสาธิตแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (4) รองศาสตราจารย์เกศินี เป็นอธิการบดีที่เสียสละทุกอย่างให้มหาวิทยาลัยในมุมของการรักษามหาวิทยาลัย และมาเป็นอธิการบดีเพื่อเป็นอธิการบดี

ศาสตราจารย์พิเศษบรรณิณี เศรษฐบุตร์ อดีตนายกสภามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ กล่าวถึงอธิการบดีเกศินี วิฑูรชาติ ในโอกาสครบวาระการดำรงตำแหน่งอธิการบดี ว่ารู้สึกขอบคุณในฐานะที่เป็นธรรมศาสตร์ด้วยกัน และจากการได้ร่วมงานกับท่านอธิการมาหนึ่งวาระครึ่งคือ 4 ปีครึ่งที่ท่านทำงานเป็นอธิการบดีในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ซึ่งถือว่าเป็นงานยาก ต้องใช้ความรู้และความกล้าหาญในงานใหญ่ งานยุ่งยาก จนสามารถครบสองวาระในการดำรงตำแหน่งอธิการ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วัจน ภัฏจน สุริยธรรม ประธานสภาอาจารย์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้ถ่ายทอดความรู้สึกต่ออธิการบดีเกศินีว่า ท่านได้สร้างคุณูปการให้กับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และประชาคมธรรมศาสตร์หลายเรื่อง ตั้งแต่สมัยที่ท่านเป็นรองอธิการบดีดูแลงานด้านศูนย์รังสิต งานคลัง ทำให้เห็นการเจริญเติบโตและการพัฒนาของมหาวิทยาลัยมาเรื่อย ๆ “สิ่งที่ท่านทำก็คือเกินความคาดหมาย ท่านพัฒนาทางด้านกายภาพ และคุณภาพชีวิตไปในคราวเดียวกัน เราจึงได้เห็นวันนี้ของศูนย์รังสิตของเรา ใครก็ตามที่เดินเข้ามาในธรรมศาสตร์รังสิตจะบอกว่าธรรมศาสตร์เราสวยมาก”

สภาพนักงานมหาวิทยาลัย คุณเสริม กัลยารัตน์ สะท้อนว่าท่านอธิการบดีเกศินีเป็นผู้ที่สามารถเข้าพบได้ง่าย ท่านรับฟังและแก้ไขปัญหาด่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นงานเล็กหรืองานใหญ่ ทั้งงานนโยบายและงานยุทธศาสตร์

คุณสิทธิชัย พันเศษ รองประธานสภาพนักงานมหาวิทยาลัย เป็นตัวแทนกล่าวถึงสิ่งที่น่าจดจำในการดำรงตำแหน่งอธิการบดีของรองศาสตราจารย์เกศินี คือทุกครั้งที่พบเจอท่านจะมา

พร้อมกับรอยยิ้มเสมอ กิจกรรมและการทำงานต่าง ๆ ทำให้เจ้าหน้าที่ก้าวหน้าต่อเนื่องในตำแหน่ง หน้าที่ การงาน และสวัสดิการที่เพิ่มมากขึ้นซึ่งสูงกว่าในอีกหลาย ๆ สถาบันการศึกษา

คุณผกาพันธ์ โสตามุข เลขานุการ สำนักงานวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีขั้นสูง ซึ่ง ทำงานร่วมกับท่านอธิการบดีมาตลอดตั้งแต่ท่านเป็นรองอธิการบดีฝ่ายวางแผนจนกระทั่งเป็นอธิการ บดี “ท่านเป็นผู้หญิงที่เก่งที่สุดและแกร่งที่สุด ทำงานเพื่อมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ทั้งเบื้องหน้า เบื้องหลัง และฟันฝ่าอุปสรรคต่าง ๆ นำพามหาวิทยาลัยให้เป็นที่ประจักษ์ร่วมกัน”

คุณคุณากร ตันติจินดา นายกองค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ปี การศึกษา 2566 กล่าวว่า “หลาย ๆ ครั้งที่เรานำเสนออะไรสักอย่าง ท่านอธิการบดีจะถามเสมอว่าพอ หรือยัง อยากได้อะไรเพิ่มอีกไหม ท่านอธิการบดียังเห็นความสำคัญของนักศึกษาและอยากสนับสนุน ชัฟพอร์ดพื้นที่ให้พื้นที่แห่งนี้เป็นที่เติบโตของนักศึกษาอย่างแท้จริง”

คุณธิดิสุทธิ์ พุจิตรกานนท์ กรรมการฝ่ายกิจกรรมภายนอก องค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ปีการศึกษา 2565 ได้สะท้อนถึงการเรื่องสวัสดิการที่เกิดขึ้นกับนักศึกษา อย่าง การทำประกันโควิดให้กับนักศึกษาในช่วงที่มีการแพร่ระบาดของโควิด-19 การให้ทุนการศึกษา การให้ ความช่วยเหลือในกรณีน้ำท่วม และภัยพิบัติอื่น ๆ

จากวิดิทัศน์ซึ่งจัดทำโดยหอสมุดแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ซึ่งคัดเลือกตัวแทน ของมหาวิทยาลัยตั้งแต่นายกสภามหาวิทยาลัย อดีตผู้บริหารมหาวิทยาลัย พนักงานของมหาวิทยาลัย แต่ละหน่วยงาน และตัวแทนของนักศึกษา สิ่งที่เป็นข้อค้นพบและความโดดเด่นของอธิการบดี รอง ศาสตราจารย์เกศินี วิฑูรชาติ สามารถแบ่งเป็น (1) ความสามารถในการบริหารจัดการมหาวิทยาลัย ด้านต่าง ๆ อย่างด้านนโยบายและยุทธศาสตร์ ด้านการคลังและงบประมาณ ด้านวิชาการ ด้าน สวัสดิการทั้งแก่บุคลากรมหาวิทยาลัยและนักศึกษา (2) วิสัยทัศน์ในการพัฒนามหาวิทยาลัยทั้งในเชิง กายภาพและคุณภาพ (3) การจัดการและแก้ไขปัญหาในภาวะวิกฤต (4) ด้านบุคลิกภาพของท่านที่ เป็นคนเข้าถึงง่ายและมีความใส่ใจ (5) การเป็นผู้หญิงเก่งและแกร่ง มีความรู้ความสามารถ กล่าวหาญ (6) การเป็นชาวธรรมศาสตร์ของอธิการบดีเกศินี ตั้งแต่ พ.ศ. 2509 จนถึง พ.ศ. 2567 ซึ่งเป็นเวลา ยาวนานเกือบ 60 ปี และจิตวิญญาณความเป็นธรรมศาสตร์ก็มีพลวัตไปตามบริบทของสังคม การเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมมิติต่าง ๆ

หากพิจารณามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในวาระครบรอบ 90 ปีผ่านผู้บริหารสูงสุดคือ อธิการบดีเกศินี ซึ่งในการสัมภาษณ์เก็บข้อมูลวิจัยจากคุณชานันท์ ยอดหงษ์ เมื่อวันที่ 17 กันยายน 2567 ผู้ให้ข้อมูลได้สะท้อนว่าสิ่งหนึ่งที่ไม่ค่อยได้เห็นมาก่อนในอธิการบดีคนก่อนหน้าคืออธิการบดี เกศินีเข้ารับตำแหน่งในยุคที่สื่อสังคมออนไลน์และแพลตฟอร์มต่าง ๆ เกิดขึ้นจำนวนมาก จึงทำให้ผู้มี

ความใกล้ชิดกับนักศึกษาอย่างไม่เคยเป็นมาก่อน ผู้วิจัยมีความเห็นว่าการเกิดขึ้นของแพลตฟอร์มออนไลน์ในโลกดิจิทัลทำให้ท่านมีพื้นที่ทางสังคมเพิ่มขึ้นในโลกเสมือน และ ใช้พื้นที่ดิจิทัลเป็นตัวกลางหนึ่งในการสื่อสารและส่งสารไปยังนักศึกษาเพื่อให้สอดคล้องกับยุคสมัยของคนรุ่นปัจจุบัน จนนำไปสู่ความเป็นกันเองและมีการตั้งสมญานามและเรียกท่านอธิการบดีเกศินี ว่า “คุณแม่อธิการ” หรือ “ฮองเฮา”

นอกจากนี้ อาชญาสิทธิ์ ศรีสุวรรณ (สัมภาษณ์, 31 สิงหาคม 2567) แสดงความเห็น ว่าอธิการบดีเกศินีเป็นผู้มีความสามารถด้านการบริหารจัดการ เป็นนักบริหารที่เก่ง การอยู่ในตำแหน่งอธิการบดี 2 วาระระยะเวลา 6 ปี บทบาทของท่านห่างจากการเป็น “อธิการบดีแบบคลาสสิก” ซึ่ง ขยายจิตวิญญาณแบบดั้งเดิม อย่างไรก็ตามจิตวิญญาณของธรรมศาสตร์เมื่อเวลาเปลี่ยนไปก็ต้องปรับตัวให้เข้ากับบริบทของยุคสมัย

“ยุคอาจารย์เกศินี เป็นยุคที่อาจารย์เกศินีไม่ได้มีภาพยึดโยงแบบนั้น ไม่ได้ขยายคำขวัญแบบเดิมแล้ว อาจารย์มีความชัดเจนว่าเป็นนักธุรกิจ จะมาทำเงินให้ธรรมศาสตร์ อาจารย์อยู่ในโลกทันสมัยซึ่งทำให้ธรรมศาสตร์ ขยายได้ในแง่อื่น ถึงแม้ตอนนี้อาจารย์เกศินีพ้นตำแหน่งไปแล้ว ความคาดหวังของคนธรรมศาสตร์ก็เปลี่ยนไปแล้ว ธรรมศาสตร์อยู่กับโลก start up ที่นี่สิ่งที่คนคาดหวังกับอธิการบดีคนใหม่คือจะไปต่ออย่างไร” (อาชญาสิทธิ์ ศรีสุวรรณ, สัมภาษณ์ 31 สิงหาคม 2567)

การเข้าบริหารงานในฐานะอธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ของรองศาสตราจารย์ เกศินี วิฑูรชาติ อย่างเป็นทางการตั้งแต่ปี พ.ศ. 2562 ซึ่งตรงกับวาระครบรอบ 85 ปี การสถาปนามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จนสิ้นสุดวาระในปี พ.ศ. 2567 ซึ่งเป็นปีที่ 90 ของการสถาปนามหาวิทยาลัย ได้สะท้อนให้เห็นเส้นทางการทำงานบริหารของอธิการในหลากหลายมิติเพื่อสอดคล้องกับบริบทใหม่ของยุคสมัยทั้งด้านการศึกษา การบริหารจัดการ เทคโนโลยี นวัตกรรม การเมือง สังคม และยังประยุกต์ปรับใช้จิตวิญญาณความเป็นธรรมศาสตร์ได้เหมาะสมกับยุคสมัย

บทที่ 6

สรุปและอภิปรายผลการศึกษา

การรื้อสร้างความทรงจำและการกู้คืนเสียงของผู้หญิงในประวัติศาสตร์

การศึกษาครั้งนี้ได้เพียงสำรวจอดีต หากแต่เป็นการรื้อสร้างประวัติศาสตร์ของผู้หญิงในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในฐานะการเมืองของความรู้ (politics of knowledge) โดยมีเป้าหมายเพื่อกู้คืนบทบาท เสียง และความทรงจำของผู้หญิงที่ยังไม่ปรากฏมากพอในพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ของสถาบันอุดมศึกษาแห่งนี้ งานวิจัยนี้ยืนยันว่าประวัติศาสตร์ของผู้หญิงในธรรมศาสตร์คือประวัติศาสตร์ของขบวนการต่อสู้เพื่อสิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคทางเพศในระดับโครงสร้าง อันเป็นหัวใจของวาระสตรีนิยมในโลกวิชาการและในสังคมไทย

6.1 ผู้หญิงในประวัติศาสตร์ธรรมศาสตร์: จากผู้อยู่เจ็บบสู่ผู้กำหนดทิศทาง

ในประวัติศาสตร์ 90 ปีของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ การดำรงอยู่ของผู้หญิงมิได้ถูกจำกัดอยู่เพียงในฐานะผู้รับบทบาททางการศึกษา หากแต่เป็นพลังสำคัญของการขับเคลื่อนทั้งทางปัญญา การเมือง และสถาบันอย่างต่อเนื่อง งานวิจัยนี้เสนอว่า ผู้หญิงในธรรมศาสตร์คือ “ผู้กระทำทางประวัติศาสตร์” (historical actors) ที่มี ความสามารถในการกระทำการ (agency) ในการต่อรอง สร้าง และพลิกโครงสร้างความรู้ ซึ่งโดยมากมักจะถูกเขียนผ่านสายตาของประวัติศาสตร์กระแสหลักที่ชายเป็นใหญ่ (androcentric master narrative)

การเขียนประวัติศาสตร์ผ่านมุมมองสตรีนิยมช่วยให้เรามองเห็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ซ่อนอยู่ในกระบวนการบันทึก การเลือกจำ และการทำให้บางเรื่องเงียบหายไป (Trouillot, 1995) งานวิจัยนี้จึงมิได้เป็นเพียงการบอกเล่าบทบาทของผู้หญิง หากแต่เป็นการคืนความชอบธรรมให้แก่เสียงของผู้หญิงในฐานะผู้กำหนดทิศทางของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พร้อมทั้งชี้ให้เห็นว่าความเปลี่ยนแปลงของธรรมศาสตร์ตลอด 9 ทศวรรษที่ผ่านมา มีอาจเข้าใจได้หากปราศจากการวิเคราะห์บทบาทของผู้หญิงในฐานะส่วนหนึ่งของขบวนการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้าง

การรื้อสร้างประวัติศาสตร์ของผู้หญิงในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จึงไม่เพียงแต่มีคุณูปการต่อประวัติศาสตร์ของสถาบันการศึกษาเท่านั้น หากแต่ยังเป็นส่วนหนึ่งของวาระในประวัติศาสตร์สตรีนิยม ที่เรียกร้องให้ “เรื่องของผู้หญิง” ได้รับการยอมรับว่าเป็น “เรื่องของสังคม” และ “เรื่องของประเทศชาติ” เช่นเดียวกัน

6.1.1 เสียงของผู้หญิงในขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อประชาธิปไตย

เหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 และ 6 ตุลาคม 2519 ถือเป็นช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อทางการเมืองที่สำคัญที่สุดช่วงหนึ่งในประวัติศาสตร์ไทยสมัยใหม่ ผู้หญิงในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์มีบทบาททั้งในแนวทางและเบื้องหลังของขบวนการเคลื่อนไหว ทว่าเรื่องเล่าหลักกลับให้พื้นที่แก่ผู้นำชาย และลดทอนผู้หญิงให้เป็นเพียง “ผู้สนับสนุน” หรือ “ผู้ตาม” ทั้งที่แท้จริงแล้วผู้หญิงเป็นผู้ลงมือจัดการ การประสานงาน การสื่อสาร และการเคลื่อนไหวบนท้องถนน

การ “ทำให้ผู้หญิงหายไป” จากประวัติศาสตร์การเมืองไทย ไม่ได้เกิดจากการไม่มีบทบาทของผู้หญิง แต่เป็นผลผลิตของการครอบงำทางวาทกรรมแบบปิตาธิปไตย ซึ่งกำหนดว่าผู้นำทางการเมืองจะต้องเป็นเพศชาย ในขณะที่ผู้หญิงมักถูกผลักให้เป็นเพียงผู้ให้การสนับสนุนเบื้องหลัง การศึกษานี้จึงเป็นความพยายามในการ *อ่านความเงียบ* (reading silences) และ *คืนเสียง* (restoring voices) ให้แก่ผู้หญิงธรรมศาสตร์ในฐานะผู้มีบทบาทสำคัญในการสร้างประชาธิปไตย

จากกรอบคิดของนักทฤษฎีสตรีนิยมอย่างโจน สก็อตต์ (Joan Scott) (1986) การวิเคราะห์ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างเพศไม่ควรจำกัดอยู่แค่เรื่องจำนวนหรือบทบาท แต่ควรวิเคราะห์ว่าปิตาธิปไตยทำงานอย่างไรในฐานะกลไกของอำนาจ และสร้างความชอบธรรมให้แก่การจำแนก สร้างลำดับ และทำให้บางเรื่องเล่าหายไป การคืนเสียงให้ผู้หญิงในเหตุการณ์ประวัติศาสตร์การเมืองไทยจึงเท่ากับเป็นการเปิดพื้นที่ใหม่ของความรู้ ซึ่งเชื่อมโยงกับจุดยืนเชิงการเมืองของสตรีนิยมในการตั้งคำถามต่ออำนาจที่ซ่อนอยู่ในประวัติศาสตร์กระแสหลัก

6.1.2 การศึกษา: ช่องทางแห่งการเสริมพลัง (Empowerment)

การที่ผู้หญิงได้เข้าศึกษาในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ โดยเฉพาะในบริบทของตลาดวิชาในยุคก่อตั้ง (พ.ศ. 2477) ถือเป็นจุดเริ่มต้นของการแทรกซึมของผู้หญิงเข้าสู่พื้นที่ของความรู้ในระดับที่สังคมไทยไม่เคยอนุญาตมาก่อน การเปิดรับผู้หญิงจากชนชั้นกลางและทุกชนชั้นเข้าสู่ระบบการศึกษาระดับอุดมศึกษาจึงถือเป็นการเปิด “พื้นที่ความเป็นไปได้ใหม่” (new possibilities) ซึ่งต่อมาจะกลายเป็นช่องทางให้ผู้หญิงสามารถสร้างอำนาจและต่อรองกับโครงสร้างสังคมแบบปิตาธิปไตย

กระบวนการ “เสริมพลัง” ไม่ได้เกิดจากการได้รับความช่วยเหลือจากเบื้องบน หากแต่เกิดจากการที่ผู้หญิงสามารถใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือในการสร้างอัตลักษณ์ของตนเอง ตลอดจนต่อรองความหมายของเพศสถานะในสังคม โดยเฉพาะในช่วงหลังเหตุการณ์ทางการเมืองในทศวรรษ 2510 ซึ่งผู้หญิงธรรมศาสตร์เริ่มมีบทบาทเป็นนักคิด นักวิชาการ และผู้นำการเปลี่ยนแปลงในมหาวิทยาลัยและสังคม

การเปิดหลักสูตรด้าน *สตรีศึกษา* ในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ไม่ได้เป็นเพียงการขยายพื้นที่ทางวิชาการ แต่ยังเป็น การสถาปนา “พื้นที่ทางปัญญาของผู้หญิง” (feminist intellectual space) ที่เชื่อมโยงการวิจัยกับการเคลื่อนไหวทางสังคม ความรู้ในพื้นที่นี้ไม่ใช่เพียงผลิตเพื่อการตีพิมพ์ หากแต่คือการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในระดับจิตสำนึก

หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสตรี เพศสถานะ และเพศวิถีศึกษา วิทยาลัยสหวิทยาการ ที่เติบโตมาจากโครงการศึกษาศิลปศาสตรมหาบัณฑิตสตรีศึกษา ภายใต้โครงการสตรีและเยาวชนศึกษาและสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร เป็นหมุดหมายสำคัญของการสถาปนาความรู้สตรีนิยมในระบบอุดมศึกษาไทย ผู้สอนและผู้เรียนในหลักสูตรนี้ไม่ใช่เพียงผู้ผลิตและผู้รับความรู้ แต่คือ “ผู้กระทำ” (agents) ที่มีส่วนร่วมในการสร้างพื้นที่แห่งการเรียนรู้ใหม่ อันไม่จำกัดอยู่เพียงในกรอบความรู้แบบชายเป็นใหญ่ หรือแบบตะวันตกเท่านั้น แต่ยังคำนึงถึงประสบการณ์ของผู้หญิงในบริบทไทย อาเซียน และโลกภายใต้โครงสร้างอำนาจที่หลากหลาย

6.1.3 จากห้องเรียนสู่ห้องประชุม: ผู้หญิงกับการบริหารมหาวิทยาลัย

การที่ผู้หญิงสามารถก้าวขึ้นสู่ตำแหน่งอธิการบดีในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ไม่ได้เป็นเพียงการบ่งชี้ถึงความสามารถของบุคคลเฉพาะรายเท่านั้น หากแต่เป็นเครื่องยืนยันถึง ความเปลี่ยนแปลงเชิงสถาบันที่ลึกซึ้ง กล่าวคือ การยอมรับว่า “อำนาจในการนำองค์กร” มิได้ถูกสงวนไว้เฉพาะสำหรับเพศชายอีกต่อไป การแต่งตั้งศาสตราจารย์ คุณหญิงนงเยาว์ ชัยเสรี ในปี พ.ศ. 2525 และรองศาสตราจารย์เกศินี วิฑูรชาติ ในปี พ.ศ. 2560 ให้ดำรงตำแหน่งอธิการบดี จึงมิใช่เหตุการณ์ที่ควรถูกมองเป็นเพียงเรื่องของการจัดการองค์กร แต่ควรถูกอ่านในฐานะ “การรื้อสร้างภาพจำ” (reconfiguration of symbolic representation) ว่าผู้นำที่มีอำนาจตัดสินใจในระดับมหาวิทยาลัยสามารถและควรเป็นผู้หญิงได้เช่นเดียวกับผู้ชาย

ในกรณีของศาสตราจารย์ คุณหญิงนงเยาว์ ชัยเสรี การขึ้นดำรงตำแหน่งในบริบทของสังคมไทยยุคทศวรรษที่ 2520 ซึ่งยังมีโครงสร้างทางวัฒนธรรมที่กีดกันผู้หญิงจากอำนาจสูงสุดในองค์กร การเป็นอธิการบดีของท่านจึงเป็นการเปิด “รอยร้าวแรก” ในกำแพงของระบบปิตาธิปไตยในสถาบันอุดมศึกษา ขณะที่ท่านไม่ได้ประกาศตนในฐานะนักเคลื่อนไหวสตรีนิยมอย่างเปิดเผย แต่การดำรงตำแหน่งในระดับสูงสุดของสถาบันก็เป็นการต่อรองกับอำนาจเชิงโครงสร้างอย่างแนบเนียน และแสดงให้เห็นว่า “ผู้หญิงสามารถบริหารได้โดยไม่ต้องเลียนแบบผู้ชาย”

ในทำนองเดียวกัน การดำรงตำแหน่งของรองศาสตราจารย์เกศินี วิฑูรชาติ เกิดขึ้นท่ามกลางยุคสมัยที่ประเด็นเรื่องสิทธิมนุษยชน ความหลากหลายทางเพศ และความเสมอภาคได้รับความสนใจอย่างกว้างขวาง ทั้งในระดับโลกและในสังคมไทย โดยเฉพาะการที่รัฐธรรมนูญใน

ข้อตกลงหลักการเสริมสร้างศักยภาพสตรี (Women's Empowerment Principles - WEPs) ขององค์การเพื่อสตรีแห่งสหประชาชาติ (UN Women) ในสมัยของท่าน เป็นหมุดหมายสำคัญที่ทำให้มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ไม่เพียงแต่ยอมรับหลักการความเสมอภาคเท่านั้น แต่ยังแสดงจุดยืนเชิงนโยบายอย่างเป็นทางการ

บทบาทของผู้นำหญิงในบริบทของธรรมศาสตร์จึงไม่ควรถูกประเมินเฉพาะในเชิงประสิทธิภาพการบริหารเท่านั้น หากแต่ควรถูกมองในฐานะการเมืองของการมองเห็น (politics of visibility) ที่ทำให้เพศหญิงปรากฏตัวอย่างมีศักดิ์ศรีในพื้นที่ที่เคยสงวนไว้เฉพาะเพศชาย การศึกษาผู้หญิงในฐานะผู้นำมหาวิทยาลัยจึงเป็นการขยายพรมแดนขององค์ความรู้เกี่ยวกับเพศและอำนาจช่วยให้เราเข้าใจว่า “การบริหาร” เองก็เป็นพื้นที่ที่มีพลวัตของเพศสถานะ (gendered space) และสามารถเป็นเครื่องมือของการเปลี่ยนแปลงได้หากดำเนินไปพร้อมจิตสำนึกเรื่องความเสมอภาค

6.1.4 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์: พื้นที่แห่งการเรียนรู้ ความเสมอภาค และสตรีนิยม

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์มีบทบาทสำคัญในการสร้างองค์ความรู้ที่ทำลายโครงสร้างอำนาจแบบดั้งเดิม โดยเฉพาะผ่านการจัดตั้งและส่งเสริม “พื้นที่ความรู้ทางเลือก” (alternative knowledge spaces) อย่างหลักสูตรสตรีศึกษา ซึ่งเริ่มพัฒนาในระดับวิชาบัณฑิตศึกษาและขยายต่อเนื่องมาสู่หลักสูตรระดับปริญญาโท สาขาวิชาสตรี เพศสถานะ และเพศวิถีศึกษา ภายใต้วิทยาลักษณ์สหวิทยาการ

หลักสูตรเหล่านี้ไม่ได้เป็นเพียงผลผลิตของการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างทางวิชาการเท่านั้น แต่ยังเป็นพื้นที่ที่หล่อเลี้ยงความตระหนักรู้ในเชิงวิพากษ์ต่อเรื่องเพศ อำนาจ และการกดทับในสังคม ผ่านวิธีวิทยาเชิงสตรีนิยม การสอนและการเรียนรู้ในพื้นที่เหล่านี้มีลักษณะเป็น “การเคลื่อนไหวผ่านความรู้” (activism through knowledge) ที่มุ่งเน้นให้ผู้เรียนมองเห็นอคติทางเพศในโครงสร้างสถาบัน และเรียนรู้วิธีการต่อรองหรือรื้อถอนอคติเหล่านั้นด้วยเครื่องมือทางทฤษฎีและการปฏิบัติการทางสังคม

จากมุมมองนี้ ธรรมศาสตร์ไม่ได้เป็นเพียง “พื้นที่ของการเรียนรู้” เท่านั้น แต่ยังเป็น “พื้นที่ของการเมือง” ที่แฝงอยู่ในรูปของหลักสูตร การจัดการองค์กร และวิถีคิดต่อบทบาทของสถาบันอุดมศึกษาในสังคมไทย ความรู้ที่ผลิตขึ้นภายใต้กรอบคิดสตรีนิยมในธรรมศาสตร์จึงไม่เพียงแต่ตั้งคำถามต่อโครงสร้างอำนาจเดิม แต่ยังเสนอแนวทางใหม่ในการ “คิดต่าง” และ “อยู่ต่าง” ในโลกวิชาการและโลกของการดำรงชีวิตร่วมในสังคม

6.2 ประวัติศาสตร์ผู้หญิง: ความเงียบ เสียง และพรมแดนของความทรงจำ

การศึกษาประวัติศาสตร์ของผู้หญิงไม่อาจแยกออกจากคำถามทางอำนาจว่า ประวัติศาสตร์ ของใคร ถูกเล่าผ่าน มุมมองของใคร และ เพื่อใคร ในบริบทของ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ การหายไปของผู้หญิงจากบันทึกและเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์ของสถาบัน มิได้เป็นเพียง “ข้อบกพร่อง” ทางกรบันทึกเท่านั้น หากแต่เป็นผลของโครงสร้างความรู้ที่ตอกย้ำ อำนาจของเพศชายในฐานะผู้สร้างและผู้ควบคุมความทรงจำทางสังคม (collective memory)

การวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ต่อกลไกการทำให้ “ผู้หญิงหายไป” ทั้งในเชิงกายภาพ วาทกรรม และสัญลักษณ์ พร้อมทั้งเสนอการใช้กรอบคิดสตรีนิยมเพื่อ “คืนเสียง” (voice), “ฟื้นความทรงจำ” (re-memory) และ “รื้อสร้างความรู้” (epistemic reconfiguration) ในแบบที่ไม่จำนนต่อ โครงสร้างอำนาจเดิม

6.2.1 การถูกทำให้ไม่ปรากฏ (Invisibility)

การที่ ผู้หญิง จำนวนมาก ถูก ละเลย จาก หน้า ประวัติศาสตร์ ของ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ แม้จะมีบทบาทสำคัญในด้านการเคลื่อนไหว การศึกษา หรือการบริหาร แสดงให้เห็นถึงกระบวนการที่โจน สก็อตต์ (Joan Scott) (1986) เรียกว่า “การทำให้เพศกลายเป็นสิ่งที่มองไม่เห็น” ภายใต้โครงสร้างของอำนาจที่ยึดโยงกับอัตลักษณ์แบบชายเป็นศูนย์กลาง (male-centered epistemology)

การไม่ถูกรับรู้ในฐานะ “ผู้กระทำการทางประวัติศาสตร์” (historical subject) เป็นการลบสถานะของผู้หญิงในสองระดับพร้อมกัน คือในระดับของความทรงจำ (memory) และในระดับของโครงสร้างความรู้ (knowledge structure) ซึ่งส่งผลต่อการมองเห็นคุณค่าและอิทธิพลของผู้หญิง ในประวัติศาสตร์ของสถาบัน การคืนบทบาทให้กับผู้หญิงจึงไม่ใช่เพียงการ “เติมช่องว่าง” (filling the gaps) แต่คือการ “ตั้งคำถามกับโครงสร้างการเล่าเรื่องทั้งหมด” และรื้อฟื้นว่า ใครคือผู้ที่มีสิทธิเล่า ใครคือผู้ที่ถูกเล่า และใครคือผู้ที่ถูกเงียบ

6.2.2 ความเงียบในจดหมายเหตุ: เมื่อผู้หญิงไม่อยู่ในบันทึก

ในเชิงระเบียบวิธี (methodology) ความเงียบในจดหมายเหตุ (archival silence) เป็นปรากฏการณ์ที่นักวิจัยด้านสตรีนิยมต้องเผชิญอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ไม่ว่าจะเป็นในรูปแบบของการ ไม่มีบันทึกอย่างเป็นทางการ การบันทึกแบบเลือกเฉพาะ หรือแม้กระทั่งการลบบทบาทของผู้หญิงให้ เป็นเพียง “ภาพประกอบ” ของเรื่องเล่าชายเป็นใหญ่

การศึกษาจดหมายเหตุของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์พบว่า แหล่งข้อมูลหลัก เช่น รายงานประจำปี จุลสาร หรือบทความฉลองวาระต่าง ๆ มักบรรยายผู้หญิงในฐานะ “ผู้สนับสนุน” ไม่ใช่ “ผู้ขับเคลื่อน” ข้อมูลจำนวนมากพูดถึงผู้หญิงในแง่ของคุณค่าทางศีลธรรม ความเสียสละ หรือความอ่อนโยน ซึ่งเป็นการผลิตซ้ำอัตลักษณ์แบบ “ผู้หญิงที่ดี” (respectable femininity) มากกว่าจะให้พื้นที่แก่ผู้หญิงในฐานะผู้มีพลัง (agentic subject)

ดังที่มิเชล-โรลฟ ทรอยลอตต์ (Michel-Rolph Trouillot) (1995) กล่าวไว้ “ความเงียบ” ไม่ใช่สิ่งที่เกิดจาก “ความว่างเปล่า” แต่คือผลของกระบวนการเลือกและจำกัดว่าเรื่องใดควรปรากฏ และเรื่องใดควรถูกลืม การตั้งคำถามต่อความเงียบในจดหมายเหตุ จึงเท่ากับเป็นการวิพากษ์อำนาจของการจดจำในฐานะการเมืองของการเล่าเรื่อง

6.2.3 การตีความใหม่ด้วยสายตาสตรีนิยม

การใช้กรอบคิดสตรีนิยมในการตีความประวัติศาสตร์คือการเปิดมุมมอง ซึ่งช่วยให้เรามองเห็นสิ่งที่ประวัติศาสตร์กระแสหลักทำให้มองไม่เห็น การถูกทำให้เงียบ (silencing), การกีดกันจากพื้นที่อำนาจ (spatial exclusion), และการกอบนียามของผู้หญิงให้อยู่ในแบบแม่ ภรรยา คือกลไกที่ตอกย้ำโครงสร้างปิตาธิปไตยในสถาบันอุดมศึกษา

การตีความใหม่จึงมิใช่เพียงการนำเสนอข้อเท็จจริงเชิงประจักษ์เพิ่มเติม แต่คือการตั้งคำถามต่อโครงสร้างของการให้ความหมาย (meaning-making structure) ว่าทำไมผู้หญิงบางคนจึงได้รับการยกย่อง ขณะที่อีกหลายคนถูกลืม และทำไมการนำเสนอผู้หญิงในฐานะ “ผู้เสียสละ” หรือ “มารดาแห่งสังคม” จึงได้รับความนิยมมากกว่าการนำเสนอในฐานะผู้นำ ผู้คิด หรือผู้เคลื่อนไหว

การตีความจากสายตาสตรีนิยมจึงทำให้เรามองเห็นมิติของอำนาจที่แฝงอยู่ในเรื่องเล่าทุกเรื่อง และเสนอให้ “การมองเห็น” เป็นกระบวนการที่ต้องเกิดจากความตระหนักรู้ทางการเมือง มิใช่เพียงการสังเกตทางวิชาการ

6.2.4 การปักหมุดความรู้: ประวัติศาสตร์ผู้หญิงคือประวัติศาสตร์ของธรรมศาสตร์

การศึกษานี้ยืนยันว่า การรื้อฟื้นประวัติศาสตร์ของผู้หญิงในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์คือการปักหมุดความรู้ (epistemic anchoring) ที่ท้าทายการผูกขาดความหมายของคำว่า “ประวัติศาสตร์ธรรมศาสตร์” ที่มักจะถูกนิยามผ่านเหตุการณ์ทางการเมือง บุคคลสำคัญชาย หรือวาทกรรมเรื่อง “ประชาธิปไตย” ในแบบที่เพิกเฉยต่อมิติทางเพศ

ผู้หญิงในธรรมศาสตร์ไม่ใช่เพียงผู้ได้รับผลกระทบจากกระบวนการเปลี่ยนแปลง แต่เป็น “ผู้ร่วมออกแบบประวัติศาสตร์” ของสถาบัน การยอมรับว่า “เรื่องของผู้หญิงคือเรื่องของธรรมศาสตร์” คือการรื้อสร้างกรอบคิดเรื่องความรู้ในระดับโครงสร้าง และแสดงให้เห็นว่า “ความรู้ไม่ใช่ความเป็นกลาง” (knowledge is not neutral) หากแต่คือพื้นที่ของการต่อรองทางการเมือง อัตลักษณ์ และอำนาจ

การปักหมุดเรื่องราวของผู้หญิงในประวัติศาสตร์ธรรมศาสตร์ จึงเป็นการท้าทายให้สถาบันการศึกษาไม่เพียงต้องย้อนมองอดีต แต่ยังต้องตั้งคำถามถึงอนาคต: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์จะเป็นพื้นที่ของ “ทุกคน” ได้อย่างไร หากประวัติศาสตร์ของบางกลุ่มยังคงถูกทำให้เงียบ และความทรงจำของพวกเธอยังไม่ถูกคืนกลับมาอย่างเสมอภาค?

เอกสารอ้างอิง

หนังสือ

- ชัยมัยกร บางคมบาง. (2566). *เหมือนดาวส่องแสงอยู่ทั่วฟากฟ้า* (พิมพ์ครั้งแรก). สำนักพิมพ์คมบาง.
- ชานันท์ ยอดหงษ์. (2564). *หลังบ้านคณะราษฎร ความรัก ปฏิวัติ และการต่อสู้ของผู้หญิง* (พิมพ์ครั้งแรก). สำนักพิมพ์มติชน.
- ชานันท์ ยอดหงษ์ และ อัครพงษ์ คำคุณ. (2565). *รองศาสตราจารย์เกศินี วิฑูรชาติ: ประวัติชีวิต ความคิด และการทำงานอธิการบดีหญิงมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในยุคแห่งการเปลี่ยนผ่านของสังคมไทย* (พิมพ์ครั้งแรก). วิทยาลัยนานาชาติปริทัศน์ พนมยงค์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. (2543). *ปริทัศน์ พนมยงค์ กับมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง* (พิมพ์ครั้งแรก). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ไทเรล ฮาเบอร์คอนน์. (2558). *ผู้หญิงก่อน-หลังการอภิวัฒน์สยาม 24 มิถุนายน 2475* (พิมพ์ครั้งแรก). สถาบันปริทัศน์ พนมยงค์
- ฝ่ายกิจการพิเศษ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. (2567). *ดิฉันชื่อ...นางเยาว์ ชัยเสรี* (พิมพ์ครั้งที่ 2). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. (2567). *ศาสตราจารย์ คุณหญิงนางเยาว์ ชัยเสรี สตรีผู้นำการเปลี่ยนแปลงแห่ง “ธรรมศาสตร์”* (พิมพ์ครั้งแรก). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- มารุต บุณนาศ, วิษณุ เครืองาม, สมชาย กรุสวนสมบัติ, กล้านรงค์ จันทิก, ชวน หลีกภัย, นรนิติ เศรษฐบุตร, และนริศ ชัยสูตร. (2547). *ธรรมศาสตร์ประกาศนาม* (พิมพ์ครั้งแรก). สำนักพิมพ์มติชน.
- มาลี พงษ์พงศาวิ. (2565). *ความเสมอภาคระหว่างหญิงชาย และความเสมอภาคระหว่างเพศในรัฐธรรมนูญไทย* (พุทธศักราช 2475-2560) (พิมพ์ครั้งแรก). สถาบันสัญญาธรรมศักดิ์เพื่อประชาธิปไตย.
- มูลนิธิผู้หญิง. (2540). *การค้าผู้หญิง: ญาติสังคมไทย* (พิมพ์ครั้งแรก). มูลนิธิผู้หญิง.
- มูลนิธิผู้หญิง. (2567). *สี่ทศวรรษ การเดินทางของมูลนิธิผู้หญิง* (พิมพ์ครั้งแรก). มูลนิธิผู้หญิง.
- วันชัย ตันติวิทยาพิทักษ์. (2551). *ปณิธานหึงห้อย: รวมงานเขียนและบทรำลึกถึงวันดา ตันติวิทยาพิทักษ์ 2498-2550* (พิมพ์ครั้งแรก). สำนักพิมพ์สารคดี.
- วิชิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร์. (2546). *ตำนานเสรีไทย* (พิมพ์ครั้งแรก). สำนักพิมพ์แสงดาว.
- ศิริพร สโครบาเนค และปานจิตต์ แก้วสว่าง. (2566). *ผู้หญิงเรื่องที่ยินยังไม่พอ* (พิมพ์ครั้งแรก). มูลนิธิผู้หญิง.

ศรีดาวเรือง. (2567). *วรรณคดี อัดชีวประวัติของวรรณมา ทรรปนานนท์ โดย ศรีดาวเรือง* (พิมพ์ครั้งแรก). บริษัท สำนักพิมพ์อ่าน จำกัด.

สมาคมนักเขียนแห่งประเทศไทย. (2537). *คือหญิงอย่างยี่นนี่: เรื่องสั้น บทกวีที่เกี่ยวกับ แม่ เมียและลูกสาวของตนเอง* (พิมพ์ครั้งแรก). สมาคมนักเขียนแห่งประเทศไทย.

สารคดี. (2551). *วนิดา ดันตวิทยาพิทักษ์ คนเล็ก ๆ ผู้ไม่ยอมจำนน*. สำนักพิมพ์สารคดี.

สุชีรา ดันชัยนันท์. (2546). *เปิดบันทึกนักโทษหญิง 6 ตุลา* (พิมพ์ครั้งแรก). หจก.ภาพปัญญา.

อรสม สุทธิสาคร. (2548). *ดอกไม้ราตรี สิ้นคำมีชีวิต* (พิมพ์ครั้งที่ 4). สำนักพิมพ์สารคดี.

หนังสืออิเล็กทรอนิกส์

กษิตศ อนันทนาธร (บรรณาธิการ). (2562). *เหลียวหลังแลหน้า 85 ปี ธรรมศาสตร์*. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

https://digital.library.tu.ac.th/tu_dc/frontend/Info/item/dc:146494

เกศินี วิฑูรชาติ. (2567). *The Rector 2,279 วัน บนเส้นทาง 'อธิการบดี'*. งานสื่อสารองค์กร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. <https://pr.tu.ac.th/journal/Rector-2279days/index.html>

คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. (2567). *TU LAW E-Magazine* (ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 มิถุนายน 2024). <https://anyflip.com/mcpoh/dlpp/>

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (บรรณาธิการ). (2527). *ธรรมศาสตร์ 50 ปี*. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. https://digital.library.tu.ac.th/tu_dc/frontend/Info/item/dc:304983

โดม ไกรปกรณ์. (2565). *BNK48 วัฒนธรรมบันเทิงแบบใหม่ในสังคมไทยร่วมสมัย: ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์*. ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

<https://ir.swu.ac.th/xmlui/handle/123456789/24810>

นงเยาว์ เนาวรัตน์. (2561). *การศึกษาของผู้หญิงตัวตนและพื้นที่ความรู้* (พิมพ์ครั้งที่ 3). มูลนิธิฟรีดริค เอแบร์ท. <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/thailand/14684.pdf>

นรนิติ เศรษฐบุตร, จันทนา สาขาก, ประนอม โฆวินวิพัฒน์, ประพิน นุตระ, พวงเพ็ชร ชัยเสรี, ภัสรา วิเวกานนท์, ยุพา กาญจนกุล, วิไลลักษณ์ ชัยศิริ และ สวาท แยมวงษ์ศรี. (2537). *ศาสตราจารย์ คุณหญิงนงเยาว์ ชัยเสรี : จากนักศึกษาหญิง — สู่นายกสภา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์*. ม.ป.พ.

https://digital.library.tu.ac.th/tu_dc/frontend/Info/item/dc:309156

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. (2564). *รายงานประจำปี 2564 Thammasat in the time of Covid-19: people & responsibility*. โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. https://digital.library.tu.ac.th/tu_dc/frontend/Info/item/dc:182354

- บุญเย็น วอทอง. (2507). การจัดตั้งสถาบันการศึกษาในทางปกครองของประเทศไทย: บทศึกษาเฉพาะกรณีการจัดตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองในลักษณะที่เป็นอุปกรณ์ต่อการปกครองระบอบประชาธิปไตยสมัยเริ่มต้นในประเทศไทย. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
https://digital.library.tu.ac.th/tu_dc/frontend/Info/item/dc:149193
- วารุณี โอสการมย์ (บรรณาธิการ). (2556). ผู้ประศาสน์การและอธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (พ.ศ. 2477-2556): ประวัติชีวิต ความคิด และการทำงาน. หอจดหมายเหตุและหอประวัติศาสตร์แห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
https://digital.library.tu.ac.th/tu_dc/frontend/Info/item/dc:52155
- สุดแดน วิสุทธิลักษณ์ (บรรณาธิการ). (2557). ธรรมศาสตร์นุกรม 80 ปี (2477-2557). หอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
https://digital.library.tu.ac.th/tu_dc/frontend/Info/item/dc:52154
- อังคาร จันทร์เมือง และ กาญจนา เหล่าโชคชัยกุล. (2554). ประวัติศาสตร์บอกเล่าแผนกเตรียมปริญญา มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง (ต.ม.ธ.ก.) พ.ศ. 2481-2490 เล่ม 1, (พ.ศ. 2481-2485). หอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ; มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. สถาบันไทยคดีศึกษา.
https://digital.library.tu.ac.th/tu_dc/frontend/Info/item/dc:52142
- อังคาร จันทร์เมือง และ กาญจนา เหล่าโชคชัยกุล. (2554). ประวัติศาสตร์บอกเล่าแผนกเตรียมปริญญา มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง (ต.ม.ธ.ก.) พ.ศ. 2481-2490 เล่ม 2, (พ.ศ. 2481-2485). หอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ; มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. สถาบันไทยคดีศึกษา.
https://digital.library.tu.ac.th/tu_dc/frontend/Info/item/dc:52147

บทความ

- กิตติยา วิทยาประพัฒน์. (2561). อ่าน “ธรรมศาสตร์” ผ่านมุมมองสตรีนิยม: บันทึกของฉันในวันแรกของ Summer School. จุลสารหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์, 21 (มิถุนายน 2560-พฤษภาคม 2561), 67.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. (2547). 70 ปีธรรมศาสตร์กับ 72 ปีการเมืองไทย: ทบทวนความสำเร็จและความล้มเหลว. จุลสารหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์, 8(มิถุนายน 2547 - พฤษภาคม 2548), 14-49.

- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, นวลฉวี สุธรรมวงศ์, เพ็ญภาค เดชาเจริญสี และดาวเรือง แนวทอง. (2539). *จุลสารหอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์*, 1(สิงหาคม 2539). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิช. (2562). 72 ปี รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์ นักเศรษฐศาสตร์ทวนกระแส, *จุลสารหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์*, 23(มิถุนายน 2562 - พฤษภาคม 2563), 108-113.
- ณพรรธน์ ตรีผลาวิเศษกุล. (2557). ชุมนักศึกษา: เครื่องแบบและขอบเขตของเสรีภาพในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, *จุลสารหอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์*, 18(มิถุนายน 2557), 89-106.
- ทวีลักษณ์ พลราชม. (2549). ไต่อารี จดหมายร้องเรียน แลงการณื ฯลฯ: แกะรอย ‘ความรู้’ จากเอกสารของพรเพชร เหมือนศรี หญิงชาวจังหวัดนครสวรรค์, *จุลสารหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์*, 10(มิถุนายน 2549 - พฤษภาคม 2550), 68-89.
- ไทยโรจน์ พวงมณี และ อีสริยาภรณ์ ชัยกุลลาบ. (2567). ผ้าชิ้นนางหาญ: ตำนานและอัตลักษณ์ผ้าทอพื้นบ้านของกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำ อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย. *วิพิพัฒนศิลป์*, 4(1), 98-117.
- ธงชัย วินิจจะกุล. (2547). ฝัหลายต่นที่ท่าพระจันท์ : การเมืองของภูมิสถานและความทรงจำ. *จุลสารหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์*, 8(มิถุนายน 2547 - พฤษภาคม 2548), 3-13
- นันทิยา สุนทรปฎิภาค. (2560). “หญิงรักหญิง” ในธรรมศาสตร์, *จุลสารหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์*, 13(มิถุนายน 2552 - พฤษภาคม 2553), 73-93.
- นรุณธดา อับรู และ วันพิชิต ศรีสุข. (2565). สตรีมุสลิม: ชีวิตและบทบาทในการเป็นนักเคลื่อนไหวทางสังคมในจังหวัดชายแดนภาคใต้. *Journal of Social Sciences and Humanities Research in Asia*, 17-32.
- ปกป้อง จันวิทย์. (2552). 22 ปี ปาฐกถา ‘ป่วย อังการณื’, *จุลสารหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์*, 13(มิถุนายน 2552 - พฤษภาคม 2553), 61-72.
- พีรพล แสงสว่าง. (2557). พัฒนาการขององค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ : จาก “แนวคิดและอุดมคติทางการเมือง” สู่ “ความเรียบง่ายทางกิจกรรม, *จุลสารหอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์*, 18 (มิถุนายน 2557), 73-88.
- วรารณณ์ เรืองศรี. (2566). อุบลวัฒน์: ผู้หญิงในประวัติศาสตร์เปลี่ยนผ่านของยุคสมัย. *วารสารประวัติศาสตร์ธรรมศาสตร์*, 10(2), 1-34.
- สมเกียรติ วรปัญญาอนันต์. (2551). ประวัติและผลงานของศาสตราจารย์ สัญญา ธรรมศักดิ์, *จุลสารหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์*, 18(มิถุนายน 2557), 22-51.
- สิทธิกร นิพยะ. (2553). เดือน บุนนาค กับเศรษฐศาสตร์, *จุลสารหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์*, 14(มิถุนายน 2553 - พฤษภาคม 2554), 22-39.

- สินีทธิ์ สิทธิรักษ์. (2560). ผู้หญิงกับจดหมายเหตุศึกษา : ว่าด้วยการเรียนการสอน, *จุลสารหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์*, 21(มิถุนายน 2560 - พฤษภาคม 2561), 22-51.
- สินีทธิ์ สิทธิรักษ์ และคณะ. (2540). *จุลสารหอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์*, 2(ธันวาคม 2540 - มีนาคม 2541). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สินีทธิ์ สิทธิรักษ์ และคณะ. (2541). *จุลสารหอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์*, 3(ธันวาคม 2541 - มีนาคม 2542). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สุดแดน วิสุทธิลักษณ์ และคณะ. (2542). *จุลสารหอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์*, 4(ธันวาคม 2542 - พฤษภาคม 2543). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สุดแดน วิสุทธิลักษณ์ และคณะ. (2543). *จุลสารหอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์*, 5(มิถุนายน 2543 - พฤษภาคม 2544). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สุนี ไชยรส. (2550). เรื่องเล่าจากเฟมินิสต์ 14 ตุลา “กลุ่มผู้หญิงธรรมศาสตร์” บทหนึ่งในกระบวนการหลอมรวมอุดมการณ์เฟมินิสต์ ประชาธิปไตย และสิทธิมนุษยชน. *วารสารจุดยืน*, 1(1), 125-164.
- สมัยวดี เมฆสุด. (2558). เมื่อมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองพิมพ์ธนบัตร, *จุลสารหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์*, 19(มิถุนายน 2558 - พฤษภาคม 2559), 32-39
- วีระศักดิ์ กิตติวรนนท์. (2552). ประชาคมธรรมศาสตร์ : อัตลักษณ์แห่งพื้นที่สาธารณะ ท่าพระจันทร์, *จุลสารหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์*, 13(มิถุนายน 2552 - พฤษภาคม 2553), 27-41.
- อดิศร ศักดิ์สูง และ เปรมสิริ ขวัญไชยสิทธิ์. (2562). สถานภาพงานวิจัยผู้หญิงในมิติประวัติศาสตร์ในประเทศไทย พ.ศ. 2519-2561. *วารสารอินทนิลทักษิณสาร มหาวิทยาลัยทักษิณ*, 14(2), 61-84.

วิทยานิพนธ์

- ณัฐวดี ชนะชัย. (2530). *สตรีในสังคมไทยสมัยใหม่ : ศึกษากรณีสตรีซึ่งประกอบอาชีพพยาบาล (พ.ศ. 2439-2485)*. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต (ประวัติศาสตร์), จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์. (2525). *โสเภณีกับนโยบายของรัฐบาลไทย พ.ศ. 2411-2503*. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต (ประวัติศาสตร์), จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นันทิรา ขำภิบาล. (2530). *นโยบายเกี่ยวกับผู้หญิงในสมัยสร้างชาติของจอมพล ป.พิบูลสงคราม พ.ศ. 2481-2487*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ประวัติศาสตร์), มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- บุญเต็ม ไพเราะ. (2519). *สถานภาพและบทบาทของสตรีไทยในสังคมไทย*. วิทยานิพนธ์สังคมวิทยา มหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ลำพวรรณ น่วมบุญลือ. (2519). สิทธิและหน้าที่ของสตรีตามกฎหมายไทยในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์.

วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต (ประวัติศาสตร์), จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุนี ไชยรส. (2547). *การหลอมรวมอุดมการณ์เฟมินิสต์ ประชาธิปไตย และสิทธิมนุษยชน : ศึกษาผ่านประสบการณ์ สุนี ไชยรส*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สตรีศึกษา), สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สุพัตรา กอบกิจสุขสกุล. (2531). *การประภควดนางสาวไทย (พ.ศ. 4277-2530)*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ประวัติศาสตร์), มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

เอกสาร

นิรมล สุธรรมกิจ. (2557). *ชีวิตและผลงานของผู้หญิงธรรมศาสตร์ในรอบ 80 ปี*. (ร่าง) รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์. โครงการสตรีและเยาวชนศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

โครงการสตรีและเยาวชนศึกษา. (2559). *รวบรวมผลงานในรอบ 30 ปี โครงการสตรีและเยาวชน*. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

โครงการจัดตั้งสถาบันสตรี เยาวชน และครอบครัวศึกษา. (2535). *โครงการจัดตั้งสถาบันสตรี เยาวชน และครอบครัวศึกษา* มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

เว็บเพจและเว็บไซต์

เกศินี วิฑูรชาติ. (7 กันยายน 2565). *เอเปคกับสตรี ความท้าทายไม่เสื่อมคลาย*. กรุงเทพธุรกิจ. สืบค้นเมื่อ 7 พฤศจิกายน 2567. สืบค้นจาก

https://www.bangkokbiznews.com/news/news-update/1025207#google_vignette

คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. (1 มิถุนายน 2564). *ประกาศคุณค่าและนโยบายของคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ว่าด้วยการยอมรับความหลากหลายทางเพศ*. สืบค้นเมื่อ 7 พฤศจิกายน 2567. สืบค้นจาก <https://www.law.tu.ac.th/lgbtq/>

คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. (1 มิถุนายน 2564). *บทบาทของคณะนิติศาสตร์ในการส่งเสริมความหลากหลายทางเพศ โดย อาจารย์ ดร.พนัญญา ลาภประเสริฐพร*. สืบค้นเมื่อ 7 พฤศจิกายน 2567. สืบค้นจาก <https://alumni.law.tu.ac.th/news/dc01b4b2-1682-4597-878c-1e1bdd30d2eb/detail>

โครงการสตรีและเยาวชนศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. สืบค้นเมื่อ 16 เมษายน 2567. สืบค้นจาก <https://org.tu.ac.th/wysp/เกี่ยวกับ>

- ไทยรัฐออนไลน์. (21 มิถุนายน 2566). *มธ.คว้าที่ 7 โลกด้านเสมอภาคทางเพศ*. สืบค้นเมื่อ 7 พฤศจิกายน 2567. สืบค้นจาก <https://www.thairath.co.th/news/local/2703454>
- ปาณิส โพธิ์ศรีวังชัย. (13 เมษายน 2563). จัดการวิกฤต COVID-19 ด้วยการบริหาร 360 องศา แบบ ธรรมศาสตร์โมเดล กับ เกศินี วิฑูรชาติ. *The101.World*. สืบค้นเมื่อ 7 พฤศจิกายน 2567. สืบค้นจาก <https://www.the101.world/101-one-on-one-brief-gasinee-witoonchart/>
- พันธวัฒน์ เศรษฐวิไล. (10 กรกฎาคม 2562). รศ.เกศินี วิฑูรชาติ : 85 ปี ‘ธรรมศาสตร์’ กับอนาคต บนถนนการศึกษาไทย. *The101.World*. สืบค้นเมื่อ 7 พฤศจิกายน 2567. สืบค้นจาก <https://www.the101.world/kesinee-witoonchat-interview/>
- พันธุ์ทิพย์ ชีระเนตร และ กุลนันทน์ ยอดเพชร. (19 พฤศจิกายน 2560). รศ.เกศินี วิฑูรชาติ อธิการบดี ‘ธรรมศาสตร์’ คนใหม่ ‘นักศึกษาต้องมีทักษะของการเป็นคนในศตวรรษที่ 21. *มติชนออนไลน์*. สืบค้นเมื่อ 7 พฤศจิกายน 2567. สืบค้นจาก https://www.matichon.co.th/prachachuen/news_736402
- มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. (19 ตุลาคม 2564). ‘*เด็กธรรมศาสตร์*’ ขับเคลื่อนสังคม ตั้งกลุ่มสร้างความเสมอภาคทางเพศ ตั้ง ‘สหประชาชาติ’ เป็นที่ปรึกษา. สืบค้นเมื่อ 16 เมษายน 2567. สืบค้นจาก <https://tu.ac.th/thammasat-030466-sdg5-gender-fair-2023>
- มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. (2566). *ธรรมศาสตร์ยื่นหนังสือหนุนศักยภาพ ‘ผู้หญิง’ มหา’ลัยแห่งเดียวในไทย ที่’เป็น Signatory ของ UN Women’s WEPS*. สืบค้นจาก <https://tu.ac.th/thammasat-090266-lsed-signatory-un-womens-weps>
- มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. *ประกาศมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ที่เกี่ยวข้องกับการติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (โควิด-19)*. สืบค้นเมื่อ 7 พฤศจิกายน 2567. สืบค้นจาก <https://tu.ac.th/announcement-covid19>
- มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. (2560). *ประวัติมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์*. สืบค้นจาก https://tu.ac.th/history_tu
- มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. *มหาวิทยาลัยแห่งการสร้างผู้นำรุ่นใหม่เพื่อสังคมไทยและนานาชาติ*. สืบค้นเมื่อ 16 เมษายน 2567. สืบค้นจาก https://tu.ac.th/history_tu#:~:text=ตั้งปรัชญาของการตั้ง,ของการศึกษา...
- มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ *สถาบันสัญญาธรรมศักดิ์เพื่อประชาธิปไตย*. สืบค้นเมื่อ 16 เมษายน 2567. สืบค้นจาก <https://sanya.tu.ac.th/journal>

- วัลยา. (21 มิถุนายน 2565). การอภิวัฒน์สยาม 2475: “ข้อมูลใหม่” เรื่องความเป็นมาแห่งหลัก 6 ประการของคณะราษฎร ตอน 2. สถาบันปรีดี พนมยงค์. สืบค้นเมื่อ 7 พฤศจิกายน 2567. สืบค้นจาก <https://pridi.or.th/th/content/2022/06/1142>
- วิทยาลัยสหวิทยาการ. ความเป็นมาของหลักสูตร. สืบค้นเมื่อ 7 พฤศจิกายน 2567. สืบค้นจาก <https://cis.tu.ac.th/master-program>
- ศิลปวัฒนธรรม. (19 มิถุนายน 2566). Summer School-SEAS 2023 “สตรีนิยม ความเสมอภาค และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา” อบรม “ฟรี”. สืบค้นเมื่อ 7 พฤศจิกายน 2567. สืบค้นจาก https://www.silpa-mag.com/uncategorized/article_110293
- สมชาย ฉัตรทอง. (2563). ประวัติคณะรัฐศาสตร์-ธรรมศาสตร์. สืบค้นเมื่อ 7 พฤศจิกายน 2567 จาก <https://www.posatu.com/wp-content/uploads/2020/07/ประวัติคณะรัฐศาสตร์-ธรรมศาสตร์.pdf>
- สมาคมบัณฑิตสตรีทางกฎหมายแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์. การก่อตั้งสมาคม. สืบค้นเมื่อ 7 พฤศจิกายน 2567. สืบค้นจาก <https://www.wlat.or.th/16954211/เกี่ยวกับสมาคม>
- Stuti Roy. (2023, October 9). *Theorising Social Movements as Educational Spaces in South Asia*. LSE. สืบค้นเมื่อ 16 เมษายน 2567. สืบค้นจาก <https://blogs.lse.ac.uk/southasia/2023/10/09/theorising-social-movements-as-educational-spaces-in-south-asia/>
- Thammasat Business School. (27 พฤษภาคม 2567). ความภาคภูมิใจของธรรมศาสตร์ และคณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี รองศาสตราจารย์ เกศินี วิฑูรชาติ อธิการบดีธรรมศาสตร์ 2 สมัย. สืบค้นเมื่อ 7 พฤศจิกายน 2567. สืบค้นจาก <https://www.tbs.tu.ac.th/pride-of-tu-and-tbs-2024/>
- The National World War II Museum. *Our War Too: Women in Service*. สืบค้นเมื่อ 16 เมษายน 2567. สืบค้นจาก <https://www.nationalww2museum.org/events-programs/events/our-war-too-women-service>

สื่อสังคมออนไลน์ (Social Media)

- มูลนิธิผู้หญิง Foundation for Women. (29 เมษายน 2567). สืบทศวรรษการเดินทางของมูลนิธิผู้หญิง. Facebook. <https://www.facebook.com/share/p/14fKs2JASq/>
- Post Today. (27 มีนาคม 2561). อธิการฯ มธ. มาในลุค BNK48 พรีอาร์งาน “อธิการบดีพบนักศึกษา”. Facebook. <https://www.facebook.com/share/p/1DwZgqaq2W/>

Thammasat Law School Feminist's Club. Facebook.

<https://www.facebook.com/@tulaw.femsclub/?mibextid=ZbWKwL>

Thammasat University Library. (24 พฤษภาคม 2567). 6 ทศวรรษเกศินี 90 ปี ธรรมศาสตร์.

Facebook. <https://www.facebook.com/share/v/1A6DnrLsZn/>

The Active. (8 มิถุนายน 2563). มธ. ไฟเขียวแต่งกายตามเพศวิถี เทย์ด-คูหมิ่น มีโทษทางวินัย / เริ่มพรุ่งนี้ (9 มิ.ย.) แต่งกายตามเพศวิถีอย่างอิสระ ครอบคลุมเครื่องแบบนักศึกษา และครู วิทยฐานะ กำชับ คำนึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์. Facebook.

<https://www.facebook.com/share/p/15YP1PiWDU/>

การสัมภาษณ์

เจ้าหน้าที่ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. (3 ตุลาคม 2567). สัมภาษณ์.

ชานันท์ ยอดหงษ์. (17 กันยายน 2567). สัมภาษณ์.

ธมลวรรณ บรรจงเกลี้ยง. (22 กันยายน 2567). สัมภาษณ์.

อาชญาสิทธิ์ ศรีสุวรรณ. (31 สิงหาคม 2567). สัมภาษณ์.

อาทิตยา อาษา. (31 สิงหาคม 2567). สัมภาษณ์.

หนังสือและบทความภาษาอังกฤษ

Bordin, R. B. A. (1981). *Woman and Temperance: The Quest for Power and Liberty, 1873-1900*. Philadelphia: Temple University Press.

Clover, D. E. (2022). Women's and Gender Museums: Feminist Pedagogies for Illumination, Imagination, Provocation, and Collaboration. In R. Evans, E. Kurantowicz, and E. Lucio-Villegas (eds.). *Remaking Communities and Adult Learning* (pp. 94-109). Leiden: Brill.

Crenshaw, K. (1991). Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence Against Women of Color. *Stanford Law Review*, 43(6), 1241-1299.

Donald, E. (2023). "Historical Research & Feminist Method." Lecture, WS684: Pre-Thesis Seminar, M.A. Programme in Women, Gender & Sexuality Studies, College of Interdisciplinary Studies, Thammasat University, 22 April 2023.

Hartman, S. (2019). *Wayward Lives, Beautiful Experiments: Intimate Histories of Riotous Black Girls, Troublesome Women, and Queer Radicals*. New York: W.W. Norton.

- Hesse-Biber, S. (2012). *Handbook of Feminist Research: Theory and Praxis*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications, Inc.
- hook, B. (1989). Choosing the Margin as a Space of Radical Openness. *Framework: The Journal of Cinema and Media*, 36, 15-23.
- Kerber, L. K. (1988). Separate Sphere, Female Worlds, Women's Place: The Rhetoric of Women's History. *The Journal of American History*, 75(1), 9-39.
- Lerner, G. (1975). Placing Women in History: Definitions and Challenges. *Feminist Studies*, 3(1/2), 5-14.
- Matthews, B. (1976). Women, Education and History. *Theory Into Practice*, 15(1), 47-53.
- Matthews, J. (1986). Feminist History. *Labour History*, 50, 147-153.
- Scott, J. W. (1983). Women in History. *The Modern Period. Past & Present*, 101, 141-157.
- Scott, J. W. (1986). Gender: A Useful Category of Historical Analysis. *The American Historical Review*, 95(5), 1053-1075.
- Tilly, L. A. (1989). Gender, Women's History, and Social History. *Social Science History*, 13(4), 439-462.
- Trouillot, M. (1995). *Silencing the Past: Power and the Production of History*. Boston: Beacon Press.